

JINEOLOJÎ

3 Aylık Bilim Kuram Dergisi, Sayı:21

JINEOLOJÎ

Üç Aylık Bilim ve Kuram Dergisi

Yerel Süreli Yayın / Sayı: 21
Nisan -Mayıs -Haziran 2021

JİNGEH Basın Yay. Mat. Dağ. Tas. Ve
Reklam Org. Film Eğt. Tic. San. LTD
ŞTİ. Adına sahibi: Zeynep Demir

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Ayşe Berktaş

Sayı Editörleri

Aycan Diril, Derya Aydın

Yayın Kurulu:

Aycan Diril, Derya Aydın, Elif Berk,
Elif Kaya, Evin Soysal,
Haskar Kırmızıgül, Meral Çiçek,
Nagihan Akarsel, Nesrin Orun,
Laleş Çeliker, Rojda Yıldız,
Ruşen Seydaoğlu

Danışma Kurulu:

Candan Yıldız, Dılar Dirik,
Feryal Saygılıgil, Gönül Kaya,
Havin Güneşer, Hülya Osmanağaoğlu,
Kayuş Çalıkman Gavrilof,
Malalai Joya, Nazan Üstündağ,
Nükhet Sirman, Rabab El-Mahdi,
Rabab İbrahim Abdulhadi,
Remziye Arslan, Ronahi Önen,
Ruken Şengül, Saira Zuberi,
Seda Altuğ, Shiler Amiri,
Silvia Federici,
Silvia Marcos, Şemsa Özar,
Şenel Karakaş,
Valantine M.Moghodam,
Yakın Ertürk, Yüksel Genç,
Zeynep Kıvılcım

Abonelik Koşulları:

Yıllık abonelik bedeli: 60 TL
Yurtdışı abonelik bedeli: 70 Euro
Türkiye Ziraat bankası Diclekent Şubesi
Hesap No: 74457524-5002
IBAN:
TR 66 0001 0020 0074 4575 2450 02
Euro Hesabi
Ziraat Bankası Galatasaray/İstanbul
Şb.
Hesap No: 74457524 5003
IBAN:
TR260001000701744575245003

Yazışma Adresi:

JİNGEH Basın Yayın
Huzurevleri Mahallesi Sıtkı Göröl
Caddesi 13. Sokak Kurdi-Der Apt.
Kat:4 No:4
Kayapınar / Diyarbakır
Tel: 0412 229 63 89
e-posta: editorjineoloji@gmail.com
internet adresi:
http://www.jineolojidergisi.org
facebook: @jineolojidergisi
twitter: @jineolojidergi

** Yayınlanan tüm yazıların sorumlu-
luğu yazarına aittir. Dergide yer
alan yazılar kaynak gösterilmek kay-
dıyla kullanılabilir. Dergiye gönderi-
len yazıların yayınlanması yayın
kurulunun kararına bağlıdır.*

Kapak Resmi

Azize Menşur

Kapak Tasarım

Başak Sıla Kaymak

İç Tasarım

Nazemin Çap

Basımevi

Ceylan Matbaa

Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Güven

İş Merkezi B Blok No:318

Topkapı-İstanbul

BU SAYIDA...

5 | Editörden

9 | İnançın Kökleri, Köktendinciliğin Kaynakları / Zilan Narin

21 | Ana Tanrıçaların İzinde / Andrea Benario

31 | Kutsalın ve Tanrısallığın Dışıl-Eril Anlamları, Kadınla Bağ ve Bize Anlattıkları / Ferzê Jiyar

48 | Toplumsal Cinsiyet ve Din: Antropolojik Bir Bakış / Sibel Özbudun

61 | Sömürgeci Sistemin İstikrarlı Siyaseti: Kadın Kırımı / Halide Türkoğlu

77 | Din Çarşafı Altındaki İktidar / Asuman Ozan

96 | İç Kolonyalizm, Dersim ve Kürdistan Coğrafyası, Patriarkal Çevresel Şiddet / Dilşa Deniz

114 | Kolonyalizm, Din ve Siyahkadınlara Yönelik Şiddet / Betty Ruth Lozano Lerma

121 | Radikal Dincilik ve Kadınların Dahil Olma Biçimleri / Elif Kaya

132 | Din ve Mezheplerin Çelişki ve Çatışmanın Kaynağı Yapılması / Sorxwîn Eren

144 | 74'üncü Ferman ve Şengal'de Kadın Kırımı / Feleknaş Uca

152 | 74 Defa Soykırıma Uğramış Bir Halk: Êzidî Kadınların Soykırım Hafızası / Jineoloji Dergisi

162 | Unorthodox Dizisi Üzerine Değerlendirme: Dincilik ve Özgürlük Anlayışı / Amed KESK Jineoloji
Atölyesi

"Dinin güncelde inkara saptmadan doğruca yorumlanıp, hakkının verilmesinin koşulları vardır. Bunun sosyolojik ve tarihsel dayanaklarının bilimsel verilere ve gerçeklere uygun yapılması Ortadoğu halk gerçekliğinin yaşadığı sorunlara çözümde yardımcı olacaktır."

Bu umudun
kaynağı, tarih
boyunca yaşanan
bütün salgın,
savaş ve fe-
laketlerde en
güvencesiz ve
korumasız
bırakılan ancak
bir an bile
toplumu
korumak ve
savunmaktan
vazgeçmeyen
kadınların gücü
ve iradesidir.

Sömürgeciliğe karşı kadın özgürlükçü toplum tahayyülüne sahip kadınlara merhaba!

"Dincilik Eksenli Sömürgecilik ve Kadın Kırım Politikaları" başlıklı bu sayımız 74. Ferman'a rağmen Şengal'i terk etmeyen; demokratik ve kadın özgürlükçü özerk bir toplumun inşası için direnen Êzidî kadınlara ithaf edilmiştir.

"Dincilik Eksenli Sömürgecilik ve Kadın Kırım Politikaları" dosya konulu bu sayımız Kürdistan coğrafyasında, dünyanın mayalandığı gün, doğanın canlanması dolayısıyla yaşamın yeniden doğuşu; barışın ve yeni bir yılda gerçekleşecek güzel günlerin habercisi olan Êzidîlerin bayramı Çarşema Sor'u kutladığımız bu günlerde çıktı! Kürdistan'ın dağılan tespih taneleri; Ortadoğu'nun kadim topluluğu Êzidîlerin inançlarını özgürce yaşayabilecekleri ve zorla alıkonulmuş kadınlar başta olmak üzere bütün Êzidîlerin, Êzdîxan'da, Şengal'in direniş ve özgürlük mücadelesi ruhuyla kutlanması umuduyla, Çarşema Serê Nîsanê pîroz be!

Gezegeni yangın yerine çeviren covid-19 pandemisinin yarattığı toplumsal, siyasi ve iktisadi krizlere karşı kadın özgürlükçü yeni bir yaşamın inşasına dair umudumuzu korumaya devam ediyoruz. Çünkü bu umudun kaynağı, tarih boyunca yaşanan bütün salgın, savaş ve felaketlerde en güvencesiz ve korumasız bırakılan ancak bir an bile toplumu korumak ve savunmaktan vazgeçmeyen kadınların gücü ve iradesidir. Çünkü kapitalist sömürü düzeninde vuku bulan bu krizin de tıpkı insanlık tarihi boyunca yaşanan diğer sağlık ve ekolojik krizler gibi, kaynağını erkek egemen sistemden aldığının farkındayız. Cins sömürsüne dayanan bu erkek aklın bizi

her zaman “olağanüstü hal(d)e” tutmasına/taşmasına ve aklımızı yitirmesine izin vermeye hiç niyetimiz yok! Büyük bir sabır ve emekle toplumun bütün hücrelerine sirayet etmiş cinsiyetçiliğin arkeolojisini yapmaya ve kadın özgürlükçü bir toplum tahayyülünü korumaya ve bu yönlü bir yaşam kurma çabası içerisinde olmaya devam ediyoruz.

Bu sefer bütün dikkatimizi insanlık tarihi kadar eski inançlara, dinlere, sistemlere ve bu kurumsal süreçlerde inşa edilmiş çok yönlü sömürüye veriyoruz. Merkezinde cins sömürsünün yer aldığı bu süreçlerin kurumsallaşma seyrine yakından bakıyoruz. Geçmişten günümüze doğru inançların ve dinlerin toplumlar için anlamını ve önemini kavramaya çalıştığımız bu sayımızda ilk sömürge topluluk haline getirilen kadınların toplumsal merkezi rollerinin nasıl adım adım ellerinden alındığını anlatmaya çalışıyoruz. Bu süreçte toplumlar için oldukça önemli bir kurum olan dini/dinsel inancın nasıl araçsallaştırılabildiğine odaklanıyoruz.

“Dincilik Eksenli Sömürgecilik ve Kadın Kırım Politikaları” dosya konusu bu sayımız üç ana hat üzerinden ilerliyor. İlk olarak, bu sayımızda dini/dinsel inancın kökenleri, toplumlar için önemi, işlevini toplumsal cinsiyet açısından inceliyoruz. Bu bölümde antropoloji, sosyoloji, teoloji ve felsefe gibi farklı disiplinler yoluyla dinler tarihine ışık tuttuk. İnanç ve dinlerin ortaya çıkış serüvenleri, bunların toplumlar için anlamı ve tarihsel dönüşüm seyrine odaklanıyoruz. Bu bölümde, geçmişten günümüze kadar bütün kültür ve coğrafyalarda hayati bir role sahip olan dini/dinsel inançların toplumsal cinsiyet rejimlerini mercek altına alarak kadın bedeninin, varlığının, taleplerinin ve seslerinin nasıl kontrol altına alındığını anlamaya çalışıyoruz.

Bu sayımızı oluşturan ikinci ana hatta ise doğal toplumdan sınıflı topluma ve günümüze kadar dinlerin iktidarla ilişkisini kadın özgürlükçü bir perspektifle ele alıyoruz. Bu bölümde din ile dinciliğin ayrımını gözeterek iktidarlaşan dinlerin cinsiyetçi söylev ve pratiklerini, dinin siyasallaşmasıyla bağlantılı olarak iktidarlaşması serüvenini tek tanrılı dinlerin cinsiyet rejimleri özelinde inceliyoruz. Aynı bölümde dinin radikalleşmesi ve radikal dinciliğin kadın kırım politikalarına yer veriyoruz. Kadın kırım politikalarına odaklanan bu yazılar din eksenli sömürgeciliği geçmişten günümüze doğru ele alıyor.

Aynı bölümde, dünyada hızlı bir yükseliş yakalayan sağla bağlantılı ve eş zamanlı olarak yükselen dini aşırılığın/köktenciliğin/radikal dinciliğin dönüşüm seyrine DAİŞ gibi çeteler özelinde odaklanıyoruz. Bu yazılarda geleneksel sömürgecilik ile sömürünün yeni biçimlerini Ortadoğu bağlamıyla ele alarak sömürgeciliğin dincilikle iç içeliği gibi birbirine nasıl kaynaklık ettiklerini ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Yine, kutsal metinlerde kadına ve şiddete bakışın izini sürdüğümüz bu hatta, Yahudilik’te ‘Tanah’, Hristiyanlık’ta ‘Yeni Ahid’, İslam’da ise ‘Kur’anı Kerim’ üzerinden

kadınlık ve erkekliğin kutsal kitaplarda hangi saik ve ilkelerle ele alındığı sorusunu anlamaya çalışıyoruz. Böylece bir taraftan dinlerin kadın mefhumunu nasıl okuduğunu diğer taraftan ataerkillik ile mütemadiyen yeniden üretilen erkek egemenliğin kodlarını anlamaya çalışıyoruz.

Son olarak, Şengal Soykırımını kapsayacak şekilde Êzidî toplumu ve Êzidîdilik inancı özelinde dincilik eksenli sömürgecilik ve kadın kırım politikalarına yer veriyoruz. Kadın düşmanı DAİŞ’in Êzidî’de özellikle Êzidî kadınları ve çocukları zorla alıkoyması pratiğiyle gerçekleştirdiği soykırımın rastlantısal olmadığını bu saldırının tarihi kök(en)leriyle anlatmaya çalışıyoruz. Êzidîlerin 74. Ferman olarak tanımladıkları bu soykırımın neden Şengal’de ve neden Êzidîlere yönelik gerçekleştiğini kadim Êzidîlik inancının Müslüman Ortadoğu’daki algısını açığa çıkararak anlamaya çalışıyoruz. Bu başlıklarda Êzidî toplumsal yapısı ve Êzidîlik inancı, soykırımlar tarihi, Êzidîlerin zorla yerinden edilme pratiklerini sözlü tarih yöntemi olan kişisel tanıklıklarla okuyucuya ulaştırıyoruz.

Dosyamızın ilk yazısı **“İnancın Kökleri, Köktendinciliğin Kaynakları.” Zilan Narin** bu yazıda fundamentalizm, kökten dincilik, dini aşırılık ve radikal dincilik gibi kavramlar ile “din” ve “dincilik” arasındaki farka odaklanıyor. **Andrea Benario, “Ana Tanrıçaların İzinde”** başlıklı yazısında, taşın tarihle bağını dolayısıyla taşın tanıklığı/taşa oyulmuş tanıklık ile kadınların doğal enerjisinin donakalması tarihi olarak kullandığı taş metaforuyla tek tanrılı dinlerde tanrıçılığın izini sürüyor. **Ferze Jiyar** ise **“Kutsalın ve Tanrısallığın Dişil ve Eril Anlamının Kadınla Bağı”** yazısıyla Tanrıça inancını merkeze alarak ahlaki politik toplum ile dişillik bu toplumlardaki yerini inceliyor. Jiyar yazının devamında demokratik İslam’ın imkânına kapı aralıyor. **“Toplumsal Cinsiyet ve Din”** başlıklı yazısıyla **Sibel Özbudun** antropolojik bir bakış açısıyla, “insanların tahayyülleri ve bu tahayyüllerin toplumsal yaşamı, özellikle de toplumsal cinsiyet rollerini yapılandırış tarzları üzerinde düşünerek, bu ikisi ile geçim araçlarını üretim ve yaşamlarını sürdürme biçimleri arasındaki bağlantının izini sürüyor.” **“Sömürgeci Sistemin İstikrarlı Siyaseti”** başlıklı yazısıyla **Halide Türkoğlu**, feminisid (femicide) kavramını tarihsel olarak ele alarak farklı dillerdeki anlamı ve kullanımı, uluslararası kuruluşların bu kavramını ele alış biçimleri ile Kürt Kadın Hareketi’nin bu ifadeyi nasıl algıladığına yer vererek soykırımların kadınlara etkisini inceliyor. **Asuman Ozan “Din Çarşafı Altındaki İktidar”** yazısıyla Hristiyanlığın din eksenli sömürgecilik geçmişine, İslamiyet’in yayılmacı politikasına yer veriyor. Bu süreçteki yıkımlara ve tek tanrılı dinlere dönüşen kutsalın politikalarının adım adım açan yazar, bu dinlerin iktidara ilişkin “yasaların kutsallaştırılması” ve “kutsallığın iktidarın tasarrufuna alınması” savlarıyla inceliyor.

“İç Kolonyalizm, Dersim ve Kürdistan Coğrafyası, Patriarkal Çevresel Şiddet” yazısıyla **Dilşa Deniz**, iç kolonyalizm ve sömürgeci şiddete Dersim ve Kürdistan özelinde odaklanıyor. “**Kolonyalizm, Din ve Siyahkadınlara Yönelik Şiddet**” başlığıyla kaleme aldığı yazıda **Betty Ruth Lozano Lerma**, Amerika’da Afrikalıların köleleştirilmesi sürecini “siyahkadınlar” a yönelik şiddet özelinde inceliyor. Yazı geçmişten günümüze doğru dinciliğin sömürgecilik, ırkçılık ve cinsiyetçilikle kol kola nasıl yürüdüğünü ortaya koyuyor. **Elif Kaya** ise “**Radikal Dincilik ve Kadınların Dahil Olma Biçimi**” yazısıyla radikal dinci örgütlere kadınların katılım motivasyonlarını ele alıyor. Kaya, DAİŞ’i odağa alarak kadınların bu yapılarda yer alma nedenlerini inceliyor. “**Din ve Mezheplerin Çelişki ve Çatışmanın Kaynağı Yapılması**” yazısıyla **Sorxwin Eren**, Ortadoğu ve burada doğan dinler özelinde mezhepçiliği, sınıf ve cinsiyeti gözeterek inceliyor. **Feleknas Uca** ise “**74’üncü Ferman ve Şengal’de Kadın Kırımı**” başlıklı yazısıyla bizi Şengal Soykırımı sonrası yaşanan zorla yerinden edilme sürecinde kadınların yaşadığı sorunlara götürüyor. Uca, özellikle Şengal’de ve Türkiye’de Êzidîlerin maruz kaldığı şiddete odaklanıyor. Uca’dan hemen sonra, 74. Ferman’ın ardından ana yurtlarını terk etmeyen Êzidî kadınların sesine yer veriyoruz. “**74 Fermanla Kırma Uğratılan Bir Halk: Êzidî Kadınların Soykırım Hafızası**” başlıklı röportajla Êzidî kadınların sözlü anlatılarına yer vererek soykırımın hafızasını ortaya çıkarıyoruz. DAİŞ saldırısı sonrası, farklı devletlerin yıllardır süren baskılarına rağmen burayı terk etmeyen ve burada demokratik ve kadın özgürlükçü bir yaşam inşa etmeye çalışan Êzidî kadınları, 2014 yılında maruz kaldıkları soykırımı kişisel tanıklıklarıyla aktarıyor.

“Dincilik Eksenli Sömürgecilik ve Kadın Kırım Politikaları” dosya konulu sayımızı, oldukça muhafazakâr ve kapalı bir cemaat olan Hasidik Yahudi topluluğundan kaçan Deborah’ın hikayesine odaklanan “**Unortodoks**” dizisinin kritiğiyle bitiriyoruz. Dincilik, dini ritüellerin toplumsal anlamları, kadınların dini cemaatlerdeki yeri ve var olma mücadelesi ile “özgürleşme” serüvenlerini diziye odağa alarak **Jineolojî Atölyesinde** tartıştık.

İyi okumalar!

İnancın Kökleri, Köktendinciliğin Kaynakları

Zilan Narin

Göbeklitepe’ye dair arkeolojik verilerin netleşmesiyle, o zamana kadar kabul edilen din/inanç sistemlerinin yerleşik yaşama geçişten sonra geliştiğine dair tezler gözden geçirilmeye başlandı. M.Ö. 12 bin yılına tarihlenen Göbeklitepe bize yerleşik yaşam ve tarımdan çok öncesinde insanların anlam dünyasının karmaşıklığını, yaşam sistemlerini ve inancın, dini ritüellerin bu yaşamdaki rolünü yorumlayabilme imkanı veriyor. Bu zamana kadar hakim olan klasik yaklaşım, dinin insanların soyutlama becerilerini geliştirmeye imkan veren koşulların oluşmasıyla açığa çıktığı yönündeydi. Bu koşullar da köy-tarım devrimiyle birlikte yerleşik yaşamın gelişmesi, insanların karınlarını doyurmak, barınma-korunma gibi temel ihtiyaçlarını daha rahat ve kısa sürede karşılayabilir hale gelmesiyle oluşmuştu. Soyutlama becerisini geliştirebilecekleri boş zamanın artması ile dinin ortaya çıkışı arasında bir paralellik kurulması, yine maddi ve ideolojik koşulların oluşmasıyla şehirlerin doğuşu ve dinin kurumsallaşması arasında bir paralellik kurulması ne şehirlerin ne de tarımın gelişmediği bir dönemde karmaşık bir bilinç ve soyutlama düzeyi gerektiği açık olan Göbeklitepe’nin inşasını ve kullanımını açıklamaya yetmiyor. Burada boş zaman ve şehirleşme olgularının ötesinde; insanların yaşamla, dünyayla olan ilişkilerini üzerine kurdukları anlam yapılarına, kendi var oluşlarını anlamlandırma ve evrende konumlandırma süreçlerine odaklanmak daha ön açıcı olacaktır. Varlığın sürekli oluşum halinde olması, anlam ve konumlandırma arayışlarını da sürekli kılar. Bu arayışla bağlantılı olarak insanların din ve inançla olan ilişkisi de yeniden ve yeniden yapılır. Toplumsal tarih boyunca, varoluşu dini argümanlarla anlamlandırma kimi zaman baskın olmuş, kimi zamansa geri planda kalmıştır. Modernizmin din/inanç gibi soyutlamalar yerine aklın ve bilimin verileriyle yaşamı anlamlandırma projesi, Göbeklitepe’de taşlara kazılan anlam dünyasının derinliğine

çarparak kısa devre yapmakta. Bu kısa devreler, spritualizmden (ruhanilik) aşırı materyalizme, nihilizmden (hiççilik) köktencilığe, dini dogmatizme bir dizi yeni konumlanmalara yol açmakta. İlerleyen bölümlerde, din ve inancın bir düşünce yöntemi olarak insan toplumsallığındaki seyrini ele alarak, günümüzde köktendincilik olarak tanımlanan kısa devrenin kaynaklarını, din ve dincilik arasındaki gerilimi incelemeyi hedefliyoruz.

Doğal Toplumlarda İnancın/Dinin Toplumdaki Yeri

Bildiğini bilen insan olarak tarif edilen homo sapiens, yani günümüzde bildiğimiz insan, en başından itibaren içinde yaşadığı dünyaya çeşitli anlamlar yükleyip, bu anlam dünyası içinde kendini konumlandırarak kimlik kazanmıştır. Yaşam içindeki her tecrübesini anlamlandırma, kendisi dışındaki varlıkları gözlemleme, onlarla özdeşlik kurma, gök cisimleri gibi ulaşamadığı ya da fırtına-yağmur gibi kontrol edemediği varlıkların kendi yaşamındaki etkisini anlamaya çalışma süreci, insanın kendisine dair de bilgi ürettiği süreç olmuştur. İnsan, evreni kavradıkça, olaylara, varlıklara anlam yükledikçe kendini bilen insana dönüşmüştür. Bu anlamlandırma sürecinde, görünen ve görünmeyen (zahiri ve batını) arasında ayırma gitmeden, yaşamında etkisi olan her şeye bir kutsallık atfettiğini de biliyoruz bugün. Mitlerin, totemlerin, ilk kutsalların açığa çıkışı, bu kavrama süreciyle bağlantılı gelişmiştir. Ritüeller yoluyla kendini bu evrenle bütünleştirebileceği dili oluşturan insan, bugün animizm olarak adlandırdığımız canlılık inancı etrafında kendi kimliğini örmüştür. İnanç, insanın sonradan bir ihtiyaç olarak geliştirdiği bir kimlik değil, bizzat evrenle olan ilişkisinin diyalektiği içinde şekillenen kurucu bir düşünce-duygu-algılama biçimi olmuştur insan toplumu ve bireyi için. Bu düşünce-duygu-algılama biçimini bir forma kavuşması, sembollerile-ritüelleriyle bir dilinin oluşması bugün din olarak ifade ettiğimiz kurumsallaşmış sistemlerin temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla ister din olarak ifade edelim ister inanç olarak ifade edelim, bu formlar toplumlar açısından bir düşünce yöntemi, anlam verme gücü olmuştur. Tam da bu nedenle günümüzde sistemsel krizlerin, kültürel ve politik alt üst oluşların, kimlik karmaşasının yaşandığı neredeyse her yerde, din/inanç insanların yüzünü döndüğü, daha fazla sarıldığı bir yöntem olmaya devam etmekte.

Doğal toplum olarak ifade ettiğimiz devletli-sınıflı uygarlığın ortaya çıkışına kadar, çıkışından sonra da bu uygarlığın dışında varlığını sürdüren toplumlarda din ve inancın bir hakikate ulaşma, düşünme yöntemi olduğunu belirttik. Animizm üzerine yapılan değerlendirmelerde de açığa çıkan, katı kuralları olan kitabi bir dini sistem olmaktan çok bir yaşam felsefesi olduğudur. Yaşama canlılık perspektifiyle bakmak, yaşamını ona göre düzenlemek, kendisiyle birlikte etik ve estetik bir yaklaşımı da getirir. Canlılık, yaşamın dışıl bir perspektiften algılanışıdır.

Çünkü yaşam veren, kendinden yaratan kadınla özdeşlik kurulur. Bu nedenle kutsallığın merkezinde ana-kadın vardır. Etik-estetik yaklaşımı da kadın ve doğa eksensidir. Tanrısallık atfedilen olguların başında üretim, bereket, yenilenme gelir ve bu eksenle doğanın döngülerine kutsallık atfedilir. Burdan yola çıkarak baharın gelişinin kutlanması ile kadının tanrıçalaştırılması arasında güçlü bir bağ olduğu söylenebilir. Doğal toplumda inancın yaşamın düzenlenişinde sonradan eklenen bir kurumsallık değil, varlığa anlam verme, hakikatle bütünleşme gücünün organik bir ifadesi olduğu belirtilebilir. Dolayısıyla her ne kadar totemler, ayınlar düzeyinde inancın kurumsal biçimleri geliştirilmişse de öz-biçim-anlam üçlüsünün ayrılmaz bütünlüğü içerisinde bir ifadeye kavuşturulmuştur. Bu üçlü arasındaki dengenin bozulmasıyla din ve inanç etrafında geliştirilen kurumsallıklara yüklenen anlamlar da değişime uğramıştır.

İnancın/Dinin Siyasallaşması ve İktidarlaşmasıyla Birlikte Dönüşüm Seyri

Öz-biçim-anlam diyalektiğini bozan en önemli süreç, doğal toplumun içinde bir ur gibi çıkan ve yayılan hiyerarşik-sınıflı devletçi uygarlıktır. Rahip/şaman-şef-asker üçlüsünün kendi düzenlerini pekiştirmek için kullandığı en başlıca yol, toplumun aşına olduğu düşünce yöntemlerini kullanarak, hakikati kendi lehlerine çarpıtmak olmuştur. Toplumun ana kadın öncülüğünde yürüyen düzenine müdahale, ana tanrıça inanç-kültürünün üzerine yükseldiği canlılık felsefesine saldırıyla başlamıştır. Mitolojide ifadesini bulduğu kadarıyla gördüğümüz, bereket-adalet-güzellik sembolü olan tanrıçaların yerini korkutucu, dağıtıcı, kötülük yayan tanrıça sembollerinin alması bu sürecin bir parçasıdır. Kötülüğün engellenmesi için tanrılara boyun eğmek gerektiği söylemi, dolayısıyla tanrılar katıyla iletişimi sağlayan şaman/rahibin elinde biriken güç, dinin siyasallaşmasının ilk adımlarıdır.

Rahip-şef-asker üçlüsünün dini kendi iktidarlarını kurmanın bir aracı olarak kullanmaya başladığı zamandan itibaren inanç-din hakikate ulaşmanın bir yöntemi olmaktan çıkmış, hakikat arayışıyla insan arasında çekilen bir sete dönüşmüştür. İnanç ritüelleri, anlamla bütünleşmenin bir dili olmaktan giderek çıkmış, amaç haline gelmiştir. Kendi başına, kendinden menkul bir amaç haline geldikçe form öne çıkmış, anlam hakikatin kendisine değil forma yüklenmeye başlanmıştır. Doğal toplumlardaki yaşamın, doğanın döngüsünü kutlayan/kutsayan festivaller, toplulukların kendilerini evrende konumlandırmasının ifade biçimi olan totemler de dönüşüme uğramıştır. Din bir iktidar aygıtı olarak kurumsallaştıkça, bunlar evrenle bütünleşmenin değil tanrının kulu olmanın ifadesi olarak ele alınmış, katı kurallara bağlanmıştır. Dini kurumsallaşmanın bir iktidar alanı olarak örgütlenmesi bu kuralların sorgulanmadan kabul edilmesine bağlı olduğu için, tanrının buyruklarını kullara

iletkenler, kendi meşruluklarını toplumun duygu-düşünce dünyasında yer edinmiş anlam kodlarını kullanmaya devam ederek kurmuşlardır. Bugün özellikle tek tanrılı dinlerin ritüellerine baktığımızda her ne kadar kendi tarihlerini farklı yazsalar da binlerce yılda oluşan bir hafızanın izlerini taşımakta olduklarını görürüz. Hatta bir yandan doğal toplum inanışlarını pagan/din dışı vb sıfatlarla ötekileştirirken, diğer taraftan taşıdıkları anlam kodlarını kopyalamaktan geri kalmamaktadırlar.

Din ve İdeoloji Arasındaki İlişki-Dincilik

Dünyayı yorumlama, anlamlandırma imkanı sunan perspektif olarak ideolojiyi tanımlarsak, din bu anlamda en köklü ideolojidir. İdeoloji, her ne kadar günümüzde sadece siyasal alana hapsedilmiş bir kavram gibi sunulsa da dünyaya tanrısal bakışın bir ifadesidir. Yani insanın kendine ve dünyaya, bir karınca kadarken güneşin konumundan bakabilmesinin duygusal ve düşünsel alanını açar ideoloji, tıpkı din gibi. Bugün, din ve ideoloji arasındaki ilişkinin tartışmaya açılması, dini sadece ibadetlerden, kurallardan ve ahiret tahayyülünden ibaret gören bir yaklaşımın sonucudur. Din ve inanç, tarihsel olarak insanın ahireti değil bu dünyadaki konumunu anlamlandırma çabasının sonucu olarak gelişmiştir.

Hakikate ulaşmanın, hakikati anlamamanın bir yöntemi olarak din ve inancın mitolojik dönemden de önce bir düşünme ve yaşama yöntemi olarak gelişmesi, sonrasında

aynı amaçla geliştirilen bütün hakikat yöntemlerine tesir

Dinin iktidarlaştıkça çağının sorunlarına, arayışlarına cevap olacak akışkanlıktan uzaklaşması, dogmatikleşmesi felsefenin, bilimin, sanatın bir hakikat arayışı, anlamlandırma yöntemi olarak ortaya çıkışının zemini olmuştur.

etmiştir. Dinin iktidarlaştıkça çağının sorunlarına, arayışlarına cevap olacak akışkanlıktan uzaklaşması, dogmatikleşmesi felsefenin, bilimin, sanatın bir hakikat arayışı, anlamlandırma yöntemi olarak ortaya çıkışının zemini olmuştur.

Dinsel dogmatizmin ve hiyerarşinin keskinliği özellikle tek tanrılı dinlerin hakim olduğu coğrafyalarda derin çelişkiler ve çatışmalara yol açmıştır. Din bir tahakküm aracına dönüşmüştür. Cihat seferleri, haçlı seferleri, dinsel restorasyon derken din, siyasal iktidarların yayılmacı politikalarının bir bahanesine dönüşmüştür. Din, kilise-cami-havra vb. dini kurumlara havale edilip, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması tartışmalarıyla bir düşünme-anlamlandırma yöntemi olarak ele alınmaktan imtina edilir hale gelmiştir.

Din ve inancın toplumsal anlamlandırma diyalektiğinin bir parçası olmak-tan çıkıp, iktidarın kendini sürdürbilmesinin bir aracı haline dönüşmesinin tarihi, burada sadece anımsatmakla yetindiğimiz bu iç içe geçen zor ve ikna süreçlerinde yatar. Bu ikna ve zor süreçlerinde iktidarın dini kendi bağlamından çıkartıp, topluma yönelttiği bir silah olarak kullanması dinciliğin temelini oluşturur. Bu temel inanca değil, inanç duygusunun işlevselliğine dayalıdır. Böylece dincilik, inanç ve yaşam arasındaki organik bağın kopartılıp, dinin iktidar aygıtı olarak şekillendirilmesinin ideolojisi olarak, her çağa uyarlanabilen en kullanışlı araca dönüştürülmüştür.

Çağımızın paradokslarından biri din üzerinden açığa çıkmakta. Bir yandan iktidarların, dinciliği örgütleyerek dini insanlar üzerinde bir tahakküm aracı olarak kullandığına şahit oluyoruz. Diğer yandan iktidarın tahakkümünden bir kaçış, bir kurtulma yolu olarak insanların giderek daha fazla dine yöneldiğini görüyoruz. Bu modern ideolojiler çağı anlam gücünden uzaklaştıkça, pozitivizmin görünen ve görünmeyeni, ruh ve bedeni birbirinden koparan yönü baskın geldikçe, dünya başı sonu belli bir mekaniğe dönüşüp ruhunu yitirdikçe, din insanın sarıldığı bir kurtarma aracına dönüşmekte. Karl Marx'ın eksik kullanıldığı için din karşıtlığı olarak yorumlanan cümlesinde vurguladığı gibi, din kalpsizleşen dünyanın kalbi olmaktadır: “Din, baskıya tabi yaratıkların iç çekmesi, kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz olayların ruhudur. [Din] halkın afyonudur. Halkların afyona ihtiyacı vardır.”¹ Din ve inanç, kalpsiz dünyanın kalbi olurken, dincilik negatif anlamıyla halkların afyonu olmaktadır. Dincilik, insanların yaşadıkları anlam boşluklarına hitap edilerek din kastlarının buyruklarına göre yönlendirilmesinin, iradelerinin içi boşaltılmış dini dogmalarla şekillendirilmesinin formülü olarak bugün dünyada en etkili olan iktidar ideolojilerinden biridir. Said Amir Arjomand'ın tespit ettiği gibi “Örgütlenmiş bir dünya dini, yerlerinden olan göçmen kitlelerine ister popülist, nasyonalist, faşist ya da sosyalist olsun her hangi bir laik hareket ya da siyasi parti ve ideoloji kadar geçerli bir bilişsel ve ahlaki alternatif sunabilir.”²

¹ Karl Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, çev., Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1997'den aktaran Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

² Said Amir Arjomand, “Social Change and Movements of Revitalization in Contemporary Islam”, in *New Religious Movements and Rapid Social Change*, ed., James Beckford, London: Sage Publications, 1986, 87-112'den aktaran Fatmagül Berktaş, “Köktendinci Yükselişi Anlamak Açısından Bir Karşılaştırma: Amerika'da Köktendincilik”, *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, Mart 1999.

Dinciliğe Dair Bir Çerçeve: ılımlı, Muhafazakar ve Köktenci Yaklaşımlar

Dinin siyasallaşmasının tarihini, sınıflı-hiyerarşik-devletçi sistemin oluşum tarihiyle başlattık. O tarihten beridir din ve dincilik arasında da bir çatışma olagelmıştır. Din sosyolojisini ele alırken, dinler tarihini incelerken bu mücadeleyi görmeksizin yorum yapmak yanıltıcı olacaktır. Halk dini, toplumsal inanç ve iktidar dini arasında hep bir mesafe olmuştur. İktidarlaşan din ya da iktidarların denetimine giren dinlerin yaydıkları öğretiler ile tarihsel-toplumsal konumlanışı itibariyle iktidarla bütünleşmeyen, bütünleşmeyi reddeden din ve inançların öğretileri arasında sürekli bir mücadele söz konusudur. Bugün hegemonik dinlerden olan Hristiyan, İslam, Yahudi, Hindu dinleri içerisindeki yorum farklarının önemli bir kısmı, bu mücadelede tamamen yok olmamak için bir şekilde kendini hegemonik olan dinlerin diline uyarlayan din ve inançların direnişi olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Hristiyan dünyada etkili olan kilise reformu sürecinde de yine Hristiyanlık dışı dini grupların etkili olduğu bilinmektedir.

Ancak, bu hegemonik dinlerin yayılcı siyasetlerinin baskısı altında kendine farklı yaşam kanalları oluşturan mezhep, tarikat, cemaat şeklinde de somutlaştırılabilecek yorum, yaklaşım farklarıyla, dinciliğin kendini ılımlı, radikal, muhafazakar gibi farklı veçhelerde sunması arasındaki farkı görmek önemli. ılımlı, radikal veya muhafazakar olarak sunulan formların her biri dinciliğin üretildiği siyasal pozisyonların adı olmaktadır. Nitekim dincilik, özellikle 20. yüzyılda modernizmin yaşadığı krizle birlikte dünyanın yoksulları üzerinde en fazla etkili olan araç olarak, modern siyasetin kendisini dayandırdığı bir politik dil oluşturmıştır. Tanrının öldüğünün ilan edildiği, birinci ve ikinci dünya savaşlarının yarattığı tahribatın yol açtığı nihilizm çağında bir yandan dinciliğin diğer yandan 68 Hareketinin gelişmesi tesadüf değil. İnsanların dayanabilecekleri sağlam bir liman arayışları dünyayı yorumlama, dünyadaki varlığına anlam biçme noktasında din gibi toplumsal aidiyet hissini güçlendiren varoluş alanlarını tekrardan ön plana çıkarmıştır. Bu aidiyet hissi ya mevcut olana dahil olmakla ya da yenisini inşa etmekle karşılanmıştır. Bu yüzyılın sosyalist devrimlerin, ulusal kurtuluş mücadelelerinin, kadın özgürlük mücadelelerinin de damgasını vurduğu bir yüzyıl olması bir yanıyla böyle yorumlanabilir. Bunun karşısında hegemonik iktidarın kendini yeniden tesis etmek için yeni askeri, kültürel ve toplumsal politikalar geliştirerek, toplumsal muhalefeti boşa çıkarmaya çalıştığı bir yüzyıldır. Dikkat çekici olan, hegemonik iktidar farklı veçheleriyle dinciliği özellikle devreye sokarken, yüzyılın başındaki büyük yıkımın zaten insanların tekrar dine yönelmesinin zeminini oluşturmuş olmasıdır.

Köktendincilik, fundamentalizm, radikal dincilik, dini aşırılık gibi farklı kullanımları olsa da aynı kuramsal çerçeveye işaret eden dincilik formu özellikle 1970'lerden sonra dünyada hızla yayılmaya başlamıştır. 11 Eylül saldırılarıyla birlikte köktendincilik ve radikal dinci gruplara dair tartışmalar,

daha çok İslam dini merkezli yürütülmüştür. Oysa köktendincilik yukarda bahsettiğimiz gibi dinciliğin bir formu olarak özellikle hegemonik dinler bağlamında karşımıza çıkan bir olgu olmakta. Köktendincilik, genelde “terör” eylemleri ve şiddet ekseninde tartışılıyor. Ancak terör ve şiddetin söz konusu olduğu örnekler olmasına rağmen esasta bir politika olarak ele alınması gerekir. Köktendincilik, tanım itibariyle bir dinin asli ilke ve öğretilerine dönüş, dinin kitabına uygun bir şekilde yaşanmasını ifade eder. Köktendinciliğin öne sürdüğü temel argüman, bilinmesi gereken her şeyin kutsal kitapta mevcut olduğu ve değişime, yeni yoruma ihtiyaç olmadığıdır. Söylenmesi gereken her şey söylenmiştir. Dünyadaki karmaşanın sebebini kutsal kitabın öğretilerinden uzaklaşmak olarak gören köktendincilik, kargaşadan uzak, tek hakikati ve doğrusu olan, kuralları zaten kitapta belirlenmiş olan bir dünya yaratmak amacını taşır. İlk kaynakları referans alma, sadece dini ritüellerin değil yaşamın her yönüyle “kitapta” yazdığı ya da ilk kaynakların söylediği şekliyle düzenlenmesine de işaret ettiği için, köktendincilik yaşamın her alanına müdahale eder. Burada esas olan inanç değil, yaşamın düzenlenişidir. Daha önce dincilik için belirttiğimiz gibi, esasta iktidarın toplumun yaşadığı anlam boşluklarından faydalanarak kendi ideolojisini din aracılığıyla yaymasıdır söz konusu olan.

Esasta tek tanrılı dinlerin başlangıcından itibaren, kitapların, sünnet ve hadislerin yorumlanması ciddi bir tartışma ve mücadele alanı olagelmıştır. İslam tarihinde İmam Gazali, Hristiyanlıkta Aziz Paulus dinde asıl kaynaklara harfiyen uymak gerektiğinin ve yoruma yer olmadığının savunucuları olarak öne çıkmıştır. Her ne kadar bu tartışmalar siyaset değil, din bağlamında gerçekleşiyor gibi görünse de tek tanrılı dinlerin her biri, dünya yaşamının düzenlenişine dair ideolojiler oldukları için aynı zamanda siyasi, kültürel, yasal bir çerçeve sunarlar.

Avrupa tarihinde “tarihsel eleştiri” (historical criticism)³ olarak adlandırılan akımın tartışmaları, kilisenin dini kendi keyfine göre yorumlamasının eleştirisiyle, ilk kaynaklara yeniden dönme, ilk kaynakların tarihsel bağlamları içinde yorumlanmasına dayanır. Kilisenin din yorumundaki tahakkümüne bir karşı çıkış olarak ortaya çıkan tarihsel eleştiri akımı, modernizmin tahribatlarına tepki olarak ortaya çıkan dini akımların ilk kaynaklara dönüş argümanlarının da temeli olmuştur. Ancak eleştiri, bu sefer tersten işlemekte, daha katı, dışlayıcı bir din yorumunu çağırılmaktadır. Diğer yandan modernizme tepki olarak doğduğu söylenen kökenlere dönüş hareketlerinin kendilerinin de modernist olduklarını unutmamak gerekiyor. ılımlılarından, radikale dinci hareketlere bakıldığında modernizm içinden konuştukları, reddettikleri modernizmin ideolojik çerçevesinin dışına çıkmadıkları görülebilmektedir.

³ Joseph A. Fitzmyer, “Historical Criticism: Its Role in Biblical Interpretation and Church Life.” *Theological Studies*, vol. 50, no. 2, June 1989, 244–259.

Farklı köktendinciliklerin ortak özelliklerini ele aldığımızda karşımıza ana hatlarıyla aşağıdaki özellikler çıkmaktadır:

- Kültürel öğeleri dine karşı bir tehdit olarak görme (DAİŞ'in tarihi mekanları, müzeleri hedef alması örneğinde olduğu gibi),
- Dini metinlerdeki hükümleri yorumlamaksızın harfiyen uygulamak,
- Hakikatin tek ve en doğru temsilcisi olarak kendisi görmek, kendisi gibi olmayı dışlamak, şeytanileştirmek ve kendisi gibi olmayan herkese karşı mücadele etmek, bununla birlikte kendi üyeleri için güvenilir, kapalı bir cemaat oluşturarak "amaçlı ve anlamlı bir yaşam" sunmak,
- Sorgulamayı devre dışı bırakarak, insanlığın kurtuluşu ve huzuru için hazır reçeteler sunmak,
- Doğru dini yaymak için geleneksel veya modern her türlü aracı kullanmak.

Köktendinciliğin Hristiyan, İslam, Yahudi Dünyasındaki Yansımaları Nedir?

Köktendincilik bugün İslam dinine özgü bir sorunmuş gibi sunulsa da özellikle evrensellik iddiası taşıyan, hegemonik dinlerin hepsinde açığa çıktığını, etkili olduğunu görüyoruz. Burada kaba hatlarıyla Hristiyan, Yahudi, Müslüman ve Hindu köktendinciliğini ele almaya çalışacağız.

Hristiyan köktendinciliğin en fazla etkin olduğu ABD'de Evangelizm öne çıkmaktadır. ABD'de köktendinciliğin tarihi 1900'lerin başına dayanmaktadır. 1941'de Amerikan Hristiyan Kiliseler Konseyinin ve Ulusal Evanjelikler Birliğinin kuruluşu önemli bir aşama olmuştur. 1979 yılında rahip Jerry Falwell'in Ahlaki Çoğunluk Hareketi'ni (Moral Majority) kurmasıyla Amerika Birleşik Devletlerinde yeni köktendincilik diyebileceğimiz bir dönem başlamıştır. Protestan kilisesindeki modernleşmeci eğilime, Bolşevizme ve Darwinizme karşı tepkinin örgütlendiği, bunlara karşı mücadeleyi eksenine alan bir politik hareket olarak karşımıza çıkan Amerikan köktendinciliğinin, günümüzde de oldukça etkin olduğunu görebiliyoruz.⁴

Yahudi köktendinciliğinin ise 19.yüzyılda doğu ve orta Avrupa'da yükselen anti-semitizme karşı bir savunma ve yahudiler içindeki aydınlanmacı, reformcu eğilimine, siyonizme bir tepki olarak geliştiğini görüyoruz. Yahudi köktendinciler İsrail devletini meşru görmezler. Onlara göre, Siyonistler İsrail devletini kurarak tanrı ile

⁴ Daha detaylı bilgi için bkz; Fatmagül Berktaş, "Köktendinci Yükselişi Anlamak Açısından Bir Karşılaştırma: Amerika'da Köktendincilik", *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, Mart 1999.

İsrail halkı arasındaki sözleşmeyi bozmuş, Yahudilerin kurtuluşunu geciktirmiştir. Yahudi köktenciler, kadınların askere alınması, kamusal hayatta cinsiyet ayrımının gözetilmemesi benzeri uygulamalardan yola çıkarak İsrail yönetimini dinî inancın altını oymakla ve halkı dinsizleştirmeye çalışmakla suçlamaktadır.⁵

Hindu köktendinciliği de Yahudi köktendinciliğine benzer bir şekilde savunmacı reflekslerle gelişmiştir. 1757'den itibaren iki yüz yıl İngiliz sömürgesi olan Hindistan'da, sömürgeci imparatorların Hindu kültür ve geleneklerinde reforma gidilmesi kararlarına tepkinin Hindu köktendinciliğini tetiklediği belirtilebilir. İngilizlerin hali hazırda uygulanmakta olan her geleneğin dini yazıtlar tarafından desteklenmesi şartını koşması, yazılı kaynaklardan çok yazısız geleneklere dayanan Hinduizm için bir tehdit olarak algılanmıştır. Çocukların kurban edilmesi, kadınların ölen kocalarıyla birlikte yakılması gibi geleneklerin yasaklanması,

Hindu yasalarının ihlali, Hristiyanlığın empoze edilmesi olarak görülmüştür. Hindutava ideolojisine göre hareket eden Hint Köktendincileri, gerçek bir Hintliyi Hindu kültürüne, geleneklerine, tarihine hakim olan ve uygulayan kişi olarak tanımlar. Dolayısıyla İslamı ve Hristiyanlığı benimseyenleri yabancı ve öteki olarak tanımlar. Buna bağlı olarak, Hindu köktendinciliği Hindistan'ı Hindu kültürü altında birleştirmek bir yana milyonlarca kişinin katledilmesine yol açan savaşların zemini olmuştur.⁶

Sağ siyasetle hep ilişki içinde olan köktendinci hareket, son on yılda dünya genelinde muhafazakar sağın yükselişe geçmesinde de etkilidir. Yeni köktendinci hareketlerin eğilimlerine baktığımızda, milli savunma, ekonomi, kürtaj hakkı, eşcinsellik ve

Sağ siyasetle hep ilişki içinde olan köktendinci hareket, son on yılda dünya genelinde muhafazakar sağın yükselişe geçmesinde de etkilidir. Yeni köktendinci hareketlerin eğilimlerine baktığımızda, milli savunma, ekonomi, kürtaj hakkı, eşcinsellik ve aile sorunları gibi konularda giderek saldırganlaştığı görülmekte.

⁵ Daha detaylı bilgi için bkz; Baki Adam, "Etkili Bir Hareket: Yahudi Fundamentalizmi", *Perspektif Dergisi*, Sayı: 242, Haziran 2015.

<https://perspektif.eu/2015/06/10/etkili-bir-hareket-yahudi-fundamentalizmi/> (Son Erişim: 30 Mart 2021)

⁶ Daha detaylı bilgi için bkz; Abu Seyd Muhammed Belal, "Hindu Fundamentalizmi ve Hindu "Uyanış" Siyaseti", *Perspektif Dergisi*, Sayı: 242, Haziran 2015.

<https://perspektif.eu/2015/06/01/hindu-fundamentalizmi-hinduuyanissiyaseti/> (Son Erişim: 30 Mart 2021)

aile sorunları gibi konularda giderek saldırganlaştığı görülmekte. Bu alanlarda toplum lehine yapılan düzenlemelerin toplumun ahlakını, refah ve güvenliğini bozduğunu iddia edip, karşısında mücadele edilmesi gerektiği propaganda edilmekte. Dolayısıyla köktendincilik, ırkçılık, göçmen düşmanlığı, faşizm, kadın düşmanlığı ile birlikte yürüyen bir politika olarak ele alınmadıkça doğru çözümlenemez.

Amerikan köktendinciliğinin çıkış gerekçelerinde yer alan bolşevizm ve Darwinizm “tehlikesi” bütün dünyada bizzat ABD eliyle propagandası yapılan iki boyut olmuştur. ABD’nin bu propagandayla özellikle Sovyetlerin ve Çin’in etki alanında olan Asya ve Ortadoğu gibi coğrafyalarda Müslüman köktendinci grupların oluşumunu teşvik ettiği, beslediği bilinen bir gerçektir. El-Kaide ile başlayan, bugün Boko Haram, DAİŞ gibi Ortadoğu, Afrika, Asya ve Avrupa’da dinciliğin en uç şiddet eylemlerini uygulayan örgütler silsilesinin tarihine baktığımızda, bu örgütlerin oluşumunda ABD’nin doğrudan payını görebilmekteyiz. Yine Türkiye’de gelişen Komünizmle mücadele dernekleri, Hizbullah gibi örgütlerin oluşumunda da bizzat Amerika’nın yönlendirmesinden bahsedilebilir. İslami köktendinciliğin oluşumunda ABD’nin etkisi kadar Suudi Arabistan’ın oluşturduğu politik, mali imkanları da ele almak gerekir. Suudi kaynaklı selefilik ya da vahabizm, İslami köktendinciliğin ideolojik zeminini oluşturduğu kadar örgütsel-mali kaynaklarını da oluşturmuş, Suudi yayılcılığın bir aracı olmuştur.⁷

İslamcı, protestan veya yahudi köktendincilik arasında dayandıkları din farklı olsa da argümanlar ve kullanılan yöntemler itibariyle çok fazla fark olmadığı görülebiliyor. Değişmekte olan dünyaya tepki, geleneksel değerlere ve anlam biçimlerine sadakat, toplumsal değişmeyi reddetmeyen ama diğer yandan kutsal kitabın olabilecek her şeyi söylediğine ve öngördüğüne dair keskinlik... Sonuçta her ne kadar modern dünyaya bir tepki olarak açığa çıktıkları söylene de bizzat modern dünyanın diliyle konuşulmaktadır.

Köktendinciliğin Açığa Çıktığı Koşullar, Ayakta Tutan Faktörler

Yaşam biçiminin, yaşamdaki değerlerin alt üst olduğu, hızlı değişime uğradığı yer ve zamanlarda, bu değişimden en fazla etkilenen kesimler arasında farklı arayışlara yönelmenin daha güçlü olduğu görülüyor. Bu değişimden etkilenen kesimlere hitap eden köktendinciliğin yayılmasında da siyasi-ekonomik sorunlara tepkinin önemli motivasyon olduğunu görüyoruz. Kapitalist modernitenin krizi derinleşmesi, ulus-devlet modelinin tıkanması, bunun tedbiri olarak geliştirilen küresel

finans sisteminin çökmesi, bu çöküşün mülteci krizi olarak Batıya yansması muhafazakar sağ, neofaşist hareketlerle birlikte köktendinci hareketlerin de yükselmesinin sebebi olarak gösterilmektedir.

Diğer yandan sömürgecilik, modernleşme ve küreselleşme sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan bir kimlik krizinden bahsetmek gerekiyor. Kapitalist modernitenin yarattığı anlam boşluğu, yabancılaşma, güvensizlik, karmaşa insanların kendilerini ait hissedebilecekleri bir topluluk, güvenebilecekleri bir sığınak arayışına girmelerini tetikliyor. Köktendinciliğin söylemlerinin de bu arayışla örtüşmesi dünyanın farklı yerlerinden insanların ister Hristiyan ister Müslüman ya da başka bir dinden olsun köktenci eğilimlere yönelmesini getiriyor.

Köktendincilik, modernitenin insanı parçalayan, laiklik adı altında insanın inanç kimliğini kamusal kimliğinden ayırıştırarak yapısına karşı kapalı bir cemaatleşme oluşturarak, modern dünyanın etkilerini ortadan kaldırmayı ve bütünsel bir benlik duygusu oluşturmayı vaadediyor. Sistem içinde değersizleşen, kendine yabancılaşan bireye kendini değerli hissedebileceği, özneleşebileceği, destek bulabileceği bir cemaat sunar. Bu cemaat içinde haklılık, dışardakilerin haksızlığı, yanlışlığı üzerine kuruludur. Her ne kadar cemaat, kulağa kapalı ve içe dönük bir yapılanma gibi gelse de, köktendinci ideoloji yayılcı ve saldırgan. Kendilerince yanlış olanın düzeltilmesi ya da yok edilmesini esas alan emperyalist bir politika benimsendiği için tanrının sözüne en sadık olanlar ve olmayanlar arasındaki bir mücadeleye taraftar toplar. Köktendinciliğin toplumsal sorunlara sunduğu çözüm, ailenin kutsanması, kadının erkeğin otoritesini mutlak kabulü, tanrının terbiye ve disiplinine uygun yaşanmasıdır. Köktendinciliğin cinsiyetçilikle, ırkçılıkla, yabancı düşmanlığıyla ittifak halinde olduğunu, daha doğrusu bizzat karakterinin bunlar üzerine oluştuğunu söylemek yanlış olmaz. DAİŞ’in bir yandan kadınları katlederken diğer yandan dünyanın her yerinden kadınların katıldığı bir örgüt olması örneğinden bile yola çıkarsak, köktendinci örgütlenmeler içinde yer alan kadınların kendilerine bir öznellik alanı bulabildiği ama bunu “itaatkar kadın kimliği” üzerinden sağladıklarını görebiliyoruz.

Köktendinci yapılanmalara ve uygulamalarına baktığımız zaman, kendiliğinden oluşan ve kadınıyla erkeğiyle toplumun haklı kimlik arayışının sonucu olmadıkları görülüyor. Her ne kadar tepki hareketleri olma yönleri olsa da esasta egemen iktidar sistemi tarafından toplumdaki özgürlükçü, demokratik, komünal eğilimlerin bastırılması, örgütlenme zeminlerinin çoraklaştırılması amacıyla örgütlendiklerini unutmamak gerekiyor. Bugün ABD’nin demokrasi ve kadınlara özgürlük götürceğiz diye yıktığı neresi varsa, orada radikal dinciliğin bizzat özgürlükçü alternatif toplumsal güçleri bastırmak için ABD şahsında emperyalist güçler tarafından örgütlendiği kısa bir araştırmayla ortaya çıkarılabilen bir gerçektir.

⁷ Bahram Hasanov, “Dinî Fundamentalizmi Ayakta Tutan Temel Faktörler”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, 2016, 241-258.

Köktendinciliğin açığa çıktığı koşulları değerlendirirken modernizmin içine girdiği krize de değinmek gerekir. Ancak unutulmamalı ki siyasi ekonomik sorunlara tepki olarak ya da bir kimlik arayışıyla bu tür hareketlerin yükselmesinin bir sebebi kapitalist modernitenin hegemonik yapısı ise diğer sebebi de sistem dışı hareketlerin, demokratik/özgürlükçü muhalif hareketlerin kitlelerin yönünü verebileceği güçlü alternatifler oluşturamamasıdır. Kapitalist modernitenin sistem dışı hareketlerin bir alternatif olarak görülmesini ve örgütlenmesini engellemek için antipropaganda, karalama da dahil olmak üzere yürüttüğü kapsamlı saldırıları da görmek gerekiyor. Diğer taraftan bizzat bu hareketlerin önünü almak için örgütlediği dincilik, ırkçılık, milliyetçilik ve cinsiyetçilik eksenli oluşumların bir bumerang gibi dönüp kapitalist modernitenin merkezlerini vurması şaşırtıcı bir sonuç değildir.

Din ve inanç sistemlerinin ilk oluşum süreçlerini değerlendirirken dinin hakikate ulaşmanın, yaşamı anlamlandırmanın bir yöntemi olarak toplumsallığın başından itibaren etkili olduğunu belirtmiştik. Bu anlamda en köklü ideoloji, insanın kendini anlamlandırma çabası içinde sığınabileceği en tanıdık yol din yöntemi olmaktadır. Her dönemde iktidar sistemlerinin uygulamalarının sorgulanmasının; dayanışma, hak, adalet gibi kavramlar etrafında ortak duygularla hareket eden ve mücadele eden grupların buluşma noktası da olmuştur. Bununla birlikte tek tanrılı dinlerin farklı düzeylerde de olsa insanın iradesini yaradana teslim eden, ahiret, mesih, kutsal topraklara dönüş gibi ütopyalarla mutlak gerçekleşecek bir gelecek vaadi sunan, bunun koşulu olarak da kutsal kitabın buyruklarının takip edilmesi ve yaradana sonsuz teslimiyeti öngören yapısı, iktidarlaşan dinin veya iktidarın güdümüne giren dinin toplumu yönlendirmesinin en kullanışlı araçlarından biri olmasına yol vermiştir. Bu nedenle dinsel alanı, hem iktidar sistemlerinin kendilerine meşruiyet zeminini sağlayabildikleri hem de iktidara karşı direnişin zemin bulduğu bir alan olarak ele almak önemli. Dinciliğin ürünleri olan evangelistlerinden selefilerine köktenci dini yapılanmalar ile toplumsal/demokratik din/inanç gruplarının örgütlenme motivasyonları ile süreçlerini bu açıdan birbirinden ayırt etmek din ve dincilik arasındaki farkı da netleştirmeyi getirir.

Ana Tanrıçaların İzinde

Andrea Benario
Çeviri: Serra Bucak

Kaldırımın altında kumsal var evet,
Gel sen de kumsalın altından birkaç taş kopart.
En büyük güç senin hayal gücündür.
Zincirleri kır ve
İktidarlara ile senin gücünü kırmak isteyenlerin üzerine at.

Kaldırım taşları dogma gibidir, doğrusal, pürüzsüz bir yol gösterirler. Dayanıklı oldukları izlenimini verirler. Ama aynı zamanda başka gerçekleri de gömerler; mesela hala canlı olan toprak ana yaşam kültürünü ya da kumsaldaki ince kum tanelerini. Kadın müzik grubu Schneewittchen'in "Kaldırımın Altındaki Plaj" şarkısı, kaldırım taşlarını birer isyan aracına çevirebileceğimizi ve şayet onları yapılarından koparmaya cesaret edersek dogmaların da iç yüzünü kavrayacağımızı anlatır. Çünkü o zaman temele doğru ilerleriz ve yaşamın gerçek doğasıyla temas kurarız.

Dinlerin nasıl bu kadar ikna edici bir güç geliştirmiş olduklarını, neden bir yandan insanlara bir dayanak olduklarını, diğer yandan da kadınlara ve toplumlara karşı bir iktidar aracı olarak kullanıldığını anlamak istiyorsak, o zaman dinlerin kaynağına daha yakından bakmak faydalı olacaktır. Bu anlamda kumdan birkaç taş koparmak ve şu soruyu sormak istiyoruz: Tek tanrılı, İbrahimi dinlerin dini hikayelerinde, sembollerinde ve geleneklerinde ana tanrıça kültürünün hangi izlerine rastlamaktayız? Ve bu izler daha sonra nasıl yorumlandılar veya tek tanrılı inanca nasıl entegre edildiler?

“Kadın doğacağıma, taş olarak doğsaydım”

Taşlar, megalitler ve kayalar, binlerce yıllık insanlık tarihinin sessiz tanıklarıdır. Kendilerine ruh, koruyucu ve iyileştirici güçlerin atfedildiği zamanları yaşadılar. Neolitik Çağ'da insanlar, dünyanın birçok bölgesinde bulunan ve binlerce yıldır birçok nesil tarafından kutsal mekân olarak ziyaret edilen devasa taş anıtlar ve taş çemberler dikmişlerdir. Xirabreşk, Bretagne, Avebury ve Stonehenge'deki monolitler gibi, Yeni Zelanda, Macaristan, Moldova ve dünyanın birçok yerindeki monolitler de ana tanrıça kültürünün sembolleri olarak kabul edilmiştir. Evrenin ve topluluğun merkezini, mevsimlerin ve yaşam döngüsünü, ölümü ve yeniden doğuşu sembolize ediyorlardı. Su kaynaklarındaki Kelt menhirleri, gökyüzü ve yeryüzünün hayat veren özelliklerini birleştiren doğurganlık taşları olarak kabul ediliyordu.

Şayet taşlar konuşabilseydi, bize yaşamın kaynağından, dilin, sanatın ve müziğin, gelişiminden, şifacı bilgi, kozmoloji ve takviminin keşfinden, ev ve tarımın başlangıcından hikayeler anlatırlardı. Ana tanrıçalar sadece Efrîn'deki Şêrawa tepelerinde izlerini bırakmadılar. Tüm dünyada üçgenler, daireler, dolunaylar, hilaller, yıldızlar, boğa boynuzları, çiçek açan bitkiler ve tanrıça heykelleri gibi taşta oyulmuş semboller; kadınların yaşamın başlangıcındaki, birleştirici ve kalıcı yaratıcı gücünü göstermektedir. Yanı sıra çeşitli gelenekler, hikayeler ve yaratılış mitleri bize, tüm kıtalarda bir zamanlar ana tanrıçaların evreni ve insanları yarattığına dair inancın yaygın olduğunu öğretirler. Elizabeth Gould Davis'in “Kadın Bakış Açısı ile Medeniyet Tarihi” üzerine yapmış olduğu kapsamlı araştırmalarının sonucu der ki; “Başlangıçta kadın vardı!”¹ Anasoyluluk üzerine araştırmaları olan Heide Göttner-Abendroth da benzer şekilde şu sonuca varır: “Başlangıçta anneler [vardı]!”² der. Bunlar ve daha birçok araştırma ortaya koymuştur ki, kadınlar doğanın, topluluğun ve bireyin dayanışma ve takdiri ile karakterize edilen bütüncül etik, estetik ve yaşam felsefesi yoluyla dünyanın her yerinde sosyal, ekonomik, inanç ve bilgi sistemleri geliştirmişlerdir.³

Bu karmaşıklık ve çok yönlülük, diğer pek çok şeyin yanı sıra, birçok kültürde Üç Tanrıça karakterinin bir birlik/bütünlük oluşturmasıyla ifade edilir: Birincisi, cesaretin sembolü olarak yay ve ok taşıyan, savaşçı genç kadındır. İkincisi sembolleri dünya yumurtası, nar (aşk elması) veya dünya ağacı olan ana tanrıça, aşk ve bereket tanrıçası olarak yetişkin kadındır. Üçüncüsü ise ahiretin; cennetin ve cehennemnin tanrıçası olan yaşlı kadındır. Bu yaşlı kadın ölümü ve yeniden doğuşu bekler.

¹ Elizabeth Gould Davis, *Am Anfang war die Frau-Zivilisationsgeschichte aus weiblicher Sicht*, 1977.

² Heide Göttner-Abendroth, *Am Anfang die Mütter-matriachale Gesellschaft und Politik als Alternative*, 2011.

³ Buna dair örnek çalışmalar için bkz: Gordan Childe, Lewis Henry Morgan, Johann Jakob Bachofen, Margaret Mead, Bronislaw Malinowski, Mary Daly, Marija Gimbutas ve Abdullah Öcalan.

Baykuş veya kader terazisi gibi semboller bilgeliklerini ve adalet duygularını temsil ederler. Tanrıça Üçlemesi, yaşam döngüsünü, ayın mevsimlerini ve evreni temsil eder. Onlarda doğa, beden, zihin ve ruh ayrılmaz bir bütün halinde birleşmiştir.

Bu ahenkli, bütünsel yaşam ve ilişkiler anlayışında, savaşlar, soygun, şiddet ve iktidar yüzbinlerce yıldır bilinmiyordu/tanınmıyordu. Fakat Yeni Zelanda'daki ana klan topluluğu Tu Mata Kokiri'nin üyelerini, bin yıllık taşlara kilitlenmiş olan seslerini ritmik vuruşlarla söyletebilseydik şayet o zaman sadece onların neşeli şarkılarını duymaz, daha ziyade, çekilen acılar, savaş ve yıkımlar üzerine yaktıkları ağıtlarını da dinlerdik. Çünkü insanlık tarihinde ataerkil ve devlet yönetiminin şiddetli bir şekilde uygulanmasının neden olduğu derin kopuş karşısında yaratıcılık ve yaşam sevinci de donakaldı. Bunu, örneğin Zagros Dağları'ndaki Çiya Govendê kayalıkları veya Koçerat bölgesindeki Girê Xêlîl bize el ele tutuşarak halay çeken insanların taşla dönüştüğünü söyler. Efrîn'in Reco bölgesindeki Kevirê Bûkê (gelin taşı) ile ilgili sözlü efsaneler, iradesi dışında bir erkekle evlenmek yerine taş olmayı tercih eden genç bir kadının çektiği acıları anlatır. Bretagne bölgesinde ise rahipler, kiliseye ibadete gitmek yerine müzik yapmak için ormana giderlerse şayet, genç kadınları taşla dönüşmekle tehdit ettiler. Hz. Ayşe'ye atfedilen “keşke kadın doğacağıma taş olarak doğsaydım” deyişi ise, özünde güçlü bir kadının, kadın ve toplum üzerinde üstünlük kazanma mücadelesi veren erkek iktidarına karşı çaresizliğini anlatır.⁴

Başlangıcın Teolojik Açıdan “Yeniden Anlatılışı”

Yine taşta oyulmuş tanıklıklar, başlangıçta bir toplumsal maneviyat, neşe kaynağı ve yaratıcılığın kaynağı olarak görülen taş ve kayalıkların tarih boyunca kadınların ve onların doğal yaşam enerjisinin donup kalmasının somut örneği haline dönüştüğünü bize anlatır. M.Ö. 1750 civarında taşta oyulmuş Hammurabi yasaları, bundan böyle Babil şehir tanrısı Marduk'un insanlığı yönetmesi için seçildiğine hükmeder. Dünyevi düzenin özünün tek bir ilahi hükümdarın her şeye kadir olduğuna dair bu fikre dayanan bir yeniden anlatım da Musa tarafından bir taş tablet üzerinde ölümsüzleştirilir. Bu olay, Mısır tanrıçası Hathor'un veya Kenanlı tanrıçaları Astarte (Aştoret)⁵ ve Aşera'nın kutsal yeri olarak kabul edilen Sina Dağı'nda meydana gelir.

⁴ Jineoloji Akademi Yayınları, *Jineoloji'ye Giriş*, 2015.

⁵ 1905'te arkeolog W. M. Flinders Petriebei, Serabit al Xadim tapınağında, Mısır tanrıçası Hathor'a saygı gösteren hiyeroglifler ve “tanrı Baal'ın karısı”nı öven yazıtlar olan arkeolojik kazılar buldu. [Ludwig DavidMorenz, *Die Genese der Alphabetschrift*, 2011.] 1976'da Sina'daki kazılar sırasında, MÖ 8. Yüzyıla ait, Aşera'nın neredeyse eşit olarak adlandırıldığı bazı belgeler bulundu: “Ich habe Dich gesegnet dem Yahwe von Samaria/Samarien und seiner Aşera...” [vgl. NadavNa'aman, *The Inscriptions of Kuntilet, Ajrud Through the Lense of Historical Research*, Ugarit-Forschungen, 2011, 43.]; Cengiz Batuk ve Mevlüde Köroğlu, *Bir Yahudi Tanrıçası Olarak Aşera*, 2016.

Orada Musa'nın yazdığı 10 emirde adı geçen tek ve yüce olan Tanrı'ya inanç bir dogma olarak yükseltildi ve diğer tanrı veya tanrıçalara tapınma ve saygı duyma çok açık şekilde yasaklandı. Bu noktada, erkeklerle ilişkilendirilen Tanrı'dan ilk kez Yahweh (Yehova) olarak bahsedilir. Baba Tanrı'nın her şeye kadir gücü, toplum üzerinde "Tanrı'nın lütfuyla kralın" ve kadınlar, çocuklar ve aileler üzerinde ataerkil hükümdarlar olarak erkeklerin keyfi egemenliğini tesis eden paradigmaya yükseltildi. Kadınları erkeklerin "malı" ve "şerefi"ne ait ilan eden ve her türlü hukuk dışı eylem için ağır cezalar veren Babil Hammurabi Kanunları, Yahudi, Hristiyan ve İslam dünyasında hukuki ve ahlaki kavramların da temel taşı oluşturdu.⁶

İbranilerin kutsal kitabı Tevrat "Bereşit bara Elohim et Ha'Schamaim Ve'et Ha'Aretz" sözleriyle başlar. Elohim terimi kelimenin tam anlamıyla "tanrılar" anlamına gelir ve ilk inancın çok tanrılı olduğunu gösterir. El, Fenike ve Filistin panteonlarında tanrıların babasının adı olmuştu. Sembolik olarak bir boğa şeklinde temsil edildi ve tanrıça Aşera'ya ile beraber ona da tapınıldı, ibadet edildi. Manidar bir şekilde, Kutsal Kitabın bu ilk cümlesi daha sonra birçok dile tekil olarak yanlış tercüme edildi ve bundan böyle "Tanrı başlangıçta göğü ve yeri yarattı" şeklinde yayıldı.

Baba Tanrı'nın her şeye kadir gücü, toplum üzerinde "Tanrı'nın lütfuyla kralın" ve kadınlar, çocuklar ve aileler üzerinde ataerkil hükümdarlar olarak erkeklerin keyfi egemenliğini tesis eden paradigmaya yükseltildi. Kadınları erkeklerin "malı" ve "şerefi"ne ait ilan eden ve her türlü hukuk dışı eylem için ağır cezalar veren Babil Hammurabi Kanunları, Yahudi, Hristiyan ve İslam dünyasında hukuki ve ahlaki kavramların da temel taşı oluşturdu.

Kutsal metinlerde İbrahimî kabilelerini ve daha sonra Ortadoğu'daki diğer halkları yeni inanç dogmalarına ikna etmenin kolay ve çelişkisiz olmadığına dair birçok işaret vardır. Binlerce yıldır, dünyanın her yerindeki insanlar gibi, onlar da çok sayıda tanrıça ve tanrının yaratıcı, iyileştirici ve koruyucu güçlerine inanmışlardır. Doğanın mucizelerini, yaşamın kutsallığını, sosyal ahlaki ve insan onurunu onlarda somutlaştırmışlardır. Hem Hathor'un hem de Astarte'nin birçok resim ve heykelde inek olarak tasvir edildiğini düşünürsek, Musa'nın Sina Dağı'ndan inerken halkının altın bir buzağı etrafında dans ettiğini görünce neden bu kadar öfkeli olduğunu anlamak zor olmaz. Çünkü Yehova'ya dua etmek yerine sığır tanrıları Baal ve Astarte'nin kutsal düğün bayramını kutlamışlardır. Sadece bu olayda değil, aynı zamanda kutsal kitaplar olan Tevrat, İncil ve Kuran'ın da

⁶ Muazzez İlmiye Çığ, *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995.

düzinelerce başka yerinde, Yahweh/Tanrı/Allah ve peygamberlerin -çoğunlukla felaket ya da ceza tehdidi altında- insanları Astarteler'e iman etmemek, ona tapınmak, Ana tanrıça Aşera'nın ve üç Arap tanrıçası Al-Lat, Al-Manat ve Al-Uzza'nın ⁷ takdirinden vazgeçmeye uyarmak zorunda kaldıklarından bahsedilir.

Eski Ahit'te de bahsedilen tanrıça örnekleri, insanların eski inançlarından neden bu kadar kolay ayrılmadıklarını veya ayrılmak istemediklerini açıklığa kavuşturuyor. Havariler ve Resuller tarafından çizilen katı, cezalandırıcı bir tanrı imajının aksine, Neolitik tanrıçalar kurtarıcı ve şifacı, halkın dostu ve bakıcısıydılar. Bir ağaçla sembolize edilen bilgelik tanrıçası Hohma-Sofia ⁸ gibi, insanları tanrıçaların sunduğu meyveleri ile karınlarını doyurmaya teşvik ettiler ve cesaretlendirdiler. Sofia, "en uzak nesillere" uzanana kadar onu hatırlayan insanların, hikmet ve "sonsuz yaşam" kazanacağını ilan etti.⁹ Bu davet, Tanrı'nın Âdem ve Havva'ya Cennet Bahçesi'ndeki "bilgi ağacından" meyve yemeye koyduğu yasağa açıkça zıttır. Evrensel yaşam enerjisini somutlaştıran tanrıça Ruah, Eski Ahit'te de çok sayıda iz bıraktı: Adem'e hayat verdi. Nuh'un gemisini kurtarmak ve yeni bir hayat yaratmak için Tufanı geri püskürttü. Kızıldeniz'i bölüp kurutarak Musa ve halkının kendilerini Mısır firavunlarının zulmünden kurtarabilmesi sağladı. Bu örnekler, ortak bir yaşam ortamından ve dayanışmaya dayalı değerlerden kaynaklanan sözlü olarak aktarılan anaerkil ef-saneleri ve bilgeliği yansıtır.

Yine dinlerde bugüne kadar korunan evrensel ahlaki kural ve değerlerinde şifalı kadın gelenekleri yansımaları bulur. Örneğin Tevrat, her yedinci sene "Şabat Yılı" olup temel yaşamsal ihtiyaçların dışında tüm üretimin durulması, bunun yerine evren ve yaşamın toplumca kutlanması öngörüyor. İbrani dilinde bu gelenek, "dünyayı dönüştürmek ve iyileştirmek" anlamına gelen Tikkun Olam olarak adlandırılmaktadır. Yahudi duaları, onu dünyayı dışıl enerji ile beslenmesi ve sahiplenmesine dayanan bir dünya görüşüyle ilişkilendirir.¹⁰

Hristiyanlıkta, Tanrıçalar Üçlemesi bir ilke olarak yeniden canlandırıldı, ancak kadınlar bunun dışında tutuldu. Havari Pavlus, Baba Tanrı'nın Üçlüsünü, yani Tanrı'nın Oğlu ve Kutsal Ruh'un ataerkil öğretisini yaydı. Bununla birlikte, birçok insan bu yeni inançta dışıl, annelik unsurlarından yoksunluğunu olması sebebiyle, buna o kadar kolay ikna olmadı. Efes halkı, Pavlus'un konuşmalarına "Efeslilerin Artemisi büyüktür!" sözleriyle karşı durmuşlardı. Kilise ve imparatorluk tarafındaki

⁷ Thora und Bibel, Jeremia 17, Buch der Richter 6, 25 u.a.; Koran: Sure 53, Vers. 19 - 23 ve 27, 28.

⁸ Chochma-Sophia

⁹ Spätschriften des Alten Testaments: Sirach 24, 19 ff.

¹⁰ Rabbi Michael Lerner, *Judaic Tikkun Olam; Pluriverse a Post-Development Dictionary*, India, 2019.

iktidar sahiplerinin, eski tanrıça tapınaklarını yok etme emirleri de büyük oranda başarısız olmuştu. Böylece, Efes Kilisesi 300 yıl sonra, Hristiyan inancını güçlendirmek için, "uslanmaz/geri döndürülemez" bir ikna hali ile tanrıçalara tapınanları kazanmak için yeni bir hamle başlattı: Meryem'i bakire olarak Tanrı'nın oğlu İsa'yı dünyaya getiren bir azize ilan etti. Katolik inananların sergiledikleri Meryem bağlılığı, birçok yönüyle, Meryem figüründe ana tanrıçaya olan inancın silinmez izlerinin devam ettiği veya yeniden canlandırıldığı açıktır. Hristiyan bir tasavvufçu olan Mechthild von Magdeburg için Meryem, Tanrı oğlu İsa'yı doğuran "tanrıça" olarak görülüyordu.¹¹

Tanrı annesi Meryem'in çeşitli imge ve adlarında, Hristiyanlık öncesi bölgesel doğal dinlerin izleri, açıkça görülmektedir. Meryem Ana'nın heykelleri genellikle eski ana tanrıça kültürünün taş çemberler, yaylar veya dağ zirveleri gibi kutsal yerlerine dikilirdi. Ayrıca Meryem Ana'nın resimleri sıklıkla yılanlar ve hilal gibi ana-ilahi sembollerle süslenmişti. Bir Jineoloji seminerinde bir tartışma sırasında Katalonya'dan bir katılımcı, her küçük Katalan ve İspanyol köyünde -Kutsal Bakire'nin Beytüllahim'de yaşamasına rağmen- "Dağ Bakiresi", "Kaynağın Bakiresi" ya da "Ormanın Bakiresi" gibi isimlerle Meryem Ana'nın farklı farklı heykellerinin oluşunun, kendisi için çocukken her zaman bir bilmece olarak algılandığını hatırladı. Mahallelerinde yaşlı kadınlar küçük Bakire Meryem figürlerini büyük bir özveri ve el işçiliğiyle işliyor ve her ailenin belli bir süre o figürü eve götürebilmesi, onunla evde vakit geçirebilmesi için onları evden eve gezdiriyorlarmış. Ancak Katalan kadının birçok Bakire Meryem ve kökenleri hakkındaki sorusuna kimse tatmin edici bir cevap verememişti. Ancak 20 yıl sonra, "Anaerkil inançların ve toplumların izleri" konulu bir Jineoloji seminerinde, Meksika'daki Guadalupeli Bakire'nin çeşitli figür ve tasvirlerini duyduğunda, bilmecenin çözümünü birdenbire anladı. Bu Azize ilk olarak 1531'de Aztek çiftçisi Juan Diego'ya göründü ve onunla Aztek Nahuatl dilinde konuştu. Juan Diego'nun ısrarı üzerine, Katolik Kilisesi simgeyi Bakire'ye adadı. Böylece, Aztek ana tanrıçası Tonantzin'in yerinde, kahverengi tenli bakire onun ayak izlerini takip etti. Yapılan güncel araştırma sonuçlarına göre, bugün Meksikalıların %90'ı kendilerini Katolik olarak tanımlamakta olup ve aynı zamanda %100 oranında da Guadalupeli olarak tanımlamaktadır.¹²

11. ve 13. Yüzyıllar arasında Avrupa'da da yayınlanan Siyah Madonna¹³ portreleri, Mısır tanrıçası İsis'in tasvirleri ile çok ciddi benzerlik taşıyor. Siyah Madonna'nın büyük iyileştirici güçlere ve özel bilgeliğe sahip olduğu söyleniyordu.

¹¹ Christa Mulack, *Maria- Die geheime Göttin im Christentum*, 1986.

¹² Andrew Chesnut, *10 things to know about the Virgin of Guadalupe*, America-The Jesuit Review, 2016, 12-12.

¹³ Madonna, Meryem'in başka bir adıdır.

Diğer oymaların aksine heykelleri kadınlık, sevgi ve bilginin sembolü olarak kabul edilen elma ağacı gibi genellikle meyve ağaçlarından oluşan tahtadan yapılmıştır. Anaerkil tanrıça üçlüsünde siyah, yaşlı kadının rengini simgeliyordu. Dolayısıyla, kadın bilgeliğinin ve ölümünün, aynı zamanda dönüşümün ve yeni bir başlangıcın rengiydi. Benzer tanrıça sentezleri de İrlanda'dan bildirilmektedir. Orada, Meryem Ana şahsında, Kelt ana tanrıçası Brigantes ile bir süreklilik içinde ve onun devamı niteliğinde, Katolik Kilisesi'nin onayını kazandı. Katolik Kilisesi, Azize Brigitte'yi şairlerin koruyucu azizesi yaparak İrlanda adasındaki etkisini genişletmeyi başardı.

Orta Çağ'da Meryem'in iffetine duyulan saygı, aynı zamanda kadınlara rahibe olup bir manastıra "İsa'nın Gelinleri" olarak girerek, evliliğin ve anneliğin ataerkil zorlamasından kaçma fırsatını verdi. Bazı manastırlarda, ama her şeyden önce kilise kurumlarından bağımsız olan Begine Hareketi'nde, kadınlar Neolitik kadın topluluklarının tarihi geleneklerini benimsedi. Komünal yaşam ve ekonomilerini bireysel ve kolektif gelişim ile birleştirdiler ve kendilerini bilime, edebiyata, sanata, tarıma ve el sanatlarına adadılar.

Ayrıca Kuran'da ve İslami geleneklerde de İslamiyet öncesi tanrıçalar inancının izlerini bulabiliriz. Hz. Muhammed'in yaşadığı yıllarda dahi Arap Yarımadası'nın birçok yerinde üçlü tanrıçalar Al-Lat, Al-Uzza ve Al-Manat'a adanmış kutsal yerler vardı. Onlar "Allah'ın kızları"¹⁴ olarak adlandırıldılar ve Allah katında insanların savunucuları olarak görüldüler. Hac mahallerinde, ağaçlar ve özel beyaz veya siyah taşlar, yıllık festivallerde tanrıçaların gücünün ve kutsamasının sembolleri olarak sık sık saygı görür ve zengin bir şekilde süslenirdi. Doğadaki özel ağaç ve taşların şefaati ve teşekkür jestleriyle birleştiği bu Ziyaret geleneği, Ortadoğu halklarının kültürlerinde günümüze kadar uygulanmaktadır.

Üç Samura ağacı, tanrıça Al-Uzza'nın kutsal yeri olarak kabul edildi. İslam'ın başlamasıyla birlikte Hz. Muhammed, gençliğinde kendisi de bu tanrıçaya kurban adanmış olduğu halde, bu ağaçların kesilmesine izin verdi. Ancak, Mekke'nin doğusundaki bereketli bir vadide bulunan ana tanrıça Al-Lat'ın kutsal alanını da el değmeden bıraktı. Hatta hiçbir ağacın kesilmemesini ve orada avlanmamasını emretti. Daha sonra Al-Lat kutsal alanı olarak anılan beyaz granit bloğun yerine bir cami inşa edildi. Bu, insanları yeni inanca ikna edebilmek için eski Arap ana tanrıça kültürünün kutsal alanlarının da İslam'a entegre edildiğini gösteriyor. İslam'ın merkezi mabedi olan Mekke'deki Kâbe, M.Ö. 2 bin yılından kalma Qurayş Kabilesi'nin İslam öncesi dini ibadet yeridir. Ünlü siyah taş ek olarak, tanrı Hubal'ın bir heykeli ve aloe ağacından yapılmış bir güvercin gibi 360 farklı kutsal şey de vardı.¹⁵

¹⁴ Kuran-i Kerim, en-Necm 53/19-21.

¹⁵ Lidia Tyurina, *Der Einfluss des altarabischen Glaubens auf die Entstehung des Islam*, 2018.

Kutsal siyah taşın kökeni hakkında pek çok spekülasyon vardı ve halen de var. Bu aynı zamanda bunun bir tanrıça sembolü olduğu tezini de içerir. Kültür bilimci Mithu Sanyal, 9. Yüzyılda yaşamış olan Arap filozof Al-Kindi'den, siyah taşın aslen ay tanrıçası Al-Uzza'nın vulvasını temsil ettiği şeklinde bir alıntı yapar.¹⁶ Bu konuda tam bir kesinlik olmasa bile, daha yakından incelendiğinde Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın ilk ortaya çıktıkları yıllardaki birçok teolojik yeniden anlatımında ve kutsal yerlerinde ana tanrıçalık kültürünün yapısal izlerine rastlanmaktadır.

Kutlamalar ve Ritüeller

Çocukluğumuzdan itibaren sosyal ve ailevi inançlarımıza uygun olarak çeşitli dini bayramlar kutluyoruz. Çoğu zaman kökenleri ve bayram geleneklerinin anlamı hakkında pek düşünmüyoruz. Bayram günleri dört gözle beklerken, odak noktası genellikle akraba ve arkadaşlarla bir araya gelmek, birbirlerine hediyeler vermek ve ziyaret etmektir. Bununla birlikte, tek tanrılı dinlerin şenlikli ritüellerinin daha yakından incelenmesi, özellikle şenlik ve hediye kültürleriyle karakterize edilen evrensel ve yerel ana tanrıça kültürlerinin çok sayıda izini ortaya çıkarır.

Bu nedenle Êzîdilerin, Yahudilerin ve Hristiyanların en önemli bayramlarının baharın başlangıcı ve kış gündönümü haftalarında birbirine yakın olması tesadüf değildir. Bu bayramlar için farklı dini yorumlar olsa bile bazı ritüel ve adetlerin benzerliği şaşırtıcıdır. Bunlar, örneğin, belirli bayram günleri ile bağlantılı olarak oruç tutma, mum veya ateş yakma, hediyeler dağıtma ve alma, tatlı hazırlama veya birlikte bayram yemeği yemeyi içerir.

Burada köklerini girmek istediğimiz bir diğer gelenek de tavuk yumurtasının boyanmasıdır. Çocukluğumda, Paskalya Tavşanı'nın veya Paskalya pazarında parlak renkli tavuk yumurtası arayışının (daha modern formda çikolata yumurtası) İsa'nın dirilişiyle ne ilgisinin olabileceğini, neden o gün kutlandığını ben de çok az düşünmüştüm. Bununla birlikte, cuma günü İsa'nın çarmıha gerilmesinin anılmasıyla başlayan ve dirilişinden sonraki gün, yani Paskalya Pazarı'nda sona eren Paskalya günlerinin, mart ayı sonu ve nisan ortası arasında neden her yıl farklı bir haftada kutlandığı konusunda kafam karıştırmıştı. Ben de bir Jineolojî araştırma çalışması sırasında bu bilmecenin çözümüne rastladım. Burada, baharda bayram gününde yumurta boyama geleneğinin Hristiyanlık öncesi köklere sahip olduğunu ve ana-ilahi kozmovizyonlarla ilgili olduğunu öğrendim.

Karakteristik özellikleri dolunay ve kırmızı renk olan ana tanrıçanın dünya yumurtası, doğurganlığı, yenilenmeyi ve yeniden doğuşu simgelemektedir.

¹⁶ Mithu M. Sanyal, *Die Vulva. Die Enthüllung des unsichtbaren Geschlechts*, 2009, 36.

Nisan ayı başında dünyanın yaratılış günü ve baharın başlangıcı olarak kutlanan Êzîdi bayramı Çarşema Sor geleneklerinde bu sembollerin izleri açıkça görülmektedir. Çarşema Sor vesilesiyle yumurtalar renkli boyanır, çünkü yumurtalar Êzîdi inancında yaşamın ve evrenin özünü temsil eder. Evrenin dört unsurunu içerirler, bunlar toprak, su, rüzgâr ve ateştir. Nisan ayı kutsal kabul edildiğinden ve rengarenk çiçekleriyle bûka salê ("Yılın Gelini") olarak anıldığından, Nisan ayında Êzîdilerde düğünler yapılamaz.

Aşuri, Suriyan ve Keldani halklarının da M.Ö. 4749'dan beri ilkbaharda yumurta boyadıkları Akito isimli yılın en önemli bayramını kutluyorlar. Kutlamalar her yıl 21 Mart'tan sonraki ilk yeni ayı takip eden ilk pazar günü başlar ve 12 gün sürer. Buğday ekme, cennetin ve dünyanın yaratılışı festivali olarak da kutlanan Akito bayramının geleneklerinin kökleri büyük olasılıkla Neolitik ana-ilahi kültüründeki doğurgan yarım ay sembolüne dayanmaktadır. Bununla birlikte, cennetin ve yeryüzünün yaradılışı, Babil mitolojisinde ana tanrıça Tiamat'ın "dünyadaki kaosu sona erdirdiği" iddia edilen yeni hükümdar oğlu Marduk tarafından parçalanması olarak temsil edilir. Bu örnek, insanlık tarihindeki ilk kırımın nasıl kadınlara yöneltilildiğini ve mitolojik yeniden anlatımla yeniden yazıldığını göstermektedir. Ana tanrıça kültürünün, eski festivalleri bile orijinal anlamlarından yoksun bırakılmış, devlet ve ataerkil iktidarın bir tezahürü olarak yeniden tasarlanmıştır.

Daha önce de belirttiğim gibi, Hristiyan Paskalya bayramı da ana tanrıçaya olan inancın açık izlerini taşıyor. Adı, özellikleri tanrıça Astarte'ninkilere denk gelen Cermen doğurganlık tanrıçası Ostara'ya (Eostre) kadar uzanmaktadır. Her yıl 21 Mart'tan sonraki ilk dolunayı takip eden ilk pazar gününde kutlanır. Bahçede parlak renkli yumurtaları saklayan tavşanlar veya özel örgülü ekmeklerin pişirilmesi gibi Paskalya gelenekleri ve sembolleri, bu bayramın başlangıçta bereket tanrıçası onuruna kutlandığını göstermektedir. Meryem kültürüne benzer şekilde, anaerkil kültürün unsurları da halk arasında daha fazla kabul görmesi için bu bayram da Hristiyan geleneklerine entegre edilmiştir. Bu yaklaşım aynı zamanda ana tanrıça

Hristiyan Paskalya bayramı da ana tanrıçaya olan inancın açık izlerini taşıyor. Adı, özellikleri tanrıça Astarte'ninkilere denk gelen Cermen doğurganlık tanrıçası Ostara'ya (Eostre) kadar uzanmaktadır. Her yıl 21 Mart'tan sonraki ilk dolunayı takip eden ilk pazar gününde kutlanır.

kültürünün gücünün bir ifadesidir. İnsanların yaşamlarıyla yakından bağlantılı olduğundan, yani insan ihtiyaçlarını karşılamalarına, sorun ve sorulara çözüm bulmalarına yardım ettiğinden, insanlar Hristiyan inançlarına sahip olsalar bile ona bağlı kalmışlardır.

Yeni Bir Mozağin Taşları

Ana tanrıça kültürü, tek tanrılı, İbrahimî dinlerin anlatılarında, sembollerinde ve geleneklerinde birçok iz bırakmıştır. Kısmen lanetlendiği ve yok edilmeyi çalışıldığı için. Kısmen direndiği ve insanlar ona sadık kaldığı için. Kısmen yeniden yorumlandı, çarpıtıldı ve entegre edildi. Kısmen, insani değerlerini ve geleneklerini koruyabildi ve bunları yeni dinlere dahil edebildi. Ana tanrıça kültürünün tarihi bize, kutsalın altından taşları kopartıp seslerini konuşturmamız gerektiğini öğretir ki kendimizi donup taşa dönüşmeyelim. Sert kaldırım taşları kırarsak, dogmaları ve alışkanlıkları sorgularsak, onların hakikatini gün ışığına çıkarır ve orijinal anlamlarını anlarsak, o zaman bizi ataerkil düşünce ve eylem kalıplarına hapsolmuş halde tutan zincirleri de kırıp atabiliriz. Bu, kendi belirlediğimiz, dayanışmacı ve yaratıcı bir şekilde düşünebilmemiz, inanabilmemiz, hissedebilmemiz ve hareket edebilmemiz için bir temeldir. Böylelikle bayramlarımızın/kutlamalarımızın tadını çıkarırken ve coşkulu bir şekilde kutlarken, mücadelemize ve özgür bir toplum için çalışmamıza olan inancımızı güçlendirmek için ana tanrıçaların izinden gidebiliriz. Bu şekilde yeni, renkli bir mozaik oluşturmak için kaldırım altındaki birçok küçük taş birleştirebiliriz.

Kutsalın ve Tanrısallığın Dişil-Eril Anlamları, Kadınla Bağı ve Bize Anlattıkları

Ferzê Jiyar

İnsanın anlam vererek değer biçtiği hemen her değer, toplumsal yaşamda kutsallık kazanmıştır. Kutsallık, kimi zaman tapınmaya, kimi zaman sahiplenmeye, kimi zaman sadece varlığa saygıya yol açmıştır. Bu da insanlığın inanç yanı sıra beraber maneviyatının gelişmesi ve güçlenmesine yol açmıştır. İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özelliğinin düşünebilme yetisi olduğu, düşüncenin de insanda olay ve olguları anlamlandırmayı geliştirdiği bilinmektedir. Böylece düşünce ve anlam verme yetisi, insanı ve toplumunu giderek diğer canlılardan farklılaştırmıştır. İnsanı ve toplumunun farklılaşmasından bahsederken insan merkezli bir yaklaşım içinde olduğumuz, diğer varlıkları anlamsız ve değersiz saydığımız anlaşılmalıdır. Doğada bulunan her varlığın bir değerinden farklı bir ya da birden çok özelliği mutlaka vardır. Dolayısıyla insan için farklılık yaratan temel şey olan düşünce ve anlam gücüne dikkat çekmeye çalıştığımızı belirtmeliyiz. İnsanlık, kendisini farklı kılan özelliğini sürekli maneviyatla beslerse değerlenir ve ayrı bir tür ve varlık olarak kimlik kazanır. Bu bağlamda düşünce gelişimi, anlam verme ve duygular yani maneviyat, insanın insan olmasında hem temel bir ölçü hem de daha da anlamlı hale gelmiş olur. Varlık olarak insanın toplumsallaşmasında beslenme, savunma ve üreme güdöleri temel rol oynamıştır. İnsanın bu temel güdülerinin duyduğu ihtiyaçları gidermesi, giderirken baş vurduğu yol ve yöntemlerin sonuçları, aynı zamanda yeni duygulanımlara maneviyata ve anlama yol açmaktadır. Anlamın ruhu, düşünerek, his ederek, duyguyla bilmeye beslenmektedir. Anlam gücü eksik, maneviyatı zayıf yaşamların, toplulukların eksik, yarım hatta dengesiz ve sorunlu olması da insan ve anlam arasındaki kopmaz bağın gücünü gösterir. Bugün yaşamda kriz ve kaos yaratmış sorunların nedeninin anlam gücünün ve maneviyatın zayıflamış olması olduğu

gerçeğinin giderek kabul görmesi de insan ve anlam arasındaki organik ilişkiyi yeterince göstermektedir.

İnsanın anlam ve düşünce gücüne dayalı farklılığıyla birlikte toplumsal yaşamındaki değerlere yüklediği kutsallık, tarihin her döneminde çeşitli formlara girerek toplumsal yaşamın düzenlenişini, toplumsal ve kişisel psikolojileri etkileyen en güçlü olgulardan olmuştur. Bu yazımızda, kutsalın hem anlam hem yapı olarak geçirdiği dönüşümleri, kadına yüklenen anlamları ve kadının üstlendiği misyonu takip ederek incelemeye çalışacağız. Toplumsal tarihin uzun bir döneminde hem kutsal görülen hem de kutsallığı inşa eden kadının, iktidar-din sınırları kalktıkça nasıl lanetlendiğini incelemek, din ve inancın dışıl olanla bağının hangi esaslar üzerine kurulduğunu da incelememizi sağlayacak. Bu anlamda, ahlak ve politikanın kutsallığın süreklileşmesindeki rolünü ve bunun kadınla bağını ortaya koyduktan sonra bugün kadınların, din alanında sözlerini söylemelerinin kadın özgürlük mücadelesine katkısını tartışmayı hedefliyoruz. Özellikle İslam örneğinden yol çıkarak karşı İslam veya iktidar İslam olarak açığa çıkan çizgiye karşı, ahlak-politika-maneviyat bağına dayanan demokratik İslam çizgisini hâkim kılma mücadelesinde kadınlar olarak gerekçelerimizi ve sorumluluklarımızı ortaya koymanın önemli olduğunu düşünüyoruz.

Ahlak ve Politikayla Kültürleşen İnanç ve Dışıl Karakteri

İnsanın yaşam serüvenine baktığımızda, kültürlerin belirginleşmesi, ahlak kurallarının gelişmesi ve yaşamın ahlaki politik örgütlenme düzeyi kazanarak varlığını sürdürmesinin toplumsallığın anlam ve akıl gücünün gelişim evreleriyle doğru orantılı olduğu, bilimsel bir gerçeklik olmaktadır. İnsan gerçekliği için belirtebileceğimiz bir diğer husus ise, insanın manevi dünyası dediğimiz metafizik yanının, gelişen aklın duygu ve hislerle beslenmesinin yol açtığı gelişmedir. Bu diyalektik kurulduğunda, dogmalar ne kadar güçlü olursa olsun, insanın değişmeden yerinde durması ihtimal dışı kalmaktadır. Dilin gelişimiyle birlikte anlamlandırma gücü, hızı ve boyutu daha da artmıştır. Anlamlandırılan şeylerin yaşamda kök salması ve kalıcılığı da dille sağlanmıştır denebilir. Toplumda anlamlandırma gücü artıkça birbirini tanıma, paylaşma, güven duyma daha da gelişmiş denebilir. Neticede insan, diğer canlılardan giderek daha hızlı bir tempoyla farklılaşmıştır. İnsanın toplumsal yaşamda farkını ortaya koyma sürecinin dil sayesinde, zaman içinde sanat, edebiyat, mitoloji ve din şeklinde somutlaştığını biliyoruz. Anlamlandırma gücü artan, kendini farklılaştıran insan, bununla bağlantılı olarak ahlak ve politika gibi iki yapısal özellik kazanarak toplumsallığını geliştirmiştir. Ahlak ve politika ile yapısallık kazanan kültür yaratımı, insan toplumundaki biraradalığı, diğer canlıların biraradılığından ayıran bir diğer yön olmuştur. Kültürün, üzerine yükseldiği ahlak ve politika, insan toplumunun duygu ve düşüncesinin en somut ve nihai eseri olarak kabul edilebilir.

Toplumsallığın temel dayanağı ahlaktır. Ahlakın, insanın toplum adıyla bir arada olmasını sağlamış harç, yapıştırıcı gibi bir özellik olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Ancak ruhsuz değil, canlılık özelliği olan bir harç ve yapıştırıcıdır bu. Politikayı; ahlakı gözeterek, tanıyarak toplum için hayati işleri en iyi, en doğru ve en güzel biçimde yapmak olarak tanımlayan Abdullah Öcalan, insanın ahlaki olduğu gibi politik bir varlık olduğunu da vurgulamaktadır. Daha sade bir ifadeyle belirtirsek, politika; ahlakın belirlemiş olduğu kurallara göre, toplumun yaşayabilmesi, gelişebilmesi için ihtiyacı olan ve gerekli işleri canla başla, severek, hesapsız katılarak yapmak demektir. Bu duygu ve düşünceyle toplum, ilk inanış, kültürleşme, kurumlaşma süreçlerine geçmiştir. Toplumsal yaşamın bu formuna doğal toplum denildiği bilinmektedir.

Toplum, her zaman ahlaki-politik bir yapıdır ve aynı zamanda dışıl karakterli bir canlıdır. Toplumsal yaşamın, ilkin kadın etrafında gelişmesi, onun ahlakiliği ve politikliği kadar dışıl olmasıyla da alakalı bir durumdur. Zaten basit bir akıl yürütmeyle de gösterilebileceği gibi toplum, ana kadının zihniyet ve kültürüyle oluşmak, gelişmek durumundadır. Ana kadın duygusu ve aklı gibi bir varoluş hali olmazsa, zorlu doğa şartlarına dayanabilmek, güçlükleri aşmak, doğan çocukları yaşatmak mümkün olmazdı muhtemelen. Bu çarpıcı gerçeklik bize toplumun ve dolayısıyla insanlığın egemen erkek aklı ve duygusuyla, bunun sistem kazanmış hali olan iktidar, devlet, sermaye, bencilikle gerçekleşme şurada dursun, tek bir gün bile yaşamayacağını göstermektedir.

Ahlaki ve politik toplumun gelişimi, kadın öncülüğünde olduğundan yaşamın her alanında dışılık hâkimdir. Kutsanmış ve kutsal kabul edilmiş varlıklar, dışıl özellikleri önde olduğu ve bu özellikleriyle insana destek oldukları için kutsanmıştır. İnsanı ana sütü gibi/yerine besleyen, toprak, bitki, su, hayvan vb. varlıkların ilk kutsananlar olarak mitoloji ve dinlerde anlamlandırılmış olmaları, nedensiz ve kendiliğinden olmamıştır. Buradan varmak istediğimiz husus, toplum ve doğada var olup toplumun yaşamını sürdürebilmesine yaradıkları için kutsanmış her olgunun da varoluşun dışıl özelliğiyle bağlantılı olduğudur.

Toplumun ve yaşamın dili, dışıldır. Dışılık, doğurgan ve çoğaltan olduğu için devamlılık kazandıran özelliktir. Üretmek ve artırmak da dışıl bir özelliktir. Toplumun ve yaşamın bu dili, biyolojik olarak kadında ses olup konuştuğu için, kadın var oluşun en somut sembolü görülmeye başlanmıştır. Doğurganlığıyla toplumun çoğaltmasını, doğurduğu çocuğu koruyup besleyerek hayatta kalmasını sağlaması bile kendi başına toplumun ve yaşamın dili, eylemi ve aklını örmeye yetmiştir. Kadının tarımı geliştiren, hayvanları evcilleştiren, hastaları sağaltan, koruyan güç olması, duygu ve aklın gelişim diyalektiği gereği olmaktadır. Bu yaratıcılığı nedeniyle kutsal görülmesi de doğal bir sonuç olmaktadır. Dolayısıyla kutsalın ya da kut-samanın dışıldan kaynaklandığını, onun eseri ve icadı olduğunu belirtirken

bu temel özellikleri gözetererek belirttiğimizi bir kez daha vurgulamak istiyoruz. Böylece kadın; tarihte kutsal ana ve ana tanrıça olarak toplumdaki yerini almıştır. Ana tanrıça, ilk bireysel kimlik, toplumun öncü gücü, bilginin ve kültürün merkez kurumu olarak anlam kazanmaktadır.

Toplumsal yaşamda yerleşik aşamaya geçilmesini yani tarım ve köy devrimini ifade eden Neolitik dönemde, ana kadının yaşamdaki öncülük rolü, tanrıça inancı ve dini daha da gelişir. Tanrıçaya inandıran duygu ve düşüncenin, yaşatma, besleme, koruma, bereket, hastalıkları iyileştirme olduğu görülmektedir. Bu ihtiyaçları en iyi gideren olduğu için inanç sembolü yapılmış, tanrıça dini olarak anlamlandırılmıştır. Bu bize dinin ve kutsal varlığının nereden ve nasıl kök aldığını da göstermektedir. Tanrıçalığın, ahlaki-politik toplumun en üst aşaması olan neolitik devrimi başaran kadının özelliklerinin toplam ifadesi kabul edilmesi bu gerçeklikte saklıdır.

Kutsalın, İktidar Eksenine Çekilmesi

Egemen erkekliğin öncülük ettiği sınıflı ve devletçi uygarlığın gelişimiyle birlikte kutsal varlıklara yüklenmiş anlamlar, değişmeye başlamıştır. Ahlaki-politik toplumda yaşam için yararlı, faydalı, toplumun varlığını sürdürecektik şeyler kutsal görülürken; egemenler, kendi çıkarları için gerekenleri kutsamaya başlamıştır. Aslında bu süreçleri, çok yoğun ideolojik savaşların yürütüldüğü tarihi kesitler olarak değerlendirmeliyiz. Bu süreçte ilk başta kadının uzun bir süreye yayılan eşitlikçi, özgürlükçü, demokratik, ahlaki-politik toplumsal yaşam sistemi, dağıtılmak istenmiştir. Zihniyet olarak erkek tanrı inşası da bu mücadele içinde toplumsallık erilleştirildikçe geliştirilmiştir. Kutsal ve kutsama dilinin yavaş yavaş erkekleştirildiği bu dönemde, doğada kutsal görülen, topluma yararlı olduğundan kutsanan, ana kadını temsil eden hemen her şey, anlamsızlaştırılmak üzere saldırıya maruz kalmıştır. Nan (ekmek) verdiği için kutsanan göz önündeki “başaklar” yerine, kendisinden Nan istenen “soyutluk” kutsanmaya başlanmıştır. Erkek egemen mitolojilerde yansıdığı gibi, ana kucağı gibi sıcaklığı hissedilen, çiçekler gibi kokusuyla yaşamı coşturan kutsal, göklere çıkartılmaya başlanmıştır. Erkek egemen aklın ve duygunun eseri olan mitolojik anlatımlarla toplumun büyük bir kesimi etki altına alındıkça kutsal olan, daha da ulaşılmaz kılınmıştır. Böylece toplumun kutsalları, Sümer ideologlarınca ustaca bir tasarımla sistemleştirilip yeni bir din formunda topluma sunulabilmiştir. Bu aşamayla birlikte artık Sümer rahipleri ziguratlarda inşa ettikleri yeni kutsallarla, ana tanrıça ve doğal toplum değerleri ve icatları olan yaratımları istedikleri gibi anlamlandırmaya, yükledikleri yeni anlamlarıyla yaşamın ve toplumun rotasını değiştirmeye başlamıştır. Dişiliğin yerini erilliğin işgal ettiği çağa girilmiş oldu. Bu çağda sistemin, cins ve sınıf köleliği üzerine yükseltilmesi, bu yeni rotanın insanlıktan sapma olduğunun en güçlü ispatıdır.

Kadının kutsallığını ve tanrıçalığını hor gören ve aşağılayan kavram ve söylemlerle dolu, erkek ürünü mitolojilere karşı şiddetli karşı koyuşların olduğunu da yine mitolojilerden okuyoruz. Bu çelişki ve çatışma özünde dişil karakterli ve kadın sembolü demokratik toplum ve kültür ile eril karakterli erkek sembolü köleci toplum ve kültür arasındaki çelişki ve çatışmadır. Sümer mitolojilerinde anlatılan tanrıça İnanna ve tanrı Enki arasındaki savaşlar da bu gerçekliğin dinsel anlatımı olmaktadır. İnanna ve Enki’yi bir düşünce biçimi, toplumsal sistem ve kültür olarak anlasak o dönemde yaşanmış gelişmeleri daha kolay kavramış oluruz. Erillik ve erkekliğin yaşamda hâkim olmasıyla insan ve kutsal birbirinden kopartılmıştır. Kutsalın sembolleştirildiği tanrıça-tanrı ile toplum arasına da yerden göğe kadar bir mesafe konulmuştur. Bu kopartılma ve mesafe koymanın açtığı tüm boşluklara ustaca, iktidar kavramları, aklı ve mantığı enjekte edilmiş, ruhu işlenmiş ve bu süreç, günümüze kadar gelmiştir. Bu cümlelerle anlatmaya çalıştığımız gerçekleşme, beş bin yıl önce yaşanmış bitmiş bir şey değildir. Öcalan, “Ortadoğu’nun din, politika ve askeri kültürü bu dönemin derin izlerini taşımaktadır” değerlendirmesiyle, güncelde yaşadıklarımızın da bu dönemin devamı ve etkisi altında olduğuna dikkat çekmiş, Ortadoğu’da halklar ve kadınlar aleyhinde işleyen her şeyin buradan kaynağını aldığını belirtmiştir.

Toplumun başlarda uysallık içinde ve gönüllü olarak kabul ettiği bu sistemi, bir grup erkek rahibin ana tanrıçaların gücüne dayanarak inşa ettiği belgelidir. Bu yeni sistem devletleştirildikçe tanrı krallara dönüşen rahipler ya da rahiplerin yerine geçen erkekler aracılığıyla kadın damgalı kültür, anlam gücü ve dil, tarihin en büyük baskı ve asimilasyonuna maruz kalmaya başlamıştır. Toplumun öncüsü, geliştirici, güçlendirici ve kurucusu ana tanrıçaya inanan özgür klan ve kabileler, kutsal kitapta canavar olarak tanımlanan devletleşmeye karşı direnişe geçmiştir. Mitolojide kadın simgeleriyle verilmiş bu mücadeleyi, bir kadının bir erkeğe karşı çıkması, savaşımı olarak değil kendisini kadınla sembolize eden, kavramlarını tanrıça kültüründen alan toplumun, egemen iktidar kültürüyle çatışması olarak anlamak gerekir. Bu tarz bir okuma, tarihin sosyolojikleştirmesi gereği doğru bir okumadır. Bu mücadelede kadına sadece bir cins olarak bakmak, yetersiz ve yanlış bir yaklaşım olur. Toplumun kendisini kadınla sembolize etmesinin, kavram ve kuramlarını tanrıça kişiliğiyle,

Toplumun öncüsü, geliştirici, güçlendirici ve kurucusu ana tanrıçaya inanan özgür klan ve kabileler, kutsal kitapta canavar olarak tanımlanan devletleşmeye karşı direnişe geçmiştir. Mitolojide kadın simgeleriyle verilmiş bu mücadeleyi, bir kadının bir erkeğe karşı çıkması, savaşımı olarak değil kendisini kadınla sembolize eden, kavramlarını tanrıça kültüründen alan toplumun, egemen iktidar kültürüyle çatışması olarak anlamak gerekir.

sistemiyle anlatmasının nedeni demokratik, komünal ve ahlaki varlığından ileri gelmektedir. Bu, aynı zamanda insan aklının dışıl karakterinin bir sonucu olarak toplum için faydalı olanın kutsal görülmesinden kaynaklanmıştır. Toplumun tüm üyelerinin, kurum ve kuruluşlarının anacıl duygu ve düşünceyle çalışması, anlamlandırmasının toplumsal gelişmeye rehberlik etmesiyle alakalıdır.

Bir önceki paragraftaki anlatımın en çarpıcı örneği, Babil'in kuruluş hikâyesi ve Babil hanedanının iktidarını anlatan Enuma Eliş adıyla bilinen mitolojik destanda yer alır. Bu mitolojik şiirde Marduk ve Tiamat savaşı anlatılmıştır. Enuma Eliş destanında baş teolojik simge erkek, Marduk'dur. Marduk, ana tanrıça Tiamat ile giriştiği savaşta çok acımasızdır. Tiamat'ı sadece öldürülmekle kalmamış, bedenini parçalara ayırmıştır. Ve her bir parçasını dünyanın bir tarafına atarak dağıtmıştır. Burada parçalanan, darmadağın edilen, öldürülüp yok edilmeye çalışılan, aslında tanrıça Tiamat şahsında ana tanrıça kültürü, toplumu ve inancıdır. Marduk'un kazandığı bu savaştan sonra Babil kentinin tek tanrısı olarak tanrılar tahtına tek başına oturduğu da yazılmıştır. Öyle görünüyor ki kadın kültürü, kimliği ve kişiliğine karşı en acımasız ve en kanlı katliam belgesi, bu mitolojik şiirdir. Bu kadın kırımından sonra, kadın sistemi ve toplumsallığına dayalı neolitik çağda geliştirilen her icat, yapılan her iş, gerçekleşmiş tüm değişim ve dönüşümler erkek aklıyla yeniden yorumlanarak mitolojik anlatımda erkek üstünlüğüne dayalı eril bir dille ifadelendirilmiştir. Böylece ileride doğacak olan tek tanrılı dinlerin egemen erkek karakterinin zemini de oluşturulmuştur. Tevrat'ta mitolojik bir dil ve mantıkla anlatılmış olan insanın yaratılış hikayesinde geçen Âdem ve Havva'nın, daha önce mitolojide "tanrılara hizmet için yaratılan insanın" dinsel anlam kazanmış hali olarak sunulması da bu mitolojik anlatıma çok şey borçludur. Hava'nın, Adem'in kaburga kemiğinden yaratılışı ve sonrasında günaha girerek Adem'i de tanrıya karşı çıkarıp günaha soktuğunun söylenmesi, toplumsal kavram ve kurumlardaki dışılığın, kadınlığın ikinci kırımı olmuştur. Daha doğrusu ikinci kadın kırımının başlangıç hikayesi, ideolojik dayanağı yapılmıştır.

Tek tanrılı dinlerin çıkışı, aslında toplumsal tarih içinde gelişen iki ayrı toplumsallığın, yani kadın damgalı ahlaki-politik toplumla erkek egemen damgalı iktidarcı ve devletçi toplum sistemleri arasındaki çatışma süreçlerinin bir sonucudur. Bir tarafta demokratik, özgürlükçü, paylaşımcı kültür ve toplumsal güçler, diğer tarafta kullandıran, buyurgan, cezalandırıcı, egemenlikli iktidarcı toplum güçleri. İbrahimi dinin çıkış döneminin, toplumsal köleliğin en dayanılmaz olduğu, isyandan başka yolun kalmadığı aşamaya tekabül etmesinin kaynağında bu gerçeklik yatmaktadır. Bu gerçeklik, İbrahim'in tanrı krallara karşı söylediği kabul edilen "İnsan, tanrı olamaz." sözüyle formüle edilmiştir. Bu düşüncenin, daha soyut ve tek bir tanrıya yönelmeyle sonuçlanmış olduğunu biliyoruz. Bu söz, toplumda ezilenlerde, "Egemenlerin oluşturduğu sisteme hizmet etmeyebilirsiniz." şeklinde anlam

kazanmıştır. Çıkış dönemi irdelendiğinde bütün insanları, tüm kutsallıklara şemsiye yapılmış tanrı karşısında eşit sayma iddiası, devrim niteliğinde kabul edilmeyi hak etmektedir. Ancak İbrahimi inancın ya da dinin tanrıyı soyutlayıp tekleştirmesi, köleci efendilere ve onların seleflerine bu kez "Biz kutsalız, Tanrının yeryüzündeki sözcüleriyiz, temsilcileri ve gölgesiyiz." deme olanağı, zemini verdiği için de olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Burada bu inancın mantığı ve yapmaya çalıştıkları yerrine, bu inancı böyle yorumlayanlara odaklanılması halinde işin sosyolojik ve sınıfsal boyutunun daha kolay ve çıplak görüleceğini belirtmek istiyoruz.

Peygamberlik Kurumunun Ana tanrıça Kültürüyle İlişkisi

Tek tanrılı dinlerde önemli bir yeri olan peygamberlik kurumunun, başlarda Nemrut, Firavun ile simgeselleştirilmiş erkek egemen düzene karşı seslendirdikleriyle dışıl ve ana tanrıça simgeli toplumsal değerlere daha yakın durmaya, bu topluma duyulan özlemi dilendirmeye çalıştığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Peygamberliğin en az üç bin yıldır etkili bir kurum, değer ve simge olmasının nedenini toplumsallığın ve yaşamın dışıl karakteriyle olan bağında aramak da yanlış olmayacaktır. Hz. İbrahim'in öyküsünde Sara'nın; Hz. Musa'nın öyküsünde Musa'yı korusun, kollayan, büyütüp yaşatan kadınların; Hz. İsa'nın öyküsünde tanrının nefesinden bahsedilse de Meryem Ananın rolü; Hz. Muhammed'in öyküsünde Hatice'nin gücü, böyle yorumlandığında anlam kazanmaktadır. Hz. İbrahim'in Nemrutla; Hz. Musa'nın Firavunla; Hz. İsa'nın yozlaşmış Yahudi Kahin ve Roma işbirlikçileriyle; Hz. Muhammed'in kız çocukların diri diri toprağa gömülmesine neden olmuş Mekkeli aristokratlarla mücadelesinin tek tanrılı dinlerdeki yeri, anlamı ve değeri biraz da bu özellikleri nedeniyle güncelliğini koruyor. Çok güçlü toplumsal nedenler olmamış olsaydı bu gerçeklik varlığını sürdüremezdi.

Söz konusu; din ve dinin güncel durumu, yol açtığı sorunlar olunca objektif olmak, çok zor bir tutum olabiliyor. Objektif olma zorluğu, hem "dindarım" diyenler hem de dine karşı eleştirel olanlar için geçerlidir. Günümüzde yaşananları daha objektif değerlendirebilmemiz için tarihsel gerçekleri, mekândan ve zamandan koparmak önem arz etmektedir. Örneğin, tek tanrılı din süreçlerine gelineceye kadar kadın ve kadının toplumsallık içerisindeki yeri, kalmamış gibidir. Sesi kısılmış, dili kesilmiş, gözyaşları içerisinde isyan eden kadın figürleri ile dolu anlatımlar hâkim olmaya başlamıştır. Dolayısıyla tek tanrılı din, kadın aleyhinde gelişmiş bir sürecin sonlarına doğru devreye girince selefinin handikaplarından kurtulamamıştır. Bu handikap, onu tüm niyetine rağmen içinden çıkılması zor sorunlarla yüz yüze getirmiş, kadın konusunda paradigmasına ters düşürmüştür.

Hz. Musa'nın kız kardeşi Mariam üzerinden bir değerlendirme yaparsak konu daha iyi anlaşılabilir. Hz. Musa'nın en yakını, peygamberlik yürüyüşünde en fazla destek

veren olmasına ve Tevrat'ta peygamber olarak kabul edilmesine rağmen iki kardeş arasındaki çelişkiler, Mariam aleyhinde çözülmüştür. Bu sonuç, öncelikle erkek ege-men mitolojilerin ürünü olarak görülürse doğruya daha yakın konuşmuş oluruz. Bilindiği gibi Mariam'ın, Musa'ya çok kolay boyun eğmemesine rağmen mücadelesinde çok farklı bir aşama da kaydetmemiştir. Kadının statüsü giderek düşürülmüş, erkek kutsallaştırılmıştır. Bu süreci Abdullah Öcalan şöyle ifade ediyor:

“Mitolojiden öğrendiklerimizi dinlerden, özellikle tek tanrılı dinlerden de çıkarabiliriz. Musa'nın Hz. İbrahim geleneğine katkısı, kadını kesinlikle zapturapt altına almasıdır. Hz. İbrahim'de kadın henüz tam alçaltılmamıştır. İbrahim-Sara ikileminde ikisi de eşit güce yakındır. Musa-Mariam ikileminde bacısı Mariam acılı bir yenilgiye mahkûm edilmiştir. Gücünün son kalıntılarını da kaybetmektedir. Hz. Davut ve Süleyman'da ise kadın tek taraflı bir arzu nesnesidir. Herhangi bir otoritesi gözükme-mektedir. Kadın yükselen krallıkların keyif ve zevk nesnesidir, soy sürdürme aracıdır. Ara sıra Ester ve Dalila gibi şahsiyetler çıksa da, bunlar istismar aracı olmaktan öteye rol oynamazlar”¹

İsevilikte de Meryem ana, tanrıça kültürünün çok zayıflamış bir yansıması olarak vardır. Ancak rolü, tanrının oğlunu doğuran kadın olmakla sınırlandırılmıştır. Hz. İsa kimliği etrafında geliştirilen inanç, kısa bir sürede ezilenler ve köleler yine fakir kesimler içerisinde kabul görmüştür. İlk inananları arasında kadınlar da vardır. Hatta çarmıhta önünde duranların, öldürülmesinden sonra mezarına ilk gidenlerin kadın yoldaşları olduğu belirtilmiştir. Bugünden bakıldığında İsevilik ahlaki, inanç ve sınıf yanlarıyla sisteme karşı güçlü bir hareket olduğuna şüphe yoktur. Ama güncel gerçekliği, kadına biçilen rol üzerinden aşacak gücü verecek zihniyetinin zayıf olduğu da bir o kadar gerçektir. Tek tanrılı dinin kadın konusunda mitolojinin Babil aşamasındaki kırımın etkisinde olduğunu, peygamberlerin bunun farkında olduğunu gösteren ayetler olsa da bunu aşamadıkları gerçeği, en iyi Hristiyanlıkta görülmektedir.

Hristiyanlık tarihi içinde kadına dair gelişen yorumların Tevrat kaynaklı olmasının da etkisiyle Meryem Ana, hiçbir etkinliği olmayan, sadece Rabb'ın üflemesiyle doğuran bir varlık olarak tanıtılmıştır. Aziz Augustinus'un, yaratılış hikâyesini yorumlarken kadını üç kategoride ele alması, Hristiyanlık tarihi içinde geliştirilen kadın yaklaşımını açık bir dille ifade ediyor. Bu yorumda kadın, şeytanın aracı, baştan çıkarıcı, aileyi koruyan kocanın eşi ve tanrının yaratıcılığının aracı olarak tanımlanmıştır.

¹ Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*

İçinde yaşadığımız çağ, coğrafya göz önünde bulundurularak toplumsal sorunların çözümünü için en çok sosyolojik araştırmaya, tartışmaya ihtiyaç duyduğumuz alan, İslam'da kadının konumudur. Yine objektif değerlendirmeye de en çok İslam ve kadın konusunda ihtiyaç olduğu kesindir. İnancın, dinin insan maneviyatına ve kutsallıklar üzerinden maddi yaşamına verdiği yanıtları görmezden gelen, kaba, inkârcı yaklaşımlara düşmeden İslam ve kadın meselesini ele almanın en başta Ortadoğu'da kadın özgürlük mücadelesine katkı sunacağı kesindir. Toplumun gerçeklerine ve zaman-mekan içerisinde değiştirmeye çalıştığı kültürüne bakarak tarihsel olay ve olguları değerlendirmek, yorumlamak, günümüzden geçmişe bu gözle bakarak bir çok şeyi izah etmek, yaşanan bir çok sorunun ve çıkmazın aşılmasında ön açıcı olabilir. Yaşanan toplumsal süreçleri reddetmek, yanlış ve eksikliklerini gerekçe yaparak kaba ve genelleme yaparak değerlendirmek, çok küçük de olsalar olumlu yönlerini görmezden gelmek, din alanında her zaman karşıtına yol açmıştır. Bu karşıtlaştıran yöntemin terk edilmesi, Ortadoğu kadınlarının kendi tarihlerini, direniş mücadelelerini daha objektif ele almalarını beraberinde getireceği için bizleri ana tanrıça diyarlarına daha kolay ve erken götürecektir. Çünkü Sara'sız, Meryem'siz, Hatice'siz, Sümeyye'siz, Fatma ve Zeynep'siz, tarihimiz eksik kalır, kutsallığından da çok şey yitirir.

Demokratik İslam ve Kadın Kültürü

Bizim İslam ve kadın ilişkisine doğru yaklaşım için ilk önerimiz İslam'ın demokratikleştirilmesi kavramı yerine Demokratik İslam kavramını esas almak olacaktır. Bununla bağlantılı olarak ikincisi de, verili İslam'ın Şii ve Sünni mezheplerini de iktidar İslam olarak adlandırmaktır. Her iki İslam çizgisi arasındaki farkı, ayetlerin peygamberin yaşamına dayandırarak yorumlanması gösterecektir.

Makalenin ilk bölümlerinde ele aldığımız gibi demokratikliğin ahlak ile her ikisinin ahlaki ve politik toplumla, ahlaki ve politik toplumun da kadın öncülük toplumuyla bağı organiktir, reddedilemez. Dolayısıyla İslam'daki demokratik değerlerin de kadın toplumuyla bağı kesindir. İslam ve kadın ilişkisi konusunda son söylenmesi gerekeni başta söylersek, İslam hemen her konuda olduğu gibi

Bizim
İslam ve kadın ilişkisine doğru yaklaşım için ilk önerimiz İslam'ın demokratikleştirilmesi kavramı yerine Demokratik İslam kavramını esas almak olacaktır. Bununla bağlantılı olarak ikincisi de, verili İslam'ın Şii ve Sünni mezheplerini de iktidar İslam olarak adlandırmaktır. Her iki İslam çizgisi arasındaki farkı, ayetlerin peygamberin yaşamına dayandırarak yorumlanması gösterecektir.

kadın konusunda da karşı İslam/iktidar İslam olarak inşa edilmiş bir dindir. İktidar İslam'ın en derin ve köklü inşa edildiği alan, kadın ve ailedir. Kuşkusuz ki İslam, Arap kabile kültürünü, geleneklerini ve inancını değiştirmeye çalışırken zorlanmış ve bu zorlanmadan ötürü de kadın, mülk, miras üzerinden erkeklere taviz vermek durumunda kalmıştır. Bu, kadın konusunda istenen gelişmeyi sağlamanın önünde engel olmuştur.

Ayetlerde kadının iki farklı anlayışla ele alınmasını, bu zorlanmanın bir yansıması olarak yorumlayabiliriz. Kadın, ayetlerde erkekle aynı ve eşit sayılmasının yanında cariyeye ve bir adım gerideki cins olarak da tanıtılmıştır. Çelişki gibi duran bu söylemi, ahlaki yaklaşımında eşitlikçiye Arap kabile yaşamını düzenleyen hukuki söylemin kadın aleyhinde olduğu yorumuyla aşmak mümkündür. Bu yorumumuzu destekleyen yaklaşım, bizzat Hz. Muhammed'in Medine dönemindeki uygulamalarında yaşanmıştır. Medine süreci İslam'ının yönetimini, demokratik yönetim olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Ona bu demokratikliği kazandıran en önemli gücün ise kadına yaklaşımı olduğu tartışmasızdır. Öcalan, bu yaklaşımı şöyle ifade ediyor:

“Hz. Muhammed'in ilk Medine Camisi'ndeki duruşunu yorumlayalım; tamamen toplumsal sorun tartışılmaktadır. Bu çok net bir husustur. Cemaatten herkes kalkıp, hatta yerinden kalkmadan tüm temel toplumsal konularda görüş beyan ediyor, hesap soruyor... Kadınlar erkeklerle ortak namaz bile kılmaktadır. Cinsiyet ve kabile şovenizminin başlangıçta, çıkışta, olmadığı açıktır. Yine sınıf ve kabile ayrımcılığı söz konusu değildir. İslam'ın çıkışta demokratik katılımcılığı tartışma götürmez bir gerçekliktir.”²

Bu değerlendirmeler ışığında İslam'ın ilk çıkış aşamasındaki demokratik özü, net bir biçimde görülmektedir. Her ne kadar Medine dönemine, halife, sultan, padişah ve 19.yy'dan sonra da ulus devlet zihniyetli İslam tarihçileri, Medine İslam devleti olarak adlandırmaya yeltenmişse de uygulamada demokratik toplum sistemi ve zihniyetine daha yakın olduğu nettir. Zaten Kuran'ın hiçbir ayetinde devlet kelimesi geçmemektedir. İktidara da açık çağrı yoktur. Daha çok “insanlar”, “İslam ümmeti” veya “Müslümanlar” kavramları kullanılarak yeni bir toplumsallığa çağrı vardır. İbrahimi dinlerin hepsinde olduğu gibi İslamiyet açısından da ezilen halklar, köleler, kadınlar, fakirler, klan ve kabileler için kurtuluş umudu, temel söylem ve slogandır.

² Abdullah Öcalan, *Ortadoğu Uygarlık Krizi ve Çözümler*

Kuran'da evrensel ahlaki ilkelerle insana sorumluluk yükleyen ayetlerdeki dilde, kadın erkek ayrımı yoktur. “Ey İnsanlar!”, “Ey Müminler!”, “Ey Müslümanlar!” ile tüm insanlara çağrı vardır. “Ey kadın ve erkekler!” çağrısı, sosyal yaşamı düzenleyen ayetlerde de geçmektedir. Bu ayetleri de eşitliği kuracak içerikte yorumlamak zor değildir. İslam tarihinde ister peygamberin eşi sıfatıyla olsun, ister Fatma gibi kızı olsun ister Sümeyye gibi şehit sahabeler olsun, adlarını sayamayacağımız kadar sahabe kadının, İslam'ın gelişme dönemindeki mücadeleye katıldığı bilinmektedir. Hem Habeşistan'a yapılan ilk hem de Medine'ye yapılan ikinci hicrette çok sayıda kadının yer alması, Ortadoğulu kadınların tarihi için değer taşıyan bir gerçekliktir ve yeniden ele alınması gerekir. Evini, eşini bırakıp inandığı yolda yürüyen kadınların varlığı, incelemeye değer bir konudur. İslam tarihinde Hz. Hatice'nin ve onun şahsında Müslüman kadınların hakkının layıkıyla verilmediğini de göz önünde bulundurarak bu tarihe eğilmek, Müslüman kadınlar adına konuşanlar için temel görev sayılmalıdır. Abdullah Öcalan, Hz. Muhammed'in kadın yaklaşımının belirlenmesinde Hz. Hatice'nin etkisini ve rolünü şu belirlemelerle oldukça tarihsel ve kadın bakış açısıyla değerlendirmiştir:

“Hatice'nin kendisine güveni, sevgisi ve evliliği, kadınlar hakkında olumlu düşüncelere ulaşmasında belirleyici öneme sahiptir. Hatice olmadan Muhammed'in peygamberleşmesi mümkün görünmemektedir. Bu yönüyle Hatice, üstü örtülü de olsa Meryem'in çok üstünde bir etkiye sahip ve tanrıça kadın kültürünü temsil etmek durumundadır. İslam tarihinin Hatice'nin rolünü layıkıyla vermemesi, erkek egemen toplumsal yapının hâkimiyetinden ötürüdür. Muhammed'i Mekke toplumunda ilk destekleyen Hatice olduğu açıktır. Yaşça da Muhammed'den büyük ve ticaret kervanına sahip olacak kadar zengin ve güçlüdür. Kadını hor gören ve kız çocuklarını diri diri ölüme terk edecek kadar erkek egemenlikli Mekke toplumunda Hatice'nin ciddi bir çelişki teşkil edeceği açıktır. Kendi başına bu azgın toplumla baş edemeyeceğine göre, Muhammed'le ilişkileri ve evliliği çok anlamlı olmaktadır. Sevginin de ötesinde Mekke resmi toplumuna karşı bir ideolojik ve politik çekirdeğin ilk nüvesi gibidir. Hatice ölünceye kadar Muhammed'in başka kadınla evlenmemesi, saygının ötesinde Hatice'nin maddi ve manevi gücüyle bağlantılıdır. Muhammed'in peygamberliğini ilk onaylayan olması, oluşumdaki payını açıkça ortaya koymaktadır.”³

İslam'da ahlaki ve felsefik içerikteki ayetlere göre geliştirilmesi gereken kadına yaklaşımın, iktidar İslam ile çelişkisini en kolay Peygamberin kadınla ilişkisine

³ Abdullah Öcalan, *AİHM 1*

bakarak anlamak mümkündür. Bunun için sadece Hz. Ayşe'ye bakmak bile yeterlidir. Ayşe, tarihte iz bırakan kadınlardan biri olmayı başarmıştır. Tıp, şiir ve ilahiyat konularına ilgilidir. Ayrıca kimi olaylar ve durumlarda Peygambere kafa tutacak, onunla münakaşa edecek kadar kendine güvenen biridir. Peygamberin vefatından sonra İslam içi tartışmalarda ve çelişkilerde yer almış, sözünü, eylemini esirgemiş bir kadındır. Birçok hadis rivayet ederek İslam şeriatının geliştirilmesine katkı sunmuş, en çok fetva veren sahabelerden biri olmakla İslam âlimi olduğunu göstermiştir. Peygamberin hayatında yer alan ve İslam inancında tarihsel olarak yer alan bir diğer kadın da tartışmasız Fatma'dır. Fatma, peygamberin Hatice'den olan kızıdır ve okuduklarımızdan anladığımız kadarıyla peygamberin sevdiği, değer verdiği bir kadındır. Ve bunu, birçok defa ifade ettiği de rivayet edilmiştir. Fedek bahçelerinin bir kısmını Fatma'ya miras bırakarak aslında pratikte de bunu anlatmaya çalışmıştır. Fatma, peygamberden sonra İslam'da en büyük otorite sayılacak kadar etkili olan halife Ömer'e karşı sözünü söyleyecek, eleştirisini yapacak ve hakkını isteyecek kadar da cesaretli biridir. Yine Nuseybe Bint Ka'b, eşi ve iki oğluyla katıldığı Uhud savaşında birçok yerinden yaralanan savaşçı bir kadındır ve peygamberin onun için "Ey rabbim bunları bana cennette arkadaş eyle." dediği ve yine "Onun yeri erkeklerinkinden daha yüksektir." dediği rivayet edilmiştir.⁴

İslamiyet'in ilk çıkış dönemindeki veriler, o günün Arap kabile toplumsal gerçekliğine göre iddia ettikleri kadının, en azından Arap toplumu açısından çağının ilerisinde bir konumda olduğunu göstermektedir. Kadını, günümüzde olduğu gibi inancın ve yaşamın dışında tutan bir yaklaşımı yoktur. Bu anlamda Kur'an'da mümin kadınlar ve erkeler olarak geçen ayetler, kadın erkek ayrımının yapılmadığını, inanan kadının da erkeğin de aynı şekilde ele alındığını göstermektedir. "Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyilik ve güzelliği birbirlerine özendirirler, kötülük ve çirkinliği birbirinden sakındırırlar. Namazı/duayı yerine getirirler, zekâtı verirler... Allah bunlara rahmet edecektir." (Tevbe Suresi:71). "Allah, mümin erkeklerle mümin kadınlara, altından ırmaklar akan cennetler vaat etmiştir. Sürekli kalacaklardır orada. Adn cennetlerinde de tertemiz barınaklar vaat etmiştir." (Tevbe Suresi:72). "Allah şu kişiler için bir affediş ve büyük bir ödül hazırlamıştır: Müslüman erkekler, Müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar; itaat eden erkekler, itaat eden kadınlar; özü-sözü doğru erkekler, özü-sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; Allah korkusuyla ürperen erkekler, Allah korkusuyla ürperen kadınlar; sadaka veren erkekler, sadaka veren kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; ırz ve iffetlerini koruyan erkekler, ırz ve iffetlerini koruyan kadınlar; Allah'ı çok anan erkekler, Allah'ı çok anan kadınlar" (Ahzab Suresi:35). "Kötü bir iş yapan, sadece yaptığı

kadarıyla cezalandırılır. Erkek ve kadından mümin olarak iyi bir iş yapana gelince, işte böyleleri cennete girerler ve orada hesapsız bir biçimde rızıklandırılırlar." (Mümin Suresi:40).⁵

Bu ve benzer bir mantık ve ölçü, daha birçok ayetten de anlaşılacağı üzere Kuran'da kadın ve erkeğin eşit yaratıldığı, tanrı katında insan olarak aynı görüldüğü açıktır. Farklı bir açıdan bakılacak olursa; çelişkili kadın tanımlamalarının yapıldığı ayetler de söz konusudur. Kur'an'da kadının, üç ayrı tip olarak geçtiği seçilebilmektedir: Özgür kadın, ev kadını ve cariye kadın. Bu gerçeklik, İslam'ın kadına bakış açısında sorunlara yol açmıştır. Bu, sadece İslam'da değil diğer iki İbrahimi dinde de vardır. İslam'ın şanssızlığı, din şeriatının inşasında özgür kadının hiç görülmemiş olması, cariye kadının İslam'ın tek kadın yaklaşımıymış gibi hâkim kılınmasıdır. İslam'da kadın meselesinde, hemen her yer ve zamanda erkeklerin, İslam öncesi Arap kabile şeyhlerinin diliyle konuştuğunu söylemek abartı sayılmamalıdır. Bu, Arap kabile kültür ve yaşamının, İslam dinin tek geçerli kuralı ve kanunuymuş gibi anlatılmasıdır. Çöl ikliminin eseri olan kılık kıyafetin her yerde ve zamanda İslam kılık kıyafetiymiş gibi dayatılmasındaki gerçeklik gibi.

Egemen Erkek Aklının Tekeline Giren İslam

İslam, tüm dinler içinde egemen erkek aklının ve dilinin tekeline en fazla girmiş bir dindir. İslam'ın ta-mamlanmasından hemen sonra peygamberinin vefat etmesi, içtihadının tümüyle erkeklerce yapılmış olması, İslam ve kadın ilişkisinde incelenmesi gereken bir diğer konudur. Kadın konusunda, ayetleriyle Yahudilik ve kimi yanlarıyla Hristiyanlıktan daha ilerde olan İslam, erkek hâkimiyetine girince kadına söz söyleme hakkı tanımayan bir din oluvermiştir. Adil, demokratik, eşitlikçi, barışçıl olmayı esas alan İslam, özellikle peygamberin vefatından sonra tekçi, iktidarcı bir hal almış, adeta çıkırından çıkarılmıştır. Hâlbuki İslam'ın ilk yıllarında peygamberin, kadınların eğitimine özel zaman ayırdığı yine durumları müsait olan kadınları Cuma ve Bayram namazları dâhil bütün namazlara kattığı

Kuran'da kadın ve erkeğin eşit yaratıldığı, tanrı katında insan olarak aynı görüldüğü açıktır. Farklı bir açıdan bakılacak olursa; çelişkili kadın tanımlamalarının yapıldığı ayetler de söz konusudur. Kur'an'da kadının, üç ayrı tip olarak geçtiği seçilebilmektedir: Özgür kadın, ev kadını ve cariye kadın. Bu gerçeklik, İslam'ın kadına bakış açısında sorunlara yol açmıştır.

⁴ Darul Kitap İslam Ansiklopedisi v.2, *Hanım Sahabeler*, 2013

⁵ Burada geçen ayetler Yaşar Nuri Öztürk'ün aktarımından alınmıştır.

çokça anlatılmaktadır. Yine kadınların, peygamberin evine giderek onunla sohbet ettiği, kendisiyle çok rahat konuştukları, sorular sordukları, kamu hizmetlerinde görev aldıkları da bilinen konular arasındadır. Kuran’da kadın adıyla bir sürenin olması da İslam’ın kadına bakış açısını anlamak için veri kabul edilebilir. Savaşlarda tıbbi hizmetler veren, lojistik ve savaş meydanlarında çarpışmalara katılan kadınlar da vardır.

Peygamberin vefatını takriben 238 yıl sonra da kadınların camiye gitmeleri, namaz kılmaları, ibadetlerini yerine getirmeleri konularında tartışmalar yürütülmüştür. Bu dönemlerde yaşayan hadisçi Buhari, Kitabü-l Cuma adlı eserinde “Allah’ın mescitlerini, Allah’ın kadınlarına yasaklamayın.” biçiminde bir hadis aktarmıştır. Tam yarım asır sonra Kütüb-ü Sitte denilen altı hadis dergisinden beşincisinin yazarı olan İmam Nesai, kadınların camide nerede duracaklarını, kadın ve erkek cemaatin arasındaki mesafeyi, uzaklık ve yakınlığı yine yoğunluk oranlarını tayin eden tartışmalar yürütmüştür. Üç asır sonra ise Hanbeli İmam El-Cevzi, kadınlara kendi evlerinde namazlarını kılmalarını söylemekle yetinmez, kadının evden çıkmasının dine aykırı olduğunu dillendirerek yeni bir tartışma açar.

Süreç içinde İslam dünyasında, tek doğru İslam anlayışı olarak hâkim kılınan El-Cevzi ve benzerlerinin içtihatı olduğunu tartışmak bile gereksizdir. Bu içtihat çizgisi yüzünden kadının statüsü ve koşulları, demokratik değerler dairesindeki ayetlerden uzaklaşarak günümüze gelmiştir. Görünen o ki iktidar İslam, bu içtihatlarla Müslümanları, kadına yaklaşım konusunda Kuran’dan çok Tevrat anlatımlarına inandırmıştır. Bu açıktan dillendirilmese de kültürel olarak yaşatılanın böyle olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Rabiatü’l Adeviyye ve İbni Arabi gibi tasavvufçular bu yanlış gidişata müdahale etmiş ancak düzeltmemişlerdir. Tasavvufa dayanan tarikatların birçoğu da çıkış gerekçelerinin hilafına konuşup örgütlendikçe İslam, kelimenin tam manasıyla erkek dini haline getirilmiştir.

Ortadoğu gerçeğinde demokratik İslam değil, erkek İslam vardır. Bu İslam, Sünni iktidar İslam adıyla kendini gerçek ve tek doğru İslam olarak sunmaya da devam etmektedir. Bugün dinin erkekleştirilmesinin sonuçlarını, devlet-iktidar-erkek kurumsallaşmasının dayandığı şiddetle birlikte değerlendirmeye ihtiyaç var. Devletçi sınıflı uygarlık sisteminin, kendini kurumsallaştırırken kullandığı temel bir araç olan şiddet, en fazla günümüzde bu kadar meşruiyet kazanmış görünmektedir. Devlet ve iktidar kurumları, kendilerini var kılmak, ayakta kalabilmek ve süreklileştirebilmek için şiddet yöntemlerini gittikçe çeşitlendirmektedir. Bu şiddete en çok maruz kalanın kadın olduğunu, erkek sistemin kendi verileri de söylemektedir. Dayaktan, taciz ve tecavüze, cinayet ve katletmelere kadar birçok biçimde kadına dayatılan bu şiddet, yeni araçlarla daha da öldürücü olmaktadır. Bugün için şiddetin en tahripkârı, DAİŞ adı altında İslami argümanlar kullanılarak kadına dayatılmıştır. DAİŞ’in uygulamaları, günümüz erkek sisteminin en vahşi saldırılarını İslam kılıfı altında

sunabileceğinin canlı örneklerindendir. Yoksa 21. yüzyılda, Musul’da, Rakka’da kadın köle pazarları kurulamazdı. Kara çarşafa girmeyenler, kâfir ilan edilemezdi. Daha 6-7 yaşındaki çocuklar, canlı bomba olmak üzere eğitilemezdi. DAİŞ gibi örgütlerin İslam adına uygulamalarını, yorumlarını bir istisna değil, iktidar İslam’ın bir karakteri olarak ele almak gerekiyor. Kadın üzerinde gerçekleştiren tüm bu uygulamaların dayandığı iktidar İslam yorumunu, bilince çıkarmadan bu kültürün ve din anlayışını boşa çıkarmak zor görünmektedir.

Nasıl Bir İctihat?

Demokratik İslam içtihadı, başarı ile geliştirilmeden bölgemizde kadınların kaderinin kökten değiştirilmesi de gerçekleşmeyecek gibi durmaktadır. Bu karşı İslam’ı boşa çıkaracak en önemli çalışmanın, Müslüman kadınların kendi sözlerini söylemesi olacağı kesindir. Müslüman kadınların erkekleştirilmiş İslam’a karşı peygamberler tarihini, dinler tarihini ve kutsal metinleri derinliğine incelemesi ve yeniden yorumlaması hayati önemdedir. Böyle bir arayışın, sadece Müslüman toplumları değil tüm insanlığı demokratik değişime uğratacağı kesin gibidir. İnsanın varlığını sağlayan, bu günlere gelmesinin önünü açan, maneviyatı, anlam vermeyi geliştiren inancın, bugün kadını ve toplumu bu kadar hedef alması, yaralaması anlaşılır değildir. Bu çağda bunu makul görüp izahat getirmek, Ali Şeriatî’nin deyişiyle “Dine karşı dindir.” Kutsallık ve tanrısalığın erkekten çok daha fazla biz kadınlara yakın durduğunu bilerek sözümüzü ve eylemimizi korkmadan konuşturabilmeliyiz. Kadınlar konuştukça, yaşamın çehresi de değişecektir. Nitekim erkeğin duasıyla gerçekleşmesini istediği şey, bizlerin öncülük ettiği yaşamdır. Bunun böyle olduğunu gösterecek sosyolojik analizleri, felsefi tartışmaları, eylemsel hamleleri geliştirme sorumluluğumuz olduğunu bilerek yormalıyız kendimizi. Erkeğin din adına üstümüze örttüklerini yırtıp atmak, ancak kadının bilinçli çabasıyla mümkün olacaktır.

Kadını eve kapatan, işini yemek yapmakla, çocuk doğurup beslemekle, erkeğe hizmet etmekle sınırlandıran egemen erkek sistemi, beş bin yıl önce doğduğu topraklarda kadın özgürlük mücadelesinin felsefesi ve eylemleriyle her gün biraz daha “öldürülüyor.” Dünyayı kadınların değiştireceğine ve yaşanılır bir yer yapacağına olan inanç, bir kez daha güçlü bir şekilde bu topraklarda yeşeriyor. Müslüman kadınlar, İslam adına insanın yüreğinin en çok acıdığı, insanlığın yaralandığı, ölümcül darbe aldığı ve insanın insanlığından büyük utanç yaşamasına neden olunan günümüz Ortadoğu’sunda yaşananları, kabul etmiyorlar. Bu yaşananların ne İslam ne de Ortadoğululuk adı altında sunulmasını, kabul etmiyorlar. Bu reddiyelerini de tüm saldırılara rağmen ayakta kalma ve toplumu ayakta tutma mücadelesini sürdürerek göstermektedirler. Bu bağlamda Öcalan’ın geliştirdiği özgürlük felsefesinden güç alan Kürt kadınlarının dünyanın bütün

gerici güçlerine karşı durabilen iradesi ve gösterdiği cesaretin tarihsel kültürümüzle bağını inceleyerek çok şey öğrenebilir, tecrübe edinebiliriz. Dünya kadınlarının deneyimlerinde, bu mücadelenin hangi yol ve yöntemlerle, hangi düşünce ve bakış açısıyla beslendiği de incelenmeye değerdir.

Din adı altında yaşatılanlara tarihsel ve sosyolojik bakmaya erkeklerden çok biz kadınların ihtiyacı vardır. Bu alanda yaşananları, herkesten çok kendi sorunumuz olarak görüp çözüm perspektifi ile yaklaşmamız gerekiyor. Tam burada demokratik İslam kavramıyla halkların gündemine taşınmış İslam tartışmasını derinleştirerek yürütmemiz gerektiği, çok açıktır. Aslında sadece kutsal kitapları ve özellikle Kuran'ı kadın aklıyla, kadın duygusuyla, kadın bakışıyla yorumlamak bile bize çok şey kazandıracaktır. Ortadoğu toplumları ve kadınları olarak yaşadığımız sorunları çözmek istiyorsak kötülüğe, zalimliğe, adaletsizliğe, haksızlığa, hukuksuzluğa, açlığa, işsizliğe çareler bulmak istiyorsak bütün bunların nedenlerini iyi irdelemeliyiz ve doğru cevapların, bu yorumlarla bağının çok fazla olduğunu da unutmamalıyız. İnsani ve özgürlükçü yaklaşım, Ortadoğu'da olup bitenleri çözmeyi, anlamayı, anlamlandırmayı, kavramlara yüklenen manayı çözmeyi, kadının düşünmemesi için konulan barikatları yıkmayı, hakikat yollarına konulan labirentleri ateşe vermeyi gerektiriyor. “Kadınlar olarak demokratik İslam tartışmalarını yoğun yürütmemiz gerekiyor.” derken biraz da bu mücadeleyi anlatmak istiyoruz. İnanç, din ve yaşamı; ibadet ve ritüellere indirgemedi, evrensel ahlak ilkelerini, doğruluğu, iyiliği, adaleti, paylaşımı esas alıp erdemli yaşayarak demokratik İslam'ı daha görünür kılabiliriz.

Ahlaki ve politik toplum inşasında inançların, dinlerin demokratik temelde yer alması, toplumun yararına ve ihtiyaçlarına cevap olabilecek tarzda yeniden gündeme taşınması anlamına gelir. Bu, özellikle de Ortadoğu için olmazsa olmazdır. Halkların ve kadınların direniş zamanı denilen 21.yüzyılda, böyle bir gündemin kadınlar öncülüğünde geliştirilmesi, dönemin en kutsal işlerden biri olmaktadır. Bu işi başarmak için güçlü derslerle dolu tarihimizden faydalanabileceğimiz gibi, hem politik hem felsefik anlamda Ortadoğu halklarının sorunlarının çözümünde çağın ruhuna denk değerlendirme ve alternatif önerileri sunan Abdullah Öcalan gibi öncülerin perspektiflerinden de faydalanabiliriz. Gerçekten de Abdullah Öcalan'ın demokratik İslam perspektifi, Ortadoğulu kadınlar başta olmak üzere tüm kadınlara ve ezilen halklara büyük şans olmaktadır. Kadınlar ve halklar olarak bu perspektifle yeni bir çağı, yeni bir süreci başlatmış da sayılmaktayız. Bizim önerimiz, bu mücadelede dinler ve inançlar arasında ayrım yapmadan, hepsine, insanlığın ortak değerleri olduğu inancıyla yaklaşarak, tüm dinlere ve inançlara, ahlaki öğretiler olduklarını bilerek değer vermektir. Bu, kadın mücadelesine çok şey kazandıracaktır.

Dindeki ahlaki ve demokratik değerleri görmenin, bunların, ana toplumun mirası olduğunu ortaya çıkamanın, karşı dinin birçok şifresini çözeceğini, böylece egemen erkeğin ve sisteminin birçok tuzağını da boşa çıkarabileceğini unutmayalım. Çünkü erkek egemen sistem, mitoloji ve dini, ana toplumunun yolundan saptırarak kendini var etmeye başladı. Ahlakı ve politikayı kadından ve toplumdan çalıp kendi çıkarlarına göre anlam yükleyerek bunu yaptı. Ahlak ve politikayı, yine özgürlüğü, demokrasiyi ve tüm bu değerlerin mitoloji ve dinle bağını daha derin görmek, egemen erkek sisteminin kurduğu tuzakları daha kolay ve hızlı bozmanın yöntemlerini geliştirme gücü verir. İnanç-ahlak-politika-din arasındaki kopmaz bağı görerek pratikleşirsek, yeniden kurtuluş ideolojisi olarak ana toplum dinini hâkim hale getirebiliriz.

Toplumsal Cinsiyet ve Din: Antropolojik Bir Bakış

Sibel Özbudun

“Ezilenler arasında din adamı göremezsiniz, din adamları ezen sınıfın asalağıdır.”¹

Çeşitli felsefi/antropolojik yaklaşımlar, meşreplerine göre insanı birçok vasfıyla tanımlayagelmışlerdir: *Homo sapiens* (düşünen/akıllı/bilen insan); *homo faber* (alet imal eden insan); *homo religiosus* (dindar insan); *homo ludens* (oyun oynayan insan); *homo economicus* (iktisadî insan); *homo symbolicus* (simge üreten/simgeler aracılığıyla düşünen insan)... Bunlardan her biri, insanı en yakın akrabalarından başlamak üzere diğer hayvan türlerinden ayırt ettiği varsayılan/öne sürülen özelliklerdir.

Hemen belirtiyim, Marx’ın izinden, “İnsanlar hayvanlardan bilinç, din, ya da herhangi başka bir şeyle ayırt edilebilirler. Onlar kendilerini hayvanlardan geçim araçlarını üretmeye başladıklarında ayırt etmeye başlarlar, bu fiziksel örgütlenişlerinin gerektirdiği bir adımdır. Geçim araçlarını üretmekle insanlar, dolaylı olarak bizatihi kendi maddi yaşamlarını üretirler,”² diyenlerdenim. Üstelik yalnızca maddi yaşamlarını değil: akrabalık örgütlenmesinden evlilik biçimlerine, siyasal yapılanıştan hukuk sistemlerine, dinden sanata, insan(lığ)ın ürettiği tüm kurumsal ve ideolojik biçimlenişlerin son kertede geçimlerini üretme tarzlarıyla ilgili olduğunu düşünüyorum.

İnsanların tahayyülleri -din bu tahayyüller arasında genellikle en fazla yapılandırılmış olanıdır- ve bu tahayyüllerin toplumsal yaşamı, özellikle de toplumsal cinsiyet rollerini yapılandırış tarzları üzerinde düşünürken bu ikisi ile

geçim araçlarını üretiliş ve yaşamlarını sürdürme biçimleri arasındaki bağlantının da izini sürmeye çalışacağım.

“Tahayyül süreçleri” dedim. İnsanlar karınlarını doyurmak için çabalarken birbirleriyle iletişime girerler. Her ikisi de “tahayyül” gerektiren işlemlerdir. Tahayyül, yani soyut düşünce... Bu ise, göstergeler ve simgeler aracılığıyla yapılır. Bu nedenledir ki Homo faber, aynı zamanda düşünen/bilen (sapiens) ve eşzamanlı olarak da simge üreten insandır: homo symbolicus.

Evet, simgeler aracılığıyla, simgelerle düşünürüz.³ Ve kuşkusuz ki din, yaşamımızın en simgesel alanıdır. Daha doğru bir deyişle din, insan yaşamının yüksek ölçüde yapılandırılmış metaforik bir alanıdır.

Dini oluşturan metafor kümeleri, (Geertz’in tanımına başvuracak olursak) bir yandan dünyayı anlamak için bir model oluştururken bir yandan da insanların davranışlarına, ilişkilerine vb. rehberlik ederler. Yani hem bilişsel hem de ahlâksal bir işlevleri/değerleri vardır. Bir başka deyişle dinler hem insanın kendisini ve evreni anlamaya yardımcı haritalardır (Yeryüzü nasıl oluştu? Canlılar nasıl yaratıldı? Acı ne için var?) hem de bu dünyada nasıl davranması gerektiğini gösteren ahlâki rehberlerdir (Birbirimize, ebeveynlerimize, astlarımıza, üstlerimize nasıl davranmalıyız? Yaşamın bir evresinden diğerine -doğum, yetişkinlik-evlilik-ölüm- nasıl geçmeli? Kadın ya da erkek -ya da eşcinsel- olmak ne anlama gelir? Bunlar toplumsal yaşamda nasıl davranmalı?)

Simge ya da metafor kümeleri, toplumların bir arada yaşama deneyimlerinden türetildikleri için “uzlaşısal”dır; bir başka deyişle evrensel, hatta genel değil, tikeldirler, verili bir tarihsel kesitte, verili bir topluma özgüdürler; o toplumun üyeleri (-nin çoğu) tarafından paylaşırlar. Bu nedenledir ki örneğin bir din (ya da genel olarak kültür) için tavsiye edilen bir başka din ya da kültürde yasaktır. (Sığırları kutsal sayan ve et yemeyen Hindularla Tanrı’larına her yıl kanlı kurban sunup bu kurbanın etini yemeyi dinsel vecibe sayan Müslümanları düşünün, örneğin...) Dahası simgeler çokanlamlı, dolayısıyla da kullanıcılarının/alıcılarının yorumlarına açıktırlar; yani aynı simge/metafor kümelerinin paylaşımcıları da -farklılaşan konumları: sınıf, etnik aidiyet, toplumsal cinsiyet vb. doğrultusunda-simge/metaforları farklı yorumlayarak kendi konumlarını ilerletmede yeniden dizilime tabi tutabilirler.

¹ Jean Paul Sartre.

² Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, [Feuerbach], çev., Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1976.

³ Dil ve simge imalatının evrimine ilişkin olarak bkz. Christopher S. Henshilwood, der., Francesco d’Errico, 2011.

“Devletli” Dinler ve Ataerki

Bu önmülâhazalar ışığında, din ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiler konusunda neler söyleyebiliriz? Öncelikle, sanırım şunu: Simgesel kurgular olan dinler toplum üyelerinin gözündeki kadimliklerinden kaynaklanan yetkelerinden (çünkü “din” hemen her zaman kadim zamanlardan, atalarımızdan kalıtığımız bir şeydir, bize her zaman olagelenin ve olması gerekenin bilgisini iletir...) hareketle, toplum içerisinde yürürlükteki toplumsal cinsiyet rollerini yansıtır, pekiştirir, meşrulaştırır, doğallaştırır. Bunu yalnızca öğretileri, kutsal yazıları (gerçekte dünyadaki pek az sayıda din “kutsal yazılar”a sahiptir) aracılığıyla değil, aynı zamanda ritleri, ayinleri aracılığıyla da gerçekleştirirler.

Sınıflı (dolayısıyla da devletli) toplumların tümünde, kadınlık ile erkekliğe biçilen rollerin zamana ve mekâna göre değişiklik göstermekle birlikte, eşitsiz ve asimetric güç ilişkilerine tekabül ettiğini biliyoruz. İktidar, var olduğu her yerde erildir. Ve siyasal (ve iktisadi) iktidar, hem din hem de toplumsal cinsiyete ilişkin kabuller tarafından yeniden üretilmektedir. “Din ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkilere dair kuramsal bir anlatı, her ikisinin de toplum içinde iktidarı temsil ve tecessüm ettirmek ve dağıtmakla ilgili olduğunun kabulünü gerektirir,” diyor Woodhead (2012). Bu bakımdan günümüz dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu kapsayan tek tanrılı/kitaplı dinler, bir yandan “yeryüzündeki” (seküler) iktidarlara payandalarken bir yandan da hem toplumsal (seküler) hem de dinsel yaşamda kadınların ikincil konumu ve madûnluklarının takviyesi işlevini üstlenmişlerdir. “Bireysel karakter itibarıyla kadın kusurlu ve gayrimeşrudur,” der örneğin, Katolik filozof Aquinalı Thomas (Riswold 2020: 235). Usame İbn Zeyd, Muhammed Peygamber’in “Erkeklerle kendimden sonra kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım,” dediğini aktarır, Buhârî ve Tirmizî’ye dayanarak (Arslan 1975: 191). Yahudilik ise kadınları dinsel alandan tümüyle dışlar, erkekleri Kitap alanına dâhil ederken kadınlara “Örf ve Adetler” alanını tahsis eder; yani kamusal alanı tümüyle erkeklerle ait kılarken kadınlar özel alana ve domestik ritüellerle yükümlendirir (Vassas, 2016).

Yalnızca üç kitaplı din değil: “Erkekler neden dünya dinlerinde anahtar pozisyonları tutuyor?” diye soruyor Strenski (2015: 189) “Cinsiyet /Toplumsal Cinsiyet ve Kadınlar: Din Üzerine Feminist Kuramlar” başlıklı bölümde. Ve sorularına devam ediyor: “Papalar, kardinaller, gurular, sadhu’lar, druid’ler, buddha’lar, patrikler, keşişler, lamalar, piskoposlar ve rahipler (çoğunlukla), mollalar, imamlar, halifeler, Ayetullahlar ve diğerleri. Hepsisi erkek. Hatta ister Hristiyan Teslisi’ninki olsun ister Hint geleneğinin Gök Tanrısı Dyaus-Pitr, Tanrı bile genellikle “Baba”dır. Müslümanlar neden kadınların tesettüründe ısrar ederken erkekler için tesettür gerekmez? Ortodoks sinagogların ana mekânları erkeklerle açıkken kadınlar neden galeri kısmını aşamamaktadır? Hristiyan kadınların doğumdan sonra kilisede takdis edilmesi ya da mikva banyosunun bütün Ortodoks Yahudi kadınlar için zorunlu

olmasına nasıl karar verildi? Âdem cennetten kovulma konusunda neden Havva’yı suçladı ve kendisi için içinden sıyrıldı? Kadınların erken Hristiyanlıkta ne önemli roller oynadığını biliyoruz; Pavlus ne cesaretle onları susturabildi? Güney Vaftizcileri kadınlara kocalarına karşı “itaatkâr” olmalarını vazetme yetkesini nereden alıyor? Roman Katolikleri ve Ortodokslar kadınların ruhban olarak atanmasına neden karşı çıkıyor? Buddha neden her seferinde erkek olarak doğmak zorunda? Budist keşişler neden karşı cinsten dilencilik turlarında kendilerine yiyecek veren kadınların yüzüne bakmayacak kertede ölesiye korkarlar?”

Önemli olan şu ki Strenski’nin işaret ettiği ataerki geleneklerin tümü, bağlamında gerçekleştikleri (sınıflı) toplumlarda egemen sınıflarla, iktidar yapılarıyla rezonans içindeki pratiklerdir.⁴ Oysa toplumlarda alt sınıflara inildikçe kadınların dinsel etkinlik ve öneminin arttığı gözlemlenir: Tüm bir ortaçağ boyunca hem İslâm hem de Hristiyan dünyasını sarsan alt sınıf (köylü, köle, kentli tali sınıflar) ayaklanmalarını besleyen dinsel öğretilerde kadınların çok daha aktif dinsel görevler üstlendiklerini görürüz (Özbudun 2020). Yalnız isyan momentlerinde değil, “yüksek dinler”in dışında “halk dinleri” olarak nitelenebilecek, köylülük, köleler, göçmenler, etnik azınlıklar, işçiler vb. ezilenler arasında yaygın senkretik inanç ve pratiklerde ve yerel kültürlerde kadın figürlerinin genelde daha etkin olduğu (kâhinler, büyücüler, falcılar, sağaltıcılar, azizeler, evliyalılar, şamanlar...) sıkça gözlemlenir. Deyim yerindeyse, hiyerarşik olarak yapılanmış, sınıflı toplumlarda dinsel alanda da üst katlara çıkıldıkça, kadınların daha görünmezleştiği, özel alana doğru sürüldüğü, alt sınıflardaysa toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki sınırların daha belirsizleştiği gözlemlenebilir. Bunun nedeni, “yüksek dinler”in (genellikle içinde yer aldıkları sınıflı toplumun egemenleriyle sıkı bağlantılar içindeki) dinsel elitler (ruhban, kilise hiyerarşileri, mollalar, Brahminler, Levililer, Druidler...) tarafından yapılandırılmaları, yine bir dinsel elit tarafından gözetilen yazılı ya da örfi kurallara bağlanmalarıdır. Kuralları koyanların (hemen münhasıran) eril elitler olduğunu belirtmeye gerek var mı?

⁴ Dinsel elitleri oluşturan -genellikle yaşlı- erkeklerin kadın dinsel önderleri dışlama tarzına ilişkin şu örnek çarpıcıdır: Japonya’da Budist *Risshokoseikai* tarikatının iki kurucusundan biri bir kadındı. Myoko. Myoko 1957’de öldüğünde tarikat içinde bir iktidar mücadelesi baş gösterdi ve bu mücadeleden, yeni bir köken mitosu çıktı ortaya. Bu mitosta Myoko’nun adı anılmıyor, yalnızca erkek kurucunun adı geçiyordu. Tarikat ileri gelenlerinden bir yaşlı erkek, Myoko’nun ölüm yıldönümünde bir araya gelen kadınlara, kadınların tarikatta neden liderlik konumunda olamayacaklarını veciz bir dille açıklıyordu: “Siz kadınlar hayvanlar âleminde en güçlü olanın erkekler olduğunu biliyor olmalısınız. Örneğin gorili ele alalım -hiç sürünün önderliğini dışı bir gorilin yaptığı görüldü mü? ... Ve en güzel olanlar, erkeklerdir... Pasaklı bir dişi ördeğe kim bakar ki?... Daha güçlü ve daha müktedir olan erkekler, doğal olarak daha çekicidirler de. Size söylemeye çalıştığım, aynı şeyin insanlar için de geçerli olduğu. Üstün olan, erkeklerdir, dünyadaki bütün sıkıntıların gerisinde kadınlar vardır.” (akt.: Juscha 2005: 234)

Buna karşılık, toplumsal cinsiyet rollerinin hiyerarşik konumlanması ezilenler arasında “yukarı katlarda” yüklendiği önem ve vurguyu yitirmekte, dinsel edimler daha az kurallı, daha pragmatik bir görünüm almaktadır.

Peki ya “Devletsiz” Toplumlarda?

Bu durumda, antropologların gözlemleme olanağını bulduğu, daha eşitlikçi küçük ölçekli toplumlarda din ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkilerin nasıl seyrettiği sorulabilir.

Aslına bakılırsa, bu tip toplumlarda kadın-erkek ilişkileri, devletli/sınıflı toplumlarda olduğu ölçüde bir hiyerarşi sergilemese de pek çok faktöre (soyun kadın (anayanlı) ya da erkek atadan (atayanlı) izlenmesi, geçim tarzı, komşu toplumlarla ilişkilerin karakteri -savaş, barışçıl mübadele, kayıtsızlık- kolonyal bağlamla ilişkilerin niteliği...- geniş bir farklılık göstermektedir. Kaba bir genellemeyle; atayanlı, savaşçı ve uzun süre sömürgeci müdahalelere maruz kalmış toplumlarda toplumsal cinsiyet ilişkileri daha hiyerarşik bir görünüm sergilemekte, anayanlı, görece barışçı ve sömürgecilik karşısında özerkliklerini görece koruyabilmiş toplumlarda toplumsal cinsiyet ilişkileri daha eşitlikçi bir seyir izler. Yine de bu konuda yapılabilecek ihtiyatlı bir genelleme, küçük ölçekli toplumlarda cinsiyet rolleri katı sınırlarla birbirinden ayırt edilmiş olsa da aralarındaki sınırlar muğlak olsa da bu roller arasında devletli toplumlarla karşılaştırıldığında, hiyerarşiden çok “tamamlayıcılık”ın hâkim olduğu yönündedir.

“Erkekler lehine tüm bu cinsiyet/toplumsal cinsiyet dışlamasına karşın, antropolojik literatür, kadınların dışlanması aracılığıyla erkeklerin dini te-kellerine alması yolundaki basit tablodansa, dinde cinsiyet/toplumsal cinsiyet tamamlayıcılığına ilişkin pek çok örnek sunmaktadır. Gerçekten de antropolog Diane Bell Avustralya Aborijinleri arasında erkeklerinkine tümüyle koşut bir kadın dinsel yaşamı keşfetmiştir. Avustralya’da (ve bazı başka yerlerde de) dinsel bilgi ve pratik ‘gizli-kutsal’dır ve cinsler bilgi, nesne ve ayinlerini birbirlerine açıklamamakla yükümlüdürler; bu yasağı çiğneyenlerin cezası ölümdür. Bu nedenledir ki erkek antropologların kadınların dinsel yaşamına erişimi yoktu, hatta kadınlar arasında ciddiye alınabilir bir dinsel faaliyet bulunmadığını varsayarlardı. Ancak Bell gibi kadın antropologlar, kadınların erkeklerinkinden genellikle apayrı olan inançlarını, mamullerini, dizaynlarını ve törenlerini gözlemleme olanağını bulmuştur.” (Eller 2014: 22)

Bu tamamlayıcılık, kimi zaman doğanın rayından çıkmaması gibi bir işlev üstlenir; örneğin Afrika’da Ihanzular’ın ekinler için kritik önem taşıyan yağmur çağırma

ayinlerinde her zaman biri erkek, diğeri kadın, iki yağmurcu görev alır. Çünkü “cinslerden biri olmazsa öteki yararsız ve güçsüzdür.” Dahası, kadın dansçılar, “her iki cinsiyeti de tecessüm ettirmektedir: Kadın dansçılar erillikle dişillliği kendilerinde meczederek nihai ortak yararı, yağmuru sağlayacak nihai cinsiyetlendirilmiş bileşimi yaratırlar.” (Eller, a.y.).

“Tamamlayıcılık” ortak ayinlerde tezahür etmeyebilir. Hatta çoğunlukla etmez. Pek çok küçük ölçekli toplumda kadınlık ile erkekliğin alanları birbirinden katı sınırlarla ayrılmıştır; her iki cinsiyet de kültürlerinin kendilerine dayattığı rolleri birbirlerinden ve toplumun bütününden soyutlanarak kendi yaş gruplarından hemcinsleriyle birlikte geçirdikleri erginleme ayinleri aracılığıyla bellerler. Bu tip toplumlarda aynı zamanda kadınlarla erkeklik rollerinin toplumsal konumlanışında embriyonik hâliyle de olsa hiyerarşiyi seçmek, mümkündür:

Örneğin, Afrika toplumlarının çoğunda, odak erkek erginlemeleri üzerindedir ve erginleme ayinlerinde erkeklerle kızlar tamamen birbirinden ayrılırlar. Batı Afrika kıyısı toplumlarında erkekler Poro, kızlarsa Sande derneklerine kabul edilir. Bu derneklerin ikisi de kendi iç mertebelerine sahiptir. Çoğunluk ilk mertebeden öteye geçemezken geçebilenler gizli bilgilere erişmiş sayılırlar. Poro’nun en yüksek derecesine ulaşabilen erkekler toplum üzerinde iktidar sahibidir; ruhları denetleme yetisine sahiptirler. Gerek erginleme ayini gerekse derneklerin ana teması hiyerarşidir.

Her derneğin locaları vardır ve ilginç biçimde bu “localar” Masonluktan esinlenmiştir. (Bir Liberya yerlisinin, Avrupalı bir etnografa, “mason olmaman çok yazık; öyle olsaydı sana daha fazlasını anlatabilirdim,” dediğini aktarıyor Bowen (1998).) Poro derneğine kabul edilmeyen Sierra Leone’li kreoller, bunu telafi etmek amacıyla mason localarına üye olmaktadır ve Masonluk Poro hiyerarşisine asimile edilmektedir.⁵

Sierra Leone’de kadınlar derneğine erginleme ayininde kızlar ve kadınlar köyden ayrılarak bir hafta kadar süreyle ormanda yaşar, dans eder, şarkılar söyler, ziyafet çekerler.

Kaba
bir genellemeyle;
atayanlı, savaşçı ve uzun
süre sömürgeci müdahalelere
maruz kalmış toplumlarda top-
lumsal cinsiyet ilişkileri daha hiye-
rarşik bir görünüm sergilemekte,
anayanlı, görece barışçı ve sömürge-
cilik karşısında özerkliklerini gö-
reli koruyabilmiş toplumlarda
toplumsal cinsiyet ilişkileri
daha eşitlikçi bir seyir
izler.

⁵ Masonlukla yerli erginleme ayinlerinin böylesine iç içe geçmesi, Batı Afrika’da cinsiyetler arası hiyerarşinin İngiliz sömürgeciliğinin etkisiyle belirginleştiğine işaretir.

Sonunda adaya infibülasyon⁶ uygulanır. Acılı, sağlığa zararlı bir işlemdir bu ama kadınların ritüel sürecinde yaşadıkları eğlence, uygulamanın engellenmesinin önüne geçer.

Yeni Gine toplumlarındaysa genellikle uzun ve acılı bir süreci içeren erginleme ayinleri erkek ve kadın düzenlerini farklı tarzlarda inşa ve temsil etmektedir. Yeni Ginedeki Manam adasında erkekler takımlar hâlinde, kızlarsa tekil olarak erginlenir; erkekler gizli erkek derneklerinin, kızlarsa kadın ağlarının üyesi hâline gelir. Manam adası (ve genelde Melanezya adalarında) genç kızlarının erginlenme süreçleri erkeklerle göre daha az acılı ve daha az travmatik geçmektedir. Bu ritüel, kızın ilk aybaşı ile başlar ve genç kızı adet kanından arındırma odaklıdır. Kızın normal toplumsal durumu ve bedensel durumundan ayrılmasına yönelik uzun bir süreci kapsayan ayinsel süreç boyunca adayın kendi bedenine ve yiyeceklerle dokunması yasaktır. Ayinsel sekansın 7.-10. günleri arasında aday denizde yıkanır, ancak kendisine eşlik eden genç kızların da ona dokunması yasaktır. Deniz banyosu sonrasında sırtı bıçakla kesilip yaralar külle ovuşturulur: aday, artık doğurgan bir kadındır.

Yeni Gine toplumlarından Bimin-Kuskusmin erkeklerinin erginleme süreci 7-10 yaşlarında başlayıp 10-15 yıl sürer. Evrelerden birinde bedeni ve erilliği güçlendirmek amacıyla adaylar bir orman evinde tecrit edilip dövülür, hakaretlere ve işkencelere uğrarlar. Bu sınavlar sırasında kendilerine toplumda yürürlükte olan erkeklik değerlerine ve görevlerine ilişkin bir dizi sır açıklanır. Bu ayinlerde öğretilen bir değer de savaşçılar için saygın bir özellik sayılan öfkeyi denetleme yetisidir. Erkek çocuğun “adam” olması ve yetişkin erkekler topluluğuna kabulü, anasından kopartılması, bedeninin erilleştirilmesi, cinselliğinin güçlendirilmesi ve ruhunun cesur savaşçı duygularıyla donatılması gibi bir dizi edinimi gerektirmektedir. Simgesel olarak bu edinimleri sağlayan ayinler erkek üstünlüğünü desteklerken kadınların dışlandığı erkek evlerinin varlığını da meşrulaştırır.

Melanezya’da erginleme ayinleri cinselliği yaratır ve erkeklerle kadınlar arasındaki ayrımları vurgular. Birinin kudret ve sınırları, diğeri için tehlikeli görülmektedir. Ayrım, ayrılma ve düşmanlıklar bu toplumların çoğunda toplumsal cinsiyetin ayinsel temsilini karakterize eder. Ancak kadın ile erkeğin birbirlerine biyolojik koşullar yarattıkları da düşünülmektedir. Melanezya’da ersuyu ve aybaşı kanı karşıt cinsî kirleticiler olarak görülmektedir. Kadın ayinleri doğurganlığı sağlamak üzere aybaşı kirlenmesini ortadan kaldırmak, erkek ayinleri ise erkek çocuğu kadınlardan uzaklaştırmak üzerine odaklanır.

⁶ *İnfibülasyon*: kadın sünneti: vajinanın iç ve dış dudaklarının kesilerek idrar için küçük bir delik bırakacak şe-kilde dikilmesi.

Eril ritler kimi zaman da fizyolojik olaylarla bağlantılı kadın ritlerini taklit etmektedir: Papua Yeni Gine’de erkekler kanoları “doğurur”, örneğin. Kimi Melanezya toplumlarında erkekler penislerini yararak “aybaşı kanı” akıttırlar. Kan dökmenin cinsel kudreti arttırdığı düşünülmektedir. Kadın bedeni ve biyolojik üreme süreçleri kadın ve erkeklerin toplumsal yeniden üretiminde simgesel bir işlev üstlenmektedir.

Bu koşutluklar ve erkeklerle kadınların erginleme süreci boyunca birbirinden tecrit edilmesi, erkeklerin yetişkinliğe erişmesinde eşcinselliğin gerektiği nosyonunu da desteklemektedir. Bazı toplumlarda erkek çocukları erkek yapma görevi, yetişkin erkeklerle düşer: Yaşlı erkekler gençleri kanatıp yaralamakta, gizli bilgileri vermekte, ersuyunu yutturmakta ve böylece saldırgan ve üretken yetilerini güçlendirmektedir. Bazı yerlerde ersuyu ürünü güçlendirmek için de kullanılır.

Yine Yeni Gine topluluklarından Sambia’larda erginleme sürecine damgasını vuran ayinsel eşcinselliktir. Erkek çocukların “erkekleşebilmesi” için bebekken emdikleri ana sütünden arınmaları gerekir. Bunu ise ancak ersuyu yutarak gerçekleştirebilirler. Bu ayinsel “sütten kesilme”, anneden ve kadınlar dünyasından kopup erkekler dünyasıyla ilişkiye yönelişi simgelemektedir (Bowen 1998).

Bazı başka toplumlardaysa cinsiyet rolleri daha muğlak ve geçirgendir ve bu durum erginleme ayinlerinde de ifadesini bulur. Örneğin ABD’nin Arizona eyaletinin kuzeydoğusundaki rezervasyonlarda yaşayan anayanlı Hopi klanlarında cinsiyet rolleri arasındaki sınırlar daha muğlaktır. Kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiler eşitlikçidir, cemaat işlerinin yönetimini hem erkekler hem kadınlar üstlenir, anne ve büyükanneler hanelerin merkezinde yer alırlar. Buna koşut olarak Hopi erginleme ritüellerinde kız ve erkek çocuklar birlikte inisiyasyon evine (*kiva*) götürülür; burada “ata ruhları” (*kachinalar*) olarak bildikleri maskeli erkekler tarafından kırbaça dövülürken “ata ruhları” sandıkları figürlerin gerçekte klanın (maske takmış) yetişkin erkekleri olduğunu keşfederler! (Gill 1977).

Ancak eril-dişil bütünleşmesini en yetkin biçimiyle “toplumsal cinsiyet” (gender), hatta “cinsiyet” (sex) kategorilerinin yabancı kaldığı Navajo (ABD kuzeybatısı) dünya görüşünde izlemek mümkündür. Carolyn Epple (1998), yakın zamanlara dek *berdache* kategorisine dâhil edilen Navajo *nádleehee*’sinin gerçekte kadın giysileriyle dolaşan, kadın işleri gerçekleştiren ve erkeklerle cinsel ilişkiye giren “travesti” (*berdache*)’den çok daha farklı olduğunu açığa çıkarmıştır. Epple’a göre *nádleehee* ancak Navajoların *Sa’ah Naaghai Bik’eh Hozho* (doğal düzen) kavrayışı bağlamında anlaşılabilir. Doğal düzenin temel nitelikleri, “eril ve dişil oluşu, her şeyi eril ve dişil olarak örgütlemesidir; bu yaşayan bir çevrimdir ve her şeyi bir çevrim olarak örgütler: her şeyi birbiriyle bağlantılı kılar; bu bağlantılılık aracılığıyla her şeyi her şeye dönüştürür; eril ve dişil dönüşebileceği yek diğerine sahip olduğu için biteviye süregiden bir çevrimdir bu.” (s. 276) Koruma, saldırganlık ve savunmanın

inşa edilmesini içeren eril veçhe *Sa'ah Naaghai*, bereket, yaratıcılık ve besleyicilik içeren *Bik'eh Hozho* ise dişil veçhedir (s. 277). Bir başka deyişle doğal düzenin kendisi aynı zamanda hem eril hem de dişildir ve “her şey bu düzenleme çerçevesinde var olur: insanlar, hava, su ve düşünce ve duygular gibi daha az somut şeyler. Bütün erkekler ve dişiler hem eril hem de dişildir.” (s. 277) Dahası, doğal düzen de eril ile dişilin sürekli birbirine dönüşmesidir yani Navajo kavrayışında giysi, çalışma ya da cinsellikte eril ve dişil birbirinden ayırt edilemez, bütün varlık ve kuvvetler eşzamanlı olarak hem eril hem de dişildir.

Öte yandan, kadınlık ile erkeğin ve her birine ilişkin cinsiyet rollerinin birbirinden kesin hatlarla ayrıldığı toplumlarda dahi “ara-cinsiyetler”e yer vardır: Amerikan yerlilerinin *berdache* (ya da Inuitlerin *siping*, Karaayakların *ake:skassi*, Apachelerin *nde'sdzan*, Hopilerin *ho'vo* ya da *ho'va*, Lakotaların *winkte*, ve Zunilerin *lhamana*) kategorileri gibi... (Eller 2014) Bunlar karşı cinsin giysilerine bürünen, onların görevlerini ve rollerini üstlenen ve hemcinsleriyle cinsel ilişkiye giren kadınlar ya da erkeklerdir ve bu hâllerle toplumda dışlanmak bir yana, kendilerine şamanistik güçler atfedilir ve saygı görürler.

Şu hâlde dinler, bir toplumda yürürlükteki cinsiyet rollerini yansıtır, biçimlendirir, pekiştirir ve meşrulaştırır, diyebiliriz. Sınıflı (dolayısıyla da devletli), hiyerarşik, geniş ölçekli toplumlarda toplumsal cinsiyet rolleri (çağdan

çağa ve toplumdan topluma göre değişkenlik göster-

Öte mekle birlikte) hiyerarşik olarak biçimlenmiştir

yandan, kadınlık ile ve genellikle kadınların domestik, erkekler-

erkeğin ve her birine ilişkin kamusal alanda boy gösterdiği bir ayır-

kin cinsiyet rollerinin birbirin- rımcılıkta ifadesini bulur. Buna koşut

den kesin hatlarla ayrıldığı olarak, dinsel alanda da -kadınların din-

toplumlarda dahi “ara-cinsiyetler”e darlığı genellikle erkeklerden yüksek

yer vardır: Amerikan yerlilerinin ber- olsa da- kadınlar yüksek görevlerden

dache (ya da Inuitlerin *siping*, Kara- dışlanmışlardır, dinsel kurumlarda yer

ayakların *ake:skassi*, Apachelerin almalarına izin verildiği ölçüde ancak

nde'sdzan, Hopilerin *ho'vo* ya da ikincil/yardımcı rolleri üstlenmelerine

ho'va, Lakotaların *winkte*, ve göz yumulur.

Zunilerin *lhamana*) kate- Ancak toplumların saçaklarına, “alt kat-

gorileri gibi... lara” doğru inildikçe toplumsal davranış-

lara yön verme iddiasındaki etiketin

gevşediği ve hâkim dinin daha az yapılan-

dırılmış formlarını deneyimleyen halk kitle-

leri, etnik azınlıklar vb. arasında kadınların

dinsel önemlerinin arttığı gözlemlenmektedir.

Öte yandan toplumsal hiyerarşinin çok daha düşük olduğu, daha eşitlikçi ve komünöter devletsiz toplumlarda, dinsel formlar (ki bunlar daha çok “ayın” biçimini almaktadır) toplumsal cinsiyet rollerini tanımlamakla ve kadınlık ile erkeklik rolleri arasındaki sınırları çizmekle kadın olmanın ne, erkek olmanın ne olduğunu bireylere anlatmakla birlikte, genellikle cinsiyetler arasında bir hiyerarşi kurmamaktadır.

“Feminist Bir Din” mi?

Akademik feminizm son onyıllarda, yukarıda özetlemeye çalıştığım, toplumsal cinsiyet ile din arasındaki ilişkileri sınıfsal konumlanışlar üzerinden okumaya yönelik yaklaşımları, “yapısalcı” olmakla eleştirirken kadınların “failliği”ni (agency) temel alan bir çerçeveyi öne çıkartıyor.

Özetle, ataerki ile kadınlar arasındaki ilişkilerin irdelenmesinde kadınların toptan bir edilginlik içerisinde olmadıkları, kendilerine dayatılan koşullarla “müzakere/pazarlık” içerisinde oldukları ve dezavantajları avantajlara çevirebilen etkin özneler olarak davrandıklarına dair bir çerçeve bu... Bu yaklaşıma göre, kadınlar, ataerkinin kendilerine çizdiği sınırları esneterek, bu sınırlar dahilindeki imkânları azamîleştirerek ya da tersine çevirerek konumlarını ilerletebilmektedir.

Bu yaklaşımın bir örneği, en “umutsuz” durumlardan bile kadınlara bir “teselli” çıkartabilen Sere'd'in (1994: 4) şu paragrafı:

“Ne ki, pek çok kültürde -yüksek ölçüde ataerki olanlar dâhil- pek çok kadın tam da din alanında domestik yaşamlarını kutsamanın yollarını (örneğin bayram yemeklerini hazırlarken), madun konumlarından kaynaklanan düş kırıklıklarıyla başa çıkmanın kabul edilebilir telafilerini (örneğin tersyüzlük ayinleri) ya da başka kadınlarla eğlenmenin fırsatlarını (örneğin yaşam çevrimi ritüellerinde) bulurlar. Belki de din genellikle (yönetilmesi ve gözetimi güç olan) inanç, iman ve gizemcilik gibi içsel deneyimleri vurguladığı içindir ki, pek çok kültürel durumda kadınlar dinsel alanda manevra yapabilecek alanlar bulabildiler.”

Ya da örneğin, neredeyse münhasıran kadınlara (özellikle de bekâr, genç kadınlara) has bir dinsel görüngü olan “cin tutulması”nı “kadınların marjinalleştirilmesi ve kurnbanlaştırılması”nın göstergesi olarak değerlendiren yaklaşımlara karşı antropolog Kalpana Ram, Tamil Nadu bölgesindeki tutulma olaylarını irdelediği yazısında, kadınların “cin tutulma” olaylarının kendi lehlerine dönüşebileceği bir “faillik” gösterebildiğini kaydetmekte:

“Cin tutmuş kadınlar kimi zaman başkalarını sağaltma, bizzat kendilerini etki altına alan kuvvetlerin aracılığıyla olma yetisine sahip olabilirler. Böylesi kadınlar ruha ‘yer açabilirler’ ki bu durum ne insan bilinç ve iradesi-

nin toptan yitirilmesine, ne de bu irade ve bilincin bütünüyle korunmasına denk düşmektedir. Ram'ın kadının 'geçirgen öznelliği' ya da 'bedenlerarasılığı' dediği -kadınla ruhun aynı bedeni paylaşması- durum tedricen bir 'aracılık (medyumluk) failliği'nin gelişmesine yol açabilir. Cin tutulmasının kurbanı olmaktan çıkıp bir ruh medyumuna dönüşen kadınlar bizzat ruh ya da tanrıça olarak görülür ve şu ya da bu ilahî tecessüm ettirir ve onun gibi davranır." (Eller 2014)

"Faillik" in bir başka versiyonu ise özellikle kitaplı dinlerin salikleri olan dindar kadınların kendilerine dayatılan ikincilik ve marjinalleştirilmenin Tanrı'nın iradesi ve Peygamber'in bildirimlerinin değil, dinin bünyesinde kurumsallaştığı ataerkil geleneklerin bir ürünü olduğu, İslâm (ya da Hristiyanlık)'ın esas öğretisinde kadınların erkeklerle eşit kabul edildiği, din(ler)in bu geleneklerden arındırılması ve kadınların hak ettikleri pozisyonlara geçmelerinin önündeki engellerin kaldırılması gerektiği söylemleridir. Bu yaklaşımların en çarpıcı ifadesini, bugün Hristiyanlık bünyesindeki "Feminist teoloji" ve "İslâmî feminizm" olarak tanımlanan akımlarda bulur.

"Feminist teoloji"nin önde gelen temsilcisi, hiç kuşku yok ki Katolik bir ilahiyatçı olarak başlayan kariyerini radikal feminist bir filozof ve aktivist olarak tamamlayan Mary Daly'dir. İlk yapıtı *The Church and the Second Sex*'de (Kilise ve İkinci Cins) Hristiyan teolojisini Simone de Beauvoir'ın bakış açısıyla irdelerken Katolik Kilise'nin eril-merkezci tutumunun bir "inşa" olduğunu öne sürerek bu "inşa"yı yapıbozumuna uğratmaya çabalıyordu. Ne ki Daly ilk dönemlerindeki "Katolik Kilise dâhilinde kadınlara yer açmak" olarak özetlenebilecek yaklaşımdan kısa sürede vaz geçecek, Katolik Kilise'den kadınlar için eşitlik beklemenin, bir siyahın Ku Klux Klan'dan eşitlik beklemesine denk olacağını söyleyerek teolojiyi bir kenara bırakıp "felsefi feminizm"e yönelecektir. Ancak bugün Hristiyanlık içinde "Feminist Teoloji"den geriye ne kaldıysa, Daly'den esinlenen feminist ilahiyatçıların eseridir.⁷

"Feminist teoloji"nin İslâm âlemindeki karşılığı, "İslâmî feminizm"⁸ olarak nitelenen görüngü olsa gerek. "Muhammed Peygamber'in bildirdiği hâliyle İslâm dininin erkekleri kadınlardan üstün kılmadığı, Muhammed zamanında (asr-ı saadet) ilk Müslüman kadınların geniş özgürlüklerden yararlandığı ancak İslâm öğretisinin

üzerine yığılan ataerkil hadis katmanları tarafından ve onu kendi kültürleri çerçevesinde yorumlayan erkek yöneticiler, monarklar tarafından ataerkillleştirildiği" görüşleriyle özetlenebilecek bu "özelci" yaklaşımın belli başlı temsilcileri ABD'li feminist ilahiyatçı Amina Wadud, İranlı Ziba Mir-Hosseini, Pakistanlı Asma Barlas, Faslı Fatima Mernissi ve Türkiye'den en bilinen örnek olarak, Hidayet Şefkatli Tuksal'dır. Ancak bilebildiğim kadarıyla İslâmî feministlerin hiçbiri, feminizmini "lezbiyen, ekolojist (gyn-ecology), hayvan hakları savunucusu, ana-tanrıçacı" bir yönde radikalleştirilen Mary Daly örneğiyle karşılaştıramaz.

Daly örneği, bize dinsel alanda kadınların "failliği" tartışmalarının üçüncü durağına vardiıyor: Feminist bir "Ana Tanrıça" kültü tasavvuru. Dinden vazgeç(e)memekle birlikte, dinsel kurumların ve teolojilerin "machism"inden yılan, ve "içsel huzur"u kadınlardan oluşan ruhban ve cemaatlerin desteklediği, merkezinde bir "Yüce Cadı" ya da "Ana Tanrıça"nın yer aldığı, doğacı, eşitlikçi, barışçıl kadın kültüründe bulan, "neo-pagan" olarak nitelenebilecek yeni dinsel hareketler...

"Bu tip karşı-kültürel dinlerin en etkili ve en çok incelenmiş çağdaş örneklerinden biri, genel olarak feminist tanrıça hareketi olarak bilinendir. Farklı tarz ve farklı araçlarla bu hareket kendi yaşamları ve toplumdaki 'ilahî dışı'yi onurlandırmaya yöneliktir. (...) Tanrıça feministlerinin pek çoğu kendini "cadı", dinlerini ise "Wicca" olarak tanımlamaktan hoşnuttur." (Woodhead 2012).

"Wicca"nın "ana-tanrıçası, Hristiyan ya da İslâm tanrısı gibi dünyaya dışsal değildir. Dahası, dünyayı yönetmez. Dünyanın kendisidir. Her bir bireyde tezahür eder ve her bir birey kendi içindeki tanrıçayı bilmeye yetilidir. (Riswold 2020). Neo-pagan "ana-tanrıça" kültürlerinin izleyicileri arasında bazıları doğayla bütünleşik bir tinsel yaşamla yetinirken bazıları da, "dünyayı değiştirme" talebi ve pratiğiyle daha ilgili gözükmektedir: ekolojik komünler, çevreci protestolara aktif katılım vb.

Kadınların dinlerin (ve daha genel bir bağlam olarak ataerkinin) edilgin kurbanları değil de onların dâhilinde, onlarla müzakere etme, onlara müdahale yetisine sahip, dinlerin sınırlarını esnetebilen, hatta dinleri değiştirebilen/dönüştürebilen etkin özneler olduğu yolundaki kavrayıştan kaynaklanan bu yaklaşımların ortak bir zaafı olduğu kanısındayım: Dini dünyevi (toplumlardaki) iktidar ilişkilerinden soyut alanlar olarak tasavvur etmek. Dinler ile iktisadi-siyasal bağlamlar arasındaki girift ilişkileri gözden kaçırmak. Dinsel hiyerarşiler ile dünyevi hiyerarşiler arasındaki simbiyotik bağlar görmezden gelmek... "Özgürleşme"nin dinsel alanda gerçekleşebileceğini düşünmek...

Bu ilişkiler gözden kaçırıldığında ise, "failler"e en iyi ihtimalle kendisi finans-kapitalle iç içe geçmiş, milyarlarca dolarlık yatırımlara hükmeden, devasa bir aygıt dönüşmüş olan Kilise'nin etki ve gözetim alanının marjlarında yer alan ekolojik

⁷ Bugün "feminist teoloji"nin Katolisizm içinde fazla etkin olduğunu söylemek mümkün değil. 1970'lerin sonlarından itibaren muhafazakâr güçlerin daha fazla hissedilir olan basıncı sonucu, 2000 tarihli Konvansiyon'la papazlık görevinin 'Kutsal Kitap'ta öngörüldüğü gibi, erkeklere inhisar edileceği" kararlaştırılmıştır. (Riswold, 2020: 238)

⁸ Bkz. Özbudun, 2014.

komünlere sığınmak veya kendilerine “izin verilen” alanlarda (ikincil-marjinal dinsel görevler, cin tutulmaları, kehanet, falcılık gibi konumlarından) prestij devşirmek, en kötü ihtimalle ise “kafa tuttuğu” dinsel otoritelerin hışmına uğrayarak -örneğin ataerkil hadisleri ayıklamaya kalkışan Konca Kuriş gibi- bir Hizbullah evinde betona gömülmek düşmektedir.

Kaynakça

- Ali Arslan, (der.) *Kadınlara Hitap. Hadis-i şerifler*. İstanbul: Arslan Yayınları, 1975.
- John R. Bowen, *Religions in Practice. An Approach to the Anthropology of Religion*. Boston, Londra, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapur. Allyn & Bacon, 1998.
- David Eller, *Introducing Anthropology of Religion*, 2. basım. Routledge, 2014.
https://www.researchgate.net/publication/266390073_Introducing_Anthropology_of_Religion_2nd_ed_Routledge_November_2014_ (Son Erişim: 11 Nisan 2021)
- Carolyn Epple, “Coming to Terms with Navajo ‘Nádleehí’: A Critique of ‘Berdache,’ ‘Gay,’ ‘Alternate Gender,’ and ‘Two-Spirit.’” *American Ethnologist* 25 (2), 1998, 267-90.
- Sam D. Gill, “Hopi Kachina Cult Initiation: The Shocking Beginning to the Hopi’s Religious Life”, *JAAR*, XLV EK, 1977, 447-514.
- Christopher S. Henshilwood ve Francesco d’Errico der., *Homo Symbolicus.. The dawn of language, imagination and spirituality*. John Benjamins Publishing Company, 2011.
- Darlene Juscha, “Gender”, *The Poutledge Companion to the Study of Religion*, der., John R. Hinnels, Routledge, 2005, 229-242.
- Sibel Özbudun, “İslâmî Feminizm, ya da ‘Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi’ne Giriş”, *Almanak*, 2012-2013 Analizleri, Sosyal Araştırmalar Vakfı, Aralık 2014, 176-198.
- “Yoksulların Başkaldırısı ve Kadınlar”, *Görüş*, 19 Kasım 2020.
<https://gorus21.com/yoksullarin-baskaldirisi-ve-kadinlar-tarihsel-bir-bakis/> (Son Erişim Tarihi 11 Nisan 2021)
- Caryn D. Riswold, “Gender and Religion” *Companion to Women’s and Gender Studies*, Nan-cy A. Naples (der.), Wiley Blackwell, 2020, 235-252.
- Susan Starr Sered, Priestess, *Mother, Sacred Sister: Religions dominated by Women*. Oxford University Press, 1994.
- Ivan Strenski, *Understanding Theories of Religion: An Introduction*, 2015.
- John Wiley & Sons, Ltd
Claudine Vassas, “Presences of the feminine within Judaism”, *Clio. Women, Gender, History* 44/2, 2016, 201-228.
- Linda Woodhead, “Gender Differences in Religious Practice and Significance”, *Travail, genre et sociétés*, 27/1, 2012, 33-54.

Sömürgeci Sistemin İstikrarlı Siyaseti: Kadın Kırımı

Halide Türkoğlu

“Kadınlar artık aile ocağıyla kısıtlanmıyor;
içinde gezinebilecekleri ve
sömürülebilecekleri kocaman bir toplum var.”¹

21. yüzyıl önceki yüzyılların biriken kriziyle hayatlarımıza girerken, dünyamız geçmiş yüzyıllara göre çok daha örgütlü kadın mücadeleleriyle yankılanmaktadır. Aynı şekilde kadınlar her alanda örgütlenilmiş erkek-devlet şiddetinin sınırsız biçimleriyle de karşı karşıya. Bu yüzyılda da tıpkı 15. ve 18. yüzyıl arasında yaşanan “cadı avı” olarak andığımız dönemleri aratmayacak bir kadın kırımı yaşanmaktadır. Bu sadece verilerle ulaşılabilen kadın cinayeti sayılarını da aşan, yakın yüzyılda kadın kazanımları olarak görülen kadının temel insan haklarının da gasp edildiği/edilmeye çalışıldığı bir sürece karşı mücadele etmekteyiz. Geçmişte kaldı dediğimiz birçok cinsiyetçi uygulamanın hayatlarımızın akışını nasıl değiştirdiğini deneyimlemekteyiz. 21.yüzyılda Ortadoğu’da yükselen kadın mücadelesine karşı geliştirilen ilk etapta çete erkeklerle (İŞİD) ve sonrasında devletlerin birebir yüzlerini gösterdiği faşist uygulamalarla, kadınlar köle pazarlarında satılmakta, bedenleri parçalanmakta, kaybettirilmekte, toplu mezarlar ortaya çıkmakta ve toplumda beslenen tecavüz kültürü ile kadın kimliği yok edilmek istenmektedir. Tüm bu uygulamalar kadın soykırımına varmaktadır.

Kadınların uluslararası sözleşmeleri, yasal hakları, anayasal güvenceleri ya uygulanmamakta ya da kaldırılmaktadır. Bu yönüyle kadın bedenine, emeğine, kimliğine yönelik ayrımcı söylem ve uygulamalar kadın düşmanlığını arttırmakta ve

¹ Silvia Walby, *Patriyarka Kuramı*, çev., Hülya Osmanağaoğlu, Ankara: Dipnot Yayınları, 2016.

devletlerin yapısal şiddetinin kadın kırımını politikalarında rol aldıklarının ifşası dünyanın dört bir yanında kadınlar tarafından dile gelmektedir. Tarihin bütün dönemlerinde kadınların devrimci yükselişini engellemek isteyenler kadınlara kırım politikaları ile yöneldiler. Çünkü tarihsel gerçeklikte kadının devrimi toplumun devrimidir. Toplumda egemenliklerini kaybetmek istemeyen ataerkil yapılanmalar olan devlet ve kapitalist sistemin kendisi, kadınlara yönelik her türlü saldırıyı geliştirmektedir. Gerek Ortadoğu’da başlayan halk ayaklanmaları ve kadınların öncü rolleri gerekse diğer kıtalarda yükselen taleplerin sesi kadınların sesleriyle çoğalmaktadır. Ayrımcılığa, sömürgeciliğe, yoksulluğa, talan-ranta, doğaya yönelik saldırılara karşı kadınlar beden, emek, kimlik mücadeleleriyle iktidarlara karşı çıkmaktadır. Aynı zamanda “başka bir dünya mümkün” inşasını tartışmakta, Rojava örneğinde olduğu gibi birebir inşası için çabalamaktadır.

Her dönemde olduğu gibi bu yüzyılda da korkunun, iktidara kötülük yapacak olan, dinsel ve mitolojik söylemlerde olduğu gibi kötülüğün kaynağı yine kadınlar olarak gösterilmektedir. Mesele salt fiziksel bir yok oluş, bir daha nefes almayacağımızın ihtimalleri değil, yaşamda görünmez olmak, tarihsel-ontolojik olarak “yaşamamış” gibi olmak; neden öldürüldüğümüz sorusunun cevabının bin yılları buluyor olması, yaşamı anlamak açısından korkunç bir olgu olarak görünmektedir. 20. yüzyılın başlarında biz kadınların kendine ait bir tarihi yoktu. Ama bugün kadın tarihimizi hem gün yüzüne çıkarmakta hem de kendi kadın tarihimizi yazmaktayız. Dünyamızın tarihi eşitlik ve özgürlük eksikli bir yaşamı talep etmenin tarihiyse ve kurnaz-efendi erkek tarafından biz kadınlara eşitsizlik ve kölelik dayatılıyorsa ya da “öyle olmalıymış” hikayeleri sunuluyorsa artık çok eminiz ki varlığımızı, özgürlüğümüzü ve eşitliğimizi bizden çalan bir erkek-devlet şiddeti var. Çünkü bütün devrimlerde erkek iktidarlar kazandığında kadınlar kaybetmişse, 21. yüzyılın kadın devrimi kadınlar tarafından erkek egemen ideolojilere karşı ismini net koymakta, bu şiddeti teşhir etmektedir! Kadının kazandığı devrimin herkesin devrimi olduğu tarihsel bir hakikat olarak daha görünür olmaktadır.

Mitolojiler, dinler, felsefi metinler ve bilimsel analizler dünyayı anlamlandırırken katmer katmer cinsiyetçiliği yoğurdular. Öyle ki biz kadınlara yönelik şiddeti, eşitsizliği, ötekileştirilmeyi, recmi ve bedenlerimizin nasıl parçalandığını bütün tarihin akışında görmek mümkündür. Elimizde fazlasıyla bu alanda ideolojik veriler var. Zaten kimse de saklamadı. Topluma egemen olan ideolojinin inşasıyla her alanda pratikleştirildi. Ödev olarak sunuldu. Yurttaşlık görevi ve kulluk görevi diye harmanlandı. Öyle ki, “kadınlık ve erkeklik” rolleriyle “normal insan” olundu, olunmaya da devam ediliyor. “Normal insanın” cellatlılık rolü ya da bu ritüel içerisinde ortak/paydaş olma rolü çokça sorgulanmazken cinayete kurban gidenin kimliğiyle birlikte “makul” nedenler

kategorileşmektedir. Bu yüzden sistematik olan sadece bir kadının infazı değil, her seferinde makul nedenlerin bulunduğu; egemenlerce meşru görülen, korku duyulan kimliklerin imhasıdır aynı zamanda. Devrede her zaman bir “hafıza kırım” söz konusudur.

Günümüzde *femisid-feminisid* kavramsallaştırmaları yani meselenin adını koyma tartışmaları devam etse de kadın mücadelesi toplumsal sorunun kavramsallaştırmasında ve kuramsal tezinde büyük bir çaba içerisinde oldu ve olmaya devam ediyor. Yakın zamana kadar bu cinayetlerin “namus”, “töre”, “kıskançlık”, “aşk” cinayetleri olarak sunulduğunu biliyoruz. Binlerce yıl “cadı, şeytan avı”, “günahkar”, “recm” şeklinde kaba haliyle toplumu oluşturan tüm birey ve inşa edilen kurumların organizeli bir şekilde katliamlarda rol oynadığını söylemek mümkün. Yine “Öteki Kadın” olmak, milliyet, din, ırk kategorisinde kıyımların hedefi olmaktır. Makul olan nedense: “terörist kadın”² olmaktır. Devletin dinine, milletine razı gelmemenin ölümcül sonucudur. Şeytanı taşlarcasına “terörist kadını” da taşlamak çokça rıza üretilen bir meseledir.

Tüm bu kavramların egemenlerin ve direnenlerin anlam dünyası içerisinde kadın mücadelesinin geldiği noktada bu yazının konusu: femisid-feminisid kavramsal tartışmaları ile Kürt Kadın Hareketinin kadın kırımını nasıl ele aldığı ve Ortadoğu coğrafyasında dincilik olgusunun erkek-devlet şiddeti olarak kadın kırımının süreklileşmesindeki etkisini incelemeye çalışmaktır.

1. Femisid-Feminisid Kavramsal Tartışmaları

Femisid-feminisid, kavramları yaygın olarak kadın cinayeti şeklinde Türkçe’ye çevrilse de kavramın anlamı ve içeriği aslında “kadın kırımını” kavramını daha çok karşılamaktadır. Latince’de *femina* kadın anlamına gelmekte ve birçok Latince köken dilde olduğu gibi İngilizce’de, Fransızca’da ve İspanyolca’da bu anlamıyla -dişi, kadın- kullanılmaktadır. Femisid kavramı, Fransızca’ya Latince “katletmek” anlamına gelen *cidium* kökünden geçmiş olan cide sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

² Türkiye’de son zamanlarda iktidarın terörle mücadele söyleminin cinsiyetçi ve milliyetçi argümanıya bu meselenin boşanma davalarından katillerin profillerine ve söylemlerine kadar yansıdığını görmekteyiz. Nafaka vermemek için eşinin FETÖ ya da PKK’ye yardım ettiğini söyleyenler. Katil erkeklerin milliyetçilik ve dincilik üzerinden vatan, millet, Tek Bir söylemleri. Ekin Wan’ın öldürüldükten sonra çıplak bedeninin teşhir edilmesi gibi birçok kadına yönelik şiddet biçimleri bu kapsamda ele alınmaktadır.

Bu kavram ilk olarak 1801 yılında İngiltere’de bir kadını katletmek (femisid) anlamında kullanılmıştır.³ Russel, 1848’de de hukuken tanınmış olduğunu aktarır. Böylece, adli literatüre hakim olan ve genel olarak cinayetleri adlandırmak için kullanılan, bir insanın öldürülmesi anlamına gelen *homicide* kavramının kullanımı kısıtlanarak, öldürülen kişinin cinsiyetine vurgu yapan femisid literatüre dahil edilmiştir.

“Kavramın, sosyal bilimcilerce 1980li ve 1990lı yıllarda irdelenmeye başlanana kadar biyolojik cinsiyet vurgusuyla kullanıldığını söylemek mümkündür. Toplumsal cinsiyeti karşılayacak bir içeriğe kavuşması ise, feminist akademisyenlerin kadınlara yönelik şiddet konusunda derinleşen çalışmalarıyla mümkün olmuştur”.⁴

Örneğin Russell, evlilik içi kötü muamele, tecavüz ve öldürmeyle tehdit gibi kadına yönelik şiddeti incelediği çalışmasında femisid kavramını “kadınların, kadın oldukları için öldürülmeleri” şeklinde tanımlar. Böylece geçmişte görülen cadı yakmaların, hala işlenen namus adına cinayetlerin gözle görülür hale geleceğini ifade etmiş, kız bebeklerin ölümünü de kadın kırım terimi içerisine dahil etmiştir. Russell’a göre kadın kırımları, tıpkı insanların ırk, cinsel tercih veya etnik köken nedeniyle öldürülmesi gibi nefret suçlarıdır.

Russel, aslında femisid kavramıyla sadece ölümleri hesaba katmak için kullanmamıştır. Bunu daha geniş bir anlamda, kadınların ikinci cins olmalarının acımasız koşullarıyla birlikte cinayetlerin, tecavüzlerin ve istismarların kadın düşmanlığıyla eş değer olduğunu vurgulamak ve gündem oluşturmak için kadın kırım (femisid) kavramını ortaya atmaktadır. Her gün kadın cinayetleri haberlerinin olduğu bir gerçeklikte bu kavramın anlamı soykırıma damla damla isim vermek değil, erkeklerin kadınları kadın oldukları için öldürdüklerini, nefretle, bazen erkekliğin kadınları mülk olarak görme-sahiplenme motivasyonu ile işledikleri sistematik cinayetleri kapsamaktadır. Russel, bu sorunun anlaşılmasını sağlayacak kavramın kadın-kırım olduğunu söylemekle kalmaz; sorunun çözüm politikasının, eyleminin ve planlarının geliştirilmesinin de kavramın kendisiyle yüzleşmekten geçtiğini belirtir.

³ Kavramın kökeni: 1801’de yazar John Corry’nin “A Satirical View of London at the Commencement of the Nineteenth Century” kitabında ele alınan kelimedir. Corry bu terimi cinayete atıfta bulunmak için değil, bakire bir kadının cinsel ilişkide bulunduğu evli bir adam tarafından baştan çıkarılmasına atıfta bulunmak için kullanıyor. Kavramın kullanıldığı paragraf: “Bu tür bir suç ‘femisid’ olarak adlandırılabilir ;çünkü saf bir bakireye ihanet eden ve onu rezil olmaya mahkum eden canavar, aslında acımasız bir katildir!”

https://es.wikipedia.org/wiki/Feminicidio#cite_note-11 (Son Erişim: 10 Nisan 2021)

⁴ Yrd. Doç. Dr. Elif Gazioğlu, “Kadın Cinayetleri: Kavramsallaştırma ve Sorunlu Yaklaşımlar”, *Sosyal Politika Çalışmaları*, Sayı: 30, Ocak-Haziran 2013, 92.

Russel’in kadın kırım kavramı Latin Amerika ülkelerinde karşılık bulmasıyla kavram İspanyolcaya *femicidio* olarak çevrilir. Lakin sistematik kadın şiddetini ve cinayetlerini açıklamada ve eylem planlarını gerçekleştirmede bu kavram değişim geçirir. Meksikalı Feminist Antropolog Marcela Lagarde, *feminicidio* kavramını Latin Amerika ülkelerindeki kadın cinayetlerini açıklamak için kullanır. Bu iki terim (femicidio-feminicidio) arasındaki fark çok ilginçtir ve bize kilit bir meseleden bahsetmektedir: *Sorumluluk ve Cezasızlık* ⁵ Lagarde’ye göre, kadın kırım kurumsal bir çöküş karşısında, kadınların kaçırılmaları, kadın ve kız çocuklarının kaybolmasını içeren insanlığa karşı suçlar dizisini kapsıyor. Başka bir deyişle, bir kadının hayatını parçalayan, yakan veya yok eden, salt evin içindeki bir adam değil, onun arkasında eylem veya ihmal yoluyla bu suçun gerçekleşmesine izin veren bir devlet vardır.

Devlet, geniş anlamda ve özellikle her durumda yeterli kamu politikaları oluşturmamış olmaktan sorumludur. Kadın kırımında bir kadının öldürülmesini mümkün kılan savunmasızlığı sürdürmek suretiyle, tüm bu koşulların bir üreticisi olarak, başkahraman aslında devlettir. Çünkü Lagarde’ye göre, devletin toplumda, evde, çalışma ve kamusal alanda kadınların yaşamları için güvenlik koşullarını yaratmadığından kadın kırımının süreklileşmesidir. Burada yapısal cezazsızlıklar söz konusudur. Silvia Walby Patriarka Kuramı adlı kitabında, kadına yönelik şiddetin devlet müdahalesinin yetersizliği halinde yapıldığını ve eyleme göz yummanın bir anlamda bu durumu devlet eliyle meşrulaştırmak anlamına geldiğini ifade etmektedir. ⁶

Femisid’lerden Kadın Kırımının Kategorilerine

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi’nin tanımına göre, bir kadının şiddetle ve kasıtlı olarak öldürülmesi kadın cinayetidir. DSÖ, diğer cinayetlerden farklı olarak kadınların daha çok partnerleri/eski

Her gün kadın cinayetleri haberlerinin olduğu bir gerçeklikte bu kavramın anlamı soykırıma damla damla isim vermek değil, erkeklerin kadınları kadın oldukları için öldürdüklerini, nefretle, bazen erkekliğin kadınları mülk olarak görme-sahiplenme motivasyonu ile işledikleri sistematik cinayetleri kapsamaktadır.

⁵ Marcela Lagarde, “Del femicidio al feminicidio”, *Desde el jardín de Freud*, Sayı: 6, 2006, 216-225. <https://revistas.unal.edu.co/index.php/jardin/article/view/8343/8987> (Son Erişim: 04 Nisan 2021)

⁶ Silvia Walby, a.g.e.

partnerleri tarafından, çoğunlukla maruz kaldıkları şiddet, istismar, gözdağı verecek tehdit gibi fiziksel ve cinsel şiddet ile birlikte maruz kalınan eylemlerin sonucu olduğuna dikkat çekmektedir.

Yaygın olarak iki tür kategoride ele alınan kadın kırımını kadınların yakınları tarafından ve yakını olmayan erkek ve gruplar tarafından öldürülmesidir. *Yakın kadın cinayetleri*; şu anki veya geçmişte bir çift ilişkisi çerçevesinde meydana gelenler; eşleri, erkek arkadaşları, eski eşleri veya eski erkek arkadaşları tarafından öldürülen kadınlar. Suçun ebeveynler, amcalar, kardeşler veya diğer akraba ilişkileri içinde yer alan kişiler tarafından işlenmesi de söz konusudur. *Yakın olmayan kadın cinayeti*; kurban ile katil arasında herhangi bir duygusal ilişki olmadan gerçekleşen ya da aralarında bir akrabalık bağı olmayan cinayetleri kapsamaktadır.

BM Kadın birimine göre, bu şiddet biçimini incelemeye gelince en büyük zorluklardan biri, istatistiklerin ülkeden ülkeye her zaman güvenilir olmamasıdır. Konu hakkında bilgi eksikliği (veya endişe eksikliği) nedeniyle, birçok ülkede cinayetlere ilişkin veriler cinsiyete göre ayrıştırılmamaktadır ve bu nedenle kadın cinayetleri vakaları yanlış bir şekilde cinayet olarak etiketlenmektedir. Bu yanlış sınıflandırma, cinsiyetin kurbanın ölümünde oynadığı rolü görmezden gelmekte ve dünyanın her yerindeki sorunun gerçek ciddiyeti hakkında doğru veri toplamayı inanılmaz derecede zorlaştırmaktadır.

Mary Anne Warren, *gendercide*⁷ (cinskirımı-toplumsal cinsiyete dayalı kırım) kavramsallaştırmasıyla cinsiyet seçimli ölümlere vurgu yapmaktadır. Soykırım ve *gendercide* arasında ilişki kurmaktadır. Bu terim aynı zamanda cinsiyet rollerinin sıklıkla ölümcül sonuçlar doğurduğuna ve bunların önemli açılardan ırksal, dini ve sınıfsal önyargıların ölümcül sonuçlarına benzediğine dikkat çekmektedir. Antropolog Rita Laura Segato, *femigenocide* (kadın soykırımı) terimini ortaya atar ve kadına yönelik suçların soykırım düzeyinde ve insanlığa yönelik bir suç olarak ele alınmasını savunur. Benzer şekilde, “Anglo-Sakson bazı yazarlar (örneğin Mary Daly, Jane Caputi), belirli bir kadın grubunu yok etme niyetiyle yapılan cinayetler ve kadınlara yönelik suikastlara atıfta bulunmak için *jinosit* terimini ortaya attılar”⁸ Bununla birlikte, cinsel tercihleri için eşcinsel kadınlara karşı işlenen suçlar söz konusu olduğunda, *lesbicide* gibi diğer kategorilerden de bahsetmek mümkündür; ya da trans bir kadının (ya da transseksüel) kimliği nedeniyle öldürülmesi söz konusu olduğunda

⁷“Gendercide”, *Internet Archive*,
<https://archive.org/details/gendercideimplic0000warr/page/n5/mode/2up> (Son Erişim: 5 Nisan 2021)

⁸Diana E. H. Russell, ve Roberta A. Harmes, *Femicide in global perspective*, New York: Teachers College Press, 2001, 20-22.

*transfemisid*⁹ kavramları kullanılmaktadır. Bu tartışmalarda, sadece kadın kırımının karakterizasyonu tartışılmıyor, aynı zamanda kadınların güvenli olmayan kürtaş nedeniyle ölümleri veya doğum sırasındaki ihmaller, intiharlar veya yetersiz beslenme nedeniyle ölümler, kadınların kaybettirilmeleri, namus cinayetleri, çeyiz cinayeti, kadın sünneti de bu terime dahil edilmektedir.

Tanımlardaki kimi farklılıklara rağmen, konuyla ilgili çalışma yürütenlerin önemli bir bölümünün, kadın kırımına dair fikir birliğine vardıkları noktalar olduğunu söylemek mümkün. Bunların en önemlisi;

“Cinayetlerin, kadına yönelik şiddetin bir uzantısı olduğu, diğer bir ifadeyle münferit değil, sistematik olduğudur. Yalnızca aile içinde gerçekleşmez, tüm toplumsal kurum ve mekanlarda örneklerine rastlanır ve en önemlisi, tıpkı ırkçılık gibi, sonradan edinilen, öğrenilen, misojinist motivasyonlardan beslenir. Dolayısıyla toplumsaldır. Bununla birlikte, kadın cinayetleri kavramlaştırmasıyla vurgulanmaya çalışılan önemli bir nokta da cinayetlerden sadece katillerin değil, öldürülen kadınları koruyamayan, cinayetleri engelleyemeyen devlet ve yargı organlarının da sorumlu olduğudur.”¹⁰

2. Kürt Kadın Hareketi ve Kadın Kırımı

Türkiye’deki feminist ve kadın hareketlerinde hem Femisid/feminisid kavramı hem de bu meselenin ele alınış biçimi birkaç yıla kadar da “kadın cinayeti” kavramsallaştırılması üzerinden yürütülmekteydi. Kürt kadınları, Türkiye’de, Ortadoğu’da ve Avrupa’da yaptıkları çalışmalarla bu meseleyi “cins-kırımı, kadın kırımını, kadın soykırımı”¹¹ kavramları üzerinden on yıla aşkın bir süredir ele almaktadır.

⁹ Maria Estela Raffino, “Feminicidio”, *Concepto.de*, 7 Nisan 2021,
<https://concepto.de/feminicidio/> . (Son Erişim: 10 nisan 2021)

¹⁰ Yrd. Doç. Dr. Elif Gazioğlu, a.g.e., 95.

¹¹ -Kürt Kadınlarının “kadın kırımını toplum kırımıdır”, “kadın kırımına hayır”, kampanyaları 2011 yılında gün-dem oluşturmasıyla yankı bulan kadın kırımını kampanyaları, Kürdistan’da ve Türkiye’de hem bir tartışma hem de farkındalık oluşturma açısından önemli kampanyalardır. 2017 yılında ise, “kadın soykırımını durduracağız, yaşamı özgürleştireceğiz” kampanyasıyla bu meseleye dikkat çekmiştir.

-Yine, Türkiye’de ilk defa yerel yönetimlerde kadın merkezi ve sığınacağının kadına yönelik şiddetle mücadele yönetmeliğinde “kadın kırımını” kavramının yer aldığı görülmektedir. (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesine bağlı 2001 yılında kurulan DİKASUM kadın merkezi yönetmeliği.)

-2013 yılında dünyanın bir çok ülkesinden gelen kadınlarla kadın kırımına dair Mezopotamya Sosyal Forumu sonuç bildirgesi öncülüğünde BM’lere şu şekilde çağrı yapılmıştır:

Kürt kadın hareketinin kadın kırımına atfettiği özellikler, tarihsel bir analiz içerisinde iktidar ve devlet çözümlemeleri ile yürütülmektedir. Bunun için kadının ilk nerde ve nasıl kırıma uğradığı ve günümüzde bunun hangi politikalarla ve ideolojilerle nasıl yürütüldüğü üzerinden temellendirilmektedir. Kadın üzerindeki kırımın kültürel, sosyolojik boyutunu görmeden fiziki kırımın da önlenemeyeceğidir. Kadın kırımını karşıındaki mücadele yöntemlerinin de buna göre daha geniş bir çerçevede ele alınması gerektiği üzerinden; sosyal, kültürel, siyasal, ekonomi alanlarında politikalar geliştirilmektedir.

Kadına yönelik şiddetin sistemli bir şekilde yürütülmesinin salt fiziki olarak bir kadın kırımı olarak ele alınmadığı; iktidarın aynı zamanda cinsiyetçilik ideolojisiyle birlikte dincilik, milliyetçilik gibi diğer ideolojilerle kültür, dil, doğa, emek kırımlarını da gerçekleştirdiğidir. Bu yüzden kadın kırımının aynı zamanda bir toplum kırım olduğu çözümlemesini merkezine koyduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Kürdistan’da kadın kırımı aynı zamanda Kürt halkının kırımıdır. Kürdistan’da kadınlara yönelik geliştirilen sistematik kırım politikaları da ulus-devlet ve ideolojik aygıtlarından bağımsız değil birbirleriyle iç içe geçerek sürekli bir savaş haliyle Kürt kadınlara yönelmiştir, yönelmeye devam etmektedir.

Ortadoğu coğrafyası bir savaş coğrafyasıdır. Kürdistan halkları son 200 yıldır ulus-devletlerin uyguladıkları soykırımlarla mücadele ederken aynı zamanda 5000 yıllık ataerkil sistemin devletli uygarlığıyla mücadelenin merkezi konumundadır. Kadın bedeni ilk sömürge alanıdır. Dili, kültürü, emeği de erkek-devlet sömürgeci tarafından yok edilmek üzere tarih boyunca saldırı altında kalmaktadır. Kürt kadınları devletlerin soykırımına, kültürel kırımına, dil kırımına, siyasi kırımına ve kadın kırımına karşı mücadele ederken aynı şekilde kendi içindeki erkeklerle de mücadele etmektedir. Çünkü kadın kırımı hem içten hem de dıştan gelen erkek egemen zihniyetin saldırısıdır. Kendini savunmada ideolojik karşı politikalar üretme deneyimi kapitalist modernitenin ataerkil-sömürge-devletli toplumuna karşı demokratik modernitenin kadın özgürlük eksenli demokratik toplumunu inşa etmektedir.

"Kadın kırımına karşı çeşitli etkinlikler ve kampanyalar yürüten kadın çevrelerine destek vermek. BM 'Soykırım' tanımına kadın kırımının da bir insanlık suçu olduğu ibaresi eklenerek Jinosisid, Feminisid, Femili gendersid kavramlarının kullanımı için gerekli tüm girişimler başlatılmalı" denildi.

-Şengal’de Êzidi halkına ve kadınlara yönelik IŞİD saldırılarını gündemine alan Kürt Kadınları, BM’ye 3 Ağustos’un “Êzidi soykırımı ve Kadın Kırımı” günü ilan edilmesi çağrısında bulundu ve bunun hayata geçmesi için 2015 yılında “Zorla Alınan Kadınlar İçin Mücadele Platformu Girişimi”ni kurarak çalışmalarını uluslararası platformlarda sürdürmektedir.

- Ortadoğu’da savaşın merkezinde Rojava’lı ve Şengalli kadınlar dinci çetelerin ve sömürgeci devletlerin tüm soykırım ve kadın kırımlarına karşı yaşamı yeniden dönüştüren kadın merkezli toplumsal bir sistem inşa etmektedir.

3. Kadın-Kırım ve Soykırımın Arkeolojisinde Cinsiyetçilik İdeolojisi

“Daha alt düzeydeki bir kültür, daha üst düzeydeki bir kültürü yok etmek için fiziki soykırımlara başvurur”¹²

BM’ler soykırım tanımlaması: “ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir grubun bütününe ya da bir bölümünün yok edilmesi niyetiyle girişilen şu hareketlerden herhangi biridir: grubun üyelerinin öldürülmesi; grubun üyelerine ciddi bedensel ya da zihinsel hasar verilmesi; grubun yaşam koşullarının bunun grubun bütününe ya da bir kısmına getireceği fiziksel yıkım hesaplanarak kasti olarak bozulması; grup içinde doğumları engelleyecek yöntemlerin uygulanması; (ve) çocukların zorla bir gruptan alınıp bir diğerine verilmesi.”¹³ diye belirtilmektedir. Soykırım, hukuksal olarak 20. Yüzyıla ait bir kavram olarak literatüre girse de aslında erkek egemen ideolojinin sınıflı-devlet yapısıyla gelişim süreçlerinin her birinde sayısız soykırımlar yaşanmıştır. Ancak bir soykırımın tanınması, bununla mücadelesini de beraberinde getirmektedir. Bu yüzden, hiçbir ezilen ve sömürülen kesim, inanç ve kimlik grubu soykırım süreçlerinde soykırım yaşadığını bütün dünyayı (yani devletleri- egemenleri) ikna edememiştir. Her soykırım sistematik olarak ilerler ve kendini yok etme/ asimile etme üzerinden inşa eder. Ermeni, Süryani, Êzidi soykırımları gibi Bosna-Sırp savaşındaki soykırım, Ruanda soykırımı, Kürdistan’daki Halepçe, Dersim, Ağrı gibi katliamlarla sistematik hale getirilmeye çalışılan soykırımlar gibi. Bunların hepsi yakın yüzyıl ve bugün de devam eden soykırım oluşlarıdır.

Günümüzde soykırımın arkeolojisi yapıldığında tarihsel olarak ilk uygulanan kesimin kadınlar olduğudur. Kadın soykırım arkeolojisinin tarihsel gelişimini anlamadığımız sürece “kadın- kırım”, “cins-kırım” kavramsallaştırmalarını da aslında kritik bir çözümleme olarak ele almakta eksik kalacağız. Yine, sistematikleşen kültürel soykırımları da çözümleme de yetersiz kalacağız. “Normal olanın sorgulanmayışı” ve erkek egemen iktidarın en yoğun ideolojik saldırısıyla cinsiyetçilik, dincilik, milliyetçilik ve bilimcilik kisvesiyle kadınlar üzerinden her türlü soykırım politikaları gerçekleştirilmektedir. Biyo-iktidar şeklinde gündelik hayatımızın bir soykırımın parçası olduğu bizleri dehşete düşürmüyorsa ve her gün tekrar tekrar kadın soykırımları kültürel bir iktidar olma adına bir ritüel halinde pratikleşiyorsa, Eduardo Galleno’nun ifadesiyle: “Bilinçlerimizin sınırı gerçekliğimizin de sınırıdır. Bir bilinci sömürgeleştirmenin en iyi yolu varlığını ortadan kaldırmaktır.”

¹² Abdullah Öcalan

¹³ https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf02/belge_cezadivani_b2.pdf (Son Erişim: 10 Nisan 2021)

Soykırımlar, insani değerlerin nasıl altüst olduğunun açıkça ifadesidir aslında. Kadın soykırımında rol alan erkekler de kadınların aynı evi paylaştığı kişilerdir. Erkek egemen ideolojinin örgütlenmesiyle öldürülen, tecavüze maruz kalan, kültürü alınan, dünyası ve doğası talan edilen kadın salt isimden ibaret değildir. Kadın ulusu, asimile edilmesi gereken ve tamamiyle erkeğin hizmetinde ve kapitalist modernitenin sürdürücüsü olması istendiği için bunca sistematik işkenceye maruz kalmaktadır. Devletin erkeğe biçtiği rol kadın üzerinde efendi ilişkisidir. Bu sömürülme ve ezilme ilişkisi anlaşılmadan gerçekleşen soykırımların kök hücrelerini de anlamak eksik kalır. Bu yönüyle cinsiyetçilik ideolojisi tüm soykırımların kendini beslediği ideolojinin kendisidir.

Fatmagül Bertay; “Tarih boyunca, hem erkeklerin hem de kadınların mensup oldukları sınıf, ırk, dinsel topluluk vb. nedeniyle tarihsel geleneğin dışına itilmeleri çok sık rastlanan bir olgu, ama hiçbir erkeğin salt cinsiyeti nedeniyle dışlandığı görülüyor. Oysa kadınlar için durum böyle değil...”¹⁴ diye ifade eder. Aslında, devletli uygarlığın kimleri yok sayarak/sömürerek inşa edildiğini bir yönüyle bize söyler. Uygarlık tarihi, kadının kaybedişi ve kayboluşu tarihidir. Bu tarihle, tanrı-kul, hükümdar-tebaa ilişkileriyle, ekonomi, bilim ve sanatıyla erkekliğin pekiştiği tarihtir. Kadının kaybedişi, toplum adına büyük düşüş ve kaybediştir. Cinsiyetçi toplum bu düşüşün ve kaybedişin sonucudur.

“Kadın olgusuna daha derinlikli yaklaşıldığında, biyolojik bir cins olmanın ötesinde ataerkil sistemde kadın bir soy, sınıf, ulus gibi değerlendirilmektedir. Devletli uygarlığın en çok ezilen soyu, sınıfı veya ulusu olarak saldırılara maruz kalmıştır. Hiçbir soy, sınıf veya ulusun kadın kadar sistemli bir köleliğe tabi tutulmadığı ortadadır.”¹⁵

Cinsiyetçi ideolojiyi sürekli kılan ve kadın kırımının olağanlaşmasını sağlayan ilişki ağları gündelik hayatımızı çepeçevre sarmaktadır. *Ev-kadın ilişkisi, iktidar ve cinsellik ilişkisi* gibi gerek ev içinde gerekse de istihdam alanlarında kadın emeğinin görünmez değersiz kılınması, kapitalist sistemde sınırsız metalaşmanın odağı haline gelen kadın bir soykırım toplumu gibi talan edilmektedir. Kapitalist sistemde kadın hem bir meta, tüketimin nesnesi, hem de tüketici konumuna indirgenmiştir. Kendi kendini tüketen bir hastalık durumu yaşanmaktadır. Kadının bedeni, aklı ve duyguları etik ve estetik değerlerinin altüst olması sağlanarak kendine yabancılaşan bir kadın inşası söz konusudur. Bu sistemde, kadının sunulmadığı hiçbir ilişki yoktur, kullanılmadığı hiçbir alan da yoktur. Kadın kimliği sürekli bir kırıma maruz kalmaktadır. Kadın etrafında geliştirilen tüm cinsiyetçi ideoloji inşaları, erkek egemen

dünyanın kadının kültürel ve fiziksel kırımında nasıl kendini var ettiğini göstermektedir. Kapitalist modernite ulus-devlet ile birlikte cinsiyetçilik ideolojisini bir kültür haline getirmiştir. Cinsiyetçi kültür diğer ideolojilerle yani milliyetçilik, ırkçılık, dincilik ve bilimcilik ile katmerleşerek “kadın kültürel soykırımı”nı pratikleştirmektedir.

4. Ortadoğu Geçekliğinde Kadın ve Dincilik

“Hizbulkontra 90’lı yıllarda militarist güç olarak ele alınıyordu ve kadınlara karşı kullanıldı. Kadınlar bıçaklandı ve öldürüldü. 21. yüzyılda ise isimleri DAİŞ, Boko Haram oldu. 20. yüz-yılda ne kadar çok mücadele ettiyssek de 21. yüzyılda başka bir isim ve kılıfla tekrar ortaya çıktılar. Ama bizler her şeye rağmen mücadelemizi sürdürdük.”¹⁶

“Din” olgusu ile “Dincilik” kavramlarını ayırtırmadan salt dinin kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerini konuşmak; insanın anlam arayışından ve binlerce yıl süren bir toplumsal ihtiyacın gerçekliğinden bizleri uzaklaştırır. Modernitenin bilgi anlayışı ile “dogmatik” olmaya götürür ki bu da çokça eleştirdiğimiz bilimcilik (pozitivizm) hastalığına iter bizleri. Din hiçbir zaman gündelik hayatımızdan ayrı bir yerde olmadı. Ataerkil kültürle devletin elinde araçsallaşan ve her daim güncelliğini koruyan bir anlam arayışının istismar olgusudur. Sanıldığı gibi aksine gerilerde kalan değil kendi çağına göre politikleşen bir bilgi yapılanmasıdır. Ancak dogmatik /sorgulanmaz olması bu gerçeği iktidarlar tarafından hegemonyanın inşasında araçsallaştırılmıştır.

Mitolojilerde tanrıçalar şahsında kadın toplumsallığının nasıl bir kırıma uğradığı çokça anlatılır. Yine tek tanrılı dinlerle ikinci bir kırılma yaşayan kadın kutsallığı ve kadının komünal değerleri eksenli toplum anlayışı artık tamamiyle cinsiyetçi saldırıların merkezindedir.

“Tek tanrılı dinin genesis koşullarına ve kendi "yaratılış" öykülerine bakıldığında, can alıcı noktanın, kadının doğurganlığı dolayısıyla var olan can verme gücünün "ideolojik" olarak elinden alınıp, tek erkek tanrıya ve onun aracılığıyla "yeryüzü erkeği"ne aktarılması olduğu görülüyor.”¹⁷

Yeryüzü erkeğinin dini tekeline alması ile gelişen birçok süreç vardır. Ancak bir çok tek tanrılı dinlerin Ortadoğu kökenli olduğu gibi erkek egemen kültürün

¹⁴ Fatmagül Bertay, *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, 21.

¹⁵ Abdullah Öcalan, *Toplumsal Cinsiyetçiliğin Özgürleştirilmesi*

¹⁶ “Ayşe Gökkan ve Kadın Mücadelesinin Değişen Dinamikleri”, *Jinha*, 29 Ocak 2021, <https://jinhaagency.com/tr/tum-haberler/content/view/2298> (Son Erişim: 10 Nisan 2021)

¹⁷ Fatmagül Bertay, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, 11.

kendini toplum üzerinde bir kuruma dönüştürdüğü iktidar ve devlet olgusu da bu topraklarda köklü bir geleneğe sahiptir. Din ve devlet kurumlarının, Ortadoğu toplumları ve Ortadoğulu kadınlar üzerinde sistematik saldırıların ve katliamların iktidar şebekesi olarak çalıştığını biliyoruz. Özellikle kapitalist modernitenin Ortadoğu üzerinde inşa etmeye çalıştığı ulus-devlet sürecinde kadınlar tüm ideolojilerin nesnesi haline getirilmeye çalışıldılar. Elbette buna karşı çıkan mücadelesini yürüten kadınlar olduğu gibi kapsamlı bir sistem eleştirisi gerçekleştirilemediği zamanlarda tüm kadın ve halk devrimleri militarizmlerin ve darbelerin, soykırımların hedefi olmuştur.

Son yüzyıllık süreçte Ortadoğulu kadınlar ulus-devlet eksenli iki seçenek arasına sıkıştırılmaya çalışıldı: *batı sömürgeci geleneği* ve *islam teokrasisi geleneği*. Her ikisi de ataerkil kültürün iktidarını merkezine koyan ve din olgusuyla en çok oynayan, kadınlar üzerinde erkeğin kendi dünyasını görmesini sağlayan eril projeler olmuştur. Mojab'ın ifadesiyle:

“Tarihsel olarak da İslamcı köktencilik ve Batı kapitalizmi bir çatışma değil birlik oluşturmuşlardır. Başka bir ifadeyle, her iki taraf da birlikte var olmuşlar ve bu varoluştan karşılıklı olarak yararlanmışlardır, tıpkı kapitalizm ve Hristiyanlığın ya da Yahudiliğin bir arada varoluşu, birbirine uyum göstermesi, çakışması, ortaklaşması ve karşılıklı ilişkilenecekleri gibi”.¹⁸

İki kutuplu dünyanın 1970'ler sonrası Ortadoğu ulus-devletleri nasyonel sosyalist yönetimlerin gerileyişine ve İslamcı ideolojinin yükselişine zemin hazırlayan Amerika şahsında kapitalist modernite, halk mücadelelerini dincilik ve milliyetçilik üzerinden pasifize ederek kendisini var etmiştir. Zaten var olan soykırımların ve savaşların Ortadoğu'da daha da yükselişe geçmesine neden olmuştur. 1990'lı yıllarda artık neredeyse bütün Ortadoğu ulus-devletleri dinciliğin ve çatışmanın merkezi haline gelir. Kapitalizmin beslediği siyasal islam ve Türkiye gibi seküler yönetimi olan ulus-devletlerde muhafazakar siyaset tarzı neo-liberal politikalarla iktidar rejimi olma yolunda ilerler. Etnik, kültürel, mezhepsel sorunlar da aşırı dincilik ile devlet, “derin bir yapılanmayla” işbirliği içinde bir yandan katliamlar yapılırken öte yandan da İslami-Türkçülüğün toplumsallığını hayata geçirir. Aslında tüm dünyada toplumu zapturapt altına alma ve kapitalizmin sömürü politikalarını hayata geçirmenin planları olarak din ve devlet işbirliği ile gerçekleştirilen darbeler devreye konulmaktaydı. Bu savaş konseptinin amacı, kadın, emek, toplum kırım

¹⁸ Shahrzad Mojab, “Ortadoğu'nun Savaş Kuşağındaki Kadınlar: Bölünmüş Dayanışmalar ve Dağılmış Direnişler”, çev., Ayten Sönmez, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, Sayı:1, Ekim 2006, 48.
<http://www.feministyaklasimlar.org/wp-content/uploads/2013/03/1-5ortadogunun-savas.pdf>

politikaları ile halkların iradelerini kırma ve karşısında başka bir direniş ve örgütlenme bırakmamaydı. 12 Eylül darbesi ile devlet, Türkiye'deki sol gruplara karşı Türk-İslamcı bir örgütsel yapı oluştururken, Kürdistan'da, Türk-İslamcı grupların toplumsal taban bulamaması nedeni ile dönemin sosyalist Kürt hareketlerine karşı "İslami" ideoloji eksenli yapıları öncelikle destekleyerek çoğalmalarını sağlamıştır. 1990'lı yıllarda bu yapının silahlı eğitimlerini üstlenerek toplum üzerinde baskı kurulmasının aracı haline getirmiştir.

Devlet aklı Kürdistan'da hizbulkontra eliyle kürtlere ve kadınlara saldırarak Kürt Özgürlük Hareketini geriletmeyi hedeflemiştir. Hizbullah “dini ve siyasi otoritesini” kabul etmeyen herkese satırla saldırarak ya da arkadan silahla infaz etme, kafaya çivi çakma, domuz bağıyla bağlama, üzerine beton dökme gibi yöntemler Hizbullah cinayetleriyle ortaya çıkan yöntemlerdir. Kadınlara karşı yaygın olarak yüze kezzap suyu fırlatarak kadınların toplumsal alandan çekilmelerini ve tesettür/çarşaf simgesini korku salarak kamusal alana taşımayı hedeflemişlerdir. Kürt kadınları, 90'lı yıllarda üç odaktan şiddeti deneyimlemiştir. Devletin birebir yüzünü gösterdiği kolluk şiddeti, arkasında JITEM, kontra güçler ile birlikte uygulanan şiddet eylemleri, hizbulkontra eliyle dincilik ideolojisi ve derin-devlet ortaklığında gerçekleşen şiddet eylemleri, tüm bu saldırıların içinde feodal ailenin inşa ettiği erkek şiddeti diyebiliriz.

Kürdistan'da yüzyıllık devlet politikası haline gelen Kürtlerin mücadelelerini dincilik üzerinden kırma politikaları devletin laiklik politikalarının bir başka yansımasıdır. Dinin devlet tekeline girmesiyle Hanefi-Sünni-İslamcı devlet Kürt toplumunu asimile etmek ve kontrolünü sağlamak amacıyla tarikat ve şeyhlere güç ve destek sunmuştur. Kürdistan'da başta kadınlar olmak üzere tüm topluma dinciliğin yüzü şiddet, faili meçhul cinayetler, suikastlar ve baskı olarak dönerken, Kürt Özgürlük Hareketinin mücadelesi ile Kürt toplumunda ve kadınlarda aşırı dincilik ve feodalizmin etkisi kırılmıştır. Ancak Türkiye'de cemaatleşme ve dini yapılanmalar ezilen kimliğe bürünerek toplumda karşılık bulmuş ve siyasal islam yükselişe geçmiştir. Nilüfer Göle:

“Tesettür, Mısır'da ve devrim öncesi İran'da otoriter rejimlere ve bu rejimlerin politika-larına karşı yapılan protesto eyleminin bir sembolü olarak da kullanıldı. Türkiye'de üniversite kampüslerinde ve İslamcılar arasında tesettür ile ilgili yaşanan son olayları hem bir protesto eylemi ve hem de bir İslami kimlik iddiası olarak düşünmek mümkün.”¹⁹ diye ifade eder.

¹⁹ Prof.Dr. Farhad Kazemi, "Gender, Islam and Politics", çev., Arş. Gör. Didem Özalp, *Social Research*, Sayı: 67/2, Yaz 2000, 453-474,
https://www.researchgate.net/publication/288271745_Gender_Islam_and_politics (Son Erişim: 5 Nisan 2021)

Kadın, kamusal alan ve din olgusu “türban” üzerinden tartışma meselesi haline gelirken siyasal islama iktidarı kazandıran bu mesele, kadın üzerinden muhafazakar bir kültürün kurumsallaşması ve rejimi inşa etmenin kapısını aralamıştır. Yani Türkiye’de varılan süreçte, kadınlara karşı bir “biyo-siyaset”in toplumda yaygınlaşması söz konusudur. İktidar tarafından artık tüm kadınların aile ile özdeşleştiği bununla nesneleştiği bir siyaset tarzını kültürel anlamda inşa etme amaçlanmaktadır. Muhafazakarlık kültürünü iktidar haline getireme-mesine rağmen, tek adam rejimi ile kurumsallaşmaya başlayan Türkiye’deki yeni sistemde, dinin nasıl araçsallaştığının / nasıl meta haline getirildiğinin sayısız örnekler ve düşünce dünyası bulunmaktadır. Kadına yönelik düşmanlık ve nefret söylemleri “fitrat” olarak meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Tek adam rejimi haline bürünen, kendini Ortadoğu’nun halifesi olarak görme istenciyle dinci erkek çetelerle sürekli işgaller geliştiren erkek-devlet, gündelik olarak da kadınların bedenlerini, emeklerini, kültürel birikimlerini, değerlerini yaşam haklarını gasp etmektedir.

Amerika’nın 11 eylül saldırıları sonrası 2001’de Afgan işgali ile dincilik sorunu kapitalist modernitenin en çok kullandığı argüman haline gelir. Bir yandan terörle mücadele ile dinler arası savaş beslenirken, diğer yandan “özgürlük ve barış götürme” sözleri sürekli savaş rejimlerini inşa etmiştir. Bu savaşlarda en çok kadınlar hedef haline gelmiştir. Savaşlar, militarizm ve erkeklik ilişkileri içerisinde Ortadoğu’da kadın kırımının ve tecavüz kültürünün daha da derinleşmesinde rol oynamıştır. Başta IŞİD olmak üzere bir çok kendini islami diye adlandıran erkek çetelerin ve örgütlenmelerin ortaya çıkmasıyla Ortadoğu’da kadın kırımını çok yönlü boyutlara ulaştırmıştır. IŞİD savaş alanında sadece bir çete değil aynı zamanda dincilik ve cinsiyetçiliğin kendinde vücut bulduğu ideolojik bir simge haline gelir. Öyleki Rojava’lı kadınların mücadelesiyle asıl korkusunun kaynağının kadın olduğu yani kadın toplumsallığına karşı duyduğu korkusu dile gelir. Yine Türkiye devletinin çöktürme planı adı altında kürt illerinde başlattığı çatışmalarda militarist güç olarak yer alan IŞİD ardılı “Esedullah Tim”leri ile ablukalarda cinsiyetçi faşizm bir devlet politikası olarak uygulandı. Kadınları hedefleyen saldırı ve öldürmelerin yanında duvarlara yazılan “IŞİD biziz” yazılamaları bu zihniyetin beslendiği ideolojiydi.

“Kapitalist Modernite sürecinde din, meta olarak alınıp satılan bir olguya dönüştürülmüştür. Belki de bu yüzden dine modernitenin bir diğer yüzü olarak en fazla bakan, Kapitalist Modernitedir.²⁰ Ortadoğu’da etnik, mezhep, din kimlikleri üzerinden gelişen her çatışmada ulus-devletlerin nasıl soykırımlarda dinciliği ve milliyetçiliği birbirlerine kenetlenen bir silah olarak kullandığını en çok kadınların

²⁰ Reimar Heider ve Havin Güneşer, “Dincilik ve Sekülercilik- Din ve Devlet”, *Kapitalist moderniteye meydan okumak II* içinde, der., Rojda Yıldırım, İstanbul: Amara Yayıncılık, 2017, 80-82.

yaşadığı kırımlarda görmek mümkün. Ataerkil kültür her yönüyle kadınlara dayatılırken din ile ilgisi olsun olmasın, islamın emri olsun olmasın hangi dine ait olduğuna dahi bakmadan -bu erkekler sanki bu din savaşlarını yapan erkekler değilmiş gibi yeni dincilikler üretmişlerdir- kadınlara din dışı birçok uygulamayla saldırılmaktadır. Bunu Allah’ın emri diye uygulatmaktadır. IŞİD’in Musul işgalinde kadınlara yönelik fetvalarından tutalım, Êzidi kadınların maruz kaldığı kölelik sistemi gibi Türkiye Kürdistanı’nda devlet politikası olarak öldürülen kadınların bedenlerine işkence ve gömülme hakkının elinden alınması gibi pratiklerle erkek-devlet ve erkek-çeteler tüm dinlere karşı dinsizlikte aslında erkeklik sözleşmesi imzalamıştır. Bu sözleşmeyle iktidarlara sömürge siyasetleriyle ya dini kendi mülkleri haline getirmiş, ya da dini kapitalizmin metası haline dönüştürmekten ve din tüccarlığı yapmaktan hiç çekinmemişlerdir. Kadınların medeni hukuklarından tutalım, şeriat hukukunda kadınların durumuna kadar; kadın sünettinden recmlere, çok eşlilikten, giyim biçimleri ve doğum yöntemlerine kadar, kadınların daha çok bedenlerinin denetim altına alındığı görülmektedir. Milliyetçiliğin yetmediği alanlarda dinciliğin, “fıtratın” konuştuğu sistematik bir kadın kırımının devrededir. Beden üzerindeki saldırı ve baskı, kadın düşüncesine, iradesine, aklına, geliştirdiği toplumsallığa karşı bir saldırı olmakla kalmaz. Nerede görüneceği nerede görünmeyeceği üzerinden mahremiyet ve kamusal alanın durmadan tartışıldığı ve erkeğin korkularının kadın olduğu bir iktidar örgütlenmesi söz konusudur. Dincilik bir kadın kırım politikasıdır. Aynı zamanda devletli uygarlığın dinleri de kırımdan geçirdiği bir gerçeklik var. Dinler hiç olmadığı kadar bir hafıza kırımına uğramıştır. Çünkü ilk devrimci çıkışlarından ve hakikat arayışından koparılmış iktidarın kültürel asimilasyonuna maruz bırakılmışlardır.

Son Olarak

Femisid-feminisid kavramsal tartışmalarının bize gösterdiği en önemli deneyim; erkek-devlet şiddet sarmalının kadınların yaşamlarına ne şekilde yansıdığı ve yaşam hakkının ne gerekçelerle/ideolojilerle kadınlardan alındığıdır. Sorumluluk ve ceza ekseninde tartışmalarla kadın mücadelesi bir çok uluslararası ve bölgesel kazanımlar elde ettiler. Ancak devletlerin ve erkeklerin kendi iktidarlara için kadınlara ve kadın toplumsallığına karşı savaşı sürmektedir.

Kadınların yazdığı kadın tarihimizden öğrendiğimiz bilgiler; “bize bir başka dünyanın mümkün olduğunun umudunu ve inancını gösteriyor. Bütün kötülüklerin kaynağının biz olmadığını, insanın ilk toplumsallaşmasında sınıf, devlet, iktidar olgusuyla örgütlenmediğini, yaşamın anlam arayışı olan inanç ve kutsallıkların insanı köleleştirmek için sömürmediğini” söylüyor. İnsanın özne olduğu, iyi olanı da kötü olanı da tarihsel olarak inşa ettiği gerçekliğiyle, kadın

etrafında düğümlenmiş sorunların çözülmesi tüm sorunların çözülmesidir. Kadın kırımını durdurmak yaşamdaki tüm kırımların köklerini ortadan kaldırmaktır. Bu yönüyle tüm dünyada kadınlar mücadeleleriyle bu gidişata dur demekte ısrarlılar. Kürt kadınları da kendi tarihsel hakikatinden yola çıkarak kadın eksenli bir toplumun inşasıyla kadın toplumsallığının mücadelesini vermektedir. 21. yüzyılın kadın devrimleri arasında yer alarak yerel köklerden evrensel bir sistem eleştirisinin ideolojisiyle hareket etmekte ve anlamlar üretmektedir. *Rojava Kadın Devrimi yanı başında dinci çetelere ve sömürgeci devletlere karşı mücadele verirken yanı başındaki erkeklikle de mücadele etmektedir. Kadın kırımlarına karşı çözümün ideolojisi olarak kendini örgütlemekte ve biz kadınların yaşam alanı olarak yeni yaşamı yani kadın toplumsallığını inşa etmektedir.*

Din Çarşafı Altındaki İktidar

Asuman Ozan

İnsanlığın binlerce yıldır karşı karşıya olduğu sorunlar, toplumun üstüne çöreklenmiş iktidar gerçeğinin yarattığı sorunlardır. Kadına karşı şiddetten küresel ısınmaya, din-mezhep savaşlarından, sınıflar arası uçurumlara, açlık, sefaletten, şiddet, savaş tehdidi altında yaşamaya kadar her şey daha fazla iktidar, daha fazla kar, daha fazla sömürü hırsının toplumsal bünyeye verdiği zararın tablosudur. Sorunlar, toplumsallığın zayıflaması ve iktidarın büyümesiyle paralel olarak artıyor. Biriken sorunlar *biriken iktidarın*¹ ürünüdür. Biriken iktidar erkek egemendir. Tarih boyunca iktidarın yol haritası erkek egemen bir karakterle şekillenmiştir. Erkek egemenliğinin kadın eksenli toplumsal erdemleri ele geçirmesi, çarpıtması, bunları yeniden tanımlaması, kurumlaştırması, kendi lehine her türlü zihinsel ve maddi yapılaşmayı bazen yavaş yavaş bazen de karşıt devrimlerle geliştirmesinin birikimidir. Erkek egemen iktidar birikiminin büyümesiyle ters orantılı olarak kadının insanlaşması² ve toplumsal ahlak zayıflamıştır.

İktidar, kendini yasalarla garantiye alma ve yayılarak büyüme eğilimlidir. Bunu yapmak için, toplumsal yapılardan bağımsız hareket edemez. Toplumun maddi manevi bütün ürünlerini kendine mal ederek büyür. Toplumsallığı sağlayan ve kutsal kabul edilen değerler, asıl amacından saptırılarak araçlaştırılır. İktidar, toplumsal gerçekliğin yaratımlarını, toplumu yönetmek, yönlendirmek, *öldürmek ya da yaşamasına izin vererek*³ minnettar kılmak için kullanır. Kendini garantileme ve yayılması için

¹ Abdullah Öcalan, *Demokratik Modernite*

² Simone de Beauvoir, *İkinci Cins*, çev., Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınları, 1993.

³ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev., Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

gerekli olan hukuk ve şiddet araçları iktidar için varoluşsal gerekliliklerdir. Ama ne hukuk ne de şiddet araçları orijinal değildir. Hukuk; toplumun inanç sisteminin bir parçası olan ahlaki ilkelerin özellikle de tanrıça yasalarının gasp edilmesi ve iktidar odağının tasarrufuna alınıp değiştirilmesi sonucu açığa çıkmıştır. Şiddet araçları ise; toplumun açlık, doğal afetler, azalma, avlanma, barınma, güvenlik gibi her türlü tehlikeye karşı gelişen savunma refleksinin örgütlenmiş yapılarını iktidarın ele geçirmesi ve toplum karşıtı bir araç olarak büyütmesi üzerinden şekillenmiştir. Toplumsal varlığın doğal ihtiyacı temelinde gelişen ahlak, politika, üretim araçları, istihdam teknik ve yöntemleri, savunma anlayışı ve teknikleri sahiplenilmiş, dini kutsallarla yeniden tanımlanmış ve toplumun gönüllü olarak boyun eğmesi sağlanmıştır. Boyun eğmeyenler yine dinin kutsal yasaları yoluyla cezalandırılmıştır. Toplumun kendini örgütlemesiyle biriken güç, ideolojik propaganda yoluyla tek tek gasp edilmiş ve başta kadına ve sonra bütün topluma karşı çeşitli şiddet araçlarına dönüştürülmüştür.

Kadın iradesinin ve toplumsal iradenin sömürülmesi, erkek egemen sistemin hem büyüme kaynağı hem de büyüdükçe tükenme nedenidir. İktidarın dayanakları olan ve aynı zamanda iktidarın varlığına bağımlı olan hukuk ve sistemli şiddet araçları, bu sömürü mekanizmasının ürünleridir. İktidar toplum ve kadın gerçeği olmadan varlığını sürdüremez, bağımlıdır. Paradoksal olarak eril karakterli olan iktidar hem kadın-toplum karşıtı hem de kadına ve topluma bağımlıdır. Sömürme-tükenme çıkmazına mahkumdur. Erkek egemen iktidarın varlığını sürdürebilmesi için toplum da kadın da var olmaya devam etmek durumundadır. Bu denge mitoloji, din, felsefe ve bilim yoluyla sağlanmıştır. Kadın, hem uğruna Troya savaşı verilen muhteşem güzellikteki Helena hem de en büyük tehlike olan ve mutlaka öldürülmesi gereken yılan başlı Medusa'dır. Filozofların ilham kaynağı olan akıllı Hetereler, cinsel doyum aracı olan metresler ile fahişeler ve çocuk yapmaktan başka bir vasfı ve varlığının anlamı olmayan eşlerdir. Adem'e ve tanrısına boyun eğmeyen lanetli Lilith, Adem'in eğri kemiğinden hizmet için yaratılan büyük anamız Havva ile dengelenir. Taşlanarak ya da yakılarak öldürülmesi gereken zina yapan kadınların karşısında, hiçbir erkeğin eli değmeden çocuk yapan kutsal Meryem Ana vardır. Erkek cinsel organına sahip olamamanın kompleksiyle varlığı yarılmış kadınlık, kozmetik mucizelerin, cinsel cazibelerin şişirilmesiyle doyuma ulaştırılır. İktidarın topluma yaklaşımı da benzerdir. Açlık-savaş ganimeti ikilemi devletin tarih boyunca en fazla kullandığı yöntemdir. Toplumsal hücrelere yayılıp büyümesi, iktidarın derinleşmesinin kaçınılmaz sonucu iken toplumun dağılmaması için aileye sıkı sıkı sarılması da toplumla birlikte kendi varlığını sürdürülebilir kılmasının dayanağıdır. İktidar ile toplum arasındaki uzlaşmaz çelişkinin sonuçlarından olan isyanlar ise hep bir havuç sopa politikasıyla karşılanmıştır.

Toplumsal yaratımların iktidar tarafından kendi lehine araçlaştırılması açık ki çok ciddi bir zihniyet alt yapısı gerektirir. Aksi taktirde daha başında iktidar odaklarının toplumsal gerçeklik içinde barınması mümkün olamaz, kendini sürdüremezdi. İnanç ve daha sonra gelişen dinler zihniyetin oluşmasında belirleyici bir role sahiptir. Din yoluyla, toplumsal yaşam iktidar lehine yeniden düzenlenmiş, en etkili meşrulaştırma aracı haline getirilmiştir. Toplumsal düzeni sağlayan yasalar, iktidarın korunup geliştirilmesine dayandırılırken kutsallaştırılmıştır. Daha doğrusu zaten kutsal olan inanç kurallarının iktidar lehine gasp edilmesi ve değiştirilmesiyle, kutsallık iktidarın tasarrufuna alınmıştır. Böylece bizzat iktidarın kendisi kutsallaştırılmıştır. Tarihin başından beri yasaların en temel görevi bu olmuştur. İktidarın dokunulmazlığını sağlayan, egemenliğin ve köleliğin kabulüne zemin veren şey kutsal kuralların gücüdür. Savaşlar, acımasız soykırımlar, tecavüz, her türlü cinsiyetçi uygulamalar, baskı, korkutma ve sindirme yöntemleri de dini kutsallarla kabul ettirilmiştir. Bütün devlet yasalarında her zaman en ağır cezalar iktidar odağına karşı işlenen suçlara kesilmiştir. İktidara karşı çıkmak, tanrıya karşı çıkmaktır.

Tanrıça Erdemlerini Yozlaştıran Tanrı Krallar

Toplumsal kutsalların bilinen ilk örgütlü halleri tanrıça inancına dayalı kurallardır. Toplumsal yaşamı kolaylaştıran, erdemleri yücelten, birliği, sağlığı, devamlılığı sağlayan, yaşamı anlamlı kılan tanrıça kuralları kutsaldır. Toplumsallığın özüdür. Tarihte bilinen ilk yasalar Mısır, Sümer ve Babil'de ortaya çıkmıştır. Mısır'da M.Ö. 3000'lerde Ma'at'ın (Mısır'ın doğruluk ve adalet tanrıçası) kuralları, Mısır toplumsal ahlakının gücüydü. Tanrıçanın kuralları esas alınarak toplumsal yaşam ve ilişkiler düzenlenmişti. Firavun, Ma'at'ın ahlaki değerlerini uygulama-uygulanmaması halinde cezalandırma yetkisini toplumdan alarak kendine mal etti. Giderek kendi lehine kanunlarla genişletip, cezalandırma imtiyazını da merkezileştirerek hukukun temellerini attı. Toplumun doğruyu yaşatma, kötüyü reddedip dışlama hakkına el koyan firavun, kendini tanrı ilan etmiştir. Öldürme ya da öldürmeme, affetme ya da etmeme hakkı firavunun bütün ihtişamının kaynağıdır.

Sümerler'de oluşturulan ilk yasalar ise; M.Ö.2100-2050 yıllarına aittir.⁴ İnanna'nın kutsal Me'lerini tasarrufuna alan ve çarpıtan Sümer krallarından Ur Nammu, kadınlarla, özel mülkiyetle ve iktidar erki ile yasalarla uygarlığın temellerini atmıştır. Başlık parası, kadın bedeni pazarı, örtünme, aile, ticaret, özel mülkiyet, devletin kutsallığı konularında suç-ceza sistemi oluşturulmuştur. Babil'in Hamurabi yasaları Sümer hukuk kurumlaşmasının biraz daha gelişmiş bir devamıdır. Doğal ahlak ve inançlar merkezietçi, köleleştirici, mülkiyetçi dini kurallara dönüştürülmüştür.

⁴ Russ VerSteeg, *Law in Ancient Egypt*, North Caroline: Caroline Academic Pr, 2002.

Devlet din yoluyla oluşmuş, din devletin gücüyle şekillenmiştir. Din ile devlet arasındaki bağ varoluşsalıdır. Nasıl ki tanrıça ahlak ve inançları toplumun vazgeçilmezise, erkek egemen dinler de devletin vazgeçilmêzidir.

Tanrıça inançları ya da animist inançların, toplumdaki yansıması hiçbir zaman merkezi odaklanma olmamıştır. Yaşamı doğayla uyumlu algılama, korku ve belirsizliklere anlam yükleyerek, bireyin ve toplumun birliğini, güvenliğini, gelişmesini ve moral kazanmasını sağlama vardır. İnanç sisteminde merkezi öğeler; tanrıçaların yanında egemen tanrıların belirlenmesiyle birlikte gelişmiştir. Mısır'da Ma'at'ın tüm verimliliği, güneş tanrılarının belirlenmesiyle birlikte firavunların tasarrufuna girmiştir. Sümerlerde İnanna'nın-Ninhursag'ın yanında En-Enlil-Enki'nin belirlenmesinden sonra kralların zorbalığı destanlaştırılmıştır. Gılgamış'ın tebaasındaki tüm erkekleri zorla askerleştirmesi, tüm kadınların bekaretine sahip olması, tanrıça tapınağında kralın iktidar gücünü törpüleyen yasaları hoyratça çiğnemesi, halk üzerindeki zorbalığı da tanrı En'in kutsal desteği sayesinde olmuştur.⁵

Atina ve Roma'da erkek egemen tanrılar çok güçlenmiştir. Tanrılar panteonunun yeryüzündeki yansıması olan Atina demokrasisi ve Roma cumhuriyeti-imparatorluğu, ataerkil demokrasinin örnekleridir. Her iki

devlet sisteminde de iktidarın daha akılcı paylaşılmasına dayalı, özgür erkeklerin demokrasisi vardır. Roma senatosu, halk meclisi ve tanrı yasalarına dayanan gelişmiş hukuk sistemi, devlet iktidarının derinleşip yayılmasında büyük bir sıçrama sağlamıştır. Roma imparatorluğunun religio (din) sistemleri, hukuktan, yaşam tarzına, siyasetten savaşa, kadın bedeninin kullanılmasından, köle kullanımına kadar her şeyi belirlemiştir. Cinsellik-kan dökme eksenli gladyatörlük ve erotik zevk anlayışları, gelişmiş mimarı ve kentleşmeleri, düzenli orduları ve cumhuriyetçi idari sistemleriyle kendilerini dünyadaki herkesten daha üstün görmüş, dünyanın geri kalanına barbar demiş ve köleleştirilmelerini tanrı yasasının gereği saymışlardır.

Tanrıça inançları ya da animist inançların, toplumdaki yansıması hiçbir zaman merkezi odaklanma olmamıştır. Yaşamı doğayla uyumlu algılama, korku ve belirsizliklere anlam yükleyerek, bireyin ve toplumun birliğini, güvenliğini, gelişmesini ve moral kazanmasını sağlama vardır. İnanç sisteminde merkezi öğeler; tanrıçaların yanında egemen tanrıların belirlenmesiyle birlikte gelişmiştir.

Tanrı Gazabı

Dinin devlet iktidarını meşrulaştırmasının örnekleri sayılamayacak kadar çoktur. Bununla birlikte, iktidarın doğrudan din kimliğiyle egemen olması ve yayılması da yine aynı noktaya, erkek egemen iktidarın büyümesine varmıştır. Tek tanrılı dinler tarihi, başından itibaren hem kendi içinde hem de dışı karşı yürüyen, iktidar savaşı tarihidir. Tanrının gazabı topluma, kadınlara ve ötekileştirilen herkese yağarken, korkutulan boyun eğen tebaaların enerjisi iktidarı büyümeye sevk edilir. Kutsallaşarak, mutlaklaşan iktidarın önünde engel olan her şey artık ona güç veren zemindir. Tek bir odağa hizmet edilir. Mutlak bir odağa. Mutlaklık, toplumsallığa aykırı olduğu gibi doğaya da aykırıdır.⁶ Mutlaklık, çok renkli, çeşitli, demokratik, özgürlükçü olmamaktır. Yani mutlaklık, doğal olmamaktır. Mutlak tanrı buna da bir çözüm bulmuş, doğanın dışında hatta üstünde konumlanarak, doğayı nesneleştirmiştir. Çeşitlilik, farklılık, özgürlük bir yanılısamaya dönüşmüştür. Her şey mutlak olana göre var olmak durumundadır. Gök yüzünde tanrı, yeryüzündeki insan eşeysizdir, erildir. Tanrının ve erkeğin eşiti yoktur. Kadın tamamlanmamış, erkeğin hizmetinde olan, insanlaşmamış yaratıktır. İnsanlık sadece erkeklige mahsustur. Kadınları, köleleştiren, insan vasıflarından aşağıda tutan yasalar uzak doğu dinlerinden İbrahimi dinlere kadar bütün dinler de benzer biçimde ifade edilir. Ekilmesi gereken tarla, akı ve duyguları kıt, güdülerini taşkın, güvenilir olmayan, bu nedenle erkeğin boyunduruğu altında olması gereken, yarım insandır. Analığın kutsallığı ile kadınlığın kirli-tehlikeli cinsel etkileyciliği arasında gidip gelen istikrarsız kadınların kontrol edilmesi erkeğin öncelikli görevlerindendir. Erkek bu nedenle kadının sahibidir.

Kadınların erkeğe itaati ile toplumun tanrıya itaati aynı mantık düzlemine oturtulur. Toplumlar cahildir, güdülmesi gereken koyunlardır, kontrol edilmesi gereken güruhtur. Doğanın çeşitliliği tanrının tekilliğinde, toplumsal çeşitlilik erkek egemen iktidarın tekilliğinde eritilir. Din mutlakçıdır. Mutlak olan iktidarcı, doğası gereği cinsiyetçidir, anti demokratiktir, dincidir. Mutlak doğruya dayanan din, kaçınılmaz olarak ataerkildir, toplum üstüdür, ötekileştiricidir. Farklı görüş ve farklı dinler tanrıya şirk koşturur ki büyük günahıdır. Tek ses, tek doğru, tek kutsal vardır. Her din kendini en doğrusu, mutlak doğru olarak ortaya koyar. Ama aslında dünyada homojen bir din yoktur. Bütün dinler birbirinin devamıdır, birbirinden çok şey almış çok şey vermiştir. Farklı kültürel ve siyasi koşullarda farklı yorumlanarak farklı kimlikler almışlardır. Farklı dinlerin açığa çıkmasının nedeni etnik, kültürel farklılıklardır. Kendini bir etnik, kültürel ya da sınıfsal zemin üzerinden konumlandıran iktidar farklı kültürlerle ve inanç biçimlerine kendini dayatır. Mutlak tanrı hemen hemen bütün dinler de kendinden olmayanı yadsır. Onun olanı kendine mal eder, savaşlara zemin hazırlar sonra da o savaşlara öncülük eder.

⁵ Mervyn E. J. Richardson, *Hammurabi's Laws: Text, Translation, and Glossary*, London: T-T Clark International, 2005.

⁶ Abdullah Öcalan, *Demokratik Modernite*

Karşıtlaşan, egemenlik savaşı yürüten bütün inanç sistemleri erildir ve iktidarcıdır. Karşıtlık, iktidar gerçeğini besler. Dindeki mutlakçılık iktidarı büyütürken, toplum ve kadın özgürlüğüne karşı gelişir.

Din, toplumsal ahlak ve toplumsal vicdan açısından kabul edilir olmayan şeyleri kutsallıklara bağlılık adına meşrulaştırır. Dinler tarihi, başka halkların topraklarını işgal etme, katliam ve soykırımdan geçirme, kadınları cariyeleştirme, cinsel köle olarak ve diğer her türlü hizmette kullanma, akla hayale gelmeyen cezalarla cezalandırma, halklar üzerinde sistemli sömürü uygulama v.b. çok çeşitli şiddet ve sömürü pratikleri doludur.

Din kimlikli iktidar savaşında dini retorik o kadar güçlüdür ki, uğruna ölmek kutsal bir arzu haline gelir. İnsanlık için en büyük muamma olan ölüm, cennet-cehennem ikilemiyle anlamlandırılır. Din adına yürütülen savaşlar, ölümden sonraki vaatlerle yüklüdür. Bu dünya için yürütülen savaş, öbür dünyada ödülünü alacaktır. Cennet-teki Hurilere ulaşmanın tersinde duran cehennem azabı da büyük bir caydırıcı güçtür. Ödül ve korku açmazındaki bu yoldan çıkmak neredeyse imkansız hale gelir. Buna biat etmek, insan enerjisinin sınırsız kullanılabilmesinin önünü açar. Kimse kendini tamamen adayan bir insanın önünde duramaz. Metafizik vaatlerin zihniyette yarattığı motivasyon sömürü ve şiddetin en ağırını meşrulaştırmış olur. Sistem sürdürülebilir.

Vaad Edilen Topraklar, Yakılan Kadınlar

İlk tek tanrılı din olan Yahudiliğin başlangıçta bir klan dini olduğu biliniyor. Çok tanrılı dinler çağında her klanın ya da halkın kendi kimliğini yansıtan tanrıları olduğu belgeler de geçer. Çoğu klanlar ya da kavimler diğer kavimlerin tanrılarını da kutsal kabul ederek kalabalık bir tanrı panteonuna sahip olmuştur. Mesela Hititlerin Huri ve Hattilerin tüm tanrı ve tanrıçalarını da benimseyerek bin tanrılı halk olmakla övündüğü söylenir.

Belliki İbrahim'in klanı kendi kimliğinin farkını ortaya çıkarma da oldukça inatçı bir yapıya sahipti. Aynı klandan olmayanları dine kabul etmediği gibi başka klanların dinine de inanmayı da reddetti. Bir tek tanrı vardı, o da İbrahim'e seslenen tanrıydı. Diğer tüm tanrılar sahteydi. Aslında Yahudilik, Sümer, Asur, Mısır, Fenike inanç sisteminde olan mitoloji, efsane ve yasalardan toplanmış, daha sonra da Zerdüştlükten katarak tamamlanmıştı. Bir arşivci gibi bölgenin ideolojik verilerini toplasa da bunları kendine mal ederek, tanrıyı tekleştirmek ve kendinden olmayanı düşmanlaştırmak, din savaşlarında yeni bir aşama olmuştur. Ezel-ebed, her şeyi yaratan ve bütün varlıkların sahibi olan tanrı, İbrahim'in klanını seçmiştir. Dolayısıyla bu seçilmiş klan diğerlerinden üstündür ve onlara yapacağı muamelelerde haklıdır.

İktidarcı ve cinsiyetçi olan bu din, kendine ait kılma ve köleleştirme açısından muazzam bir ideolojik propaganda gücüne sahiptir. Mitolojileri ve tanrı yasaları, kadın bedeni ve başka halkların topraklarını işgal etmeyi kutsallaştırır.

Kadın, günahkârdır, boyun eğmek zorunda olandır. Adem'e boyun eğmesi istenen, eşit bir ilişkiden aşağısını kabul etmeyerek kaçan Lilith'in lanetlenmesi ve kendi tercihiyle ilişkisinden doğan çocuklarından her gün bir tanesinin öldürülmesi biçiminde cezalandırılması, yalnız kalan Adem'in kaburga kemiklerinden yaratılan Havva'nın Adem'e itaat etmesi yaratılışın gerçeği olarak anlatılır. Binlerce yıldır zihniyetlere kazınan bu mitoloji sayesinde hiçbir kadın erkekle ilişkilerinde özgür tercihlere sahip olamaz. Kadın-erkek ilişkilerinde kadının iradesi, sözü, tercihi yoktur. Bu suça davrananlar ilk ve en büyük suçu işlemiş, cezasını da hak etmiş olur. On emirden bir tanesi kadının adını bile anmadan zinanın suç olduğunu söyler. Zina yapan nişanlı kız recm edilecek, zina yapan evli kadın da öldürülecektir. Mısır'dan Kenan ülkesine gelinceye kadar Yahudilerin çölde kaldıkları sürece Aştar'a inanan ve ona göre yaşayan, kadınları yakarak ve taşlayarak çok feci şekillerde öldürdüğü açıkça anlatılır. Bir kadın katliamı yaşanmıştır.

İşgal sadece kadın bedeni için değil, vaat edilen topraklar için de haktır. Mısır'da 400 yıl kaldıkları belirtilen Yahudilerin Firavunun zulmünden çıkıp vaat edilen topraklara dönmeleri için tanrı her türlü yardımı sağlamıştır. İbrahim'in kavmine, Kenan ülkesinin topraklarını veren tanrı bu sefer daha geniş topraklar vaat etmiştir. Bu vaat edilen topraklara yönelen Yahudilerin kutsal dava!'sı yıkıcılığından bir şey kaybetmeden günümüzde de devam ediyor. Yahudi kavminin varlığını çok güçlendiren bu ideolojik alt yapı İbrahim'in torunlarının temel dayanağıdır. Bu mücadele de Rab, savaşa fiilen katılır, sistematik olarak Mısır halkını cezalandırır ve İsrailoğulları'na yardım eder. Tevrat'ta Rab şöyle der;

“Bu yüzden onları Mısırlıların elinden kurtarmak için geldim. O ülkeden çıkarıp geniş ve verimli topraklara, süt ve bal akan ülkeye, Kenan, Hitit, Amor, Periz, Hiv ve Yevus topraklarına götüreceğim...Her kadın Mısırlı komşusundan ya da konuğundan altın ve gümüş takılar, giysiler isteyecek. Oğullarınızı, kızlarınızı bunlarla süsleyeceksiniz. Mısırlıları soyacaksınız...RAB Mısırlıları öldürmek için gelecek, kapılarınızın yan ve üst sövelerindeki kanı görünce üzerinden geçecek, ölüm saçanın evleriniz girip sizi öldürmesine izin vermeyecek.”

Bir kavim, tanrısının gücüyle bu kadar yenilmez olmuştur. Bu güce direnenlere her türlü şiddet mubahtır. Savaşarak topraklarına girme, ateşe atarak, taşlayarak ya da silahlarla öldürme, mallarına el koyma gibi yaklaşımlar meşru ve dini bir görevdir. Şiddet ve zorbalık artık meşrudur. Tanrı İbrahim'in yanmasına izin vermemiştir ama düşmanlarına hem bu dünyada hem de öte dünya da cehennemi yaşatacaktır.

Filistin topraklarına yıllar süren bir savaştan sonra giren Yahudiler burayı yurt edindi. Tek tanrılı dinlerin şiddete dayalı evrenselleşmesinin ideolojik, siyasal, tarihsel alt yapısını din sağlamıştır.

Barışçı İsa- Sömürgeci Hristiyanlık

İsa, Yahudi halkının içinde beklenen mesih olduğunu söyleyerek yeni bir çıkış başlatır. Aynı dini inancın reforme edilmiş bir versiyonudur aslında. Yahudi halkına gelen bir mesih olarak şiddete karşı olduğu, yoksulları ve kadınları koruduğu söylenir. İsa'nın peşinden gidenlerin de ağırlıklı olarak yoksullardan ve kadınlardan oluşması bu söylemi anlaşılır kılıyor. Bütün dinler özellikle peygambersel duruşta ahlaki ilkeleri öne çıkarır. İktidar zamanla görünür olur. Toplumlar, hayırlı sözleri, hayırlı davranışları takip eder, hayırsız olanları reddederler. Herhalde hiçbir ideoloji hayırlının retoriğini din kadar güçlü yapamamıştır. İsa'nın kadın taşlanmasına karşı durması, şiddete şiddetle cevap vermemeyi öğütlemesi, yoksullara sahip çıkması, yoksulları ve kadınları çevresine toplamıştır. İsa yaşayabilseydi, Hristiyanlık böyle mi şekillenecekti bilinmez ama açık ki Hristiyanlığı asıl şekillendiren İsa değil, İsa'nın sonraki takipçileridir. İsa, Yahudi bir devrimcidir. Hristiyanlık ise havariler ve Aziz Paulus'un incil'i derlemesi ve ibadet biçimlerini evrensel yayılmaya uygun hale getirmesiyle Yahudilikten ayrı bir din haline gelmiştir. Hedef, Bizans ve Roma imparatorluklarını Hristiyanlaştırarak evrenselleştirmektir. Küçük Yahudi kabilesinin diğer kimlikleriyle böyle bir hedefi elde etmesi hayal bile edilemezdi.

Hristiyan inancında başta ön planda olan güçlü ahlaki öğeler, Roma'nın Hristiyanlaşmasından sonra yani Hristiyanlığın dünyanın merkezinde iktidar gücü haline gelmesinden sonra farklılaşmış, öncelikler değişmiştir. İsa'nın söylemleri dillendirilse de Azizlerin yaşam, siyaset, savaş, bu dünya ve öte dünyaya yönelik söylemleri temel kurallar haline gelmiştir. Hristiyan dini iki kanaldan yayılmıştır. Biri silahsız ideolojik kadrolar olan misyonerler aracılığıyla diğeri de Roma'nın ve Bizans'ın devlet gücüyle. Din adına doğrudan yayılma silahsız misyonerler tarafından gerçekleştirilirken, Hristiyanlaşan yeni toprakların işgaline de zemin hazırlanmıştır. İlkel, tam insanlaşmamış kabul edilen toplulukların, tanrı yoluna girerek kurtuluşa ulaşması söylemleştirilirken, kiliseler ile ticari şirketler ele ele vererek hem zihniyetleri hem de yeraltı yer üstü zenginlikleri ele geçirilmiştir. Afrika ve Amerika'daki doğal toplumların hemen hepsi Hristiyanlaştırıldıkça işgale uğramıştır. Hristiyan misyonerlerin öncü rolü belirleyicidir. Hristiyanlığın merkezi Bizans ve Roma dünyanın merkezi olur. Bizans İmparatorluğu'nun yüzlerce yıl Anadolu, Suriye, Mezopotamya ve Kafkaslarda bölgenin temel baskı unsuru olduğu biliniyor. Roma'nın Avrupa'da kurduğu baskı ve Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Roma'nın devamı olan Avrupa devletlerinin dünyanın geri kalanı üzerindeki baskısı da Hristiyan ideolojinin kazandırdığı ivmeyle gerçekleşmiştir.

Hristiyanlığın egemen olduğu topraklarda Hristiyanlık ilkelerine göre yaşamının şartları İsa'nın kadınlara ve yoksullara yaklaşımının tam tersi yönde gelişmiştir. Orta çağ karanlığı denilen şey Hristiyanlığın maddi ve manevi olarak toplumun özgür yaşam şansını en aza indirme gerçeğidir. Toplumun ekonomik ve idari durumunu, kültürel gerçeğini, farklı düşüncelerini, bedenlerini, ilişkilerini, doğal yaşam alışkanlıklarını kontrol altına almak için mahkemeler kurulmuştur. Bu mahkemeler, korku ve sinmenin dolayısıyla gelişme kanallarının kapanmasının nedenidir. Kadın bedeni-cinsellik-günah ayrılmaz kavramlar haline gelmiş, bu yönlü suçlar ağır cezalandırılmıştır. Toplum kadın yoluyla sindirilirken, kiliseler de devletin askeri ve ekonomik gücünü kendinde toplayarak büyümüştür. İspanya'da Müslüman ve Yahudilerin mallarına el koymak, Hristiyanlaşmaya zorlamak, teslim olmayanları çıkarmak için kurulan Engizisyon mahkemeleri, din-devlet ilişkisinin önemli örneklerinden biridir. İspanya kraliçesi ve krallığının egemenliğini büyütme hırsı İberik yarımadasında Müslüman ve Yahudi kalmamasına yol açmıştır. Yine 1700-1800'lü yıllara kadar süren Roma Engizisyon mahkemeleri bir yandan mezhepsel çıkışları dizginlerken, en fazla da kadınlara karşı büyük bir savaşa dönüşmüştür. Kadın bedeni aşırı denetime alınırken, kadınların doğal yaşamdan gelen sorun çözücü, rahatlatıcı, yol gösterici özellikleri düşmanlaştırılmıştır. Ekonomik ve yaşamsal alanda ağırlaşan sorunları, binlerce yıllık deneyimleriyle sağaltmaya, insanlara nefes alma imkanı yaratmaya çalışmalarını, dini otoriteye karşı tehlike olarak gören kilise, kadınları büyü ve sihir yapmakla, şeytanla zina yapmakla, şeytanın insan haline girmiş hali olmakla suçlayarak, ibreti alem için halk meydanlarında diri diri yakarak cezalandırmıştır. Buna hiç kimse karşı çıkamıyordu, çünkü kilisenin toplumun üzerine çöken baskısı ve şiddeti, tanrının kutsal yaşam ilkeleri adına yapıyordu. İsa'nın bir yanağına vurulunca karşılık vermeyip, diğer yanağını uzatan, kadını taşlamaya hazırlananlara önce hiç günahı olmayanlar taşı atsın diyen öğretilerinden eser yoktu. Kilisenin otoritesi mutlaklı.

Hristiyanlık adına cihatın bir biçimi olan Haçlı seferleri din kimlikli sömürgeciliğin en kanlı örneklerindendir. Doğrudan dini hedeflerle, Kilisenin öncülüğünde gelişen Haçlı seferleri yaklaşık üç yüz yıl Ortadoğu'yu kan gölüne çevirdi. Haçlı seferlerinin iki büyük hedefi vardı. Birincisi Avrupa'da yaşanan açlık, sefalet ve

Orta çağ karanlığı denilen şey Hristiyanlığın maddi ve manevi olarak toplumun özgür yaşam şansını en aza indirme gerçeğidir. Toplumun ekonomik ve idari durumunu, kültürel gerçeğini, farklı düşüncelerini, bedenlerini, ilişkilerini, doğal yaşam alışkanlıklarını kontrol altına almak için mahkemeler kurulmuştur. Bu mahkemeler, korku ve sinmenin dolayısıyla gelişme kanallarının kapanmasının nedenidir.

iç savaşın yarattığı buhrandan çıkarak yeni kaynaklar elde etmek ve beylikleri kilise etrafında toparlayarak güçlendirmek ikincisi de doğudan gelen Türk akınlarını durdurmaktır.

Kilisenin bu seferleri başlatması otoritesinin gücünden geliyordu. Sadece dini merkez olmayan aynı zamanda, mali ve siyasi bir otorite olan papalık Ortadoğu'yu talan ederek gücüne güç katacak, aynı zamanda ganimetlerle Avrupa halklarında yaşanan sefaleti azaltmış olacaktı. Haçlı Seferlerinin diğer hedefi olan doğudan gelen Türk akınlarını durdurma konusunda da Roma kilisesinin amacı iki yönlüydü. Bizans İmparatorluğu Türk akınlarına karşı Roma kilisesinden destek isteyince Katolik Roma hem bölgeyi işgal etmek hem de Ortodoks Bizans'ı kendine bağlamak için bir fırsat ele geçirmiş oldu.

Tabi Roma Katolik kilisenin verimli topraklara karşı iştahı İspanya'daki Yahudi ve Müslümanların kovulması için çıkarılan Engizisyon mahkemeleriyle artmıştı. Mallarına el konulan İspanya Yahudi ve Müslümanları, Avrupa'ya bilim, felsefe ve daha zengin yaşam imkanlarının kaynağını gösteriyordu. Bu kaynaklara ulaşmanın propagandasını yapan papalık; Müslümanları ve Yahudileri din hassasiyeti üzerinden düşmanlaştırıyor ve hem bu dünyada hem de öbür dünyada ganimet vaat ediyordu. Yahudilerin İsa'ya ve havarilere işkence ettiği, bu topraklarda onların kanının döküldüğü, Müslümanların da bu kutsal toprakları işgal ederek (Abbasiler döneminde Kudüs ve çevresi Fatımilerin elindeydi), günah işlediği, kutsal toprakların bu her iki günahkâr dinden kurtarılması gerektiği söyleniyordu. Bu kutsal savaşa katılan herkesin cennete gideceği, Kudüs ve çevresinin de yeryüzündeki cennet olduğu söyleniyordu. Yani hem bu dünyada hem de öbür dünyada cenneti yaşayacaklardı. Savaşçıların büyük çoğunluğu aileleriyle savaşa katıldı. Haçlılar dokuz kez düzenledikleri seferlerde çok kayıp verseler de kiliseye ve Avrupa devletlerine çok güç kattılar.

Haçlı seferleri yoluyla Suriye, Lübnan, Kudüs, Edessa, Antakya'da Hristiyan devletler kuruldu. Bölge uzun süreli savaşlara maruz kalırken, yamyamlığa varan vahşet uygulamaları, talan, çok yönlü saldırılarla büyük yara aldı. Buna karşılık, Avrupa ekonomik ve siyasi olarak gelişme çağına girdi. Avrupa'ya sadece altın, gümüş gibi değerli mallar taşınmadı aynı zamanda bilim, teknoloji, siyasi, ekonomik, kültürel araçlar ve ürünler de taşındı. Akdeniz ticaret şehirleri büyüdü. Matbaa, kağıt, sıfırla başlayan rakam sistemi, bankacılık ve ticaret teknikleri, tıp, felsefe alanındaki gelişmelerin taşınması Rönesans'ın alt yapısını oluşturdu. Haçlılar işgal ettikleri topraklarda uzun bir sömürü pratiğine oldular. Müslümanların taze kanı olan Kürtler ve Türklerin öncülüğünde bölge halklarının direnişi yükseltmesiyle haçlıların işgali sonlandırılabilirdi. Haçlılar çok şey alıp, derin izleri olan yaralar bırakarak gittiler.

Ortadoğu bölgesi bu süreçlerde bir yandan haçlı seferleri diğer yandan Türk ve Moğol akınlarıyla tarihinin en yıkıcı sürecini yaşadı. Soykırımların yaşandığı, entelektüel birikimlerinin talan edildiği, imha edildiği, zenginliklerinin gasp edildiği, ideolojik, ekonomik, siyasi, entelektüel olarak geri düşüşün başladığı bir süreç oldu. Yeniliklere kapanma, savunmacı, dogmatik zihniyet öne çıkarken, din baskısı sertleşti, toplumsal sorunlar ağırlaştı hatta tıkandı.

İslam İktidar ve Şiddet

Ortadoğu'nun baş aşağı gidişinin tek sorumlusu dış saldırılar değildi. En başından beri iktidarcı yanı ön planda olan İslamiyet; savaş, yayılma, karşıt hamlelere yol açma ve yeniden yayılma eğilimli oldu. Haçlı ve Türk-Moğol saldırılarından sonra İslamiyet entelektüel gelişmesini dondurarak karşıt hamlelerle yayılmaya odaklandı. Savunmacı muhafazakar zihniyet o kadar yoğunlaştı ki, o döneme kadar sağlanan entelektüel gelişmeler de reddedilerek aktarımcı⁷ zihniyet esas alındı. Mutezile ile sünnetçi-hadisçiler arasındaki mücadeleyi sünnetçiler-hadisçiler kazandı. Bu akım güçlendikçe farklı görüş ve yorumların hepsi sapkınlıkla suçlandı, felsefe ve bilim geriletildi, savunucularına büyük cezalar verildi. Birçok filozof yakılarak, derisi soyularak öldürüldü.

İslamiyet'teki iktidar ve şiddet gerçeği peygamber döneminden başlar. Önce kendi içinde büyük savaşlara yol açan iktidar çatışması, en tepeden en aşağıya kadar bütün toplumsal sınıflar içerisinde geniş bir hedefe sahipti. Dört Halifeden sadece Ebubekir eceliyle ölürken, diğer üç halife rakipleri veya karşıtları tarafından hançerlenerek öldürüldü. Ali, Ayşe arası savaşlar, Muaviye Ali ailesiyle savaşı, Haricilerin bunlarla savaşı, Yezid'in Hüseyin'i ve tüm ailesini katletmesi, Emevi, Abbasi savaşları gibi katliamlardan oluşan geniş bir İslam edebiyatı vardır. Karşıtlıklar mezhepleşmeyi getirmiş, parçalılık büyümüştür. 57'si Sünni ve 16'sı Şii olmak üzere Müslümanların 73 fırkaya ayrıldığı söylenir.⁸ Ayrıca çok sayıda tarikat vardır. Şia ve Sunniler arasındaki iktidar savaşı günümüzde de tüm şiddetiyle devam ediyor.

İslamiyet'in kılıçla yayılma sürecinde sadece Habeşistan krallığının gönüllü İslamiyet'i benimsediği söylenir. Bölgenin diğer bütün inançları kılıçtan geçirilerek zorla İslamlaştırıldı. Muhammed döneminde Sasani İmparatorluğu'ndan sonra, Bizans İmparatorluğunun fethi amaçlanmıştır. Hristiyanlık Roma'yı ele geçirerek nasıl evrenselleştirse, İslamiyet'de İstanbul'u ele geçirerek evrenselleşmeyi hedeflemiştir.

⁷ İhsan Eliaçık, *İslam'ın Yenilikçileri*, İstanbul: İnşa Yayınları, 2015.

⁸ Muhammed eş Şehristani, *Milel ve Nihal*, çev., Muhammed Dalkılıç, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.

İslam'da yayılcılık, işgal ve katliamlar cihat ile meşrulaştırılır. Cihat her Müslümanın görevidir yani farzdır. Cihat, kutsal bir görevdir. Kuran'da savaşla yayılmanın ve ganimet paylaşımının ölçüleri de açıkça ifade edilmiştir. Enfal (savaş ganimeti sûresi) 8. sûresinde "Fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse kuşkusuz Allah yaptıklarını görmektedir" der. Malların, kadınların, çocukların, toprakların savaş ganimeti olarak paylaşılması Kuran'da bir tanrı emri olarak yer alır. Cihat, diğer İbrahimi dinlere karşı da geçerlidir. Ancak şartları vardır. Ya İslam'a geçecekler ya da Şeriat düzeni altında dinlerini yaşayarak cizye yani baş vergisi ve toprak vergisi verecekler. Eğer Hristiyan ve Yahudi tebaalar bu vergileri reddedelerse bu gruplara karşı da kılıçla, zorla müslümanlaştırma hak olacak yani cihat ilan edilecektir. Yayılmanın temel hedefleri böylece açıkça ifade ediliyor. Daha fazla yayılma daha fazla işgal, sömürü ve ganimet içindir. Yani daha fazla iktidar içindir.

Tarih, özellikle Ömer döneminde Sasani imparatorluğundaki halkların büyük bir kırımdan geçirildiğini belgeler. Kılıçlı İslam orduları, cihat motivasyonu ile saldırırken, çerçeve hep aynıdır. Erkekleri katletme, cariye olabilecek kadınları savaş ganimeti olarak alma, direnen ya da cariyeleşmeyecek kadınları öldürerek, çocukları devşirmek üzere kaçırma. Ele geçirilen çocuklar Müslüman olarak büyütülmüş, erkekler savaşa, kadınlar da haremlere dahil edilmiştir. Katliamlar bazen o kadar yoğun olmuş ki özellikle Kürdistan'da bazı yerleşim yerleri tümünden yok olmuştur. İşgal edilen toprakların bütün taşınır, taşınmaz malları ganimet olarak Müslümanların tasarrufuna geçmiştir. İbni Haldun "...bundan sonra Fars kavimleri ve Rumlar üzerine yürüdüler. Tanrının kendilerine vait ve takdir etmiş olduğu toprakları talep ve devletlerini hakir ve zelil dünya servetlerini ganimet malları olarak ele geçirdiler"⁹ derken her bir savaşçıya düşen binlerce altın, gümüş, koyun, deve ve atların büyük bir zenginlik yarattığını hatta bazılarının altınlarının baltalarla kesilecek kadar çok olduğunu anlatır.

Arapların Bütün Ortadoğu'yu ve Doğu ve Kuzey Afrika'yı İslamlaştırmasından sonra, Müslümanlaşan Türkler bu görevi devir almış, Avrupa ve Kafkaslarda küresel hedeflere ulaşmak için cihatın sunduğu bütün imkanları Osmanlı imparatorluğunu büyütme için kullanmıştır. Osmanlı tarihinde devşirmelerin önemli bir yeri vardır. Devlet erkânında vezirliğe bile yükselen birçok şahıs, çocukken savaşlarda ganimet olarak getirilip devşirilen, öz kimlikleri ve toplumlarıyla bağları kopmuş, hatta kültürlerine karşı savaş halinde olan kişilerdir. Devşirilenlerden kurulu, özgün kuralları olan yeniçeri ordusu Osmanlı tarihinde yine önemli bir yere sahiptir. Osmanlı imparatorluğu ekonomisi ve idari yapısıyla fetihle ayakta kalan bir devşirmeler imparatorluğudur. Cihatla işgal ettiği topraklar her türlü sömürüye açılıyordu.

⁹ İbni Haldun, *Mukaddime*, der., Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 2020.

Kadın bedeni sömürüsü, çocuk sömürüsü, asker ve köle olarak fiziki bedensel güç sömürüsü, toprak sömürüsü, mal-mülk sömürüsü, kültürel sömürü... Kadınlar cariyeleştirilip, çocuklar devşirilmek üzere alındıktan sonra Müslümanlığı kabul edenler de Osmanlı ordusunu büyütme ve beslemek zorundaydı. Orduya asker olarak katılmak, lojistik ve cephane açısından donatmak, ordunun tüm ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydüler. Tımar dedikleri bu sistemle Osmanlı hazinesi korunduğu gibi işgal edilen halklar bağımlılaştırılıyordu. Devlet iktidarı büyüdükçe Osmanlıların iktidar gücü İslam'ın çıkış merkezlerine de yöneldi. İslam otoritesi adına İslamiyet'in kurucusu olan Arap toprakları da işgal edildi. Hangi iktidar odağı daha büyük ise dini kimliği o daha etkili kullanmış oldu ve kutsal amaçlar uğruna verilen savaşın tasarrufu onun elinde geçti. Önemli olan iktidarın varlığını sürdürmesiydi. Dini literatür zaten geniş bir yelpazeyle gerekli meşruiyeti sağlıyordu.

Ortadoğu'daki diğer inanç ve dinlerin bu zeminde varlığını sürdürmesi imkansız yakındı. Nitekim Êzidîlerin 72 ferman dedikleri katliamlar, Müslümanlaşmayı kabul etmemelerine karşılık yapılan soykırımlardır. İlk Êzidî katliamını Şialar yapmış, sonra sırasıyla Moğollar ve Sunni Osmanlı sultanlarının fermanlarıyla katliamlar sürmüştür. Fermanın yöntemleri günümüzde yaşanan son Êzidî soykırımının uygulamalarının aynısı gibidir. Müslümanlığı kabul etmeyenler kılıçtan geçirilmiş, kadınları cariye olarak satışa çıkarılmış, çocukları da devşirilmek üzere kaçırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun son günlerinde yaptığı Ermeni soykırımı da gelenekselleşen dini katliam retoriğinin sonucudur. Tehcir edilen

Ermeniler, Derazor'a sürgüne gönderilirken, yol güzergahı boyunca geçtikleri bütün yerleşim yerlerindeki camilerden "7 kafiri katledenin cennete gideceği, kadınlarının ve çocuklarının helal olduğu" vaaz edilmiş ve böylece bir milyondan fazla Ermeni katledilmiş, kadın ve çocuklar kaçırılarak devşirilmiştir. O dönemde Hristiyan oldukları için Süryaniler de aynı muameleyle maruz kalmıştır.

Ortadoğu'nun köklü dinleri geriletilmediği sürece İslamiyet'in ilerlemesi mümkün değildi. Ortadoğu'da en eski tarihlerden beri en büyük inanç sistemi ateşi kutsama etrafında şekillenen dinler olmuştur. İslamiyet'in Zerdüşti dinlere yönelik savaşı sadece kılıçla olmamıştır, bütün araçlar kullanılmıştır. Dini söylemlerde Zerdüşti dinlere hiçbir meşruiyet zemini bırakılmamıştır. Hristiyanlık ve Yahudilikten daha

Ortadoğu'da en eski tarihlerden beri en büyük inanç sistemi ateşi kutsama etrafında şekillenen dinler olmuştur. İslamiyet'in Zerdüşti dinlere yönelik savaşı sadece kılıçla olmamıştır, bütün araçlar kullanılmıştır. Dini söylemlerde Zerdüşti dinlere hiçbir meşruiyet zemini bırakılmamıştır.

derin bir düşmanlaştırmaya maruz bırakılmışlardır. En büyük kafirler! ateşe tapanlardı. Onlar için hiçbir esneklik söz konusu olmazdı. Ya bütün varlıklarıyla teslim olacaklar ya da yok edileceklerdi. Büyük oranda öyle de oldu. Tanrının emriyle Mazdaist ve Zerdüş dinine ait bütün yazılı belgeler talan edildi, ortadan kaldırıldı. Yazıyı ilk bulan ve tarihin en eski en köklü yazılı arşivlerine sahip olan halklar neredeyse belgesiz ve kitapsız kaldı.

Emevi ve Abbasi halife sarayları ateşe tapan halkların cariyeleştirileştirilen kadınlarıyla dolup taşmıştır. Her Müslüman erkeği parasının gücüne göre dilediği kadar cariyeye elde etme ve haremینی büyütme hakkına sahiptir. Osmanlılar da cariyelik daha farklı bir boyut kazanır. Osmanlı sultanlarının çocuk yapacağı nikahlı eşleri yoktur. Sadece cariyelerden çocuk yaparlar. II. Beyazıt'ın Timur'a yenilip Türki geleneklere göre kaybeden Beyazıt'ın "karı"larına Timur'un sahip olmasından sonra Osmanlı İmparatorluğunda Sultanların Müslümanlarla evlenmesi yasaklanmıştır. Sultanlar artık sadece cariyelerden çocuk yapacaktır. Bundan sonraki hiçbir Sultan'ın annesi, çocuğunun annesi ya da evlendiği kadın, Türk ya da Müslüman değildir. Hepsı cinsel köle olarak ya da damızlık olarak bekletilen cariyelerin çocuklarıdır. Oğulları sultan da olsa, bazı imtiyazlar elde etseler de onlar damızlıktır.

Cariyelik kültürü aslında Ortadoğu'da çok eskilere dayanır. İsrailoğullarına ait ilk devletin kurucusu Davut'un 900 cariyesinin olduğu, oğlu Süleyman'ın ise 700 cariyesi olduğu söylenir. Kuşkusuz bu kültür Sümer, Babil, Pers saraylarından kalan geleneklerden güç almıştır. İktidar gücü ne kadar büyük ise sahip olunan kadın sayısı da o kadar büyür. İktidarlara odakları haremlerinin büyüklüğüyle övünür. Gılgamış'ın bütün kadınların ilk gecesine sahip olması, iktidar odağının gücünün kadına sahip olma büyüklüğüyle ölçüldüğünün en eski versiyonlarındanır.

İslami yasalarda yani Şeriat de kadınlar, giyimden söyleme, göreceği şiddet düzeyinden, kocası karşısındaki cinsel görevlerine kadar hemen her konuda ölçülendirilir. İslamiyet'te kadın insan olmaya biraz yaklaşmıştır ama tam insan olamamıştır. Kadına tanınan haklar erkeklere tanınan hakkın yarısı kadardır. Mahkemelerde bir erkeğe karşı ancak iki kadının şahitliği kabul edilir. Mirasta eğer babası isterse kızına da ancak oğullarına verdiklerinin yarısı kadarını verebilir. Nisa süresinde erkeği dinlemeyen kadının iki kez uyarıldıktan sonra dövülerek terbiye edilmesi öğütlenir. Yine erkeklere dört kadınla evlenebilme hakkı verilirken, kadınların erkeklere hizmet etme gereklilikleri, iffetli olmanın ölçüsü olarak farz kılınır. Ayrıca zinanın diğer İbrahim'i dinlerdeki gibi suç olmasına rağmen fuhuşu meşru görür ve erkeklerin para karşılığı kadınlardan geçici olarak faydalanmasını helal sayar.

Erkeklere cinsel hazzı doyurmanın yollarını genişçe açan İslamiyet, kadınları da sıkı sıkı çarşafalara örter. Kadın çarşaf altında gizlenen ganimettir, sahibi olan

mülktür, sadece sahibinin istediği gibi tadacağı haz nesnesidir, korunması gereken malıdır. Erkeklerle cinsel serbesti alanının genişliği ile kadınlığın cinsel nesnelleşmesi paralel derinleştirilir. Kadın bedeni üzerinde büyütülen iktidar tatmini, toplum üzerindeki iktidarın da özüdür.

Aslında kadının örtülmesi meselesi Sümerlerden beri vardır. İlk örtünme yasaları toprakları işgal edilen halkların ganimet olarak getirilip cinsel köle olarak satılan kadınlara yöneliktir. Köle kadınlar örtülü, bir erkekle evli kadınlar açıktı. Asur yasalarında ve sonraları antik Yunan kültüründe durum değişmiş köle kadınlar kendilerini sergilemiş, evli kadınların örtünmesi istenmiştir. İlk çağlarda örtüler baş örtüsüyle sınırlı iken İbrahimi dinlerde örtü büyümüş bütün bedeni sarmıştır.

Özellikle İslamiyet kadını tepeden ayaklarına kadar çarşafalara büründürmeyi tanrı emri haline getirir. Kuran'ın Ahzap suresinin 59. Ayetinde "Ey peygamber, hanımlarına, kızlarına ve inanların hanımlarına örtülerini üzerlerine salmalarını söyle. Bu onların (erdemli kadınlar olarak) tanınıp hakarete uğramamaları için daha elverişlidir" der. İslamiyet'te çarşaf din iktidarının sembolü haline gelmiştir. Hiçbir şey kara çarşaf kadar İslam iktidarını görünür kılamaz. İşgal edilen topraklara dayatılan ilk yasadır. İslam şeriatı iktidarını kara çarşafı toplumsallaştırır. Işığı ve renkleri yutulmuş karanlık bir odak haline getirilen kadınlar; işgal edilen her şeydir, gizli hazların helal sömürgesidir.

Kapital Dünyada Dinciliğe Devam

Bu tarihsel gerçeklikler, toplumsal inançların nasıl toplum karşısı sistemli sömürü aracı haline getirildiğinin somut örnekleridir. Ancak bunları ifade ederken, din ve inançların iktidar aracı olmaktan ibaret olmadığını da belirtmek lazım. Öyle olmasa zaten toplumları binlerce yıl etkileme imkanı olmazdı. Toplum var oldukça inanç ve ahlaki değerler hangi biçimde olursa olsun yaşatılmaya devam edecektir. Sorun olan bunların suistimal edilmesidir. Bütün iktidar biçimleri toplumsal sömürüyü gerçekleştirebilmek için inançları araçlaştırma imkanını kullanır. Öyle ki tek tanrıyla bağları maddi yaşam zemininde dağılmış olan kapitalizmde de din olgusu bilinçli olarak hortlatılır.

Son 30-40 yıldır İslam kimliği altında yapılanlar, İslamın doğal gelişim seyrinin sonuçları değildir. Aslında İslam ideolojisi tıkanmıştır. Ama yeniden yükselişe geçebiliyor olması dünya hegemonya savaşlarının aracı haline gelmesinden kaynaklıdır. Afganistan'da toplanan seleflerin Rusya'nın ilerlemesini durdurmak için ABD tarafından teşvik edildiği bilinen bir durumdur. İslamiyet'in güncel gerçekliklere göre yorumlanmasını reddeden bu selefi hareketlerin uhrevi dünya odaklı propagandalarıyla, para sistemi olan Kapitalizme hizmet eder durumda olması, tarihi alt yapılarından da anlaşılacağı gibi tezat görünen, özsel bir ilişkinin tezahürüdür

Din etkisinin aşılına başlağığı, eskisi gibi yaşamın belirleyeni olmadığı iddia edilen bir süreçte, din üzerinden bu kadar büyük hareketlenmeler nasıl yaşandı? Maddi yaşamın ve pozitivist bilimciliğın doruğā çıktığı bu süreçte, neden 1500 yıl öncesine hatta daha eskilere dayanan anlayış ve uygulamalar bu kadar hızla tekerrür etti ve dünyayı bu kadar derinden sarstı. Bunu doğru değerlendirmek önemlidir. Bu gerçeklik hem din gerçeğini hem de Kapitalist sistem gerçeğini anlamak açısından açıklamayı gerektirir.

İktidar güçlerinin amacı ne olursa olsun binlerce insanın peşinden gittiğı, uğruna ölebildiğı, her şeyini bırakabildiğı şey, tanrı olgusuyla yücelen maneviyattır. Kapitalist sistemin aşırı maddi yaşamı toplumsal gerçekliğe aykırı olup manevi dünyayı anlamsızlaştırırken, maneviyata olan ihtiyaç en üst düzeye çıkar. Manevi dünya ihtiyacı aslında özgürlüğe duyulan ihtiyaçtır. Özgürlük, doğal akışın yeniden sağlanmasıdır. Baskı ve şiddetten kurtulup, kendiliğini sağlama özlemi ve çabasıdır. Maddi ve metafizik olarak bütünlüklü olma eğilimidir. Bireyler ve toplumlarda özgürlük eğilimi, içgüdüselidir. İnsan ve toplum var oldukça özgürlük eğilimi de olacaktır.

Kapitalizmin bunalım döneminde sosyalist, toplumsal özgürlükçü hareketlerin önü alınamamıştı. Sosyalist hareketler toplumsal maneviyattaki boşluğu doldurulmakla kalmayıp, Kapitalist sistemi geriletme potansiyelini de açığa çıkarmıştı. Halkların sosyalizm etrafında hızla örgütlenmesi ve bütün dünyada devrim dalgasının başlaması toplumların öz varlığını koruması ve geliştirmesinin ifadesiydi. Fransız devrimi ve Paris Komününden sonra büyük bir kitlesel

katılımla önce Avrupa’da sonrada bütün kıtalarda hızla gelişen Sosyalist hareketler, özgürlük ihtiyacının sınırları aştığını gösteriyordu. Sosyalist hareketler büyük inanç, cesaret, maneviyat ve özgürlük ahlakı içeriyordu. Sovyet devrimiyle bu hareketler güçlendi.

Bu gerçeğı devrimler tarihinde çok iyi anlayan Kapitalist sistem toplumların özgürlük ihtiyacını çarpıtmak için çok yönlü politikalar üretmeye başladı. Sovyetlerin ilerlemesini ve devrim dalgasının durdurulmasını sağlamak için nükleer silahlarla ciddi bir tehdit oluşturdu. Sovyetler de aynı dönemlerde nükleer silah üretimine geçince durum dengelendi. Ama yaşanan denge iktidarda yaşanan dengeydi. Sovyetlerin silahlanma yarışına girmesi, karşıtına benzemesini ve toplumsal özgürlük karakterinin zayıflamasını getiriyordu.

İktidar güçlerinin amacı ne olursa olsun binlerce insanın peşinden gittiğı, uğruna ölebildiğı, her şeyini bırakabildiğı şey, tanrı olgusuyla yücelen maneviyattır. Kapitalist sistemin aşırı maddi yaşamı toplumsal gerçekliğe aykırı olup manevi dünyayı anlamsızlaştırırken, maneviyata olan ihtiyaç en üst düzeye çıkar.

Diğeri bir yöntem de cinsel, besinsel, görsel, bedensel, sanatsal doyumlara yönelik aşırılıkları hastalık düzeyinde yoğunlaştırarak, toplumu güdülerle meşgul etmesi hastalıklı bir duruma yol açması oldu. Kapitalist dönemin en kötü hastalığı olan obezite, cinsel bağımlılık, sıfır beden hastalıkları ile estetik alanında yaşanan uçlaşımlar, spor adına, sağlık adına, sanat adına gelişen endüstriler bu aşırılıkların bariz sonuçlarıdır.

Sosyalizmin yayılmasına karşı harekete geçirilen bir diğeri etkili yöntem de manevi boşlukları dini hortlatma yoluyla doldurmak ve cihatla savaş kanallarını genişletmek oldu. Sovyet Rusya’nın ilerlemesini durdurmak için dini örgütlere her türlü destek verilerek büyümeleri sağlandı. Avrupa’da Hristiyanlığın öne çıkarılması, Ortadoğu ve Asya’da da İslam’ın en katı haliyle öne çıkarılıp desteklenmesi Sovyet devriminin yayılmasını durdurdu. Dinin yayılmasında özellikle Sovyetlerin din anlayışı çok çarpıtılarak ahlak, inanç, kutsallar ve toplumsallık karşıtı gibi gösterilerek halkların bu hassasiyeti tepkiye dönüştürüldü. Sovyetler bir yandan sisteme benzeştirilerek diğeri yandan da din orduları tarafından durdurularak yavaş yavaş çöktürüldü.

Bu arada desteklenen kapitalist sistemin ömrünü uzatan İslami hareketler yeni bir evrensel yayılma imkanı yakalamış oldu. Osmanlılardan sonra ortadan kalkan İslam iktidarının merkezi halifeliliğın yeniden oluşması için ortaya çıkan imkan sonuna kadar kullanıldı. Selefî bir İslam devleti kurma ve halifeliliğın otoritesini yeniden oluşturmak için cihat ilan edildi. Kapitalist hegemonya güçleri muhaliflerini yok etmek için bu selefî örgütleri koç başı olarak kullanırken bu örgütler de halifeliliğı yeniden kurmak için hegemonyanın imkanlarını kullandı. Karşılıklı uzlaşma önce Ortadoğu’da sonra da bütün dünyada kadınlara ve halklara tarihin en vahşî zamanlarını yaşattı, yaşıyor.

Kapitalizmin maddi yaşamının boşluklarını dolduran İslamcı örgütler, dünyada yaşanan ahlaki çöküntüyü ve kötülükleri tanrı yoluna sığınarak aşmayı öğütlerken, savaş yöntemlerin de hiçbir ahlaki ölçü tanımadı. Katılım arttıkça savaşın şiddeti ve psikolojik savaşın şiddeti de artırıldı. DAİŞ’in Irak ve Suriye toprakları üzerinde çok hızla yayılarak kurduğı İslam devleti, binlerce yıllık dinci şiddetin ve sömürgeciliğın güncel ama tekrar eden gerçeğiydi. Kafa kesmek, diri diri yakmak, yüksek yerlerden fırlatmak, savunmasız sivillerin içinde büyük patlamalar yapmak, çocukları doğramak, cariyeleri pazarlarda satmak sıradanlaştırıldı. Kara çarşafı bayrak edinen bu örgütler şiddet-korku sarmalında kendini büyötmeyi esas aldı. Binlerce savunmasız sivilin öldürölmesine de yine dini literatürle izahlar getiriliyor. “Kıyamet günü yakındır, herkes zaten ölecektir, katliamlar kıyameti getirecek ve tanrının huzuruna çıkma günü yaklaşılmış olacaktır. Günahsız olanların korkacağı bir şey yok, tanrı herkesin ne yaptığını ve kalbinde neler yaşattığını biliyor” söylemine inanların yapamayacağı bir şey yoktur.

Bütün dinlerde iyilik, yardımlaşma, komşuluk, dostluk gibi erdemler dile gelse de kendinden olan ile olmayan arasında derin bir uçurum vardır. Benden olmayana vahşet ve cehennem, benden olana cennet ve ganimet. Şengal’de Êzidîlere yapılan soykırım, insan olmanın bütün vasıflarını tartışmalık hale getirirken, kutsal dava ile iktidar arasındaki bağın kör edici gücüne kapılan müminler, yaptıklarından emindi. Gözünü kırpmadan kendini patlatabiliyor, insanları cayır cayır yakabiliyor, küçük çocukların kafasını kesmeyi tanrı emri olarak algılıyorlardı.

Êzidîler şeytana inanmakla suçlanıp düşmanlığın en uç noktasına yerleştirilmişti dolayısıyla hiçbir insani davranışı hak etmiyordu. Soykırımın en ağır sonuçlarını yaşayan Koço köyünde yaşananlar bedensel kayıplardan çok toplumsal varlığın altını oyan durumlardı. Katliam öncesi komşularıyla iyi geçinmeye çalışan Koço köylüleri çevrelerindeki bütün Müslüman komşularıyla kirve olmuştu. Kirvelik, Êzidîlikte de İslamiyet’te de erkek çocuğunu kucagında sünnet ederek kardeşlik bağı kurmanın ifadesidir. İnanç ve ahlakla derinleştirilmiş dostluk ve kardeşlik, ömür boyu korunmak durumundadır. DAİŞ’in yayılmaya başladığı süreçte kirveleriyle ilişkilerini sürdüren Koçolular DAİŞ’e katılan kirvelerinden de korkmamıştı. Kirvelik her iki dinde de kutsaldı, dolayısıyla korkacak bir şey yoktu. Kirveleri bir gün önce muhtarlarının evine gelmiş, kaçmalarını gerektirecek bir durum olmadığını söylemiş içlerini rahatlatmıştı. Ertesi gün muhtarın kirvesi bizzat gelip oğullarının, köyün bütün erkeklerinin kafasını gözünün önünde kesmiş, karısını kendine cariye olarak almış ve köyün bütün kadınlarını da cariye olarak adamlarına dağıtmış sonra da muhtarın kafasını kesmişti. Kutsal kardeşlikten bu kadar derin bir düşmanlığı sadece tanrının gücü doğurabilir. İnsan vicdanı, ahlakı, duygusu buna izin vermez. İnancıtan tanrının meşruiyeti bu derin yarılmayı sağlama gücüne sahiptir.

Kadın iffetini yüceltip, cariyeleri defalarca satan, öldüresiye tecavüz eden güç, kendinden olmayanı ezen iktidarın şiddetidir. Bu sadece DAİŞ gerçeğinde yoktur, biçimi ne olursa olsun bütün dinci zihniyetlerin dilidir. Dincilik, kendinden olanı insan sayar, kendinden olanı kadın sayar, kendinden olana yaşam hakkı verir. Kendinden olmayana hiçbir hak tanımaz. Şiddetle onu yok etmeye ve ona acı çektirmeye yönelir. Dincilik kadına düşmandır, dinci olan kadın da olsa. Baş örtüsü hakkında mağdur olmuş, mücadele etmiş, sonra bu hakkını ele geçiren AKP’li kadın milletvekilinin, kadınlarının gözetiminde çıplak aramaya maruz kalmasını destekleyen tavır, kadınlığını ve inancını iktidarla özdeşleştirmiştir. Dincilik insanlığa düşmandır. DAİŞ’in toplumsal kardeşliği yok etmeye çalışması, AKP’nin Efrin, Serekaniye, Gri Spi’de günlük olarak uyguladığı, hiçbir adalet, ahlak, insanlık gerçeğiyle bağdaşmayan zulmü günümüzdeki somut örnekleridir.

Açıkki; içinden geçtiğimiz kaos sürecinden güçlü çıkmak için iktidar gerçeğini, yöntemlerini ve suistimallerini doğru analiz etmek gerekir. Toplumsal ahlak, inanç ve maneviyatın iktidar tarafından çarpıtılmasına, yönlendirilmesine izin vermemek gerekir. Dincilik, iktidarın kendi zeminini büyütmek için kurduğu bir tuzaktır. Dincilik değil, bütün dinlerin bünyesindeki iktidarcı olmayan ahlak, maneviyat, ruhsal ve felsefik erdemler toplumun özgürlük tarihinin değerleridir. Bunları korumak, dinci olmamakla sağlanabilir. Êzidî, Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Budist, Mani, Zerdüşti, Dürzi, Yarsan, Alevi dinlerinin tümünde bu öz vardır. İnançları birlik ve özgürlük anlayışıyla yaşamak, ezilen kadınların, halkların özgürlüğüne bu yolla güç vermek insanlığın temel ihtiyaçlarından biridir. Doğru olan bu öze sahip çıkmaktır.

İç Kolonyalizm, Dersim ve Kürdistan Coğrafyası, Patriarkal Çevresel Şiddet¹

Dilşa Deniz²

Dünyada gelişen yeni ekonomi-politik süreçte, I. Dünya Savaşında Osmanlı imparatorluğu ortadan kalkınca, İttihat ve Terakki'nin ideolojik uzantıları olan Kemalist kadro, Türk-Avrupa görüşmelerinin sürdüğü Lozan sürecinde, bugün de olduğu gibi sadece kendi ajandalarına odaklanan Batılı devletlerin iş birliğiyle Alevilerin ve Kürtlerin uluslararası koruma mekanizmasının dışında bırakıldıkları³ yeni ulus devletin inşasını başarmış oldu.

Bu dış hattı halleden Kemalist-nasyonalist kadrolar, hızla içeriye dönerek, iç sömürge sürecini yönetmeye odaklanmada gecikmediler. Ermenilerden Osmanlı döneminde “kurtuldukları” için, Rumlar da zahmetsizce mübadele ile halledilince geriye savunmasız bırakılan uluslar arasında Kürtler ve Aleviler kaldı. 1920'lerden itibaren Kürtlere yönelik planlanan soykırımcı pratikler yavaş yavaş devreye sokulurken önce Koçgiri (1921) akabinde 1925 Şêx Seid direnişi bu ırkçı politikalara refleks olarak ortaya çıkmakta gecikmedi. Anadolu ve Kürdistanı Türkleştirme⁴

¹ Bu makale yayımlanma aşamasına hazırlanan “Dersim ecocide: Environmental hostility, depopulation, displacement and assimilation of Kurdish Alevi,” adlı makalenin ana tezlerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

² Dilşa Deniz, University of California San Diego.

³ B. Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İttihat, Uygulama*, İstanbul: İletişim, 2004, 61-63.

⁴ B. N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu: (1924-1938): Şeyh Sait, Ağrı, ve Dersim Ayaklanmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, 123, 170; Dersim Jandarma Umum Komutanlığı (JUK). Raporu İstanbul: Kaynak, 1932, 225-226.

ve Müslümanlaştırma⁵ politikalarının hızlandırılmasında esas alınan ve daha sonra Aydınlar Ocağı tarafından resmi ideoloji haline getirilecek olan Türk İslam Sentezi (TİS) doktrini, haliyle özellikle Kürt coğrafyasının demografisinin değişimine odaklanacak olan iç kolonyal uygulamanın ana aroması olacaktır.

Şark Islahat Planı, diğer adıyla iç sömürge planı (1925)⁶ çerçevesinde TİS'in ötekileri olan Kürtlerin ve (Kürt) Alevilerin asimilasyonu için İskân Kanunu (2510 sayılı kanun) iç sömürge faaliyetlerinin hukuki dayanağı olarak 1934 yılında kabul edildi. İskân -ve dolayısıyla İskân Kanunu-, ötekilerin içinde yaşadığı coğrafyayı, toprakları hedefleyen politik angajman olarak Anadolu ve Kürdistan coğrafyasında Türk ve Müslüman olmayanların topraklarına el koymak ve onların kolektif varlığına son vermek, görünürlüğünü ortadan kaldırmak, böylece Anadolu ve Kürdistan'ı Türkleştirme ve Müslümanlaştırmanın ana araçlarından biridir. Bu yasa ile belirlenmiş bölgelerin insansızlaştırılması, belirli bölgelerin de asimilasyon havzası olarak kullanılmasına yarayacak hukuki; ancak gayri-meşru bu yasal zemin ile iç kolonizasyon süreci süratli ve aleni hale getirilmiş olur. Bu süreçte özellikle Balkanlardan ve Orta Asya'dan devşirilmiş yani hem Türkleştirilmiş hem de Müslümanlaştırılmış toplulukların yerleştirilmesi, Kürtlerin ve Alevilerin yaşadıkları alanların kontrol altına alınması temel hedeflerdir.⁷ Kürtleri Batı'ya sürerek asimile etmek,⁸ -Ermeni, Rum,

⁵ M. Dressler, *Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016, 79-80.

⁶ Bu planla Kürt dili yasaklanırken, Türk dilinin geliştirilmesi, ve Kürtlerin Türkleştirilmesi için yeni taktikler kullanıldı. Örneğin 8 Ocak 1938 tarihli Haber adlı gazetenin manşetinde “Bir Kanun Teklifi: Türkçe Konuşmayanlara Ceza Verilecek” deniliyor, haberin içeriğinde ise verilen kanun teklifi ile Türkçe'den başka dil konuşmanın “suç” olarak kabul edilmesinden bahsedilerek, “suçu işleyenlere” bir haftaya kadar hapis ve 100 Liraya kadar para cezası verileceği belirtiliyor. Daha da korkuncu vatandaşların bir kısmını da ihbarcı haline getiren özelliği. Alınan 100 liralık cezanın yarısını ihbar eden vatandaşa mükafat olarak verileceği de belirtiliyor. 1938 tarihi de burada ayrıca önemli. Dersim soykırımının ikinci yılının başında yapılıyor bunlar. Bkz. *Haber Gazetesi*, İkinci kanun 1938.

⁷ Gürdal Aksoy, “Yurtta Gaz Cihanda Gaz! TC Devletinin Dersimde Zehirli Gaz Kullanması Üzerine”, *Academia.edu*, 7 Mart 2020, https://www.academia.edu/42159488/Yurtta_Gaz_Cihanda_Gaz_TC_Devletinin_Dersimde_Zehirli_Gaz_Kullanmas%C4%B1_%C3%9Czerine_Gas_at_Home_Gas_in_the_World_On_the_Use_of_Poison_Gas_by_the_Turkish_State_in_Dersim. (Son Erişim: 12 Nisan 2021)

⁸ M. v. Bruinessen, “Genocide in Kurdistan? The suppression of the Dersim rebellion in Turkey (1937-38) and the chemical war against the Iraqi Kurds (1988)”, 1994. Retrieved from https://www.academia.edu/2521265/Genocide_in_Kurdistan_The_Suppression_of_the_Dersim_Rebellion_in_Turkey_1937-38_and_the_Chemical_War_Against_the_Iraqi_Kurds_1988. (Son Erişim Tarihi 12 Nisan 2021)

Pontus, Yahudi, Süryani ve diğer topluluklardan el konulan toprakların yanında- Kürt ve Alevilerden el konulacak topraklara bu toplulukları yerleştirecek ve bunların sayılarını sistematik olarak artıracak, yüzde yüz devlet sponsorluğundaki demografik değişim sürecinin alt yapısıdır, İskân Kanunu. Dolayısıyla çıkarılan yasanın ilk maddesi şöyle açıklar amacını: “Türkiyede Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus oturuş ve yayılışının, bu kanuna uygun olarak, İcra Vekillerince yapılacak bir programa göre, düzeltilmesi.”⁹ Evet “düzeltmek.” Türk devletine göre “yanlış olan” binlerce yıllık bu demografi düzeltilmeli idi. Sömürgeciliğin tanımı ve hedefi bu tek kavramda özetlenirken bunu gereğinin yapılması için de Anadolu ve Kürdistan toprakları üç temel bölgeye ayrılır.¹⁰

Dersim, yani Kürt Alevilerinin en önemli merkezi, 3. bölgededir ve asıl amaç tamamen boşaltmaktır. Bu nedenle de 1920’lerin ortasında karar verilen, 30’lardan itibaren adım adım altyapısı hazırlanan, İbrahim Tali Öngören’in ta 1930’larda belirttiği gibi tamı tamına iki yıllık sürede gerçekleştirilir Dersim 1937-38 Soykırımı. O tarihte nüfusun yüzde ellisinden fazlası önceden planlanmış olduğu anlaşılan şekilde imha edilir,¹¹ geriye kalanın dörtte biri de sürgün edilir. Bu sayıların içinde el konan çocuklar, öldürülen bebekler, anne karnında deşilen ceninler, askerde imha edilen gençler yoktur.¹² Kürt soykırımları askeri birliklerle gerçekleştirilirken, devamındaki Alevi, Hristiyan ve Yahudi pogromları özellikle de bugün de çok kullandıkları ithal edilen Türkleştirilmiş ve Müslümanlaştırılmış sivil milisler kullanılarak halledilir. Bu metotlarla Anadolu ve Kürdistan coğrafyasının iç kolonizasyon süreci, sürekli ve sistemli bir hale dönüştürülür. Bu yerinden edilme ve fiziki imha ile kolonileştirme süreci, şimdi dönemin şartlarına uygun olarak başka bir formatta devam ettirilmektedir: Çevresel şiddet/çevresel ırkçılık.

⁹ Resmi Gazete (1934),

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>. (Son Erişim: 12 Nisan 2021)

¹⁰ 1 numaralı mntıklar: Türk kültürlü nüfusunun tekasüfii istenilen yerlerdir.

2 numaralı mntıklar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir.

3 numaralı mntıklar: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamet yasak edilen yerlerdir (İskân Kanunu, Resmî Gazete, 1934)

¹¹ Dilşa Deniz, (2020) "Re-assessing the Genocide of Kurdish Alevis in Dersim, 1937-38," *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, Vol. 14, Iss. 2, 20-43, 26. <https://doi.org/10.5038/1911-9933.14.2.1728>

¹² Deniz, 2020, 28.

Çevresel şiddet ilk olarak yerleşim birimlerinin kontrol altına alınacak şekilde mevcut nüfusun çevreden çıkarılması ve devletin kontrolünde olacak şekilde yenden dizayn edilmesi kapsamında ve yukarıdaki planın devamı olarak küçük yerleşimlerin boşaltılması 1960’lardan bu yana gündemdedir. Bunun elbette muhattabı coğrafik özellikleri nedeniyle Kürdistan’dır. Coğrafik olarak Karadeniz’de Pontus/Lazlar artık bir tehlike olmadığından, daha çok yer isimlerinin değiştirilmesi ve Lazların Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması ile halledilmiş olduğundan, ana hedef Kürdistan’dır. Bu nedenle 1962’de milletvekili olan Mustafa Ok (muhtemelen de bu yüzden daha sonra da Köy İşleri Bakanı olacak olan) tarafından bütün küçük köy ve mezraların boşaltılması önerilir. Buralardan ortak alanlara taşınan bu yığınlar böylece daha kolay asimile edilebilirler.¹³

Tabi hayaller merkezi köyler yaratmak iken yeterli ekonomik kaynağın olmayışı¹⁴ 1990’ların zorla köy boşaltmalarıyla halledilmeye çalışılır. Planlanan Kürtlerin zorla topraklarından çıkarılmasıdır. Bu tür durumlarda klasik devlet uygulamasında, asgari oranda belli bir tazmin süreci gerekir. Yani nereye ve nasıl gideceklerinin, orada nasıl tutunacaklarının planlanması da gerekir. Ancak artık klasik devlet şartlarının uygulanmasının söz konusu olmadığı bir aşamadır geline nokta. Yani Kürtlere para verilmesi, “zengin edilmesi” istenmediğinden fiili olarak uygulanmaz. Daha da önemlisi “terörle mücadele” adı altında Kürt köylülerinin topraksızlaştırılması ve serfleştirilmesi çok daha radikal bir çözümdür. Topraklarında kalmakta ısrar edenler de bu nedenle birer “terörist”e dönüştürülerek topraksız ve beş parasız, ucuz işgücü havuzuna boca edilmeleri için sistematik, fiziksel ve de çevresel şiddetin kapsamına alınacaklardır. Böylece takribi 3,000 köy ve 3 milyon insan¹⁵ 1990’larda zorla yerlerinden edilerek asimile edilecekleri kentlere sürülürken gitmeyenler yani direnenler için de bu makalenin ana teması olarak tartışılan, sistematik ve ırkçı bir tür çevresel şiddet uygulamasına başlanır ve bugüne kadar devam eder.

¹³ J. Jongerden, Resettlement and Reconstruction of Identity: The Case of the Kurds in Turkey. *The Global Review of Ethnopolitics*, 1(1), 2001-9,84.

¹⁴ J. Jongerden, Under (Re) Construction: The State, the Production of identity, and the Countryside in the Kurdistan Region in Turkey. In B. Kissane, *After Civil War: Division, Reconstruction, and Reconciliation in Contemporary Europe* (Ed), (2015), 151-183. Philadelphia:University of Pennsylvania Press, 156. https://www.academia.edu/19210563/Under_re_construction_The_state_the_production_of_identity_and_the_countryside_in_the_kurdistan_region_in_turkey (Son Erişim: 12 Nisan 2021)

¹⁵ Ettan, Jongerden, Vos, Klaasse, & Hoeve, “Environmental destruction as a counterinsurgency strategy in the Kurdistan region of Turkey,” *Geoforum*, 2008, 2.

Patriarkal Kolonyalizm ve Kürdistan Coğrafyasında Çevresel Şiddet

Birleşmiş Milletlerin tanımına göre indigenous yani “(y)erli halklar kendine özgü dilleri, bilgi birikimleri, inançları ve doğal kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi konusunda deneyimlenmiş pahasız bilgi birikimi olan halklardır. Geleneksel toprak ve toprağın kullanım biçimi ile özel bir ilişkileri vardır. Halklar olarak kolektif fiziksel ve kültürel varlıklarının devamı için ata topraklarının temel bir önemi vardır.”¹⁶ Bu tanıma göre ve yaygın olarak kabul edildiği üzere Kürtler dünyadaki en kalabalık, devletsiz indigenous halktır. Türk ırkçılık ideolojisinin öncülerinden olan Naşit Uluğ, Kürt ve toprak bağlılığını, tam sömürgeci bir perspektifle şöyle açıklar: “Toprağa bir ot gibi bağlı olan adama ‘Kürt’ derler. ‘Kürt’, toprakla alınıp satılır. Toprağa sahip olanların malıdır.”¹⁷

Genelde Kürtler özelde de Kürt Aleviler indegenious/yerli tanımının tüm özelliklerini taşıdıklarından, esas olarak BM’nin bu sözleşmesinin garantisi altında olmaları gerekir. Bu çerçevede toprakları yani içinde yaşadıkları coğrafyanın, insanların ve

bu coğrafyanın insan olmayan üyelerinin de korunması bu

kapsamda çok temel bir konudur. Bu çerçevede, hem yerli halk olduğu hem de varlığında bu toprakların

Coğrafyanın yüzeyine montajlanmış bir dizi anlam ve içerik (doğadaki dinsel ve kültürel semboller, coğrafyada özel mekanlar, onlara atfedilmiş anlamlar, önemli tarihsel ve kültürel bağlantıları sağlayan yer isimleri, yaşanmış olaylara dair mekansallık vb.), halkların bu çevrede varoluş tarihinin kayıtlı arşividir.

özel bir önemi olduğu için çevreye yapılan her saldırının aslında bu halk(lar)ın varlığına yönelik bir saldırı olduğu açıktır. Tam da bu nedenle çevreye yönelik şiddet, aslında kolonizasyonun yeni bir metodu olarak binlerce yıldır var oldukları bu coğrafyadaki özel insan ve doğa birliğini hedefleyen çevresel ırkçı bir şiddet biçimidir.

Asimilasyona direngenliğini sağlayan doğa ve insan ilişkisidir, koloniyalistlerin de pek iyi bildiği gibi mekânlaşmış topraklarla kolektif varlık arasında önemli bir ilişki vardır. Coğrafyanın yüzeyine montajlanmış bir dizi anlam ve içerik (doğadaki dinsel ve kültürel semboller, coğrafyada özel mekanlar, onlara atfedilmiş anlamlar, önemli tarihsel ve

kültürel bağlantıları sağlayan yer isimleri, yaşanmış olaylara dair mekansallık vb.), halkların bu çevrede varoluş tarihinin kayıtlı arşividir. Buradaki tarihsel ve kültürel bağlantılar mekansallıkla, özel bir sembolleme üzerinden kurgulandığından, mekân, aynı zamanda tarihsel ve kültürel belleğin ana zeminidir. Kürdistan ve Anadolu’nun coğrafik isimlerinin yapay Türkçe isimleri ile değiştirilmesi bu yüzey arşivini silmeye yönelik ağır bir kolonizasyon sürecidir haliyle. Bununla en az iki şey gerçekleştirilmiş olunmaktadır: İlki, daha önce tarihsel ve mekansal bağlantıların silinmesi ve dolayısıyla da o halkın ürettiği kültürel içeriği belli bir tarihten itibaren gasp ederek Türk tarihi ve kültürü olarak kayda geçirilmesi gerçekleştirilmektedir -tıpkı Anadolu’da ötekilere ait binlerce yıllık tarihin ve kültürün Türkler adına kaydedildiği gibi. İkincisi ise Kürtler ve diğer hakların önceki izleri yani bu mekansallıkta üretilen tarihsel ve kültürel bağlantılarını kesip atarak insan ve coğrafyayı ayırarak onu coğrafya ve dolayısıyla coğrafya üzerinde hak talebini ortadan kaldırmış olur. Her iki durumda da Kürtler ve Kürt Aleviler için etnosite/etnik kırım denilen bir imha durumu ortaya çıkar.

İrkçı ve asimilatif politikaların hedefi olan Alevi Kürtler ve en önemli merkezlerinden biri olan Dersim’dir. Aleviliği İslam’ın bir mezhebi olarak sadece görünürde tarifleme çabaları sürse de Müslümanlarca, devletçe de kabul edildiği gibi, Aleviler kendilerinin İslam’ın bir parçası olmadığını bilirler. Bu nedenle hiçbir zaman öyle bir muameleye de tabi tutulmamışlardır. Gerçekten de Alevilik olarak tariflenen dinin, müstakil İrani (yani Ari coğrafyası) ve İslamdan çok daha eski bir din olduğuna dair her geçen gün daha fazla bilgi ve veri ortaya çıkmaktadır. Alevilik olarak bir şemsiye altında sınıflanan dinin, köklerinin çok eski ve ortak bir dinden, özellikle de Kürtlerin taşıyıcılığı yaptığı Êzidîlik, Yarsanlık, Kakailik ve hatta Dürzilik olarak farklı yerlerde farklı biçimlerde lokalleşen önemli bir gelenekten geldiği artık yavaş yavaş netleşmektedir. Zaten İslam’ın hiçbir şartını kabul etmeyen bir din olarak İslam’dan (hem Sünni hem de Şii) ve diğer İbrahimi tek tanrılı dinlerden radikal bir şekilde ayrılmaktadır.¹⁸

Tarihsel olarak Dersim başta olmak üzere Anadolu ve Kürdistan’ın yüksek alanları, Moğolların, arkasından Roma ordularının daha sonra İslam ordularının saldırısına karşı coğrafik koşulların elverişliliği ile bu eski Kürt dininin özel bir sığınma alanına dönüşür. Şimdiye kadar Alevilik ile ilgili çalışmalar tam bir kolonyal perspektiften ele alındığından kolonyal güçlerin asimilasyon saldırıları görmezden gelinerek bu devletlerin kolonyal politikalarına uygun olarak konu ele alınmış ve bu biçim akademide adeta tek yol olarak fikslenmiştir. Dolayısıyla

¹⁶ UN Permanent Forum on Indigeneous Issues, https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/5session_factsheet1.pdf, (Son Erişim: 12 Nisan 2021)

¹⁷ Uluğ, 2009, 19-20.

¹⁸ “Kurdish Alevi Belief System, Rêya Heqî/Raa Haqî: Structure, Networking, Ritual and Function”, In Kurdish Alevis and the Case of Dersim, Historical and Contemporary Insights, by Erdal Gezik and Ahmet Kerim Gültekin, 45-73. New York: Lexington, 2019, 45-46.

Alevilerin kendilerinin ne dediğiyle ilgilenmekten öte nasıl olmaları gerektiği şeklinde betimlenmiş, yani kolonyal güçlere akademi üzerinden bilgi üretilmiştir. Bu kolonyal bilgi üretimi süresince Aleviliğin temsiliyeti, İslam algısı ve İslam gibi kolonyal dinsel bir ideolojinin bilgisi ile ele alınmış olduğundan Alevilik ve çevre yani kutsal coğrafyası ve bu coğrafyanın sadece insan üyeleri değil aynı zamanda insan olmayan diğer üyelerinin varlığı da inancın kapsamından üretilen bu yapay bilgi ile çıkarılmıştır. Yani kendisini içinde tanımladığı, davranışlarını, kimliğini, totalde varoluşunu anlamlandırdığı, felsefesi ve hukukunu bina ettiği bu çevre ve insan ilişkisi, kolonyal bakış açısına uygun olarak hoyratça koparılıp atılmış, bu yolla İslam'a asimile olacak bir perspektiften yeniden tariflenmiştir. Bu tarif üzerinden hem etnik hem de dinsel ideolojik arka planla inancın coğrafyası sömürgeleştirilebilir boş bir araziye çevrilmiş ve Alevilerin kolektif hakları da varlığı gibi görünmez kılınmıştır. Bu çaba özellikle de akademi üzerinden devam ettirilirken bu kolonyal üretime uygun olmayan akademik çalışmalar da devlet ve devletin aktive ettiği kişi ve kurumlar üzerinden sistematik saldırılara maruz bırakılmış ve bırakılmaktadır.

Tam da bu nedenlerle bu bölge, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde farklı politikalar, yasalar ve uygulamalara maruz bırakılmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti için Kürt Alevilerin önemli merkezi olan Dersim'in direkt hedef haline geldiği, Koçgiri'nin ilk hedef, arkasından Dersim'in soykırıma tabi tutulması alenen söylenmektedir. Dolayısıyla sistemli ve sürekli olarak gündelik hayattaki taciz, ayrımcılık ve baskılar bu planın bir parçası olarak işlemeye devam ederken, kolonileştirilecek olan bölgede Dersim "çıban"¹⁹ olarak kesilip atılması gereken, istenmeyen bir parçadır. İşte bu parçanın koparılıp atılması için 1937-38'de yapılan soykırımla, çoğunluğu kadın ve çocuk olan minimum 46.000-63.000 arasında insan imha edilmiş ve on binlercesi Batı kentlerinde Türkleştirilmek ve Müslümanlaştırılmak üzere zorla iskana tabi tutulmuşlardır.²⁰ Soykırımın yapıldığı dönemdeki askeri operasyonlarda ve sonrasında kurtulanların dahi imha olması için çevre üzerine de sistematik saldırılar planlanmış ve uygulaması yapılarak açlık ve hastalıklardan ölmelerini sağlayacak biçimde çevresel şiddet devreye sokulmuştur.²¹ Son yıllardaki baraj yapımları, orman yakma, bombalamalar vs. çevresel şiddet, bu makalenin ana teması olarak, bu politikanın günümüzdeki biçimi ve devamıdır.

¹⁹ JUK raporu, 2010 [1932], 224.

²⁰ Dilşa Deniz, *Dersim Genocide 1937-38*, 39.

²¹ Age, 31.

Patriarkal İç Sömürgecilik: Etno-Dinsel Beden Olarak Çevre ve Çevresel Şiddet

Dersim,²² -elbette Kürdistan'da- bugünkü haliyle küçük ancak politik anlamı açısından stratejik bir kenttir. Yerleşim alanlarında 1,000-1,500 olan rakım, dağlık alanlarda 3,000 metreye kadar çıkar. Bu nedenle 1930'lara kadar ne Osmanlı ne de Cumhuriyet döneminde devlet, bu bölgenin tamamına hâkim olamamıştır. Osmanlı ve sonrasında Cumhuriyetin bin bir türlü önleme çabasına rağmen, bu coğrafya kendi inanç, kimlik ve kültürleriyle var olabilecekleri bir sığınaktır. Kutsal topraklarıdır ve bu kutsiyeti hatırlatacak ziyaretler ve nişangehlerle bezelidir. Yine bu nedenle de bu coğrafya ve içindekiler, insanlar ve insan olmayan üyeleri ile bir bütün olarak yaşam ve inanç kozmolojisinin toplamını oluşturmaktadır. Yine bu yüzden de kolonyal güçlerin "çıban" olarak tanımlayabilecekleri kadar, yani zapt edemedikleri bir nefret objesidir. Artık bir coğrafya değildir, nefret edilen bir dinin, etnisitenin ele geçirilmesi gereken bedenidir. 1937-38, bunun uzun yıllar hazırlanmış ele geçirme hamlesidir.

Bu mekânsal bedene tamamen el koymanın yolu ise binlerce yıldır bu coğrafik yüzeyi bir arşive dönüştüren inanç ve kültürün tamamen silinmesi, bu yerelliğin/köklülüğün ortadan kaldırılarak yerine sömürgeci coğrafik köksüzlüğün yerleştirilmesidir, planlanan. Genelde Kürdistan, özelde de Dersim'deki çevresel şiddet, bu yerelliğin işaretlerini coğrafyanın yüzeyinden silme, burayı tamamen zapt etme ve burayı bir "Türk toprağı"na çevirecek iç sömürgeleştirme çabası olarak çevre üzerinde ırkçı ve cinsiyetçi bir şiddetin devreye sokuluşudur. Bu nedenle bu makalede Jaimes Guerrero'nun Patriarkal Kolonyalizm²³ kavramı temel alınarak seksist/patriarkal bir kolonizasyon sürecinin çevresel şiddet formu tartışılmaktadır.

²² Dersim Osmanlı Döneminin sonuna kadar da daha geniş bir coğrafyanın yani Kürt Alevilerinin yaygın olarak yerleşik olduğu daha geniş bir alanın adıdır. Merkezi zaman zaman değişse de bir sancaktır. Ulus devletin kuruluşu ile birlikte bu bölge siyasi olarak farklı illere bölündü ve şu an Tunceli il sınırları olarak belirlenen bölge bu isimle anılmaya devam edildi. Ancak orijinal alan olarak Tunceli, Elazığ, Bingöl, Kiğı, Erzincan, Maraş, Adıyaman, Sivas, Erzurum and Gümüşhane gibi illeri kısmi ya da tamamını içeren bir bölgedir. Cumhuriyetle birlikte Türk-İslam sentezi kapsamında bu Kürt Alevi illeri, özel politikalarla demografisi değiştirilerek buralar çok ırkçı ve dinci bölgelere dönüştürüldüler.

²³ M. A. Jaimes Guerrero, "Patriarchal Colonialism" and Indigenism: Implications for Native Feminist Spirituality and Native Womanism." *Hypatia* 18, no. 2 (2003): 58-69. Accessed February 9, 2021. <http://www.jstor.org/stable/3811011>, 60.

Kolonyalizm ve Cinsiyetçi Çevresel Şiddet

Jaimes Guerrero bu kavramı, sömürgelerde kadınlara yönelik kullanılan patriar-kal sömürgecilik olarak tartışırken bu makalede kadınlaştırılmış çevresel beden algısı üzerinden, sömürge halkların coğrafyasının dişil bir beden olarak işgal/ele geçirme, tecavüz ve tacizinin çevresel şiddet biçimindeki uygulaması tartışılmaktadır. Bu tartışma, özellikle kolonyal işgal ya da güç savaşlarında kadınlara karşı kullanılan tecavüz, taciz ve bedensel zarar verme, yani belli bir grubun kadın üyelerine karşı kullanılan cinsiyetçi şiddetin, aynı biçimde belli bir grubun coğrafyasına/çevresine yönelik bir formda da gerçekleştirildiği iddiasına dayanmaktadır. Savaşlardaki yaygın tecavüzler “gendered genocide” yani cinsiyetlendirilmiş soykırım kavramı burada cinsiyetlendirilmiş çevre ırkçılığından kaynaklı çevresel şiddet formunda ele alınmaktadır.

Kolonyalizm bağımlı bir bölge halkını kontrol eden ve bu kontrolün savunuculuğunu yapan,²⁴ gaspçı, yağmacı bir süreç olarak önceden yaşayanları ve topraklarını²⁵ yani insan ve doğal kaynaklarının sömürülmesini sağlayan bir güç mekanizmasıdır. Sömürgeciliğe uygun olarak doğanın ötekileştirilmesi ise Rönesans döneminde şekillenir. Bu dönemde Batı’nın kolonyal yaklaşımı ve çevre bilgisi yerleştirilirken buna uygun olarak da Batılı olmayan kimliklerin “yerli vahşi”ler olarak yapılandırıldığı bir süreç de eş zamanlı başlatılmış olur.²⁶ Genelde Kürtlerin, özelde de Dersim Kürt Alevilerin, İslam monoteizmi ve Türk nasyonalizmi tarafından vahşi, tehlikeli ve sapkın olarak inşa edilmeleri²⁷ işte bu sömürgeci sürecin “doğal” bir sonucudur.

Kolonyal dinler olarak İbrahimi gelenek (Yahudiliği seçilmiş halk iddiası ve ancak doğumla üyelik kabulü nedeniyle dışında bırakarak), 4. yüzyıldan itibaren yani Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğunun resmi dini haline gelmesiyle birlikte, Kudüs’ü “işgal”den kurtarmak, Pagan ve “sapkınları” cezalandırmak için Haçlı ordularının mobilize edilişi ile esas halini ve formunu alan sömürgecilik, aynı biçimde İslami cihatla daha yıkıcı bir formda, özellikle de Ortadoğu’da kurumsallaşarak özel bir geleneğe oturur. Bu iki dinden olmayan bütün toplulukların coğrafyalarını vahşi saldırılarla kontrol altına almak ve tutmak, özellikle din değiştirmeye zorlamak temel bir yöntemdir. Bu yolla tehdit olabilecek kitleler, kolonyal ideolojinin hem

hakimiyeti altına alınırlar hem de onun için savaşılmaya zorlanırlar. Kolonyal ideolojiler olarak bu dinler, farklılıklara, yerelliliklere saldırarak²⁸ kolonyal süreci meşru ve kalıcı hale getirecek yerellik karşıtı ideolojik kurumsallaşmalara odaklanırlar. Bu nedenle Burkhart, kolonyalizmin göz koyduğu toprakları nedeniyle, tarihsel ve felsefi olarak yerli halklarla soykırımcı bir ilişki içine girdiğine dikkat çekerek onlarla toprakları arasındaki derin felsefi ilişkiye vurgu yapmaya özen gösterdiğine işaret eder.²⁹

Osmanlı’nın çöküşünün ardından, yeni kurulmuş ulus devlet politikasının, dış sömürgeleri yitirince bütün odaklanmasını sınır içinde kalan topraklardaki iç kolonyal sürece odakladığını belirtmiştik. Bu süreçte Ermenilerden Osmanlı dönemindeki soykırım ve arkasındaki kitlesel göçle “kurtulduklarından,” Rumları da değişim ile yolladıktan sonra geriye kalan ana hedef Kürtler ve Alevilerdir. Türk sömürgeciliğinde “Türk toprağı,” yaratmak için toprak ve toprağı elinden aldıkları ya da almaya çalıştıkları yerli topluluklarla ilişkisini bırak görmezden gelmeyi, tam tersine sanki buraya 1070’li yıllarda ilk Orta Asya göçerleri ulaştığında boş bir alanmış gibi temsili temel sömürgeci bir tutumdur. Bu nedenle yüz binlerce yıllık, yüzlerce medeniyetin beşiği olan Anadolu/Küçük Asya’nın boş bir arazi olarak yansıtılması ve kendi işgalci konumlarının gizlenmesine, dolayısıyla da bu topraklar üzerinde hak iddiasına bulunmalarına olanak sağlamaktadır. Özellikle de daha yakın tarihteki yerleşimcilerinden bahsetmekten itina ile kaçınılması bu nedenle elzemdir. Kolonyal politik bir tutum olarak Howie’nin de bahsettiği gibi³⁰ sömürgeci güçler, karşılaştıkları yerli halkları ya çok eski bir tarihe ya da tarihsiz bir geleceğe yerleştirirler. Böylece, Anadolu ve Kürdistan’ın sömürgeleştirilmesinde açıkça gördüğümüz gibi sömürgeleştirilen topraklar “boş ve uygun” inşa edilerek bununla mülksüzleştirme, işgal ve tarihsiz bir geçmişin meşrulaştırılması kotarılmaya çalışılır.³¹

Bu paradigmayı destekleyen şey ise bu makalede tartıştığım gibi, halkın ve toprağın tarihsel bağlantılarına çevresel şiddet formuyla saldırma yöntemidir. Bu saldırıyı en çok Dersim ve Kürdistan’da seçilen baraj yeri seçiminde görmekteyiz. Örneğin Hasankeyf’i yok edecek olan Ilisu, Dersim’de kutsal mekan olan Gola Çetu’nun Uzunçayır Baraj sularının yükselmesiyle merkezde sular altında kalması sağlanırken Gola Xızır’ın (Seyrantepe) baraj sularının altında bırakılması,

²⁴ Age, 60.

²⁵ Age, 61.

²⁶ Burkhart Brian, “Indigenizing Philosophy through the Land: A Trickster Methodology for Decolonizing Environmental Ethics and Indigenous Futures.” Michigan State University Press, Project MUSE.

<https://muse.jhu.edu/book/66781>, 2019, 5. (Son Erişim: 14 Nisan 2021)

²⁷ Deniz, Dersim Genocide 1937-38, 34.

²⁸ Burkhart, Indigenizing Philosophy, 25.

²⁹ Burkhart, Indigenizing Philosophy, 3.

³⁰ R. Howitt, “Scales of coexistence: Tackling the tension between legal and cultural landscapes in post-Mabo Australia”, *Macquarie Law Journal*, vol. 6, 2006, 49–64.

³¹ N. In Gombay & M. Palomino-Schalscha, *Indigenous Places and Colonial Spaces: The Politics of Intertwined Relations* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315472539>, 2018, 9.

Dersim Soykırım mekanı olan Kutu Deresi'nin sular altında bırakacak şekilde yeni barajların inşa sürecinin hızlandırılması ile yine Zilan deresindeki barajlarla Zilan kırımının yapıldığı suç mahalının gizlenmesi, Adıyaman'da Kürt Alevi köylerini etkileyecek yerlerin baraj alanı olarak seçilmesi bunun en açık kanıtlarıdır. Bunlar, buradaki yerli halkların ve toprak bağlantısına yönelik saldırılar olarak, özellikle halen varlığını devam eden halklara karşı daha şiddetli bir içerik, daha sert metotlar ve geniş bağlamlar üzerinden yürütüldüğünü göstermesi açısından dikkate değerdir. Bunlardan başta Kürtler olmak üzere Ermeniler, Süryaniler, Rumlar, Pontus vs. olarak tarihsel yakınlıklarına ve günümüzdeki varlıklarına bağlı olarak şiddeti artıp azalmaktadır. Şiddetin en önemli kısmı bu halkların üzerinde kendini var ettikleri, yani kullanım alanları olan toprakları, Balkanlardan ve Orta Asya'dan Türkleştirilen ve Müslü-

manlaştırılan, yüzde yüz devletin sponsorluğunda Anadolu ve Kürdistan'a getirilen göçmen kitlelere, bu amaçla çıkardıkları yasaları kullanarak hukuki ancak gayri meşru ve sistemli bir şekilde devredilmesidir. Devşirilmiş ve ithal edilmiş bu yığınlar, öteki halklardan gasp edilmiş bu topraklar devredilirken karşılığında Türkleşme ve İslamlaşmaya devam ve gerektiğinde de Türkleşmeyen ve Müslümanlaşmayan yerli halklara karşı milis kuvvetleri olarak katliamlar ve pogromlarda yer almaları talep edilmektedir, zımni olarak.³²

Genelde tüm Kürtler, özelde de (Dersimli) Kürt Aleviler, vahşi, medeniyetten uzak, sapkın, gerici olarak yaşadıkları topraklardan sökülüp atılmalarını, o toprakların Türkleştirilmiş ve Müslümanlaştırılmış devşirme topluluklara devri, öte yandan da Dersimli Kürt Alevilerin Batı'da Türkleştirilecekleri ve Müslümanlaştırılacakları alanlara seyrek halde serpiştirilmeleri hedeflenir.

Bu süreçte Dersim ve Kürtler için kullanılan retorik "medeniyet getirmektir." Bu nedenle bu sürecin devamında Dersimli Kürtlerin özellikle dehumanizasyonu, yani insanlıktan çıkarılma, aşağı, sapkın, tehlikeli olarak toplumda inşa etme sürecini görüyoruz.³³

³² Pozisyonları gereği bu devşirilmiş ve ithal edilmiş kitleler yerli halkın gözünde muhacir ve bir tür "işgalci" olarak algılandıklarından, otomatikmen hasım haline getirilmiş durumdadırlar. Bu durumda kendilerini daha güvensiz hisseden muhacir kitleler, talep edildiği biçimiyle Türkçü ve İslamcı kimliklerini daha sert kullanma eğilimindedirler. Çünkü devletin desteğini yitirmek onlar için her şeyini yitirmek anlamına geleceğinden, kendilerinden isteneni hemen yerine getirmede tereddüt etmezler. Bu yüzden Türkiye'deki tüm pogromlar, derin devletin komutunda bu sivil faşist gruplara yaptırılmaktadır.

³³ Baran, Basında Dersim, 125.

Genelde tüm Kürtler, özelde de (Dersimli) Kürt Aleviler, vahşi, medeniyetten uzak, sapkın, gerici olarak yaşadıkları topraklardan sökülüp atılmalarını, o toprakların Türkleştirilmiş ve Müslümanlaştırılmış devşirme topluluklara devri, öte yandan da Dersimli Kürt Alevilerin Batı'da Türkleştirilecekleri ve Müslümanlaştırılacakları alanlara seyrek halde serpiştirilmeleri hedeflenir.³⁴ "Gericilik," "vahşilik," "derebeyliğe karşı savaş" gibi söylemler kullanılarak "medeniyet getireceğiz" retoriği ile toprak gaspı ve yerli halkın oradan çıkarılması, asimile edilecekleri alanlara sürülmeleri bu çerçevede gerçekleştirilmektedir. Naşit Uluğ bunu "Doğu'daki toplumsal teşkilat zamanla ve gelişmeyle tasfiye olunamaz. Ona Cumhuriyet'in Çelik Neşteri ile müdahale etmek lazımdır. Bu teşkilat, inkılabın sert ve kökten metodu ile tahrip ve imha edilmezse tabii vaziyet dönmüştür demek yalancılık olur"³⁵ biçiminde net olarak açıklar.

Bu nedenle, Burkhart, insan toplulukları ve toprak, özelliğinin yapısı, kültür, bilgi ve güç arasındaki ilişki konusunda kolonyal güç yapılarının derinlemesine incelenmesi gerektiğini belirtir.³⁶ Bir kolonyal inşa olarak, doğadan uzaklaşmayla kurulan ilişki üzerine bina edilen medeniyet, diğer sömürge toplumlarda olduğu gibi Dersim'de ve Kürdistan'da Kürt ve Kürt Alevilerinin inanç ve politik sisteminin imha edilmesinin arkasındaki ana ideolojik taşıyıcıdır. İç kolonyal sürecin resmî ideolojisi olan Türk İslam Sentezinin (TİS) ilk hedefinin Kürt Alevilerini ve onların topraklarını hedeflediğini, daha yeni yönetim kurulmadan bile ilk olarak vurdukları yerin Koçgiri (1921) olmasından anlayabiliriz. Bunun devamında Dersim (1937-38) soykırımını³⁷ görüyoruz. Ana politika, dönemin Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın "Dersim evvelâ Koloni gibi nazarı itibara alınmalı, Türk camiası içinde Kürtlük eritilmeli, ondan sonra tedricen öz Türk hukukuna mazhar kılınmalıdır"³⁸ cümlesinde özetlenmektedir. Hala tedavülde olan bu politika, gündelik hayatta, fiziksel kırımın yapılamadığı dönemlerde, bu makalenin de tartıştığı gibi, sürekli ve sistemli ayrımcılık ve çevresel şiddet biçiminde devam ettirilmektedir. Ashill Mbembe'nin belirttiği gibi, kolonyal işgal, belirli bir coğrafik alanın gaspı, sınırlandırılması ve fiziksel gücün kullanılması ve mekânda yeni sosyal ve mekânsal ilişkilerin tanımlanmasını içerir.³⁹ Dersim ve Kürdistan'da özel yasaların

³⁴ Deniz, Dersim Genocide 1937-38, 34.

³⁵ H. N. Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, İstanbul: Kaynak, 2018, 10.

³⁶ Burkhart, 2019, 6.

³⁷ Deniz, Dersim Genocide, 1937-38.

³⁸ Deniz, Dersim Genocide, 23; Jandarma Umum Komutanlığı Raporu (bundan sonra JUK), İstanbul: Kaynak, (1932) 2010, 242.

³⁹ J.-A. Mbembe, Libby Meintjes, *Necropolitics, Public Culture*, Volume 15, Number 1, Winter 2003, 11-40, Duke University Press, 25.

işletilmesi,⁴⁰ halkın çevreden yararlanmasının askeri kontrol noktaları, özel alan ilanları, yasak mıntıklar ve diğer çevre üzerinde fiili olarak uygulanan özel tutumlar işte Mbembe'nin bahsettiği kolonyal işgalin en açık örneğidir.

Doğal kaynaklarla ilgili uyumsuzlukların genellikle direkt olarak silahlı çatışma ya da bedensel zarar verme üzerinden değil daha çok çevreye yönelik şiddet olarak ortaya çıktığı bilinmektedir.⁴¹ Kolonyalizm ve patriarkanın kesişim kümesindeki kadınlık/dişilik konusu yani kolonyalizmin yerli kadınlara yönelik tutumu, Jaimes Guerrero'nun kavramı ile, "patriarkal kolonyalizm"⁴² önemli kavramsal bir çerçeve olarak koloni ülke halklarının kadınlarına yönelik cinsiyetçi politika ve uygulamalarını tanımlamada kullanılmaktadır. Bunun örnekleri özel yasalar ve koşullar altında yönetilen Kürdistan'da bol miktarda karşımıza çıkar. Örneğin 2015 yılında Kürdistan'da yakılıp yıkılan kentlerdeki Kürt evlerinin duvarlarına yazılan cinsiyetçi sloganlardan, cezasız bırakılan üniformalıların tecavüz ve tacizlerine, son yıllarda özellikle korucu Kürtlerin karıştıkları tecavüz ve tacizler, sosyal medyada Kürtlerle ilgili cinsiyetçi paylaşımlar vb. gibi çok sayıda örnekleri vardır. Ancak bu makale kolonyal patri-arkal uygulamanın başka bir boyutu, *cinsiyetçi çevresel şiddet* formunu tartışmaktadır.

Kolonileştirilen halkların sadece kendileri değil aynı zamanda doğası, çevresi, toprakları boyunduruk altına alınmaktadır. Bu nedenle burada öteden beri olagelen değerler, anlayış ve uygulamalar gibi bir dizi tutum, sömürgecilerin delokal yani yerele ait olmayan, dışarıdan getirilen değerler, tutumlar, önceliklerle değiştirilmesi kolonyalizmin devamı için elzemdir. Yerelin doğası/çevresi üzerinde egemenlik kurmak, "vahşi yerli karakterini" kontrol etmek,⁴³ onu ve ona dair olan her şeyi değiştirme ve dönüştürmeyi hedeflerken bunun zorbalıkla yapılmasını meşrulaştırmaktadır. Kolonyalizmin militarist/seksist karakteri sadece kadınların bağımlı kılınmasını değil, aynı zamanda kadınların bağımlılığını da sağlayacak olan dişileştirilmiş yerliye ve doğaya hükmetmeyi, zapt etmeyi hedefler.⁴⁴ Bu yüzden insan ve çevrenin etkileşiminde saldırgan ve seksist tanımlamalarda doğa baştan çıkarıcı, ayartıcı, belalı dişi olarak belirir.⁴⁵ Bu dişil beden yani doğa, kolonyal süreçte

sadece baştan çıkarıcı, tehlikeli bir dişi değil aynı zamanda düşmanın ele geçirilmesi ve ırzına geçilmesi gereken dişisi, mülkü, bedenidir.⁴⁶ Bu nedenle kullanılan çevresel şiddet aslında düşmanlaştırılmış olan bu dişil bedene karşı bir savaş yöntemidir. Bu yolla hem bedenin ele geçirilmesinde kullanılan cinsiyetçi bir soykırım - savaşlarda kullanılan yığınsal tecavüzlerde olduğu gibi-, hem de etnisiteye yönelik etnik bir tecavüzdür.⁴⁷ Bu makaledeki kullanımıyla, çevresel formda meydana gelmiş etno-dinsel bir topluluğa yönelik toplu bir tecavüz ediminin, bir tür etnik temizlik formunun çevreye saldırı biçimindeki uygulamasıdır.⁴⁸ Dolayısıyla doğası üzerinde bayrak, dağ yamaçlarına yapılan devasa Türk askeri sembollerinin kazılması, hakim tepelere yapılan kalekollar sembolik olarak bu dişil etno-dinsel bedene penetrasyonu, bu bedenin işgal edilmesini temsil etmektedir. Her gün bu sembolik söylemle bu işgal ve penetrasyon hatırlatılarak, buradaki kolonyal erilik bir yandan gücünü hatırlatırken, öte yandan seksist militarist bir hazza ulaşır. Bu yolla patriarkal kolonyalizm yerelin bedenine yönelik bu saldırganlıkla gündelik seksist hazın yeniden ve yeniden üretimini devam ettirir.

Hâkim tepelerde konumlanmış kalekollarla, üç yüz altmış derece ve yedi yirmi dört saat Kürt kadınları, erkekleri, çocukları, evleri, köyleri, yolları ve hayatları pornografik bir faaliyet olarak Türk militarizmi tarafından izlenmektedir. Türkçede sahip olmak bu nedenle aynı zamanda hem askeri hem de cinsel şiddet terimidir. Zorla el koymayı tarifler. Burada bir yandan kolonyal bir faaliyet olarak yerli bir halkın toprağı/yaşam alanı gözetilirken ona bir cinsel katman da yerleştirilerek sembolik cinsel bir saldırı içeriğini de ekler. Bu algılayışın sonucu olarak tecavüz ve taciz hem cinsel hem de militarist kavramlardır.⁴⁹ Devasa askeri bir teknoloji kullanarak toprağına el koyduğu etno-dinsel yerli halkın hayatına, çevresel seksist bir şiddet formu ile sürekli bir tecavüz ve taciz ilişkisi kurmaktadır. Çevredeki her deliğe bomba bırakarak saldırmak, militarist bir seksizmle yerli halkların elindeki toprağı, -buradaki konumu ile iç kolonyal bir politik yöntem olarak- çevresi üzerinden formüle edilmiş bir tecavüz formudur. Bu anlamıyla tecavüz psikolojisi olarak sadece yerli halkın çevresel bedenine tecavüz ve gasp hali de değildir, aynı zamanda çok biçimli ve katmanlı olarak bedensel ve ruhsal olarak zarar verme halidir.

⁴⁰ OHAL, Tunceli Kanunu, Takrir-i Sukun, İskân Kanunu vb.

⁴¹ Lucero Radonic, "Environmental Violence, Water Rights, and (Un) Due Process in Northwestern Mexico," *Latin American Perspectives*, Vol. 42, No. 5, September 2015, pp. 27-47, <https://www.jstor.org/stable/24574866>, 29. (Son Erişim:13 Nisan 2021)

⁴² Jaimes*Guerrero, 65.

⁴³ Radonic, *Environmental Violence*, 31.

⁴⁴ Jaimes*Guerrero, *Patriarchal Colonialism*, 65.

⁴⁵ G. Palsson, *Nature, Culture, and Society: Anthropological Perspectives on Life*, Cambridge: Cambridge University Press, doi:10.1017/CBO9781316084519, 2015, 143.

⁴⁶ In Quran, women defined as the tillage of men and a call made for men, "So come to your tillage as you wish" (Arat, 2000) Zehra Arat, *Women's Human Rights in Islam: Revisiting Quranic Rights*, 2000, 78.

⁴⁷ Sherrie L. Russell-Brown, *Rape as an Act of Genocide*, 21 Berkeley, Int'l Law., 2003, 350-374. <http://scholarship.law.berkeley.edu/bjil/vol21/iss2/>, 2003, 351. (Son Erişim: 13 Nisan 2021)

⁴⁸ Reid-Cunningham, Allison Ruby, "Rape as a Weapon of Genocide," *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*: Vol. 3: Iss. 3: Article 4. <https://scholarcommons.usf.edu/gsp/vol3/iss3/4>, 2008, 281. (Son Erişim:13 Nisan 2021)

⁴⁹ Dilşa Deniz "Penis İdeolojisi", *Amargi Feminist Dergi*, Sayı: 2, 2011, 58-59, 58.

Çatışma ve/ya işgal durumlarında kadınlara yönelik sadece tecavüz gibi cinsel şiddet uygulanmamaktadır aynı zamanda ciddi bedensel ve dolayısıyla da ruhsal zararlar verecek şiddet metotları da eş zamanlı olarak bir nefret nesnesine dönüştürülen bu bedene uygulanmaktadır. Örneğin kafa tasları kırılmakta, bedenleri kesici ve delici aletlerle kesilmekte, yakılmakta, meme, vajinaları başta olmak organları kesilmektedir.⁵⁰ Bu bedensel şiddet formu aynı biçimde çevresel saldırı formlarında da ortaya çıkmaktadır. Bu nedenledir ki Dersim ve Kürdistan, çevresel şiddetin, yani fiziksel ve psikolojik zarar verme ediminin en sık görüldüğü coğrafyadır günümüzde. Örneğin orman yakmalar, Ruanda’da tecavüz edilen kadınların cinsel organlarının tüylerini ateşe verme ile nitelik olarak farklı değildir. Yine aynı biçimde soykırımcı tecavüzün bir metodu olan HIV’li⁵¹ hastaların sistematik tecavüzlerde kullanılması⁵² ile çevreye tonlarca zehirli madde, gaz boca etmenin arkasındaki amaç aynıdır. Her ikisi de tecavüz edilen bedeni bundan sonra da ağır sağlık sorunlarıyla boğuşmaya yönelten, bundan sonraki nesillerin yaşamasını engelleyen tecavüz mantalitesinin soykırımcı yöntemi ile aynıdır. Nitekim son yıllarda Dersim’deki ölüm nedeni olarak ikinci sıraya yerleşen kanser oranının⁵³ bu zehirli gaz kullanımı ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu yolla kendilerine teslim olmayan bedenleri hastalıklara teslim olmasını planlayan vahşi bir soykırım örgütlenmiş olur.

Burada sadece insan soykırımından değil insan olmayan canlıların soykırımından da bahsetmekteyiz. Özellikle pek çok türün bu coğrafyada endemik olduğu düşünülürse bu kolonyal vahşi yok etme mantığının sadece bölgeye değil dünyadaki tüm canlıları zarara uğratma edimi olduğu daha rahat görülebilir. Ayrıca ormanları ateşe verirken ya da bombardımanlarla tonlarca zehirli, öldürücü gazı ve maddeyi boca ederken, hangi türlere ne kadar zarar verdiğini, bu zararın kaç yıl devam ettiğine dair henüz bir çalışma yapılabilmemiş değil. Dolayısıyla çevresel şiddetin aslında uluslararası tüm insanlığa ve tüm diğer canlılara karşı soykırımcı bir suç olarak ele alınması gereken bir özelliği vardır.

⁵⁰ Russel-Brown, Rape, 353.

⁵¹ Russel-Brown, Rape, 354.

⁵² Russel-Brown, Rape, 353.

⁵³ Kanser Dersim’de ikinci sıraya yükselen ölüm nedenidir. Üçüncü sırada da solunum sistemi ile ilgili nedenler yer alırken, birinci sıradaki dolaşım sisteminin de yine çevreye salınan, orman yangını sonucu yayılan gazlar vs. ilişkili olması pekâlâ mümkündür. Bkz. “Tunceli Ölüm Nedeni İstatistikleri,” Özgür Dersim Gazetesi, 12 Temmuz 2013, <https://www.ozgurdersim.com/yerel/tunceli-olum-nedeni-istatistikleri-h6578.html>; *Yeni Dersim*, 8 Şubat, 2021, “İşte Tunceli’deki ölüm nedenleri,” <https://www.yenidersim.com/guncel/iste-tunceli-deki-olum-nedenleri-h701.html>. (Son Erişim Tarihi 13 Nisan 2021)

Bu bedensel zarar verme formunu son yıllarda başta Dersim olmak üzere Kürdistan coğrafyasında yoğunlaştırılan baraj yapımlarında da görmektediriz. Burada da bedende derin yarıklar/su birikintileri oluşturarak bedensel bütünlüğün bozulması hedeflenmektedir. Hidrohegemonya ile suyun potansiyel gücünü teknolojiyle bu bedensel bütünlüğü hem bozmak hem de bu bedenin bir parçası olan suyu bedenin işgal aracına dönüştürerek kendisine karşı bir silaha çevirmek gibi bir politika güdülmektedir.

Dersim’in Rêya Heqî inancının kutsal coğrafyası olduğunu düşünürsek bu kutsal çevresel bedene yönelik kolonyal bir dinin saldırısı olduğunu da hesaba katmamız gerekiyor. Yukarıda belirttiğim gibi kolonyalizmin farklılıklara yönelik saldırganlığı sadece etnisite vb. değil, ideolojik bir içerik olarak kolonyal olmayan ve kendileri için risk teşkil eden yerel dinleri imha etmede daha hevesli davranmakta, en sert metotları bu dinlere karşı kullanılmaktadırlar. Türk kolonyalizmi olan akıncılığı ile İslam’ın cihadının birleşimi olan Türk İslam Sentezi gibi özel bir form, hem etnik cinsiyetçiliği aynı zamanda da dinsel cinsiyetçiliği harmanlar. İslam’ın bugüne kadar hâkim olan sert cinsiyetçi yorumunda, kadın ve çevre zapt edilmesi gereken iki öge olarak altı çizilir. Bu yolla bölgenin hem kadınları hem de kadınlaştırılmış doğası/çevresi ağır cinsiyetçi etno-dinsel kolonyal bir sürecin militarist saldırısına uğrarken, özellikle dinsel olarak İbrahim’i gelenekten olmayan yerli dinlere saldırısı daha da vahşi bir forma evrilmektedir. Nitekim IŞİD’in Şengal’e saldırısı, Êzîdî kadınlara yönelik sistematik cinsel saldırılar, diğer Müslüman ülkelerde Êzîdî kadınların pazarlanması gibi örnekler bu özellikten kaynaklanmaktadır.

Aynı geleneğin Bosna-Hersek’de Sırp askerlerince kadınlara tecavüz edilip kasıtlı olarak hamile bırakılan ve doğuma zorlanarak rahimlere ekilmiş “Sırp tohumlarının”⁵⁴ saçılması planının arkasındaki mantalite ile Kuran’da da açıkça temsil edildiği gibi kadınları ve de doğanın erkeklerin tarlaları olarak algılanmasıyla yakından ilişkilidir. Bu yolla “o topraklara” fiili olarak tohumlarını ekerek işgal etme edimi, yani cinsiyetlendirilmiş soykırım politikası, Dersim 1937-38’de Kürt kadınlarına da yapılmıştır. Binlerce kadın sistematik olarak tecavüze uğramış, binlercesi bu saldırılardan korunmak için kendilerinin ve bağımlı olan çocuklarının canına kıymak zorunda bırakılmışlardır. Bu nedenle Dersim 1937-38 aynı zamanda cinsiyetçi bir soykırımdır da. Erkek nüfusu sistemli olarak imha edilirken kadınlar cinsel saldırıya uğramış, bedenleri üzerinde çeşitli işkencelerle saldırılar gerçekleştirilmiş, doğa ile birlikte -ormanlar, mağaralar, nehirler, dağlar- en ağır askeri ve cinsiyetçi saldırılara maruz bırakılmışlardır. Yakılan tarlalar ile traşlanan kadınların saçları arasında da nitel olarak bir fark yoktur.

⁵⁴ Allison Ruby Reid-Cunningham, "Rape as a Weapon of Genocide," *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, Vol. 3: Iss. 3, 2008, 286. <https://scholarcommons.usf.edu/gsp/vol3/iss3/4>. (Son Erişim: 13 Nisan 2021)

Burada başka hatırlatılması gereken Dersim Rêya Heqî inancının Panteist karakteridir. Yani tüm içindekilerle coğrafyasının inanç içindeki kutsal konumu. Bu inancın en temel karakteri, erkek egemen kültürel bir forma evrilmiş olan süreçte insanın merkeze konduğu bir yanı olsa da temelde tüm canlıların yaşam hakkına ve doğanın kendisine duyulan saygı en önemli özelliğidir. Bu nedenle burada doğaya karşı işlenen suçlar, inancın kapsamındaki anlam ilişkisi ile tüm canlılara ve kutsal coğrafyaya yapılan saldırı olarak çok daha ağır bir etkisi vardır. Saldırılan, kutsal mekânlarıdır. Bir kıyaslama olarak Müslümanlar için kendi camilerine, Hristiyanların kiliselerine ya da Yahudilerin sinagoglarına saldırıların, bombalamaların karşılığı ne ise Kürt Alevilerinin kutsal coğrafyalarına saldırı da aynıdır. Hatta daha da fazlasıdır. Çünkü bombalanan, yıkılan camiler, kiliseler yeniden inşa edilebilirler, oysa kutsal coğrafyanın, içindeki yaşamsal bütünlüğün, kutsiyet çemberinin içinde yer alan tüm canlıların geri getirilmesi mümkün değildir. Bu aynı zamanda inancın ve grup varlığının dolayısıyla kültürün imha edilmesi, ortadan kaldırılması anlamına gelir. Yani etno-kültürel kırım, soykırımın başka bir formudur.

Keza doğaya yapılan saldırıların mevcut inancın felsefesi kapsamında toplu bir işkence formu olduğu kolonyal güç tarafından bilinmekte ve bu anlamda da bilinci olarak kullanılmış olmaktadır. Daha da ötesi, bir topluluğun çevre-sini yaşanmaz hale getirmek, uluslararası akademik ve hukuksal terminolojide ekosayd olarak kabul edilmektedir. Tanım olarak ekosayd, soykırım benzeri sonuçlara yol açacak şekilde insan eliyle ya da başka sebeplerle belirli bir coğrafyadaki yaşamsal alanın, içindekilerin barışçıl bir biçimde yaşamlarını devam ettirmelerini engelleyecek veya ağır şekilde zarar görecektir. ⁵⁵ Ekosayd, ilk olarak ABD'nin Vietnam'da VIETKONG gerillalarının gizlenmesini sağlayan doğal bitki örtüsünü imha eden bitki kırıcı bazı kimyasalların kullanılması (herbicide) ile kavramlaştırılmıştır. ⁵⁶ Bu anlamıyla

Yahudilerin sinagoglarına saldırıların, bombalamaların karşılığı ne ise Kürt Alevilerinin kutsal coğrafyalarına saldırı da aynıdır. Hatta daha da fazlasıdır. Çünkü bombalanan, yıkılan camiler, kiliseler yeniden inşa edilebilirler, oysa kutsal coğrafyanın, içindeki yaşamsal bütünlüğün, kutsiyet çemberinin içinde yer alan tüm canlıların geri getirilmesi mümkün değildir.

çıkışı emperyal politik bir sürece dayanır. Baraj yapımları, orman yakmalar, bombardımanlar nedeniyle yapılan bu saldırılar çevrenin içindekiler için yaşanmaz hale getirecek biçimde tehlikeli kılınmasıdır, dolayısıyla da belli bir politik angajmanın çıkarı için çoğunlukla insan eliyle meydana gelmektedir. Bu yolla belirli coğrafik alanda, o coğrafyaya bağımlı olan canlıların direkt ya da indirekt ve toplu olarak varlıklarını devam ettirme olanaklarını kaybetme anlamına gelmektedir. Keza sosyal bir varlık olarak insan söz konusu olduğunda psiko-sosyal ve kültürel sonuçları da en az fiziki sonuçlar kadar önemlidir.

Dersim bağlamında kutsal coğrafyaya saldırı formu altında yapılması, doğanın insan olmayan diğer üyelerinin, yörede yaşayan insanların oradan çıkarılması kapsamında topyekûn bir imha süreci olarak değerlendirilmelidir. Hedeflenen şey aslında yerel halk açısından fiziksel ve sosyal anlamda planlanan etno-dinsel bir saldırının çevresel ırkçılık üzerinden işleme sokulmasıdır. Dolayısıyla, ormanların yakılması, çevrenin sistemli ve düzenli bir biçimde bombalanması, hatta son yıllarda yerli halkın bakış açısı bilindiği halde, izni ve izinsiz olarak toplu dağ keçisi kıyımları ⁵⁷ bu “düşman” bedene karşı kolonyal erkek egemen bir işgal ve saldırı gösterisidir. Bu yolla kutsal olan ve dokunulmaması gereken kutsal çevresel bedene zor kullanılarak ağır biçimde saldırılmakta, tecavüz edilmekte, gasp edilmesine çalışılmaktadır. Bu bedeni bütün kimliklerinden sıyrarak bir savaş ganimetine çevirme çabası olarak, mevcut barajlarla bir yandan bedensel bütünlük bozulurken öte yandan da bu beden üzerinde taşınan tüm kimlikli izler ve aidiyet sembolleri silinmeye çalışılmaktadır. İslami terminoloji ile, zor kullanarak bir başka dinin ortadan kaldırılması ve o dine mensup insanları zorla bu kolonyal ideolojinin içine sokularak işgalin -cihat- meşrulaştırılması için taraftar olmaya zorlanmaları anlamına gelecektir. Bu da yine soykırımsal formudur ve bir inancın bedensel bütünlüğüne -kutsal coğrafyasına- saldırılarak kotarılmaktadır.

Sonuç olarak Dersim ve Kürdistan'da coğrafya üzerinden çevresel ırkçı şiddet formuyla yapılan -kolonyal bir çaba olarak- ırkçı, cinsiyetçi ve soykırımcı bir pratiktir. Sistemattir. Uluslararası tüm sözleşmelere aykırıdır, suçtur.

⁵⁵ <https://ecocidelaw.com/the-law/what-is-ecocide/>.

⁵⁶ David Zierler, *The Invention of Ecocide Book Subtitle: Agent Orange, Vietnam, and the Scientists Who Changed the Way We Think About the Environment*, University of Georgia Press, 2011. www.jstor.org/stable/j.ctt46n5dg. (Son Erişim: 22 Mayıs 2020)

⁵⁷ Kemal Bülbül, “Bu Coğrafyanın Doğası Adaletsizlikle Karşı Karşıya,” *Mezopotamya Ajansı*, 25 Şubat 2021, <http://mezopotamyaajansi27.com/tum-haberler/content/view/126158?page=1>. (Son Erişim: 14 Nisan 2021)

Kolonyalizm, Din ve Siyahkadınlara Yönelik Şiddet

Betty Ruth Lozano Lerma¹
Çeviri: Özgül Saki

Din ve Amerika'da Afrikalıların Köleleştirilmesi

12 Ekim 1492'de Abya Yala'ya ayak basan sadece Hindistan'da bulmayı umut ettiği hazinelerle iyi kötü zenginleşme arayışında olan Avrupalı beyaz adamın kılıcı (Kristof Kolomb'un vahim hatası) değildi; aynı zamanda Kolomb'un hatasını ifşa eden İtalyan tacirini onurlandırmak için daha sonra Amerika diye adlandırılacak olan kıtanın orijinal nüfusuna zorla empoze edilen, onların öznellik ve bilinçlerini güçlü bir dönüşüme uğratan araç olarak Hristiyanlık da kıtaya ayak bastı. Hristiyanlık sadece yerli halklara değil, tarihte demografik bir felaket olarak bilinen süreç sonunda yerli halkların neredeyse tamamen yeryüzünden silinmesi nedeniyle 16. yüzyılın başından itibaren başlayan köle ticareti kapsamında köleleştirilerek Amerika'ya getirilen Afrikalıları ve torunlarına da kendini dayatacaktı.

Resmi adıyla fetih; ancak hayatta kalanlar arasında daha yaygın olarak istila diye bilinen süreçte, putperest² (Hristiyan olmayan) olarak görülen Abya Yala halkının insan sayılıp sayılmayacağı başta sorgulansa da bu sorgulama İberlerin kadınlara tecavüz etmesine, fallık egolarını (Dussel) yerli kadınlara ve onların kültürlerine karşı silah olarak kullanmasına engel olmadı.

¹ Cali-Kolombiya

² 1550 ve 1551 yılları arasında, yerli Amerikalı halkların mensuplarının ruhlarının olup olmadığının tartışıldığı Valladolid Konseyi olarak bilinen bir teolojik tartışma gerçekleşti. Daha önce 1512'te Burgos Konseyi, İspanyolların Hristiyanlaştırılmaya direnen yerli halklara savaş açma hakkını zaten ilan etmişti.

Avrupalıların, tecavüz yoluyla yerli kadınların bedenlerine el koyma girişimi gibi cinsel pratikler zaten istilanın en başından itibaren işgal ve tahakküm stratejileri olarak iş görüyordu. Bu nedenle "Latin Amerika'da, beyaz erkeklerin siyah ve yerli kadınlara uyguladığı kolonyal tecavüz ve bunun sonucunda ortaya çıkan melez karışım, bütün ulusal kimlik inşalarının kökenidir, [...] Bu sömürgeci cinsel şiddet aynı zamanda tüm toplumlarımızda bulunan cinsiyet ve ırk hiyerarşilerinin temelidir."³

Kadınlardan (ve hatta yerli ve siyah erkeklerden) cinsel taciz için, kölelerin yeniden üretimi için ve yapılması gereken diğer işler için istediği gibi yararlanan beyaz erkek, istismara uğramış siyahkadınların etrafında da bir ateşli kadın efsanesi inşa etti.⁴ Siyahkadınların erotizmi aşağılandı ve değersizleştirildi.⁵

Avrupalıların istilasının ve bunu izleyen sömürgeleştirmenin belirli toprak parçalarında sadece ekonomik, politik ve askerî açıdan dayatılmakla kalmayıp aynı zamanda egemenlik altına alınanların öznelliklerine de empoze edilmesi bu şekilde sağlandı ve Hristiyanlık burada öncü rol oynadı.

Din, Cinsiyet, Cinsellik ve Irkçılık

Dinsel alan, cinsellik ile ilgili imgelem ve öznelliklerin üretimi ve yeniden üretiminde hiç de önemsiz bir alan değildir. Kadınlar üzerinde uygulanan Havva-Meryem (Eva-Maria) tarzı iyi kadın-kötü kadın ikiliği Amerika'da ırklaştırılmıştır. Bir yanda beyaz kadın (yerli kadınlar da dahil) bakire ve iffetli Meryem imgesini temsil ederken diğer yanda baştan çıkarıcı Havva imgesini temsil eden arsız, utanmaz ve sahtekâr sayılan siyahkadın vardır. Kıtanın birçok bölgesinde zapt edilmiş halkların isyan kapasitesini simgeleyen bazı siyah bakireler olsa da kolektif imgelemde kurgulanan cinsellik ve günahla daha bağlantılı olan siyahkadın imgesidir. Ve bu imge klişeler, ırksal önyargılar yoluyla kendini gösteren ırkçı uygulamalarda somutlaşır.

Siyahkadınlar hâlâ her renkten erkekler tarafından ve erkekler için kullanıma açık seks nesneleri olarak görülür. Bizler kolonyal tarihin okunaklı izlerini "ırk" ve cinsellik olarak bedenimizde taşıyoruz. Bedenlerimiz, "ırk", cinsellik ve cinsiyet aidiyetlerimizin hiyerarşiler ve tabilikler olmaksızın birleştiği, birbirine bağlandığı

³ Carneiro, *Ennegrecer el feminismo*. 2014, 1. <http://www.bivipas.unal.edu.co/handle/10720/644>

⁴ Kadın ve siyah olma deneyimini birbirinden ayırmanın imkansızlığı nedeniyle her zaman "siyahkadını" bitişik yazarım.

⁵ Lorde, *La hermana, la extranjera. Artículos y conferencias*. Madrid: Editorial horas y HORAS, 2004, 5.

mekanlardır. Bedenin üretiminde işleyen düzenleyici rejim siyahkadınlar ve siyah erkekler için normatif heteroseksüellik ve hipercinselliği belirler (Urrea et ál 2008, 286) ⁶ ve onları, sömürgeci ırk düzenini ifade eden ve onu yeniden üreten, beyaz olmayanın sadece doğa olduğu söylemine tabi tutarak boyunduruk altına alır. Bu nedenle Hall, "‘doğalaştırmanın’, ‘farklılığı’ sabitlemek ve böylelikle ebediyen muhafaza etmek için tasarlanmış bir temsiliyet stratejisi" olduğunu savunur.⁷

Kaçırılan siyahların büyük bir kesiminin geldiği Batı Afrika kültürlerinde, kötülüğün dünyaya girişinden kadınları sorumlu tutan, cinsel ilişkiyi günahkarlığın mükemmel bir göstergesi haline getiren ve bedeni günah mekanına dönüştüren bir ilk günah teorisi mevcut değildir. Bu kültürlerde iyi-kötü ikiliği yoktur; tanrılar ve tanrıçalar ne mutlak kötü ne de mutlak iyidir, hatta mutlak dişil ya da eril de değildirler. Tanrıçalar bakire ya da iffetli değildir; cinselliklerinin, baştan çıkarma güçlerinin bilincindedirler. Yoruba kozmogonisinde, aşk ve tatlı su tanrıçası olan Oshum bir elinde ayna tutarak şehvetle dans eder; çünkü bedenine hayrandır, ondan utanmaz. Savaşçı Oghum'u sevişme sanatı sayesinde yenebilen tek kişi de Oshum'dur.

Kadın günahın ve kötülüğün kaynağı olarak görülmediğinde, Yoruba kültüründeki rahibeler örneğinde olduğu gibi kutsal olan ile çok yakın bir ilişki sürdürür. Amerika'da Afrika'ya özgü dinsel törenler/ayinler yapan rahibeler İspanyollar tarafından cadılıkla suçlanmış ve çoğu kez kazıklara bağlanarak yakılmışlardır. İspanyollar, rahibeleri kendi Batılı Hristiyan tahayyüllerine göre yargıladılar. Avrupa'da büyücülük ve şeytanla anlaşma yapmakla suçlanan kadınları yaktıkları gibi yaktılar. Kadınların yakılmasını haklı ve meşru gösteren bu suçlamalar, Grosfoguel'in Batılı erkeklerin epistemik ayrıcalığının kaynağı olduğunu savunduğu dört soykırımdan/epistemisitten (epistemicide-bilgi sistemi soykırımı) biridir.⁸

⁶ Urrea et ál 2008, "tensiones en la construcción de identidades de hombres negros homosexuales en Cali". En Peter Wade, Fernando Urrea y Mara Viveros, edit., Raza, etnicidad y sexualidades: Ciudadanía y multiculturalismo en América Latina, 279-316. Bogotá: Universidad Nacional de Colombia, Facultad de Ciencias Humanas, Centro de Estudios Sociales (CES), Escuela de Estudios de Género.

⁷ Hall, *El espectáculo del 'otro'*, En Eduardo Restrepo, Catherine Walsh y Victor Vich, edit., Sin garantías. Trayectorias y problemáticas en estudios culturales. Popayán: UASB, sede Ecuador/Pensar-Instituto de Estudios Peruanos/Enviación. Urrea et ál, 2010, 428.

⁸ Grosfoguel, *Racismo/sexismo epistémico, universidades occidentalizadas y los cuatro genocidios/epistemicidios del largo siglo XVI*. En Tabula Rasa. No.19 (julio-diciembre), 2013, 31-58.

Evlilik ve Toplumsal Düzen

Batı Hristiyan kültüründe evlilik toplumsal düzeni yeniden üreten çok önemli bir kurumdur. Yerli halkın ve siyahların cinsel etkinliklerini kontrol altına almayı ta-kıntı haline getiren İspanyollar, yerli halklara tek eşli, bozulmaz, kutsal, heteroseksüel Katolik evliliği dayattılar; yegâne amacın üreme olarak kabul ettikleri cinselliğin yaşanabileceği tek meşru alan burasıydı.

Katolik evlilikle ilgili hükümler, 1542-1563 yılları arasında yapılan Trent Konseyi'nin sonunda deklare edildi. Reform karşıtlığının ürünü olan bu konsey, Katolikliği güçlendirme kaygısı taşıyordu. Dolayısıyla, Protestanlıktaki bireysel vicdan yaklaşımına karşıt bir uygulama olan günah çıkarma üzerine odaklandı. Günah çıkarma, Amerika'da önemli bir vicdanları beyazlatma aracı haline geldi. Kuşkusuz günah çıkarma gerektiren en büyük günahlar cinsel günahlardı. Hatta bu tür cinsel 'günahlarını' itiraf etmeyenler için cezalar bile vardı; çünkü hiçbirinin günahsız olduğu tasavvur edilemezdi. Amaç, Hristiyan değerlerinin içselleştirilmesini sağlamanın yanı sıra vicdanlarda bir suçluluk duygusu oluşturmaktı.⁹

Neyse ki siyah nüfus Pasifik bölgesi gibi madencilik bölgeleriyle sınırlı kaldığı ve buralarda kilise kalıcı bir varlık oluşturamadığı için bu strateji tam anlamıyla etkili olamadı. Siyah ahalî, Katolik İlmihali'ni kendi tarzlarında yorumlayarak hala korudukları Afrika dini inançlarının kavram ve düşünceleriyle harmanladı; böylece, o dönem yaşadıkları baskı ve zulme yanıt oluşturan ve kendilerine mücadele etme, farklı bir gelecek tasavvur etme gücü veren bir din inşa ettiler. Afrikalı, yerli ve İspanyol farklı farklı kökenlere sahip olan bu halklar kadınların öncülüğünde, dini inançlarını ve kozmogonilerini aktarmanın esas yolu olarak sözlüğün önemini kabul eden, yaratıcılık dolu bir kültür dokudular. Kan bağlarının ötesine geçen aile bağları ördüler; köle gemilerinde doğan Malungaje'nin sadık mirasçıları olarak geliştirdikleri yöntemlerle felaketlerdeki yoldaşlarını akrabaları haline getirdiler. Dayanışma ve karşılıklı yardımlaşmaya, doğayla özel bir ilişkiye dayalı bir toplum modeli kurdular ve bütün bunlar bölgede kök salmalarını sağladı.

Afrikalı, yerli ve İspanyol farklı farklı kökenlere sahip olan bu halklar kadınların öncülüğünde, dini inançlarını ve kozmogonilerini aktarmanın esas yolu olarak sözlüğün önemini kabul eden, yaratıcılık dolu bir kültür dokudular. Kan bağlarının ötesine geçen aile bağları ördüler; köle gemilerinde doğan Malungaje'nin sadık mirasçıları olarak geliştirdikleri yöntemlerle felaketlerdeki yoldaşlarını akrabaları haline getirdiler.

⁹ Bogotá Ariel/Ceja, *Inquisición, muerte y sexualidad en la Nueva Granada*, 1996, 189.

Neo-Muhafazakâr Evanjelleştirme ve Neoliberal Sömürgeleştirme

Afro-Kolombiyalı halkların sömürgeleştirmeye ve çoklu tahakküm biçimlerine karşı yüzyıllarca süren direnişe dayanan, bireyciliğe karşı kolektifliği öne çıkaran özneliği, Pasifik bölgesine sınırsızca yayılan ve halkın içinde bulunduğu durumun sorumluluğunun geleneksel kültürel pratiklerde ve gizlenen bireysel günahlarda olduğunu vaz eden çok sayıda Refah Teolojisi ve Manevi Savaş Kilisesi tarafından neomuhafazakâr evanjelleştirme yoluyla dönüştürülmeye çalışılıyor. Bu kilise mensuplarının kürtaj karşıtı tutumları, cinsel istismar sonucu hamile kalan 14 yaş altı kız çocukların bile haklarını ihlal ediyor. Bu dini müdahale ve bölgedeki şiddet kendimizi bir topluluk olarak düşünmemizi giderek zorlaştıran bireyci bir dağılma yaratıyor.

Neoliberal şiddete eşlik eden köktendincilik “tüm mütehakkim din ve ideolojilere içkin ‘köktencilik’ yoluyla öznellik üzerindeki kontrolün şiddetlenmesi” sonucunu yaratarak ¹⁰ zaptedilen topluluğun kolektif direniş kapasitesini kısıtlıyor. Bu mütehakkim dinler, insanları içinde yaşadıkları sefaletin manevi sebepleri olduğuna ikna eder, bireysel davranış değişiklikleri ile ve bazen de bir papaz aracılığıyla tanrı ile anlaşma yaparak ya da para bağışlayarak (siembras) durumlarını değiştirebileceklerine inandırır. Bu ise insanların tarihsel ve toplumsal yoksulluklarının gerçek nedenleri üzerine eleştirel bir şekilde düşünmesini engeller, dolayısıyla da çeşitli sorunlarına çözüm arayışına girmelerini, bir topluluk olarak tepki gösterme ve reddetme olanaklarını zayıflatır. Bu dinler halkın sefaleti üzerinden yükselir ve kendilerini büyütürler, halkın yoksulluğundan beslenir ve bu yoksulluğu yeniden üretirler.

Dahası, bu kiliseler Buenaventura'da ırka dayalı segregasyon (ırk/reng temelinde mekânsal ayırım) uygulamalarını da teşvik etmektedir. Buenaventura'da "paisa" (beyaz) nüfus tercihen aynı dış yapıya (fenotip) sahip papazların kiliselerine gider. Elimde böyle bir kiliseye girmesi engellenen Afro-Kolombiyalı bir çiftin tanıklığı var. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gibi ırka dayalı segregasyonun (ırk/reng temelinde mekânsal ayırım) görülmediği Evanjelik ya da burada "Hristiyan" kiliseleri denilen kiliselerdeki bu uygulama (Afro-Kolombiyalıların kiliseye kabul edilmemesi), ülke tarihinde yepyeni bir olgu olarak karşımıza çıkar. Ayrıca bazı kilise kürsülerinden papazların yaptığı siyah tenin tanrının bir laneti olduğu ve tek kurtuluş yolunun Mesih'te olduğuna dair yorumlar gittikçe yaygınlaşmaktadır. Çalışma yaşamında modern organizasyonel biçimler dayatan kalkınmacı bireysel kâr mantığı ve insanları kendi yanında

¹⁰ Quijano, *Bien vivir': entre el 'desarrollo' y la des/colonialidad del poder*, En VIENTO SUR, Número 122 (mayo 2012), 46-56. También en Contrapunto 2, junio del 2013, 5.

saf tutmaya zorlayan çatışmacı mantık, Pasifik bölgesinin, dikey ve hiyerarşik Hristiyan hayırseverliği kavramının ötesine geçen ve başkalarıyla yatay ilişkiler kuran çoklu karşılıklı yardımlaşma pratiklerinde ifadesini bulan topluluk değerlerini dönüştürmektedir.¹¹ Öyle bir saflaşma ki artık komşularınızı selamlamak dahi riskli olabilmektedir.

Topluluk yaşamının sağladığı yararlar Pasifik bölgesinde yaşayanlar için özellikle de kadınlar için birer birer ortadan kalkıyor. Ölüm korkusu yaşamı sürdürülemez kılar. Bu ölüm korkusu ifadesini yalnızca herhangi birinin canınızı alabileceği ihtimalinde bulmakla kalmaz, aynı zamanda birinin sizi cinsel olarak taciz edebileceği, kaçırabileceği, kaybedebileceği ihtimallerinde veya şimdi yandaki eve giren kişinin sizi parça parça edip nehre atabileceği kuşkusunda ifadesini bulur. Bütün bunlar topluluk hayatını daha da yaşanmaz kılar. Yersizyurtsuzlaştırma dediğim bu olamazlık, bu sürdürülemezliktir.

Siyahkadınların çeşitli beyan ve duyurularında çok iyi ifade ettikleri gibi, bu sorun sadece onurlu bir yaşamı güvence altına alan maddi metalara erişim haklarının ihlal edilmesi sorunu değildir. Bu aynı zamanda ve esas olarak “etnik ve teritoryal kimliğin bozulması, aile ve toplum bağlarının çözülmesi, kültürel pratiklerin giderek unutulması ve hem kırsal hem de kentsel yersizyurtsuzlaştırma sorunudur.”¹² Bu bağlamda iyilik hali/halinden memnun olma kültürel duygusu bir yapı sökümü uğrayarak artık para kazanmaya ve tüketime yanıt vermektedir.¹³

Böylece kaçınılmaz sonuç açığa çıkar ve insan onurunun giderek artan bir şekilde zedelenmesine ve bununla birlikte genel olarak Afro-Pasifik topluluğunun etnik-kültürel ve insan haklarının kaybına tanık oluruz.¹⁴ Bölgede yersizyurtsuzlaştırma stratejisinin bir parçası olarak, geleneksel kültürlerin kendi kendine yetme, karşılıklılık ve takas mantığına karşı empoze edilmeye çalışılan mantık piyasa mantığı ve özneliğin dönüşümü mantığıdır.

¹¹ Lozano, *Estar del propio lado. Boletín Territorio Pacífico, núm. 1, Proyecto Regional del 2007*.

¹² Bogotá: Defensoría del Pueblo, *Buenaventura'da Şiddet ve Kadınlar*, Defensoría delegada para la evaluación del riesgo de la población civil como consecuencia del conflicto armado Sistema de Alertas Tempranas (SAT), 2011.

¹³ *Akina hatıraları*, Documento interno de la Fundación Akina Zaji Sauda titulado Acercamiento a la percepción de la realidad de las mujeres negras en situación de desarraigo forzado en Cali, memoria de 3 conversatorios de la organización realizados los días 2, 3 y 15 de abril de 2005,3.

¹⁴ Las mujeres y la violencia en Buenaventura 2011, Comunicado público. Sin firmar. Se puede leer en: Asociación de Cabildos Indígenas del Cauca, published October 2013. <http://anterior.nasaacin.org/index.php/2013/10/12/buenaventurala-impunidad-reina-en-el-caso-de-los-feminicidios-en-buenaventura>

Sonuç

Dolayısıyla din, sayısız Hristiyan ve Evanjelik kilise aracılığıyla bu nüfusu bir kimliği, bir kültürü, yaşama dair bir dünya görüşü olan özneler olarak değil, "kurtarılacak ruhlar" olarak kabul eder. Dinin, kendi kültürlerinden yoksun bırakılan toplulukları, geçerli kabul edilen tek dünya görüşü olan Hristiyanlığa (tercihini yoksullardan yana kullanan İsa'nın Hristiyanlığa değil, Maşizmi, Klientalizmi ve Et-nosentrizmi ile birlikte ithal edilen Hristiyanlığa) mahkûm eden bir sömürgeleştirme aracı olarak araçsallaştırılması tarihsel devamlılığı olan bir süreçtir.

Neoliberalizmin yayılması bağlamında ortaya çıkan bu kiliseler, neoliberalizmin ideolojik yoldaşı olan neo-muhafazakarlığı oluşturmaktadır. Bu kiliseler Latin Amerika Kurtuluş Teolojisini etkisiz kılmak için Ronald Reagan'ın talimatıyla hazırlanan Santa Fe II (Kutsal İnanç II) adlı incelemede sunulan el kitabı teolojisine dayanırlar. Bu akımın ilk devlet başkanı Guatemala'da insanlığa karşı suçlardan yargılanan Rios Mont oldu. Kuzey Amerika Protestan inancı bağlamında ortaya çıkan bu teolojiler (refah ve manevi savaş teolojileri), Avrupa bağlamında ortaya çıkan ve aileye, statükoya karşı bir tehdit olarak gördüğü toplumsal cinsiyet ideolojisi dediği şeye karşı savaşma iddiasında olan Katolik Pro Life Hareketi ile duygudaştır, görüş birliği içindedir. Her ikisi de kadın hareketlerinin mücadeleye elde ettikleri kadın haklarını geriletmeyi amaçlamaktadır.

Ancak siyahkadınlar bu ölüm stratejisi karşısında pes etmiyor. Kadim zamanlardan kalma yaşam pratiklerini ve bilgilerini güçlendiriyorlar, direniş ruhlarını seferber ediyorlar ve dünyalarının inşa ve yeniden inşa süreçlerine öncülük ediyorlar. Dün olduğu gibi bugün de topluluğu üreten ve yeniden üreten dinsel biçimler ortaya koymalarına imkân veren manevi akrabalık ağlarını birbirine bağlayan kültürel stratejileri güçlendiriyorlar; yani yaşam projesini güçlendiriyor, ölüm projesini zayıflatıyorlar.

Radikal Dincilik ve Kadınların Dahil Olma Biçimleri

Elif Kaya¹

Din, toplum yaşamında derin yer edinen bir olgudur. Sadece dogmatik kurallardan oluşan, insanların uymakla yükümlü olduğu tanrı yasaları olarak ele alınamaz. Toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini anlamak için çok daha derin bir yaklaşım geliştirme ihtiyacı var. Din, ilk inanış ve düşünce biçimlerini de içine alan ve bunu tanrı kelamı olarak sunan özelliği ile tarihsel süreç boyunca insan yaşamında belirleyici bir yere sahip. Bunun böyle olmasında dinlerin insanlığın binlerce yıllık düşünsel, kültürel, toplumsal deneyiminden süzülen manevi değerlerine kendini dayandırmasının büyük yeri var. Her ne kadar kendisinden önce yaşanan zamana atıfta bulunmuyor, öncesini karanlık, kaos olarak tanımlayıp, oluşu din perspektifi ve yeni bir sentezle yapıyorsa da toplumsallığın başlangıcından itibaren yaşanan inanışların, kültürün, değerlerin gücünü yok saymaz. Dinlerin toplumsal yaşamda bu denli etkili olmasını sağlayan temel etkenlerden biri bu tarihsel-toplumsal arka belleğidir. Toplumsallaşmanın öyküsünü tanrı dili ve perspektifiyle dile getirir. Bu nedenle kuralları tanrının yasalarıdır, dogmatiktir, mutlak itaati gerektirir. Tanrının mutlak gücü karşısında zayıf olan insan, itaat ederek, onun gücüne sığınarak kendini koruyabilir, mutlu-mesut yaşayabilir!

Ancak buna rağmen şunu belirtmek gerekir ki din ve dincilik arasında belirgin bir ayırım var. Din dogmatik yanlarına rağmen insan yaşamında manevi değerlerin bir temsili olarak önemli yer edinir. Ancak dincilik dinin iktidarlaşması, kendi dışındaki tehlikeli görüp düşmanlaştırma, hükmetme ve tek doğru yaşam seçeneği olarak kendini sunması şeklinde pratikleşir. Bu yazıda amacımız din ve dincilik

¹ Bu yazı 2019 yılında Jineolojî Akademisi bünyesinde bir ekip tarafından yapılan bir araştırmanın verilerinden esinlenerek yazılmıştır.

konusunu her boyutuyla irdelemek değil. Bu yazıda daha ziyade, radikal dinciliğin son örneklerinden biri olan DAİŞ ve DAİŞ'e kadınların katılım nedenleri üzerine durmaya çalışacağız.

Kadınların radikal dinci gruplara katılması her zaman daha fazla "neden?" sorusuna cevaplar bulmayı gerektiren bir konu olmuştur. Erkeklerin dinlerde seçilen özne olarak ele alındığı düşünüldüğünde, dinci hareketlere erkeklerin katılımı bir nebze kendi izahını bulurken, kadınların kendisini nesneleştiren radikal dini örgütlere katılmasının izahı daha zor ve daha fazla irdelenmeyi gerektiren bir konu oluyor. Atavist sistemin en kurumsallaşmış biçimleri dinlerde yer alır. Dincilik eksenli politikalar ise bunu en katıksız haliyle uygulamaya soyunur. Böylesi bir sistemde özgürlüğü sınırlandırılan, erkeğe göre konumlandırılan kadına bu politikalar zorla mı veya rıza üretilerek mi kabul ettiriliyor? Radikal dinci örgütlere kadınların katılım şekilleri ve sebepleri nelerdir? Radikal dinci hareketlerin kadını katma stratejileri ve politikaları nelerdir? DAİŞ somutunda bu sorulara ve din-kadın ilişkisine cevap bulmak amacıyla Jineoloji Akademisi iki yıl önce sosyolojik bir alan araştırmasına başladı. Farklı uluslardan, dinlerden, sınıflardan DAİŞ'e katılan 50 kadınla yaptığımız yarı yapılandırılmış görüşmeler, dinciliğin kadınlar üzerindeki etkisini anlayabilmemiz açısından önemli veriler sunuyor. Yapılan araştırma henüz sonuçlanmamış olsa da bu konu kapsamında ulaştığımız temel sonuçlardan hareketle konuyu irdelemeye, bazı temel başlıklar ekseninde edindiğimiz izlenimleri paylaşmaya çalışacağız.

Radikal Dinci Örgütler-DAİŞ'in Kadın Politikası

Toplumsallık iddiasıyla ortaya çıkan her sistem, mutlaka kendi ideolojik perspektifiyle kadınlara yer verir. Kadınların nasıl olması gerektiği, nerede durması gerektiği, hal-hareketlerine kadar tarif eder. İster devrimci, isterse muhafazakar-dinci bir sistem olsun kadını içine almadan hiçbir sistem toplumsallık iddiasında bulunamayacağını, bulunsu bile sürdürmeyeceğini bilir. Radikal dinci örgütler de toplumsal sistem olma iddiasıyla yola çıkan yapılanmalardır. Allah'ın kula farz ettiği biçimde yaşanabilmesi için kadınlı-erkekli herkesin rolünü oynaması gerektiği perspektifiyle hareket ederler. Bu perspektiften yola çıkarak kadınların nasıl olması gerektiği, nerede durması gerektiği, hal-hareketlerine kadar tarif ederler. Radikal dinci örgütlerin söylemleri incelendiğinde öne çıkan erkek ve kadın tanımlarının az ya da çok birbirine benzediği görülebilir. Erkek, soyun sürücüsü, evin reisi, aileyi ve kadını koruyup, kollayandır. Bir anlamda *sürünün çobanıdır*, gövdenin başıdır, o düşünür, karar alır, uygular... Kadın ise erkeğin yardımcısı olarak tanımlanır. Erkeğin soyunu sürdürmesi için çocuk doğuran, bakmakla yükümlü olan, hizmet eden ve bunun karşılığında da korunan, kullanılan ve ihtiyaçları karşılanandır. Kadının yaşam ve çalışma alanı daha çok aileyle sınırlı tutulur.

Kadının ev içi yaşamla, çocuk ve aile bakımıyla sınırlandırıldığı, erkeğe itaat etmenin ilahi bir görev olarak belirlendiği bir yaşamı, kadınlar nasıl kabul ediyor? Kadına bu rolün kabul ettirilmesinde hangi yol ve yöntemlere başvuruluyor? Bu konuyu DAİŞ örneğinden yola çıkarak ele almaya çalışacağız. Belirtmek gerekir ki radikal dinci grupların genel söylemleri birbirine benzese de kadını sistemlerine dahil etme konusunda hepsinde aynı yaklaşım söz konusu değildir. Örneğin bazı radikal dinci gruplar, kadınların dinin emrettiği kurallar çerçevesinde yaşamasını farz etmekle sınırlı kalırken, kimisi DAİŞ örneğinde görüldüğü gibi farklı uluslardan, sınıflardan, dinlerden kadınların katılımını sağlayarak yeni bir toplumsallık yaratma arayışı ve hedefiyle hareket ederler. İslami gelenek adına hareket eden Hizbullah, El-Kaide, Taliban gibi örgütlerde kadınların katılımına dair özel bir politika öne çıkmazken, DAİŞ bu konuda farklı politikalar geliştirmiştir. DAİŞ kendisini 2014'te ilan etmiş olsa da, bu DAİŞ'i oluşturan bileşenlerle başlayan bir yeni dönem politikasıdır.² Bu nedenle DAİŞ'i dayandığı bu radikal dinci politikalar ile birlikte ele almak ve tanımlamak daha yerinde olur.

DAİŞ kadına yaklaşımda diğer radikal dinci örgütlerden ayrı iki farklı politikaya başvurdu. Bunlardan birincisi, Êzidî kadınlara yaklaşımda görüldüğü gibi kafir olarak tanımladığı kadınları esir alıp, her türlü sömürünün nesnesi haline getirerek köleleştirme politikasıdır. İslamiyet'in ilk doğuş yıllarına, köleliğin başlangıç zamanına döndürmek isteyen bu yaklaşım, DAİŞ'i diğer radikal dinci gruplardan farklı kılan bir politikadır. Köleliğin-cariyeliğin yasaklanmasından³ sonra yani en azından yaklaşık son yüz elli yıllık süreç açısından ifade etmek gerekirse böylesi bir uygulamanın din adına gerçekleştirildiğine pek rastlanmaz. Din adına kadınları cezalandırma, öldürme olayları yaşansa da kaçırıp, köle olarak pazarlarda satmak 21.yy'da DAİŞ'in başvurduğu bir politika olarak gelişmiştir. Binlerce Êzidî kadın esir alınıp, köle pazarlarında satıldı. İslamiyet'i kabul etmeleri dayatıldı, din değiştirmeyi kabul edip İslamiyet'i seçen kadınlar bir erkekle evlendirilme koşuluyla *kutsal ailenin* kadını olarak topluma dahil olma *hakkını kazandı*. İslamiyet'i seçmeyenler ise köle yapılarak insanlık dışı uygulamalara maruz bırakıldı. Kimisi öldürülerek, kimisi sakat bırakılarak, işkenceye maruz bırakılarak inançlarına ve toplumsallıklarına ihanet etmeleri dayatıldı. Ülkesini talan eden, halkını katleden kişilerin bebeklerini doğurmaya zorlandı. Diğer bir ifade ile yaratılan erkekler *cennetinde* köleleştirilen kadınlar, ödül olarak erkeklere sunulan bir ganimete dönüştürüldü.

² DAİŞ'e katılan kadınlarla yapılan görüşmede pek çoğunu 2012-2013 yıllarında El Nusra vb. radikal dinci örgütlere katılım sağladıkları 2014'te DAİŞ'in ilan edilmesiyle birlikte bu örgüte geçtiklerini ifade etmişlerdir.

³ Kölelik İslamiyetle birlikte kalkmış olsa da Osmanlı devletinin son dönemine kadar da kadınların köleliği cariyelik adıyla devam ettirilmiştir.

DAİŞ'i farklı kılan diğer bir yön ise dünyanın her yerinden, farklı halklardan, uluslardan, dinlerden kadınları "İslam Devletine" katılmaya çağırarak yeni bir toplumsallık yaratma hedefiydi. DAİŞ, rıza üretmeye odaklanan yoğun propaganda çalışmalarıyla kadınların dahil olmasını sağlayan uluslararası bir politika izlemektedir. Adeta cehennem ve cennet ikilemini kadına uyarlayarak bir yandan kadınları evle, erkeğe kölece hizmetle sınırlandırdığı yaşama mahkum ederken, diğer taraftan huzurlu, müreffeh, mutlu bir yaşam vaadiyle kadınları örgüt çalışmalarına katılmaya çağırmaktadır. Dünyanın dört bir yanından "hicret" motivasyonu ile ailelerin- kadınların gelip, katılmasını hedefleyen bu özel politika ile kadınları merkeze aldı.

O güne kadar radikal dinci hareketlerde görülmeyen bu politikaların geliştirilmesinde DAİŞ'in kadınları İslam devletine çağırdığı coğrafyada Kürt kadınlarının öncülüğünde kadınları özgürlüğe, geleneksel ataerkil rolleri yıkmaya çağıran bir kadın devriminin gelişiyor olmasının çok ciddi etkisi olmalı. Bu devrimi geliştiren kadınların DAİŞ karşısında yürüttüğü direnişin tüm dünyayı etkilediği bir ortamda, kadınları farklı vaatlerle tekrar geleneksel rollerine çekmek 21.yüzyılı kadın özgürlük yüzyılı yapma hedefini boşa çıkartmak için geliştirilen politikalarından biri olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan özellikle son 6 yıllık süreçte başta Rojava'da ve Şengal'de yaşananlara bakıldığında kadın tarihi açısından birbirine zıt iki çizginin aynı

mekan ve zamanda karşı karşıya geldiği-getirildiğini görebiliriz. Kadınların kendi öz gücünü bulmak amacıyla örgütlenmesi ve kendini savunması ile

Adeta cehennem ve cennet ikilemini kadına uyarlayarak bir yandan kadınları evle, erkeğe kölece hizmetle sınırlandırdığı yaşama mahkum ederken, diğer taraftan huzurlu, müreffeh, mutlu bir yaşam vaadiyle kadınları örgüt çalışmalarına katılmaya çağırmaktadır. Dünyanın dört bir yanından "hicret" motivasyonu ile ailelerin- kadınların gelip, katılmasını hedefleyen bu özel politika ile kadınları merkeze aldı.

erkeğin mülkü olarak içeriye kapatılması arasındaki en belirgin farklılığı bu dönemde görmek mümkündür. DAİŞ'te kadınların bir örgütlenme sistemi var ama bu kadını daha fazla içeriye hapsedme, kamusal alandan izole etme amaçlıdır. Evinin kadını, çocuklarının annesi, eşinin sadık hizmetçisi olarak yüceltilen kadın, "İslamın şafağı"na dönme vaadiyle buna ikna edilmeye çalışılır. İslam'ın şafağında yaşayan, Hz. Muhammed'in en gözde eşi olan Ayşe'nin bile "ey Allah'ım beni kadın doğuracağına, taş doğursaydın" sözü, İslamiyet'in şafağında da olsa kadınlar için yaşamın ataerkil sistem içinde hiçbir zaman kolay olmadığını ortaya koymaktadır.

Peki kadını nesneleştiren, çocuk doğuma makinası gibi gören bir yapılanmaya kadınlar nasıl ve neden dahil oldular? Hangi sebepler kadınların katılımında etkili oldu? Farklı uluslardan, dinlerden, sınıflardan 50 kadınla yaptığımız görüşmeler, yazılı ve görsel araştırmalardan ulaştığımız sonuçları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

Dağılan toplumsal yapı, yalnızlaşan birey: Kapitalizmin bireyciliği kutsayıp toplumsal olanı parçalaması, insanda değersizlik ve yalnızlık duygusunu derinleştirip insanı bir kaosa sürükler düzeydedir. Özellikle Avrupa ülkelerinden gelenlerin büyük bir kısmının bu şekildeki katılımlar olduğu görülüyor. Toplumsallığın aile ilişkilerine kadar parçalanmış olması, giderek mekanikleşen ve maddileşen dünyada bireyin tek başına sorunlarla baş edememesi, derin yalnızlık, dışlanma ve manevi boşluğun kişilerde bunalıma yol açtığı görülüyor. İnsanın anlamını bulacağı toplumsallık ihtiyacı, DAİŞ'in üzerinde politika geliştireceği bir zemine dönüşüyor. Ümmet, cemaat propagandasıyla kadınlara değerli olacakları bir sistem, yaşanan boşluğu inanç ve maneviyatla doldurma vaadinde bulunarak insanları etkilemeye çalıştığı görülüyor. Batının yaşam tarzına karşıtlığı, temel bir argüman olarak kullanan DAİŞ, Batının geliştirdiği kadın ve erkek eşitliğinin kadınlar açısından sadece dert ve sorun getirdiğinin propagandasını etkili bir şekilde yapmakta. "Kadını evden çıkaran kâfir Batı'nın kadın modeli başarısızlığa uğramıştır"⁴ denilerek kadının yerinin evi olduğunu vurgulamakta. Parçalanmış aileler, sorunlu anne- baba ilişkileri olanların katılım oranının yüksek olması, bu söylemin hedefine ulaştığını ortaya koyar gibi. Uyuşturucu kullanımından intihar girişimine kadar her tür savrulmayı yaşayan bireyler, en son manevi huzuru İslamiyet'in toplumsallığı vaadedenden çağrısında bulduklarını ve bu amaçla katıldıklarını ifade ediyorlar. Çalışma kapsamında görüşme yapılan C. B. bu durumu, "DAİŞ'e katılımımda beni motive eden şey; ben bir aile arıyordum. Ümmet büyük bir aile gibiydi."⁵ sözleriyle ifade ediyor.

Sömürge sonrası kimlik bunalımı ve sömürge devlet politikalarına tepki: Daha çok Tunus, Fas, Cezayir örneklerinde bunu görmek mümkündür. Avrupa'ya göç etmiş ve burada doğup büyümüş olanlarda, yoğun kimlik bunalımı yaşanmaktadır. Kendini bulunduğu coğrafyaya ve değerlerine ait hissetmeme ama kendi ülkesiyle de tam bağ kuramama; kimlikler arası sıkışma ve radikal kimliklere yönelmeye yol açmış durumda. Sömürge sonrası travma olarak da adlandırılabilir bu durum sömürge ülke politikalarına ve kimliğine tepki, onları reddetme, radikal gruplara ise bir davetiye gibidir. Özellikle Fransa gibi dini amaçlı kıyafet giyimine kısıtlılık getiren, Müslüman ülkelerde uzun dönem sömürgecilik yapan ülke politikaları bunu daha fazla körükleyen bir rol oynamıştır... Benzer bir durum reel sosyalizm sonrası

⁴ İslam Devletinde Kadınlar- Manifesto ve Vaka İncelemesi. El Hansa Tugayları adına manifesto olarak yazılıp, internette yayınlanan bir belge.

⁵ C. B. ile yapılan görüşmeden, 27 Nisan 2019, Roj Kampı

Orta Asya ülkelerinde de gözlemleniyor. Özbekistanlı D.R., "Benim büyüdüğüm bölgeden katılanlar daha çok dini yasaklar nedeniyle katılıyorlar. Çünkü bizim ülkemizde din yasak"⁶ şeklinde bu durumu ifade ediyor.

"Cihat": Katılımlarda motivasyon kaynaklarından biri de İslam devleti adına yapılabilecek cihat çağrısıdır. Bu amaçla *cihat gelinleri* olarak katılım sağlayan kadınlar var. Dünyanın neresinde olursa olsun "İslam'ın ilan edildiği bir toprak parçası varsa" her Müslümanın oraya gitmesi farzdır yönlü inanış ve bu temelde radikal dinci örgütler tarafından yapılan çağrılar, bu yönlü katılımlarda etkili olmuş. Cennete gitmenin bir şartının şeriatın uygulanan topraklarda yaşamak olduğu vaazı motive eden bir sebep oluyor. Bir anlamda Ortaçağ Avrupa'sında satılan cennet tapuları gibi 21. yy'da cennete gitmenin kestirme yolu "İslam devletinin" ilan edildiği topraklara göç etmekten geçiyor.

Daha refah içinde bir yaşam vaadi: Kadınların katılımında etkili olan faktörlerden birinin de ekonomik sebep olduğunu belirtebiliriz. Herkesin refah içinde yaşayacağı ve aç kalmadığı bir sistem vaadi fakir kadınların katılımında etkili bir faktör oluşturuyor. Özellikle Türki Cumhuriyetlerden, Filipin, Endonezya gibi ülkelerden, İslam inancı üzerinde devletlerin kısıtlama politikalarının yanı sıra daha iyi ekonomik koşullara sahip olma vaadi katılımlarda etkili oluyor. "Özbekistan'dayken namaz kılmıyordum. Annem beni çalışmam için Rusya'ya gönderdi. 9 yıl orada çok kötü koşullarda çalıştım. İneklerin pisliğini temizliyor, onlarla aynı yerde yatıyordum...2006 yılında camide Tacikistanlı bir kadınla tanıştım. O beni İslam'a davet etti... Orada para, ev ve rahat yaşam var dedikleri için DAİŞ'e katılmaya karar verdim."⁷ Aslında S.'nin dile getirdikleri, pek çok kadının öyküsünü yansıtıyor.

Maceraperestlik, farklı olma arayışı: DAİŞ'e katılanlar arasında maddi anlamda iyi imkanlara sahip, her şeyi denemiş, tüketmiş, tatmin olmamış ve yenilik arayışı içinde olan bir kesim var. Kapitalizmin tüketen ve anlamsızlığı derinleştiren hayat anlayışının her şeyi denemeyi bir macera ve heyecan alanı olarak görmeye yol açtığı görülüyor. DAİŞ'i denememiş, heyecan verici bir yenilik olarak gören ve bu amaçla katılan kadınlar var. DAİŞ bilinenin dışında kapalı, mistik yapısıyla denemesi gereken, heyecan veren bir macera alanı olarak ele alınmış bu kadınlar tarafından.

Geçici ve bağımlı ilişkinin bir aradalığı, bilinmezliğin cazibesi: Buradaki evlilik ilişkileri çok katı olmasına rağmen, erkeklerin çatışmalarda erken ölmesinden dolayı kadınlar sık evlenmekte, evli olan kişilerle ilişkisi uzun süre devam etmeden sona erebilmektedir. Evliliği sonlandırmak için boşanma da yaygın başvuru alanı bir

yöntemdir. Kadınların bir kısmı geldikleri ülkelerde evlilik yapmış, kimisi de gelip DAİŞ'e katıldıktan sonra evlenmiş. Erkeklerin çok evliliği kadar kadınlar da çok sayıda evlilik yapmış, kimisi 6-7 kez evlenmiş. Erkek olmadan kadına yaşam alanı olmayan bu sistemde, evliliklerde yaşanan sorunlar ve kadınların maruz kaldıkları şiddet ve zorluktan dolayı öngöremedikleri bu durumlardan dolayı pişmanlık duyan çok sayıda kadın var. "İkinci evliliği yapmak istemedim ama çaresizlikten yaptım. Bazı kadınlar çocuklarını besleyebilmek için evleniyor, bazı kadınlar da erkeksiz yapamadığı için evleniyor."⁸

DAİŞ, kapitalizmin yarattığı manevi boşluğu değerlendirip, ötelenen, parçalanmış, değersizleştirilen kadınlara, peşinde gidecekleri bir ütopya yarattı. Zulmün, haksızlığın, adaletsizliğin, yoksulluğun olduğu bir dünyada şeriatın uygulandığı İslam'ı bir devlet ütopyası yaratarak, kadınları bu ütopyaya inandırmaya çalıştı. Sadece bölgeden değil, dünyanın pek çok ülkesinden, değişik milletlerden ve dinlerden kadınların gelip katılmasının önemli nedenlerinden biri bu ütopya. İslami kurallara göre insanların yaşayacağı bu dünyada, adeta bir *cennet* vaad edildi. Saadet devri olarak adlandırılan peygamberin yaşadığı İslamiyet'in ilk yılları, bu ütopyanın motivasyon odağını oluşturdu.

DAİŞ'in çağrılarını bu temelde ele alıp katılan bir kesim kadın olduğunu da belirtmek gerekir. Özellikle son ana kadar Baxoz'da kalıp teslim olmayan ve şimdi de Hol kampında halen örgütlü bir şekilde hareket eden ve çocuklarını DAİŞ'in eğitim sistemi temelinde yetiştiren kadınların katılımını bu şekilde değerlendirebiliriz. Özellikle Tunuslu, Faslı, Mısırlı kadınlarda böyle ideolojik katılım tarzının yoğunlukta olduğu görülüyor.

Aileleri nedeniyle katılmış olan kadınlar: Çocukluğundan itibaren katı İslami gelenekle yetiştirilmiş, katılımda kendi fikrinin çok önemli olmadığına inanan ve ailesiyle birlikte gelip DAİŞ'e katılmış olan kadınlar. Sayısal olarak en fazla kesimin bu kategoride yer alan kadınlar olduğunu ifade edebiliriz. "Annem bizi itaat edecek temelde eğitti. Annem kocasına itaat etti biz de anneme."⁹ Söz sahibi olan, karar verici mercide yer alan erkeğin aldığı karara itiraz geliştirmeden uyanmanın kadının görevi olarak kabul edilmesi önemli bir etken. DAİŞ'e katılan erkeklerin peşinden sürüklenen kadınların bunu İslami geleneğin bir gereği olarak görüp sorgulamadan tabi oldukları görülüyor.

Kendi yurdunda, toplumsallığında çok yabancı olmadıkları bir sistemle karşılaşmak: Suriye ve Irak'ın kimi bölgelerinde kapalı ve İslami geleneğe göre yaşamdan dolayı DAİŞ gelip, topraklarını işgal ettiğinde kadınların yaşamında çok

⁶ D. R.-Umm Ayşe ile yapılan görüşmeden, 16 Mayıs 2019, Kobane

⁷ S. M.-Hatice ile yapılan görüşmeden, 18 Mayıs 2019, Kobane

⁸ X. C. ile yapılan görüşmeden, 16 Mayıs 2019, Kobane

⁹ D. R.-Umm Ayşe ile yapılan görüşmeden, 16 Mayıs 2019, Kobane

farklı bir değişim söz konusu olmadı. Toplumsal kültürde, kılık kıyafetinden aile ilişkilerine kadar mevcut muhafazakarlıkta değişen pek bir şey olmadı. DAİŞ'in uyguladığı vahşet politikalarını duyunca hayret ve dehşete düşme durumları olsa da sürekli ev içi ile sınırlı kalmış olmaktan ve haber alma kanallarının olmamasından dolayı yaşananların çok fazla farkına vardıkları da söylenemez. En temel haber alma aracı olan televizyonun izlenmesi bile yasak olduğundan evle sınırlı olan kadınların çok fazla haber alma olanakları da yok.

Yaşanan vahşete karşı durmamalarının bir sebebi de radikal dinci örgütlerin ak-kara mantığı ile düşmanlık olgusunu çok işlemesi ve kendi dışındaki her şeyi tehdit olarak göstermesidir. Tehdit oluşturan her şey en ağır cezalarla ortadan kaldırılmalı fikrini normalleştirdiğinde, yaşanan vahşete tepki de minimize edilmiş oluyor.

Kısa Zamanda Ağır Bedeller:

Sosyolojik, psikolojik, ekonomik vb sebeplerle dünyanın dört bir yanından gelip DAİŞ'e katılan kadınların büyük bir kısmı vaad edilen ile gerçeğin aynı şey olmadığını görüp, o alandan kaçmaya çalışırken tutuklanmış. Kamplarda görüşme yaptığımız kadınların pek çoğu, DAİŞ'ten kaçarken yolda Özerk Yönetim asayiş güçlerince tutuklandıklarını ifade etti. İslam devletinde yaşama inancını ve umudunu koruyan kadınlar olmakla birlikte hepsinin ortak ifadesi DAİŞ'in vaad ettikleri ile pratikleştirdiklerinin aynı olmadığını¹⁰ Bu durumu C.B., "İslam'ı ben farklı tanımıştım. Oysa gördüklerim farklıydı. Kendilerine göre bir dünya yaratmışlardı. Bu yüzden dedim eğer bu İslamsa ben Müslüman değilim. Vicdan ve acıma yoktu. Kuran'ı kendi gönülleriyle göre yorumluyorlardı" ¹¹ diye ifade ediyor.

Katılım sebeplerini ana hatlarıyla ortaya koyduğumuz kadınlar, vahşetiyle tüm dünyanın öfkesini üzerine çeken ve Kürt kadınlarının öncülüğünde yürütülen savaşa yenilgiye uğrayan DAİŞ'in vaat ettikleri ile yaşanan gerçekliğin aynı şey olmadıklarını gördüler. Hemen hemen hepsi İslami devlet fikrinin iyi bir şey olduğunu; İslamiyette sosyal eşitliğin sağlandığı adil, refah bir sistemin öngörüldüğü ama DAİŞ'in pratiğinde, beklenen ile pratikleşenin aynı şey olmadığını ve hayal kırıklığı yaşandığını ifade ediyordu. Yüz yüze yaptığımız görüşmelerde yaşanan hayal kırıklığına rağmen radikal İslami bir devlet çatısı

¹⁰ 2019 Mart ayında Baxoz'da verilen savaşa birlikte DAİŞ'in örgütsel yapısı dağıldı, kalanlar teslim oldu. Baxozdan çıkan ve şu an Hol Kamp'ında kalan kadınları bunun dışında ele almak gerekir. Çünkü son ana kadar kalan bu kadınlar halen DAİŞ'in savunuculuğunu yapıyor ve çocuklarını bu temelde eğitiyor.

¹¹ C. B. ile yapılan görüşmeden, 27 Nisan 2019, Roj Kampı

altında yaşama istemini dile getirenler de vardı. Özellikle basına da dönem dönem yansıyan, Baxoz'dan en son çıkarılıp Hol kampına yerleştirilenler bu konuda başı çeken kadınlar oluyor.

O zaman dönüp sorma ihtiyacı doğuyor; kadınlar kölece yaşama sadece zorlanıyor mu, buna rıza mı gösteriyor? Êzidî kadınlarının zorla köleleştirilmeleri ile erkeğe hizmet etmeyi Allah'a hizmet derecesinde ele alıp kendini eve, erkek ve çocukların hizmetine adanmış gönüllü kölelik arasında nasıl bir fark var? Birbirinden farklı iki uygulama gibi görünse de sonuçta aynı kapıya çıkıyor. Kadın erkeğin hizmetine koşullan, kendine dair söz ve karar alma yetisi olmayan köle bir yaşama mahkum oluyor.

Kadınlar arasında da bir hiyerarşi var. Köle kadınlar, kerhen örgüte katılanlar, örgütün ideolojik ve örgütsel sorumluluğunu üstlenen radikal kadınlar... Örneğin kadınların İslami kurallara göre yaşayıp yaşamadıklarını denetlemek ve uymayanları cezalandırmak için güvendiği kadınlardan Hisbe ¹² örgütü oluşturulur. Bir anlamda bu şekilde kadını kadınlara denetleme mekanizması kurulur.

Êzidî kadınlarıyla yapılan bir görüşmede, Êzidî kadınlarının tümüne bile aynı yaklaşımın olmadığı ifade edildi. Genç, evlenmemiş, güzel bir Êzidî kadın evin hatunu yapıp, onun hizmetine başka bir Êzidî kadın köle olarak verilebiliyor. Yani kadınlar arasında da bir statü ve sınıflaşma yaratılıyor. Köle kadını evin hanımının hizmetine, tüm kadınları erkeğin hizmetine ve-rerek özne-nesne hiyerarşisiyle bir sistem yeniden kuruluyor.

Sonuç olarak

Çok büyük acılara ve yıkımlara yol açan radikal dinci örgüt DAİŞ'in pratiğinde açığa çıktı ki, toplumsal alanda yaşanan sorunlar, özgürlük perspektifiyle doldurulmadığında her türlü ideolojik gerilik bu zemini rahatlıkla manipüle edip çıkarları doğrultusunda kullanabiliyor. Kapitalizm toplum adına ne varsa hepsini haraç- mezar pazara çıkarıp, tüketmiş durumda. Bireyciliğin şaha kaldırıldığı bir ortamda hakim olan duygu "hiçlik", nihilizm, yalnızlık,

Çok büyük acılara ve yıkımlara yol açan radikal dinci örgüt DAİŞ'in pratiğinde açığa çıktı ki, toplumsal alanda yaşanan sorunlar, özgürlük perspektifiyle doldurulmadığında her türlü ideolojik gerilik bu zemini rahatlıkla manipüle edip çıkarları doğrultusunda kullanabiliyor.

¹² Hisbe, bir anlamda zabita gibi çalışma yürüten, kadınlardan oluşan bir örgüt.

anlamsızlık ve bunalımdır. Birey adeta çekirdeği parçalanmış atom gibi; her an nerede patlayacağı, nereye savrulacağı belli olmayan bir hale getirilmiş durumda. Manevi değerlerin yitirildiği bu zemin üzerinden, özgürlük perspektifiyle toplumsallığı yeniden örme arayışı da yaşam bulabilir ya da yıkıcı, insanların yönünü bindörtüzyıl öncesine veren DAİŞ gibi, vahşeti temel siyaset edinen örgütlerin beslendiği zemin de olabilir. DAİŞ, “hiçliğin” ortasında kalan kadınlara bir cennet vaad etti. Aşırı bireycilikten bunalan kadınlara toplumsallık adına itaat etmeyi, boyun eğmeyi, hizmet etmeyi, çocuk doğurup İslam devletine asker yetiştirmeyi meziyet olarak sundu. Kendisinin dışında olanı düşman belleyen anlayışla yaşanan vahşet ve köleliğe kadınları duyarsızlaştırıp, toplumsallığa vurgu yapıp öne çıkararak kadınları etkilemiş, tek yanlı gören, istemediğini göz ardı eden bir realite açığa çıkarmıştır.

Araştırma kapsamında görüştüğümüz kadınların DAİŞ’in Êzidî kadınlara dönük uygulamaları karşısında ne hissettiklerini, nasıl yaklaştıklarını sordüğümüzde aldığımız yanıtlar, bu realitenin nasıl bir duygu dünyası oluşturduğuna dair çarpıcı veriler sunuyor. Binlerce Êzidî kadını kaçırılıp köle olarak satılmasını görmemiş olmak, duymamış olmak mümkün mü? Yine 21.yüzyılda bir kadının köle olarak satılmasını normal karşılamak? Bu kadınlar büyük oranda erkeklerin cariyeleri olarak evin kadınına da hizmet için köleleştirilen kadınlardı. Bu durumu nasıl karşıladığına dair sorduğumuz sorularda, kendilerini zora sokmayacak politik ve son derece normalleştiren bir yaklaşımla cevaplandırıdılar. Çoğu, Êzidî kadınlarını görmediklerini ama duyduklarını, İslami kurallara göre de bunun normal olduğunu ifade etti. Yani yaşanan bu vahşeti din adına çok rahat normalleştiren bir yaklaşım sergilendi. Sokak ortasında kafa kesmeler, taşlanarak öldürülme, el- kol kesilmesi normalleştirilip, batılı ülkelerin cezalandırma yasalarıyla mukayese edilerek, bunun da İslami usul olduğunu çok rahat ifade edebildiler. Yine bir erkek çok sayıda kadınla evlense de bu tanrı buyruğuydu, toplumsallığın gereğiymiş, karşı durulamazdı. Bir kadın başka bir kadına veya erkeğe köle yapılmışsa bu tanrının buyruğuydu, ne sorgulanmalı ne de karşı durulmalıydı. Genç kadınlar "cihat gelinleri" olmak, bilinenin ötesinde farklı bir heyecan yaşamak için sınırlar ötesi yolculuklara çıkıp, savaş ortasında kan gölüne dönüşen Suriye'ye bu nedenle yola çıkmışlardı. Sorgulamamalıydı, itiraz etmemeliydi, boyun eğmeliydi! Pek çok kadın DAİŞ'e katılımla birlikte yaşamlarının alt üst olduğunu, bekledikleri ile karşılaştıkları İslam devleti arasında farklılıkların olduğunu, eski yaşamlarına geri dönmek istediklerini ama artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını bildiklerini ifade ediyordu. Bir vahşeti ütopyaya dönüştürüp, binlerce kadını peşi sıra çeken bu tehlike halen de bitmiş değil.

DAİŞ radikal dinciliği sadece şiddet yoluyla değil, rıza üreterek kadınların yaşamını huzur, adalet, saadet adına karartıyor. Şüphesiz bu kadınları hem kurban hem fail yapan dinciliğin, Ortadoğu halklarının yaşamı üzerinde oluşturduğu tehlikeyi bertaraf etmek için çok kapsamlı bir mücadele gerekiyor. Henüz tamamlanmamış da olsa yaptığımız araştırmadan ulaştığımız sonuçların bir kısmını burada paylaşmayı, DAİŞ zihniyetine karşı mücadele eden kadınlara karşı bir sorumluluk olarak ele aldığımızı belirtmek gerekiyor. DAİŞ gibi örgütlerin ideolojisini ataerkil-kapitalist sistemle bağını kurmadan sadece din ekseninde çözmlemeye ya da bu ideolojinin salt askeri yöntemlerle yok edilebileceğine dair yaklaşımlar yetersiz olmakla kalmıyor, sorunun esas kaynaklarını da örtbas ediyor. Dinciliğin kendini örgütlemesine zemin olan kapitalist modernitenin toplumda ve bireyde yarattığı hasarları tahlil etmek ve bu hasarları giderecek alternatifler örgütlemek, DAİŞ ve benzerlerinin oluşturduğu tehlikeyi ortadan kaldırmak için atılacak en zorlu adım olarak karşımızda duruyor.

Din ve Mezheplerin Çelişki ve Çatışmanın Kaynağı Yapılması

Sorxwîn Eren

Toplumsal tarih, insanın temel özelliklerinden olan inanmaya çok şey borçludur. İnanç, ilk bilme biçimidir diyebiliriz. İnanma duygusunun; sevgi, saygı, güvenme, yardımcı olma, adil davranma gibi insani duygu ve özellikleri kalıcılaştırmadaki, derinlik kazandırıp kültürleştirmedeki rolü de inkâr edilemez. Tarihin ilk sayfalarında karşımıza çıkan tanrıçaların ve tanrıça dinlerinin sevgi, aşk, bereket, neşe ve coşku ile dolu olması, bunun bir göstergesi ya da sonucu olarak yorumlanabilir. İnanmak, en başta mitoloji ve dinin toplumda etkili olmasına yol açmıştır. Başka bir deyimle, mitolojiyi ve dini toplumsal yaşama katan şey, inanıyor olmamızdır.

Mitoloji ve din, hakikati dile getirme ve bilme yöntemleri olarak insanlık tarihinde çok önemli yer tutmuştur. İnsanlık var oldukça içerik ve biçimleri değişse de var olmayı sürdüreceklerdir. Ancak belirtmek gerekir ki egemen erkek aklının öncülük ettiği mitolojilerin devreye girmesiyle, inanmanın anası olduğu yaratıcılık erilleştirilmiş, dişil özelliğinden saptırılıp kısırlaştırılmıştır. İnancı, katı dogmalara dönüştüren, ölümcül sonuçlar doğurtan egemen erkek aklı olmuştur. Bunun için ana tanrıça dini, duygu dolu aklın dini iken, egemen erkeğin din yorumu, analitik aklın duygusuzluğuna çağırın din olmuştur. Böylece her türlü istismarın önü de açılmıştır. Konumuz bağlamında bu gerçekliği hatırlatarak daha çok bu alanların güncel durumuna odaklanmak istiyoruz. Yazımızda dinin günümüzdeki olumlu ve olumsuz rollerini İslam odaklı ele almaya çalışacağız.

Ama yine de şu alıntıyla neden mitolojiye dikkat çekerek başladığımızı vurgulamak istiyoruz. “Mitler, yalan değildir. Kopuk hikayeler de değildir. Onlar imgesel kalıplardır, dünyayı yorumlamanın belirli yollarını gösteren

güçlü sembollerin ağlarıdır. Dünyanın anlamını şekillendiriyorlar. Böylesine bir sembolizm, aslında düşünce yapımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Sadece sembollerin güvende olduğu din ve duygu gibi marjinal varsayılan alanlarda değil tüm konular üzerinde lakin tüm düşünmemiz üzerinde, kritik işlevi vardır.”¹ Benzer bir tanımlamayı din için de yapmak mümkündür. İkisinde de dünyayı, toplumsal yaşamı yorumlamak esas olmuştur. Mitoloji, aynı zamanda ilk sistemli düşünce formu olma ayrıcalığına da sahiptir. Kendisine ait bir sistemi, paradigması vardır. Konumuzu ilgilendiren nokta, mitolojinin iktidar ve toplumu idare etme yanı olduğu için biz de meseleye bu açıdan değinmeye çalışacağız.

İktidarın, sınıflaşmanın ve devlet mekanizmasının kurulup geliştirilmesinin, erkek kimlikli tanrıların ortaya çıkışının mitolojiyle bağı bilinmektedir. Eldeki tarihi veriler, Sümer uygarlığının, mitolojik düşüncenin sistemleştirilmesinin eseri olduğunu kanıtlamıştır. Kutsallığın sembolik ifadesi olarak kavramsallaştırılmış tanrısallığın eril özelliklerle topluma sunulması, iktidarın dayatılması ile eşgüdümlü gelişmiştir. İktidar güçleri devletleştikçe devlet hanedan ailelerin yönetim biçiminde yer ettikçe tanrısallığın erkekleştğini, erkekliğin de kendini tanrı gibi sunmaya başladığını belirtmek gerekir. Enuma Eliş gibi mitolojik anlatımlar erkek tanrısallığın krallıkla bağını anlatan belgeler olarak ele alınabilir. Erkekliğin öne çıkarılmasının öyküsü, Babil tanrısı Marduk’un, Enki ve Enlil adlı Sümer tanrılarının pratiklerinde görülmektedir. Tanrısal kültürün erkekleştirilmesi, erkek özelliklerinin daha baskın hale getirilmesi dinlerde de sürmüştür. Sonuçta iktidar, din aracılığıyla toplumsal yaşamda daha da kök salmıştır.

Mitoloji ve dinin anayurdu Ortadoğu tarihine baktığımızda kutsallığın erilleştirilmesi adımlarında kent devletlerini ele geçiren ve belki de ilk defa yerleşikliğe geçen Sami kabilelerin belirleyici rol oynadıklarını görüyoruz. Benzer bir saptırma, kent devletleri kurmuş ya da ele geçirmiş Aryen kabilelerde de görülmüyor. Ancak Aryenlerde ana tanrıçanın hem daha etkili olduğunu hem de daha uzun bir süre varlığını sürdürdüğünü görmek mümkündür. Örneğin, Babil’de M.Ö 2000’den sonra Marduk adlı eril-erkek karakterli bir tanrı, tek hâkim olarak başa geçerken despot kölecî bir devlet olmalarına rağmen Aryen kökenli Sasanilerin kutsal metinlerinde, İslam çağına kadar da Anahita adlı tanrıça yer alabilmiştir.

Tek Tanrılı Dinler Döneminde İktidarlaşma

Tek tanrılı dinler döneminde durum, daha farklı bir gelişme seyri izler. Tanrının tekliği, kadın veya erkek olmaması ancak ikisine de eşit mesafede durduğunun

¹ Mary Midgley, *The Myths We Live*, London: Routledge, 2003.

söylenmesine rağmen, hemen her üç İbrahimi dinin şeriatında bunun tersinin yaşanması yeni bir durumdur. Böyle bir tekliğin toplumsal yaşamdaki sonuçları, olumlu ve olumsuz olabilmıştır. Ahlaki kuralların evrensel sayılarak daha geniş kesimlerce kabul edilmesi, olumlu bir yön olmaktadır. Kültürü ve inancı ne olursa olsun, ahlak temelli değerlerin güçlü bir inançla kabul edilmiş olmasında dinin rolü belirleyici olmuş, tanrının tekliği de bu gelişmeyi desteklemiştir. Olumsuz yanıysa her zaman olduğu gibi iktidarın kendini tanrısallaştırmasının yol açtığı sonuçlar olmuştur.

Tek tanrının dünyadaki karşılığı “tek kral, tek sultan, tek halife” şeklinde zuhur etmiştir. Bu yansımanın güçlü izlerini ve pratiğini Davut’tan sonra Yahudilikte; Roma krallarının dini olduktan sonra Hristiyanlıkta; kendini “Müminlerin emiri” ilan eden Muaviye ile birlikte iktidar İslam’da görmek mümkündür. Varlıklarını dine dayanarak topluma dayatan egemenlerin, kelimenin tam manasıyla tanrıyı da çıkarlarına göre topluma anlatmaya başlaması yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başında da toplumsal parçalanma vardır. Egemenlerin her şey, yoksul müminlerinse hiçbir şey olduğu sınıfsal ayrışma, bu parçalanmanın doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin, ezilenlere seslenen, yoksulların ilk enternasyonalist hareketi olma ayrıcalığına sahip Hristiyanlığın iktidar dini olmasıyla din adına kurulan engizisyonlar, cadı avı adı altında gerçekleştirilen kadın katliamları, Hristiyan Avrupalıların, Amerika ve Avustralya başta olmak üzere, dünyanın birçok yerinde yaptığı soykırımlar bu sonuçlardandır. İslamda köle azat etmek, 4:92, 5:89, 90:13 ayetlerinde emir olarak belirtilmiş olmasına rağmen iktidar dini haline getirilince köleliğin dine uydurulması; “Günahsız bir tek insanı öldürmek, insanlığın tümünü öldürmektir.” denmesine rağmen iktidar için kundaktaki bebekleri dahi katletme fetvaları çıkarılması; tevhit inancı, temel kabul edilmiş olmasına rağmen halklar arasında ayrımcılık yapılması, iktidar dinin pratiklerinden birkaçıdır. Bu pratiklerden yola çıkarak iktidar dinini, bir sapma olarak tanımlayabiliriz.

İbrahimi dinlerdeki bu sapma, tıpkı egemen erkeğin kendini tanrısallaştırdığı mitolojiler karşısında olduğu gibi, kutsalın dışıl özellikler barındıran yanını esas alanların, kültürlerini korumaya çalışanların tepkisine yol açmıştır. Hegemonik uygarlığa karşı anti-uygarlığı temsil eden bu kesimler, iktidar dinine karşı kendi dinsel yorumlarını geliştirmiştir. Dinler içinde başlayan bu çelişki ve çatışmalar, ilkin tasavvuf ve itikadi mezhepler şeklinde dışa vurmuştur. İslamda tasavvuf ve itikadi mezhepler kavramıyla anlatılan sosyolojik gerçeklik, öz ve içerik olarak Yahudilik ve Hristiyanlıkta da yaşanmıştır. Zira toplumda var olan uygarlık ve anti-uygarlık eğilimlerinin² birçok mezhebe yol açması beklenen sonuçtur.

² Abdullah Öcalan, *Ortadoğu’da Uygarlık Krizi Ve Demokratik Uygarlık Çözümü*.

Oldukça kapsamlı olan İbrahimi dinlerdeki mezhep ve tarikatlaşma olgusunu bir yazıda anlatmak, çok zordur. Bu nedenle kimi genel belirlemeler ışığında, İslam’da yaşananları örnek alarak günümüze gelmek, konumuzu daha anlaşılır kılacaktır. Bilinmesinde yarar olan genel bir doğru; mezhep ve tarikatların temelinde, dini, sulta aracı yapan despot erkek sistemine karşı halkların, kültürlerin ve farklı inanç kesimlerin tepkisinin olduğu, sınıf eğilimlerinin, bu arayışları tetiklediğidir. Mezhep ve tarikatların günümüzdeki rollerinin ötesinde, özü budur. Hangi dinde ele alınırsa alınsın mezhebi ayrışmanın temelinde, karşımıza sınıfsal ayrıcalık ve kültürel direniş çıkar. Örneğin, Yahudilikteki Essenilerin aynı zamanda bir yoksullar hareketi olduğu tüm araştırmacıların ortak görüşüdür. Essenilerin, Mehdi beklentisi içindeki başlıca kesim olmaları, kurtuluşa olan ihtiyaçlarının dinselleştirilmiş ifadesi olarak belirtilebilir. Yine kültürel farklılıkların ve eski toplumsal inançların, Hristiyanlık içindeki mezhepleşmede etkili olduğunu görüyoruz. Mezhepler gelişirken Hz. İsa’nın “tanrı mı, insan mı” teolojik sorununu kendilerine dayanak yapmışlardır. Hristiyanlığın devletleşmeye kadar olan sürecinde, fazlasıyla mezhep bölünmeleri yaşanmıştır. Abdullah Öcalan, neredeyse her kavmin bir mezhebinin olmasını, kendi özgünlüklerini korumaya çalışmalarından kaynaklandığını ifade ediyor.³ Esasında sınıfsal ayrışmalar da mezhep ayrışması olarak yansıyabilmektedir. Örneğin; Latinler, Katolik; Grekler ve Slavlar, Ortodoks; Ermeniler, Gregoryan; Asuriler, Nasutrilik mezheplerini inşa ederek başta etnik kimliklerini koruma altına almayı hedeflemişlerdir. Hristiyanlıktaki parçalanma, ayrışma sadece etnisite ve sınıf üzerinden değil, Roma imparatorluğunun dini olup olmama noktasında da yaşanmıştır.

İslam’da Mezhepleşme, İktidar İslam ve Muhalif İslam Çizgileri

İslam’daki mezhepleşmede birinci derecede etkili olan unsur, iktidar karşısındaki mücadeledir. İkincisi ise Arap olmayan kültürlerin ve dinsel inançların, Emevi ve Abbasî halife devletleri karşısındaki mücadeleleridir. İslam henüz şeriatını inşa etmeden iktidar çatışmasının yaşandığı bir dindir. Bu konuda sıklıkla atıfta bulunulan “Hz. Muhammed’in cenazesi yerdeyken Mekkeli Muhacirlerle Medinelî Ensar arasındaki tartışma” meselesi, konuyu anlaşılır kılmada önemli bir veridir. Akabinde İmam Ali’yi halife görmek isteyenlerin Ebubekir ve sonrasında gelen üç halifeyi benimsememeleri, İslam içi iktidar mücadelesinin bir diğer verisidir. Ancak asıl iktidar kavgası, İmam Ali’ye karşı Emevi ailesinin lideri konumundaki Muaviye’nin verdiği saltanat savaşıdır. Bu mücadele 680 yılında ehlibeytin Kerbela’da katledilmesiyle zirveye taşınmıştır. Zaten Emevilerin iktidar amacı olmamış olsaydı İmam Ali’nin halifeliliğine karşı çıkmazlardı. Muaviye ve ailesinin bu mücadeleden galip

³ Abdullah Öcalan, a.g.e.

çıkıp Emevi devletini kurması, birçok alim tarafından İslam'ın Emevileştirilmesi olarak yorumlanmıştır. Emeviler, Kur'an'da birçok ayette eleştirilip uyarılan Mekke aristokrat, tüccar kesimin başında yer almaktadır. Bu ayetler, İslam'ın Emevileştirilmesi karşısında açığa çıkan çelişkilerin, itirazların da kaynağı olmuştur. Emevi İslamının, iktidar İslamı temsil ettiği, günümüzde demokratik düşünen hemen her araştırmacının, ilahiyatçının ortak görüşüdür. Bu iktidar kavgası İslam'ın mezhepleşmesinin de başlangıcı kabul edilmiştir. Emevi iktidarını İslami gösteren yorumlarla, bunların İslami ve Kur'an-i olmadığını söyleyen yorumlar, İslam'ın iki ayrı çizgide inşasına yol açmıştır. Bu iki çizgi, zaman içinde kendini Sünni İslam ve Şii İslam olarak tanımlamıştır. İslam'a özgü bu ayrışmayı derinliğine çözümlemeden günümüz İslam'ını ve mezhepleşmesini de anlamak zordur.

Emevilerle başlayıp Osmanlı Türkleriyle süren halife, sultan, padişah İslamının temel ve değişmez ilkeleri vardır. Bu içtihat, ayetleri, iktidara ve devlete uydurmak temel yöntemdir. Bu yoruma göre doğru din, saraya, sultana meşruiyet ve yasallık veren dindir. Bu dinde, saray ve saltanatı eleştirmek günah sayılmaktadır. İbni Teymiye'ye atfedilen şu söz, iktidar İslam anlayışını özetlemektedir: “Adaletsiz bir imamla geçilecek altmış yıl, sultansız geçilecek bir yıldan daha iyidir.” Egemen Türk anlayışı, sultanlar yanında devleti kutsamayı da buna ekleyerek İslam'ı tümüyle iktidarla özdeşleştirmede bir adım daha atmıştır. İktidar İslam'da, biçim yani ritüeller çok önemlidir. Örneğin Müslüman olmak, namaz kılmakla eşitlenmiş gi-

bidir. İktidar İslam şeriatında yer alan vergi, saray yaşamı, halifeleri kutsama, cariye ve harem gibi hususlar Bizans ve Sasani devlet geleneğinden devşirilmiştir. Cihat anlayışı, nefsin terbiyesinden ve davetten çıkarılıp İslam öncesi Arap kabile savaşlarına ve Türki kabilelerin İslam'ı tanımadan önceki savaş, istila ve talan kültürüne dönüştürülmüştür. Bu İslam anlayışının, karşı İslam olduğu açıktır. Bu İslam yorumunun vardığı son nokta da DAİŞ olmuştur.

Bu İslam'da, kadının ne adı ne yeri ne de sesi vardır. Arap kabile geleneğinde, kadın ve aile yaşamını düzenlemeye çalışan hukuki ayetlerden yola çıkarak İslam evrenselliğinin kadın çizgisi yaratılmışken; kadını ve erkeği bir ve eşit gören, aynı sorumlulukla görevlendiren ahlaki ayetler ise Kur'an'da hiç yokmuş gibi muamele edilmiştir. Örneğin, “Kadın erkeğin kaburgasından yaratıldı.” ayeti Kur'an'da değil

Bu İslam'da, kadının ne adı ne yeri ne de sesi vardır. Arap kabile geleneğinde, kadın ve aile yaşamını düzenlemeye çalışan hukuki ayetlerden yola çıkarak İslam evrenselliğinin kadın çizgisi yaratılmışken; kadını ve erkeği bir ve eşit gören, aynı sorumlulukla görevlendiren ahlaki ayetler ise Kur'an'da hiç yokmuş gibi muamele edilmiştir.

Tevrat'ta geçtiği halde iktidar İslam'ı gerçek İslam belleyen erkekler, Yahudi erkeklerden çok daha fazla bu malum öyküyü esas almış, inanmıştır. Ana kaynağına ters düşen iktidar İslam yorumları, sıralayarak bitiremeyeceğimiz kadar çoktur. Bugün İslam adına ortaya çıkan olumsuzlukların kaynağı, bu yorumların gerçek ve tek doğru din sayılmasıdır. Bu İslam yorumu, mitolojilerden bu yana topluma yedirilmiş egemen erkek aklı ve sistemiyle bütünleşince Dr. Ali Şeriatî'nin deyişiyle din adına, karşı din; ahlak adına, ahlaksızlık ortaya çıkmış ve yaşama hâkim hale getirilmiştir.

Birkaç noktada özetlemeye çalıştığımız İktidar İslam'ın bu “karşı din” gerçekliğine karşı mücadele veren ve çoğu İslam'dan beslenmiş muhalif hareketler de tam tersi bir yorumla kendi sistemlerini oluşturmaya çalışmıştır. Bu özelliklere sahip çıkışlar, iktidar İslam'a karşı hareketler olmaları nedeniyle tarikat ve mezheplerini oluştururken daha toplumcu ve demokratik bir karakter kazanabilmiştir. Muhalif kol içindeki İslami hareketlerin neredeyse tümü, İmam Hüseyin ve Zeynep'in direnişini ve duruşunu dayanak yapmış, kendilerine İslam içinde yer aramıştır. Bu koldaki mücadeleye ilkin Emevi iktidarını kabul etmeyen Arap kabileleri, Kürt ve Fars aşiretleri katılmıştır. Emevi döneminin sonlarına doğru, Zagros ve Horasan bölgesi, bu muhaliflerin merkezi olmaya başlamıştır. Bilindiği gibi Ebu Müslim-i Horasani liderliğindeki bu güçler, 750 yılında Emevi devletini yıkmıştır. Bu mücadelede temel gerekçe ve itici güç olarak ehlibeytin katledilmesi propaganda edilmişse de asıl nedenin daha adil ve eşitlikçi bir yaşam olduğu görülmektedir. Adına daha sonra Mutezile denilecek olan itikadi mezhebe kaynaklık edecek olan Basra'daki tartışmalarda, dolaylı yollardan Emevi halifelerinin hemen hepsinin büyük günahkârlar olduğu söylenmeye başlanmıştır. Bugün sıradan Müslümanın, İslam'da olduğuna inandığı ancak esasta Muaviye'nin öne çıkardığı kader anlayışını eleştiren âlimler de sözlerini söylemeye başlamıştır.

Burada henüz yeterince bilinmeyen, bilinse de derinlikli tartışılmayan mesele şudur: İktidar İslam'a karşı gelişen İslami renkteki yorumlar yani içtihat, Zerdüştlük geleneğinin mantık yapısına ve Yunan Felsefesine dayandırılmıştır. Sünni bir Müslüman, sırf bu cümleden yola çıkarak muhalif İslami bir hareketin olumlanmasını yanlış hatta günah bulabilir. Söz konusu hareketlerin haklı bulunmasını da İslam karşıtlığı sayabilir. Oysa Sünni İslam adına sunulan iktidar İslam yorumu da İslam öncesi Arap kabile kültürünü temel almış, hatta devlet mekanizması ile ilgili hususları da Bizans ve Sasani devlet hukukundan almıştır. Örneğin, Muaviye'nin Sasani kralı Ardeşir'in devlet yönetme tarzını tanımak için yanına danışmanlar aldığı bilinmektedir. Zerdüştlük geleneğinden ve felsefesinden beslendiği için muhafız İslam'a yanlış ve din dışı demek, diğer taraftan İslam'ın karşı çıktığı Arap kabile düzeninin, gelenek ve göreneklerinin, Bizans ve Sasani tanrı kral düzeninin taklidine dayanan içtihadı gerçek İslam demek tutarsızlık olur. Gerçek İslam anlayışına göre de adil ve hak olmaz.

Görüldüğü gibi İslam'daki mezhepleşme, itikadi temeller üzerinden iktidar meselesine yoğunlaşmıştır. İslam'ın devleti olur mu olmaz mı konularını tartışmıştır. İslam adına devlet olması halinde de bu devletin nasıl bir devlet olması gerektiği, en baştaki yöneticisinden en alttaki memuruna kadar hangi özelliklere sahip olması gerektiği tartışılmıştır. Buradan çıkaracağımız sonuç, Hz Muhammed'in vefatından hemen sonra neyin İslami olup olmadığı tartışmasında gerçeğin ve olması gerekenin iktidara bağlanmış olduğudur. Bu durum, iktidar İslam'ın, tamı tamına bir devlet ve egemenlik dini olduğunu, iktidar İslam'a karşı çıkanların da en azından bir yere kadar demokratik karakter taşıdığını gösterir. İslam'da muhalif kesimlerin demokratik karakterlerinin güçlü olduğunu gösteren bir örnek Karmatiler'dir. İktidar İslam'ın haklarında birçok iftira düzdüğü Karmatiler'in; bireyin yaşama katılımında, ekonomik paylaşımında ve kadına yaklaşım konularında iktidar İslam'la mukayese edilemeyecek kadar komünal ve demokratik oldukları tartışmasıdır. Daha birçok grup ve tarikat örnek verilebilir. İktidar İslam'ın bu kesimlerin tümü için "Erkekleri, ana ve bacılarını tanımaz." türündeki iftirası, anlatmaya çalıştığımız zihniyet farkının itham diliyle de olsa iktidar İslam tarafından kabul edildiğini gösterir.

İktidar İslam çizgisine karşı hukuki mücadeleyi de fıkhi mezhepler olarak bildiğimiz mezhepler vermeye çalışmıştır. İlki Hanefilik olan bu kolun Şafilik, Malikilik ve Hanbelilik gibi dört biçimi vardır. Bunlar itikat yerine hukuki düzenlemeler getirmiştir. Müslümanlar arası sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkilerde ve dini vecibelerin yerine getirilmesinde kolaylık sağlamaya çalışmıştır. Bu mezhepleri kuran âlimlerin tümünün, devlet yöneticileriyle arasına mesafe koyduğu bilinmektedir. İmam Hanife'nin aynı zamanda Emevi karşıtı olduğunu da buna eklemek gerekir. Fıkhi mezheplerin içtihatlarının içeriği tartışılabilir. Ancak fıkhi mezhep kuran âlimlerin ve dürüst takipçilerinin uzun yıllar, devlet yöneticilerinin kendilerini kullanarak toplum üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırma çabalarına destek bir yana, karşı durduklarını belirtmek yerinde olacaktır.

İslam'daki ayrışma; İslam nasıl bir din olmalıdır? Düzenini yani şeriatını nasıl kurmalıdır? Herhangi bir olgunun ele alınışı, kabullenilişi nasıl olursa Kur'an'a göre olur? benzeri sorulara dayandığı için köklüdür. Günümüzde Şii ve Sünni şeklini almış olan bu ayrışma, İslam'daki gerçek mezhepleşme ve ayrışma sayılmalıdır. Çünkü Sünni İslam'da, fıkhi mezhepler arasında tehlike arz edebilecek ciddi bir sorun yoktur. Benzer bir tehlike Şii mezhepler ve farklı kolları arasında da bulunmamaktadır. Bu nedenle İslam'da mezhepler arası gerginlik, çelişki ve çatışma denilince Şii ve Sünni Müslümanlar arasındaki ayrışmanın anlaşılması kabul görmüştür.

Sünni İslam, artık tümüyle İktidar İslam olmuştur derken, Şiiliğin de halk İslam'ı, İslam'ın demokratik ve komünal yorumu olduğu anlaşılmamalıdır. Yukarıdaki paragraflarda vurgulamaya çalıştığımız gibi ilahiyatçı İhsan Eliaçık'ın ifadesiyle "öteki

İslam" dairesinde yer alan İslami yorumlarla Şiilik, bir ve aynı değildir. Bugün İran İslam Cumhuriyetinde devlet olmuş, Irak Şiilerince de devlet olma yolunda ilerleyen Şiilik, "öteki İslam'ın" mücadele ve düşünsel mirasını ele geçirip iktidara geçmiş bir İslamdır. Ali Şeriatî, bir kitabını bu Şiiliği anlatmaya vermiş ve adınada "Safevi Şiiliği" demiştir. Bu Şiiliğin, Ali ve Hüseyin Şiiliğinden ayrı bir yorum olduğunu kanıtlarıyla sunmuştur. Sünni İslam'ın tümüne yakını, iktidar İslamdır. Bu İslam çizgisi, aristokrat ve tüccar bir kabilenin kendine karşı olanları etkisizleştirerek dini ele geçirip devletini kurmasına dayanır. Şii İslam ise yüzlerce yıl boyunca iktidar İslam'a karşı mücadele vermiş halkların emeklerine, miraslarına ve kazanımlarına dayanarak iktidar olmuş egemenlerin İslamıdır. Bu ikisi arasındaki fark, günümüzde sağ liberallerle sol liberaller arasındaki fark kadardır denebilir. Halkların daha demokratik ve paylaşımcı bir yaşam için mücadele ederken kullandıkları kavramları kullanması, Şii İslam'ı iktidar İslam'ın bir türü olmaktan kurtarmıyor. Nitekim Şuubiye denilen halk muhalefetinin Şiilik adı altında devletleştirilmesi, 1500'de Safevi hanedanı tarafından gerçekleştirilmiştir. O günden sonra Sünni İslam devletleriyle Şii İslam devletleri arasında başlamış çelişkiler, bugün Türkiye-İran ve İran-Arap devletleri arasında ulus-devlet dili ve politikaları altında sürdürülmektedir.

Ortadoğu'da Mezhepçiliğin Güncel Yansımaları

Din ve mezhep olgularına sadece politik araçlar olarak bakmak yanlış ve tehlikelidir. Din ve mezhep, politik argümandan önce ve daha çok sosyal adalet ve ahlakla ilişkili çıkışlardır. Günümüzde neredeyse tümüyle politik alana çekilmiş olmaları, toplumsal misyonlarından kopartıldıklarını ve derin bir ahlaki çıkmaz içine sürüklenmiş olduklarını kanıtlar. Din ve mezheplerin, ulus devlet politikalarında ya milliyetçiliğin yerine geçirildikleri ya da milliyetçiliği besleyen gıda olarak kullanıldıkları üzerine de çokça yazılıp çizilmiştir. Geçmişte de günümüzde de din ve mezheplerin, politik çıkarlar için kullanılması, bu alanların iktidar güçlerinin eline geçmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Öcalan'ın, politikayı, toplumsal faydanın en iyi eylemi olarak tanımlaması ilkesiyle ele alınırsa din ve mezheplerin, tarikat ve cemaatlerin, toplumsal yaşamda oynayacakları rol, ahlakiliği güncel ihtiyaçlara uyarlamada sağlayacakları katkı çok değerli sonuçlar verecektir. Özellikle Ortadoğu için bu alanların aynı zamanda hafıza kurumları olduğu, doğru yaklaşılması halinde akademi görevi yerine getirecekleri de tartışmasıdır.

Ortadoğu'ya milliyetçi fikirlerin gelmesi ve ulus devletlerin kurulmasıyla mezhepsel ayrışma daha tehlikeli bir düzeye getirilmiş oldu. Bilindiği gibi milliyetçilik her yerde ve her zaman dinden beslenmektedir. Milliyetçilik de kendisine göre kutsal- ları, ritüelleri olan bir düşünce biçimidir. Ancak en basit, yüzeysel, anlamsız düşünce biçimidir. Aslında milliyetçilik, düşüncesizlerin düşüncesidir demek de

mümkündür. Düşünmek istemeyenlerin bilme biçimidir. Bu nedenle milliyetçilikle insanları kullanmak, mezheplere göre daha kolay olmuştur. Günümüzde milliyetçilik, dinsel mezhepçilikle kendini tarihselleştirmeye, etkisini sürdürmeye çalışmaktadır.

Ortadoğu'daki milliyetçiliklerin kendine has özellikleri de tartışılabilir. Ortadoğu'nun iktidar kuran mitoloji ve dinin merkezi coğrafyası olması, mitoloji ve dinin iktidar aklıyla toplumda ayrışmalara yol açması, bu ayrışmanın neden olduğu bilme biçimleri gibi nedenler kendine has özellikler ortaya çıkarmış denebilir. Mezhepleşmenin iktidar aracı haline getirilmesiyle toplumsal ayrışmanın milliyetçilikle daha da derinleştirildiğinden de söz edilebilir. Ortadoğu'daki milliyetçiliğin ne kadarı Batı tarzı seküler eğilimli milliyetçilik, ne kadarı dine dayalı milliyetçilik olduğu sorusu da sorulabilir. Bu sorulara verilecek cevaplarda ortaya çıkan ortak sonuç, Ortadoğu'daki ulus devletlerin, mezhep ayrışmalarını, milliyetçiliğe dayanan iktidarlarını sağlamlaştırmak için kullandıklarıdır. Bu konuda en güncel örnek Türk ve Fars milliyetçiliğidir. Dinle beslenen milliyetçiliğin ne kadar vahşi ve acımasız olacağını, Ermeni, Asuri-Süryani ve Rum halklarının fiziki katliamlarına yol veren, soykırıma uğratan Türk-İslam sentezi, somut olarak göstermektedir. Bu milliyetçiliklerin, yüz yıldır en tabi ve doğal haklarıymış gibi Kürt soykırımını yürütmesi de cabası.

Ortadoğu'da, güncel politikada mezhep çelişkilerini kullanmak sadece ulus-devletler dönemiyle sınırlı değildir. Osmanlı-Safevi çelişkisi ve çatışmasının başladığı

1500'den beri, devlet ve iktidarların mezhepsel farklılıklar

Tüm kültürel farklılıklar gibi inançsal farklılıklar da toplumsal zenginliktir. Farklılık, varlık olarak akıl ve düşünce sahibi olduğumuzun, duygusal davranışımızın kanıtıdır. Dolayısıyla toplumsallıkta farklılığın boyutları, aklın, düşüncenin ve duyguların büyüklüğünün eseridir. İşte iktidar bu doğal insani durumu, sorun görür, sorunsallaştırır.

ları sistemli kullanması söz konusudur. Milliyetçiliğin eklenmesi, durumu, daha da tehlikeli ve tahripkar yapmıştır. Çünkü dincilik kadar mezhepçilik de din istismarcılığı anlamına geliyor. Ortadoğu'daki mezhep farklılıkları, bu anlayıştan ötürü diğer yerlerden daha köklü bir ayrışmaya yol açmıştır. Mezhepsel farklılıklar, doğal halleriyle halklar arasında tehlike teşkil etmemiştir. Mezhepsel hatta dinsel farklılıklar, iktidar el atınca halklar arasında sorun olmaya başlamıştır. Bu konuda da Ortadoğu bölgesinde sayılmayacak kadar çok örnek ve uygulama mevcuttur.

Bilindiği gibi iktidar, sorun alanları yaratarak var olur. Toplumsal zenginliği, sorunlu alanlara dönüştürerek kültürel farklılıklar üzerinden toplumun bir kesimin kendi safına çekmeye çalışır. Tüm kültürel farklılıklar gibi inançsal farklılıklar da

toplumsal zenginliktir. Farklılık, varlık olarak akıl ve düşünce sahibi olduğumuzun, duygusal davranışımızın kanıtıdır. Dolayısıyla toplumsallıkta farklılığın boyutları, aklın, düşüncenin ve duyguların büyüklüğünün eseridir. İşte iktidar bu doğal insani durumu, sorun görür, sorunsallaştırır. Demek ki Tevrat'ta anlatılan "Bilme ağacından yeme, günahkar olursun." deyişi, boşuna erkek egemen tüm sistemler için kılavuz seçilmemiş, boşuna önemsenmemiştir. Bu nedenlerden kaynaklı, toplumsallığın dili olan farklılığın en çok ve en anlamlı biçimlerinin yaşandığı Ortadoğu'da, iktidar, dünyanın her yerinden çok daha fazla ve büyük sorunlara yol açmıştır. Ulus-devletler, kendi dinleri ve milliyetçilikleriyle bu sorunları içinden çıkılmaz yapmıştır. Ortadoğu milliyetçiliği, sınıfsal ayırmadan çok mezhepçilikten beslenmektedir. Bu, sadece bölge ulus-devletleri arasındaki politikalarda değil, bu bölgeye dışarıdan müdahale eden Hristiyan mezhepli ulus devletlerce de böyle görülmekte ve kullanılmaktadır.

20.yy'da, Ortadoğu'ya dönük emperyalist politikalarda, iktidar İslam ve bu İslam anlayışının eline geçmiş mezhepsel farklılıkların, temel kullanım aracı olduğu defalarca kanıtlanmıştır. Sadece mezhepler de değil tarikatlar da yoğun kullanılmıştır. Bu politikada nicelik olarak az olan kesim, sayıca çok olana egemen yapılmıştır. Irak, Suriye, Ürdün başta olmak üzere birçok Ortadoğu ülkesinde iktidar, böyle kurulmuştur. Yemen, Şii ve Sünniler arasında parçalanmıştır. Körfez Arap devletlerinde Vahabilik, etkili güç yapılmıştır. Türkiye'de Sünni ve Hanefilik dışındaki diğer inançlar ve mezhepler, yok sayılmıştır. Tüm bu ayarlamalar, bugün devam eden çelişki ve çatışmaların beslendiği sorun alanları şeklinde de kurgulanmıştır. Arap ulus devletleri, Şii ve İran İslam Cumhuriyetini sorun ve tehlikeli görürken; Şii ve İran İslam Cumhuriyeti de Sünni Arap devletlerini tehlikeli ve emperyalizmin işbirlikçisi görmektedir. Bu iddia ve söylemler, 11.yy'da başlayan Haçlı Seferlerine kadar dayanmaktadır. Sünni iktidar İslamcılar, Şii dairesine dahil ettikleri İsmailileri birçok defa Haçlılarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle suçlamıştır. Şii ise Sünni iktidar İslam güçlerinin zalim, adaletsiz ve sadece kendi iktidarlarını düşündükleri için Müslümanları savunmadığını ileri sürmüştür. Türk egemenleri, Osmanlı'dan kalma halifelik gücünü kullanmayı sürdürmek istemiş, Türk-İslam sentezini ırkçı ve yayılmacı bir ideoloji olarak geliştirmiş, çağdaş, gerçek ve tek doğru İslam denilerek emperyal politikalar izlemiştir. Din istismarcısı Türk egemenliği, Şii ve Şiiliği tehlike görürken; Arapları, geri ve ilkel diyerek küçümsemiştir. Böylece devlet olarak yürüttüğü politikalara, toplumsal temel yaratmaya çalışmıştır. Bu tarz siyaset, halen de sürmektedir.

20.yy'da başlayan ve 21.yy'ın başından beri de derinleştirilerek sürdürülen Ortadoğu'daki çelişki ve çatışmalarda mezhepçiliğin, temel motive edici güç olduğu, güncel örneklerden de sabittir. Bahreyn'de zaman zaman gündeme gelen sokak eylemlerinin, Suudi Arabistan'da devlet baskısının, Suriye, Yemen ve Irak'taki

savaşların yönlendirici propagandası, mezhepçilik üzerine kurulmuştur. Bu mezhepçiliğin hem Şii hem Sünni tarafının iktidar peşinde koşanlar olması, birbirlerini öldürmeyi aynı din ve aynı ayetlere dayandırarak kutsamasını beraberinde getirmiştir. Gerçekten de dinciliğin, mezhepçiliğin ve ikisinin toplamı olan iktidar İslam'ın, Muhammedi İslam'a karşı bir İslam olduğunu bu sonuç kadar çıplak anlatan az şey bulunur. Aynı dine inandığını söyleyenler, aynı kitaptan ve ayetlerden çıkardıkları sonuçlarla birbirini din adına, din için vacip diyerek boğazlamaktadır. Kan dökmektedir. Ve her iki taraf, hadisleri kaynak göstererek Muhammed'in yolunda olduğunu iddia etmektedir. Hristiyan kültüre sahip AB ve ABD gibi mezhep savaşlarından geçmiş tecrübeli devletler de bu işe el atınca, Ortadoğu bugün yaşadığımız tabloyla karşı karşıya gelmiş oldu. Gerçekte ise en üste devletler, egemenler yürüttükleri politikalarla uzlaşma içindedir. Çünkü mezhepçilik, her iki tarafın ulus devletlerinin işine gelmektedir. İktidar sürdürme araçlarına, benzin taşımaktadır. Şiicilik ve Sünnicilik olmazsa iktidar İslam, ulus-devlet modelinde varlığını sürdüremez. Şiiliğe karşıt söylemler olmazsa İran İslam Cumhuriyeti, devlet olarak içerde, halkları rahat yönetemez. Allah adına idamlar, gerçekleştiremez. Benzer bir sonuç tersinden, Sünni iktidar İslam'ı esas alan devletler için de geçerlidir. Bu devletler, İran İslam Cumhuriyeti olmazsa hâkimiyetleri altındaki halklara, din adına baskı uygulayamaz, politikalarına gerekçe bulamaz.

Kuşkusuz ki ister 11.yy'da başlayan Haçlı Seferleri olsun, ister Avrupa'da 15.yy'dan sonra Hristiyan inançlılar arasında başlayan ve yüz yıllar süren mezhep ve din savaşları olsun, isterse Ortadoğu'da İslam adına başından itibaren gündemden düşürülmemiş mezhepçilik hatta tarikatçılık kaynaklı savaş ve çatışmalar olsun, hiçbiri toplumsal gerçeklik içinde olması gerekenler değildir. Bu sonuçlar, makul ve makul sayılamaz. Dini kavramla belirtirsek, halkların da dinlerin de kaderi bu olamaz. Olmamalıdır da. Dinlerin belli bir sosyal gelişmişlikten sonra farklı toplumsal kültürden kaynaklanan mezhepleşmesi, doğal bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bunun, dinî düşünce ve kültürün yol açtığı toplumsal bir zenginlik olarak görülmesi daha doğrudur. Bu değişimi ve dönüşümü, halkları birbirine karşı kışkırtma ve kırdırma aracı haline getirmek, ulus-devlet politikalarıyla daha fazla derinleştirilmiş bir durumdur.

İbrahimi dinler ve bu dinlerden çıkmış farklı yorumlar, ortak bir teolojik inanca dayandıkları için aralarında bütünlük ve ortaklık kurmak daha kolaydır. Ancak iktidar aklı, devlet politikaları, parçalama ve çatıştırmayı hâkim hale getirmiştir. Bilindiği gibi Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık aynı köke ve tek bir ataya dayandıklarını kendileri ilan etmiştir. Tüm mezhepleri ve tarikatları da bu ortak tarihten beslenmiştir. Bu ortak kök ve ata damar, ucu açık, esnek dinsel kimlik anlayışıyla birlikte verimli sentezlere yol açabilir. Böyle bir zihniyet için en başta, dinlerdeki demokratik değerleri, evrensel ahlaki ilkeleri içtihadın temeline almak, diğer tüm

kutsal metinleri de buna göre yeniden yorumlamak gerekmektedir. Din ve inanca ne iktidar dinciliği ile ne de bilimsellik adı altında Avrupa merkezli gelişmiş aynı zamanda kendisi de mezhepçiliğin bir türü olan laiklik anlayışı ile yaklaşmamak gerekir. Bu iki çizginin yol açtığı sonuçlar ortadır. Dinin, hakikati bilme biçimlerinden biri olduğunu unutmayalım. İçinde, toplumsal değerler, ahlaki kurallar formüle edilmiştir. Bunlar sistemleştirilmiş ve kültür haline getirilmiştir. Kutsallığın ya da dar anlamıyla dinsel inancın, sadece adını bildiğimiz dinlerle sınırlı bir bilme ve inanma biçimi olmadığını da iyi anlamak gerekir. Nasıl ki sosyalizmi Marks ve Lenin'le, kadın özgürlük mücadelesini de 19.yy'dan sonra gelişmiş Feminist hareketlerle sınırlamak doğru değilse, toplumsal inancı da elimizdeki kutsal kitaplar ve herkese din adı altında ezberletilmiş düşünce ve kültürle sınırlamak doğru değildir. Bu gerçekliği topluma derinliğine kavratmayı, sosyal bilimin en önemli görevlerinden biri olarak kabul etmek gerekir. Ancak bu kavrayışla, demokratik, ekolojik ve kadın özgürlükçü toplumun kutsallıklarını tanımlayabileceğimizi, yaşayabileceğimizi belirtebiliriz.

Değerlendirmelerimizi Abdullah Öcalan'dan bir alıntıyla tamamlamanın yerinde olacağını düşünüyoruz:

“Ortadoğu kültürünü demokratikleştirirken, sivil toplumu âdeta yeni dönemin kabileleri ve klanları gibi değerlendirmek, aynı yaklaşımı dinsel gelenekler için de göstermek, özcesi sosyal bilimi klan, kabile, mezhep, tarikat ve din kuruluşlarının yaşantılarını andırıncasına, gerektiğinde bu geleneklerin mirasıyla bütünleştirerek, gerektiğinde onlar gibi kendini örgütleyerek yürütmek, başarı için esastır.”⁴

Bu çabanın da kutsal yaşama saygının gereği olduğu aşikardır.

⁴ Abdullah Öcalan, a.g.e.

74'üncü Ferman ve Şengal'de Kadın Kırımı

Feleknas Uca

Soykırımlar, kötülüğün en görünür olduğu, kanlı, şiddetin sınırsız uygulandığı süreçlerdir. Bu nedenle soykırım dendiğinde akla ilk gelen şiddet pratikleridir. Ancak bu kanlı sürecin işleminin elbette bir amacı vardır. Genelde savaş süreçlerinde karşımıza çıkan büyük kırim, katliam ve soykırımlar etnik ya da dinsel arındırmayı öngören politik hedeflerin sonucu olarak ortaya çıkar. Çoğunlukla hedef, coğrafyanın bir kültürden, bir inançtan, bir kimlikten arındırılmasıdır. O toplumun, o coğrafyada kimlik olarak bir daha etkinlik göstermesinin, var olmasının önüne geçmektir. Biz Êzidîler yaşadığımız coğrafyadaki farklı inancımızla ve devraldığımız mirasla kurduğumuz kolektif ilişki ve onu başka nesillere nakletme konusundaki tutumumuz nedeniyle türlü iftiralara uğramış ve tarih boyunca dışlanma, baskı ve katliamlara maruz kalmış kadim toprakların kadim inançlarından biriyiz.

Biz, antik Mezopotamya'nın kültürel mirasını taşıdığımız için yok edilmek isteniyoruz.

Êzidî inanç sistemi ve buna bağlı kültürel motifleri Mezopotamya'nın yaratılış ve felsefi fikriyatına tekabül ediyor. Zira Semavi dinler ortaya çıkmadan önce antik İran kaynaklı yarı düalist “yüce varlığı” baz alan Melek inançları vardı ve Êzidîlik hiç kesintiye uğramadan esin kaynağını oradan alıyordu. Ayrıca Êzidîliğin inanç sistemini oluşturan ilahiler, dua, ayin veya törenlerde meleklerle ve varoluşun esas temel maddelerine vurgu yapılıyordu. Modern Ezdi tarih savına göre, Êzidîlik meleklerin yerel biçimde ortaya çıkmasına odaklanmış olan inançların doğasından gelmektedir. Êzidî teolojisine göre toplumsal kurgu böylesine açık iken, Êzidîliği geri bir tarzda yorumlayarak “İblis-perestlik” olarak tarif edilmesinin temelinde iyi niyet aramamanın yanı sıra yanlış bir tarif biçimi söz konusudur. Êzidîliğin inançsal olguları ne bir metinde ne de yazıtlarda mevcuttur. Bu nedenle Êzidîliğin inanç siste-

matini anlamak, her şeyden önce onun gündelik ibadetlerinde ve ayinlerinde kullanılan dualarını ve ilahilerini iyi anlamaktan geçiyor. Tabii ki Êzidîlik, “kitap” sahibi olmayan bütün halk ve cemaatlerin inanç biçimlerine benzer bir anlayışla tasvir ediyordu yaratılış efsanesini. Çünkü Êzidîlerin ruhsal dünyaları, inançsal hayatları ve ritüelleri, en azından, bir kitaba inananlarınki kadar karmaşıktır.

Êzidîliğin kozmolojik geleneklerinde mitler, anlatımlar ve efsaneler; öğretilerden daha fazla yer almaktadır. Buradan hareketle ne Batının değerleriyle ne de Doğunun projeksiyonlarıyla Êzidîlik bugüne kadar hak ettiği yere konuldu, çünkü onların dini eserlerinin Hristiyanların veya Müslümanlarınkinden değişik bir teoloji düzlemi üzerine kurulduğu şüphe götürmez bir hakikatti. O yüzden ki Êzidîlerin inanışlarını Hristiyan veya Müslüman dünyasıyla karşılaştırmaya veya benzetmeye çalışıldığı anda Êzidîlerin inanç sisteminin gerçek ile herhangi bir bağlantısı kalmamaktadır. Lakin çok iyi araştırmacılar bile, ne yazık ki, kendi dinsel kalıplarından arınamadıkları için Êzidîlerin dini inançlarını anlatırken yanlış anlamalara neden olmaktan kurtulamamışlardır. Kovulmuş meleklerle atfedilen kötülük, Semitik dinlere ait bir inançtır. Her ne kadar bazı yönleriyle Semitik dinlerle ortaklık gösterse de Êzidîlik, Semitik menşeli bir din değil, senkretik özellikler taşıyan kendine has ve özgün bir inanç sistemidir. Ancak, geçerli ve gerçek inancın tek bir inanç yani sadece kendi inançları olduğunu varsayan dinler nedeniyle, Mezopotamya'daki antik inançlar yok sayılmış ve bunun taşıyıcısı olan kadim kültürler ise tarih boyunca katliamlarla yok edilmeye çalışılmıştır.

Bizim Ferman Dediğimiz Bugünün Diliyle Soykırımdır

Biz Êzidîler, bugün karşı karşıya kaldığımız “yok edilme” tehdidini, tarihsel hafızamızdan dolayı 74'üncü Ferman (kırim) olarak tanımlıyoruz. Bizim ferman dediğimiz bugünün diliyle soykırımdır. Ezdiler, maruz kaldığı saldırılara katliam, kırim ya da kıym değil de ferman diyerek aynı zamanda katliamların sorumlularına da işaret etmenin bir yolunu bulmuş bir halktır. Bu durum her ne kadar bilince çıkarılmış olmasa da burada katile dolaylı bir gönderme vardır. Hükümdarın resmi ve yazılı emri olan ferman, toplumsal tarihimize, sürgün ve kırim anlatan tek kelimedir. Çünkü maruz kaldığımız her bir kıym, Osmanlı otoritesi tarafından yazılı olarak eyalet beylerine, oradan da sancak beylerine bir fermanla iletilir ve buna uygun olarak kıymılar yapıldı. Söz konusu fermanların ancak 16. yüzyıldan itibaren, yazılı tarihe de girmeye başladığını söyleyebiliriz. Êzidîlerin Osmanlıyla karşılaşmaları binli yılların başına denk gelmektedir. Tanışmaları ise Êzidîlerin talih ve tarihinin tersine döndüğü on altıncı yüzyıldaki Osmanlı hâkimiyeti ile olmuştur. O zamana kadar çok renkli ve hoşgörülü olan Mezopotamya'daki hayat, yerini fanatik-dindar ve katı bir zihniyet dünyasına bırakmıştır.

Biz, bugüne dek varlığımızı bir şekilde korumayı başarmış olsak da 74. Ferman'ın ve onun ardılı olan bölgesel savaşların varlığımızı ortadan kaldırmak gibi "ayrı" bir gayesi var. Tarihsel hafızamız bunu bize 74 kez gösterdi. Bu katliamların ilki 906 yılında Musul Valisi Hamadani'nin, İslamiyet'i kabul etmeyen bin Êzidî ailesini katletmesiyle başladı. 906 yılında Musul Valisi Hamadani İslamiyet'i kabul etmeyen bin Êzidî ailesini katletti. 1254 yılında Musul Beyi Bedreddin Lulu, Şêxan bölgesine saldırarak binlerce Êzidî katletti. 1221 yılında Şêx Hesên kaçırılıp idam edildi, Êzidîler dağlık bölgelere çekilince kutsal yerleri yakılıp yağmalandı. 1415'te Êzidîlerle birlikte yaşayan Müslümanlar inanışları gereğince Êzidîleri katletti. 1640-1641 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Diyarbakır Valisi Melik Paşa komutasındaki 70 bin kişilik bir ordu, Şengal'e saldırarak, Êzidîleri katletti. Bu tarihten 1900'lere kadar Êzidîler Osmanlı'nın katliamlarına maruz kaldılar. Bu katliamlar sonrasında binlerce Êzidî, Müslümanlığı kabul etmek zorunda kaldı. Yakın tarihte ise Irak Anayasası'nın 2007'de kabul edilen ve bir türlü yaşama geçirilmeyen 140'ıncı maddesi gereği, Şengal'in statüsü referandum ile belirlenecekti. Ancak söz konusu referandum, dönemin Irak hükümeti ve Şii Başbakanı Nuri Maliki tarafından engellendi. Büyük bölümü Irak Federe Kürdistan Bölgesi içerisinde yer alan Şêxan ve Şengal bölgesi ile bir bölümü Ermenistan, Gürcistan, Suriye ve Türkiye'de yaşayan Êzidî halkı, son katliamdan önce 2007'nin Ağustos ayında Şengal'de bulunan Siba Şex Xıdır ile Tilezer'de bir kez daha katliamla karşı karşıya kaldı. Burada resmi rakamlara göre, 500'e yakın Êzidî katledildi. Bu katliamlar sadece bilinen katliamlardır. Şüphesiz ki; yazılı tarihe geçmemiş onlarca katliamdan söz edilebilir.

Temel amaç, kadim değerlerin temsili olan kadının şahsında, bir toplumu tümüyle tarihten silmektir.

Ferman uygulamaları her ne kadar bir topluluğu fiziksel olarak ortadan kaldırma odaklı olsa da ana hedefi o toplumun kültürel aktarımını ve tarihle olan bağını bütünüyle koparmaktır. Dolayısıyla erkeklerin kesilip öldürülmesi ve kadınların ganimet olarak alınıp köleleştirilmesi, tam da bu mantığa hizmet etmektedir. Çünkü kadın kültürün ve aktarımın ana taşıyıcısı olduğu için onu imha etmek yerine kendisi için kullanıp tarihsel aktarımından yararlanmak istenmektedir. Temel amaç, kadim değerlerin temsili olan kadının şahsında, bir toplumu tümüyle tarihten silmektir. Bu durum Şengal'de eksiksiz bir şekilde devreye girdi ve bugün halen devam etmektedir.

DAİŞ'in bugünkü katliam pratiği de Êzidîliğin tarihsel arka planından bağımsız değildir. 2013'te Irak ve Suriye topraklarında ülke kurma amacıyla dünyanın birçok yerinden bir araya gelen militanlar ve çeşitli güç odaklarının desteği ile oluşturulan DAİŞ çetesi kanlı tarihlerinin en büyük katliamını 3 Ağustos 2014'te Êzidîlerin yurdu olan Şengal'e saldırarak gerçekleştirmiştir. DAİŞ çeteleri, tüm dünyanın gözleri önünde Şengal'e kutsal bayramımız sırasında saldırdı. Bu, kesinlikle bir tesadüf

değil kültürümüzü, varlığımızı yok etme mesajı içeren bilinçli seçilmiş bir gündü. Bu çeteler, Şengal katliamı sırasında 7 bin Êzidî kadın ve çocuğu esir almış, kadınları köle pazarlarında satmış, tecavüze maruz bırakmış, binlerce Êzidîyi katledip toplu mezarlara gömmüş, çocuklarının gözleri önünde babalarının başlarını kesmiştir. Şengal'in yaraları hala sarılmış değil. 2021 yılındayız, hala esir olan kadınlar ve çocuklar var. DAİŞ'in elinden kurtulan kadınların "fotoğraflarımızı pazara götürüp camın kenarına koyuyorlardı. 10 dolar ve 100 dolar arası satışa çıkarılıyorduk" demelerine şahit oluyoruz. Katar, Libya, Mısır gibi ülkelerde satıldı, Êzidi kadınlar. Hiçbir yerde kadınlar üzerinden bu kadar kirli ve çirkin bir pazarlık yürütülmedi.

DAİŞ çetelerinin kaçırdığı kadınlar ve çocuklar bugün Türkiye'de bulunuyorlar. Bu çocukların internetteki köle pazarlarında satıldığını görüyoruz. Türkiye'nin başkenti Ankara'da önce genç bir kadın, köle olarak tutulduğu DAİŞ'li bir aileden kendi ailesinin satın alınmasıyla kurtarıldı. Daha sonra yine Ankara'da 7 yaşında bir çocuk, ki bu çocuk bebekken kaçırılmış, yine satılmak üzere internete fotoğraflarını düşmesiyle polis tarafından bir DAİŞ'li'den satın alındı. Kırşehir'de ise iki çocuk DAİŞ'li bir aile tarafından devlet yurduna bırakıldı. Gaziantep'te kadınların internetten satıldığı ortaya çıktı. Bu çetelerin Ankara'da nasıl bu kadar kolay ikamet ettiklerini hiçbirimiz bilmiyoruz. Çocukların, kadınların Türkiye sınırından nasıl bu kadar kolay geçtiğiniz hiçbirimiz bilmiyoruz. Ancak şunu biliyoruz ki kuş uçuşa vurulacak şekilde korunan sınırlardan DAİŞ çetelerinin geçmesi devletin yardımı olmadan mümkün değildir, Ankara'da ikamet etmek birilerinin göz yumması olmadan mümkün değildir. Bu çetelerin geçişini kolaylaştıranlar, çocukların, kadınların satılmasına göz yumanlar, bu kaçırmaların önünü açanlardan asla hesap sorulmadı. Üstelik bu konuyla ilgili sorduğumuz hiçbir soruya yanıt verilmiyor. Hiçbir başvurumuza geri dönülüyor. Bu büyük fermanın ardından, 7 bin kişi DAİŞ'in eline esir düştü, bugün halen 2 bin 800 kişi DAİŞ elinde esir bulunuyor ve akıbetleri belli değil.

Tarih boyunca süregelen bu soykırımların en barbarlarından biri olan DAİŞ saldırısı ve sonrasına dair tanıklık ettiğim travmalar, feryatlar ve tüm dünyanın büründüğü sessizlik hafızamdan asla silinmeyecek.

DAİŞ'in Şengal halkına saldırdığı 3 Ağustos 2014 tarihinde Şengal halkı, "Çilê Havinê" bayramı hazırlığındaydı, birkaç gün öncesinden de DAİŞ, Şengal halkına bildirisi dağıtarak "Bayramda çayınızı içmeye geleceğiz" tehdidinde bulundu. Bu bildiriler Şengal'in her yerinde dağıtıldı. Ben saldırıdan birkaç gün önce basına, "Şengal'e saldırı olabilir, herkes Şengal'e sahip çıksın" uyarısında bulundum. Bu uyarıdan birkaç gün sonra Şengalliler, "Şengal'e saldırı var" diye beni aradılar ve saldırıyı anlattılar. Ben de basına Şengal saldırısına ilişkin bilgi verdim. Saldırının her saniyesine dair Şengal'den telefon aldım. Karşı taraftan, "Bizi kurtarın" haykırırları yükseliyordu. Oradaki halkın bizden büyük bir beklentisi vardı ancak ben çok uzaktaydım, o gün bir toplantı için Almanya'da bulunuyordum. Bir taraftan

Almanya'dakiler "Ne yapabiliriz" diye arıyorlardı, bir taraftan Şengal'dekiler'in "Bizi kurtarın" çığlığı çaresizlik içinde kalmamıza neden oluyordu. Elimizden, beklemekten başka bir şey gelmiyordu, ne yazık ki. Basına saldırıyı bildirdikten sonra Rojava ile görüştük. Gazeteci Berfin'in orada çektiği görüntüler, Peşmergelerin Şengal'den kaçışını, Êzîdîlerin nasıl yalnız bırakıldığının, kaderine terk edildiğinin en acı kanıtıydı. Daha sonra Şengal'deki katliamın ve göçün ilk görüntüleri elimize geçti. Hayatımızda hiç kapanmayacak derin bir yara olduğunu gördük o görüntülerde. Felç olmuş gibi tepkisiz bir şekilde o görüntüleri izledik. Kadınların ve çocukların ayakkabısız kilometrelerce nasıl yürüdüğünü gördük. O dönemde herkes Şengal halkı üzerinde bir soykırım gerçekleşeceğini biliyordu ancak buna rağmen soykırıma sessiz kaldı.

Katliam sırasında 150 bin kişinin Şengal dağlarına sığındığına ve günlerce aç susuz kaldığına bütün dünya tanıklık etti. Açlıktan ve susuzluktan onlarca yaşlı ve çocuk hayatını kaybetti. Şengal dağlarında esir kalan insanlar ancak 12 savaştan Şengal'e gitmesiyle kurtarıldı. Üçü KDP tarafından yakalanıp yardım etmeleri engellendi. Diğerleri zorlu şartlarda canlarını hiçe sayarak, binlerce Êzîdîyi Şengal dağlarından kurtardı. Daha sonra yine onlar tarafından güvenlik koridoru açıldı, Êzîdîler Zaxo ve Duhok'a ulaştırdılar. Tarih boyunca süregelen bu soykırımların en barbarca olanlarından biri olan DAİŞ saldırısı ve sonrasına dair tanıklık ettiğim travmalar, feryatlar ve tüm dünyanın büründüğü sessizlik hafızamdan asla silinmeyecek.

Keşke Şengal Dağı'nın dili olsaydı da kadınların DAİŞ'in eline geçmemek için el ele tutuşup kendilerini nasıl Şengal Dağı'ndan attığını anlatsaydı. Keşke Şengal Dağı'nın dili olsaydı da anne babasını kaybeden çocukların aç susuz nasıl yaşadıklarını anlatsaydı. Keşke Şengal Dağı'nın dili olsaydı da Devreşê Evdê'nin torunlarının şu an kendilerini nasıl savunduğunu da anlatsa.

Ferman günü Almanya'da yanıma bir genç geldi. Telefonda kardeşi ile konuşmuş ve kardeşi DAİŞ'e esir düşmemek için yaşamına son vereceğini söylemiş. Kardeşini telefonda ikna edemedi ve benim de onunla konuşmamı istedi. Kardeşi 18 yaşındaki Hayat'tı. O ikna edemeyince Hayat ile telefonda ben konuştum. Ona 'Arkadaşlara haber vereceğiz, gelip sizi kurtaracaklar' dedim. Ancak Hayat'ı ikna edemedik ve abisine telefonda veda ederek DAİŞ'e esir düşmemek için yaşamına son verdi. Hayat'ın sesi 7 yıldır kulaklarımdan silinmedi ve acısı da hiç silinmeyecek içimden.

Bunları unutamam ve bunların üzerine çok sayıda çalışma yürüttük. Zorla Alıkonulan Kadınlar için Mücadele Platformu'nu kurduk. O esnada çok sayıda kadın DAİŞ çetelerinin elinden kurtarıldı. Çocukları ailelerine teslim ettik. Ancak o çocukların yaşadığı travmayı unutmak mümkün değil. Çocukların yaşadığı psikolojiyi, onların dilinden anlayabilmek için onlara kâğıt ve kalemler vererek çizim yapmalarını istedik. Çocukların çizdiği tek şey kara kalemle DAİŞ çeteleriydi. Bunu,

hüzünlü ve ağlamaklı bir şekilde yansıtmışlardı. Bir çocuk da Kürtçe konuştukları zaman işkenceye maruz kaldıklarını söyledi. Bunu söyleyen ise 5 yaşında bir çocuktü. Çocuk, çetelerin kendilerini kapının önüne çıkararak, 'Kürdistan diyorsanız gidin de sizi kurtarsınlar' dediğini söylüyordu. Kobanê'ye Rakka'dan kurtarılan çocukları almaya gittiğimizde, çocukların psikolojisini gördük. Arabaya binmeye ikna ettik çocukları. Ben onları ikna etmek için Êzîdî olduğumu söyledim. Kalabalık olduğumuz için iki araba gittik ama çocukların hepsi benim olduğum arabaya binmek istedi. Sebebin sordüğümüzde ise, "Bu Êzîdî kadınla gidelim o bizi DAİŞ'e vermez. Kısa saçlı bizi DAİŞ'e tekrar verebilir" dediler ve binmek istemediler. Zor da olsa arabalara binmeye ikna ettik. Arabayla ilerlerken petrolde, Mola verelim mi? dedüğümüzde çocuklar korku ile Hayır, hayır durmayın. DAİŞ gelip bizi burada da bulacak ve geri götürecektir. Onlar hala arkamızda, dediler. Ancak durup oyuncak alınca biraz sakinleştiler. Öyle bir psikoloji içerisindeydiler ki tedavilerinde bile geceleri çığlık atıyorlardı, korkuyorlardı.

Kuzey'deki Dayanışma Umut Oldu

Katliamın ardından 450 binden fazla kişi Şengal'den göç etti. 33 bin kişi Türkiye'ye geldi. Diyarbakır, Mardin, Batman, Siirt, Viranşehir, Cizre, Silopi, Şırnak DBP Belediyeleri ve halkı katliamdan kaçan Êzîdîlere kucak açtı. O zaman DTK, HDP, DBP ve yerel yönetimlerimizden oluşan bir kriz masası kurduk. Çadır kentler kurduk. Halkın olağanüstü desteği ve dayanışmayla hazırlıklar yapıldı. Biz Şırnak'ta hazırlıklara devam ederken bir gün içinde bin 500 kişi gelecek dendi ve o kadar kişi için hazırlık yaptık ama o gün 4 bin kişi geldi. Öyle bir hazırlığımız yoktu, hava çok sıcaktı, yerimiz de yoktu. "Şengal'den gelenler var, yardım gerekiyor" diye Belediyeden anons yaptırarak. Tabii ki kimse yardım çağrısına duyarsız kalmadı. Ancak şunu hiç unutmam, 80 yaşındaki bir kadın elinde yaptığı yemek tenceresiyle geldi, "Yalnız yaşıyorum, evde iki yatağım var, bir tane bana kalsın, bir tanesini de gelin alın" dedi. Gözlerim doldu ne diyeceğimi bilemedim, sadece sarıldım. İşte bu dayanışma binlerce Êzîdî'nin umudu oldu. 33 bin kişiden fazla insanı kamp-lara ve köylerde evlere yerleştirdik.

DAİŞ'in Şengal halkına saldırdığı 3 Ağustos 2014 tarihinde Şengal halkı, "Çilê Havînê" bayramı hazırlığındaydı, birkaç gün öncesinden de DAİŞ, Şengal halkına bildiri dağıtarak "Bayramda çayınızı içmeye geleceğiz" tehdidinde bulundu. Bu bildiriler Şengal'in her yerinde dağıtıldı. Ben saldırıdan birkaç gün önce basına, "Şengal'e saldırı olabilir, herkes Şengal'e sahip çıksın" uyarısında bulundum.

Ancak köyden gelen bir telefonla, köye yerleştirdiğimiz ailelerden birkaçının oradan gitmek istediklerini öğrendim. “Bizi burada öldürecekler, gitmek istiyoruz” diye oradan kaçmaya çalışmışlar. Sebebi de ezan sesiymiş. Üstelik köyün Müslüman olması onları çok korkutmuş. Bana telefon geldi ve oraya gittim. Neden korktuklarını anlattılar. Onlarla konuşurken öğrendim ki “Allah-u Ekber”i duymuşlar ve katledilirken duydukları ses buymuş. Aynı zamanda Şengal’de kızlarını DAİŞ kaçırmışın ve güvende olsunlar diye yıllardır beraber oldukları, yedikleri, içtikleri ayrı gitmeyen Müslüman komşularına kızlarını emanet etmişler, onlar evlerinde saklasın diye. Ancak kızları komşuları tarafından kaçırılıp DAİŞ’e teslim edilmiş. Bu travma güvenlerini yok etmiş, büyük bir korkuyla yaşamlarına devam etmelerine neden olmuş. Onların güvenini kazanmak için oradaki halkla beraber, canla başla aylarca çalıştık. Ondan sonra kalmaya ikna oldular.

Ancak daha sonra, 2016’da Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) belediyelerine kayyum atamalarının ardından Êzidîler, Şanlurfa, Şırnak, Mardin ve Diyarbakır’daki mülteci kamplarından AFAD kamplarına istekleri dışında taşındı. Bu kamplardan biri olan Mardin Midyat AFAD kampında kalan yaklaşık bin Êzidî’nin kamptan çıkarılacakları ve Hatay, Kilis ile Maraş’taki mülteci kamplarına götürülecekleri kendilerine beyan edilmişti. Bu gelişmeler üzerine sorunu yerinde incelemek için Mardin Midyat Mülteci Kampı’na gerçekleştirmek istediğimiz ziyaretler, Göç İdaresi tarafından engellendi. Savaştan kaçmış ve travmalarla boğuşan bir halkı, başka sorunlarla baş başa bıraktılar. Ancak kamplarda kalan Êzidîlerin büyük çoğunluğu Avrupa’ya göç etti. Göç sırasında Avrupa’ya botlarla deniz yoluyla gitmeye çalışan yüzlerce insan boğularak yaşamını yitirdi. Avrupa ülkelerine gitmeyi başaranlar ise oradan dünyanın farklı yerlerine, örneğin Avustralya ve Kanada’ya kadar dağılıp yerleştiler. Avrupa’da ve dünyanın başka ülkelerine göç eden Êzidîlerin bir kısmı o ülkelerde oturma hakkına sahip olurken bir kısmı ise halen kamplarda yaşam mücadelesi vermeye devam ediyor. Bir yandan da Şengal’in yeniden inşasıyla geri dönmek isteyen Êzidîler, Bağdat-Erbil anlaşmasından dolayı kendilerini güvende hissetmiyor ve tekrar Irak topraklarında gitmek istemiyorlar.

Yeni Yaşamın İnşası, Anlaşmalarla Yıkılmaya Çalışılıyor

Yaşanan bunca vahşet, kadınlara uygulanan cinsel suçlar, çoluk çocuk demeden sivillerin topluca katledilmesi, Êzidîlerin yerleşim yerlerinin boşaltılması bunun açıkça bir soykırım pratiği olduğunu bize gösteriyor. Ayrıca bu katliam Birleşmiş Milletler Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ile Uluslararası Ceza Mahkemesinin Roma Statüsü’nün soykırım tanımıyla da uyuyor. Êzidî kadınları medya tarafından çaresiz tecavüz kurbanları olarak lanse edildiler. Sayısız röportajda kendilerine tekrar tekrar kaç kez tecavüze uğradıkları ve satıldıkları soruldu; habercilik uğruna travmalarını yeniden yaşamlarına neden olundu. Êzidî kadınlar,

ağlamanın, boyun eğmenin cisimleşmiş hali olarak sunuldu. Gözden kaçırılan ise Êzidî kadınların kendi başlarına öz savunmalarını oluşturdukları ve şimdi de demokratik özerklik fikri çerçevesinde ideolojik, toplumsal, politik ve askeri olarak harekete geçtikleridir. Şengal’de Kadın Meclisi, Gençlik Meclisi kuruldu. DAİŞ çeteleri kadınların özgürlüğüne, tüm toplumların birliğine karşı örgütlenmiş bir anlayıştır. Dolayısıyla bu grubu yenmek doğru bir sosyoloji ve tarih okuması gerektirir. Onları fiziksel olarak dağıtmanın ötesinde, zihniyetlerini ortadan kaldırmak gerekir. Bu nedenle Êzidî kadınlar tarihlerinde ilk kez öz savunma birlikleri oluşturdu. Çünkü bu katliamla beraber öğrendik ki bizi bizden başka kimse daha iyi savunamazdı.

Êzidî kadınlar Şengal’de katliamdan sonra yeni bir yaşam inşa ediyorlar. Ocak 2015’te, dağlardan ve göçmen kamplarından gelen delegeler tarafından Şengal İnşa Meclisi kuruldu. Bu meclisin amacı hem Irak hükümetinden hem de Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nden bağımsız, özerk bir sistemin kurulmasıdır. Gündelik meseleleri, eğitim, kültür, sağlık, savunma, kadın, gençlik ve ekonomi alanlarındaki komiteler organize etmektedir. Meclis, demokratik özerkliği esas alır. Yeni kurulmuş olan Şengal Direniş Birlikleri (YBŞ), yalnızca kadınlardan oluşan Êzidî Kadın Birlikleri (YJÊ), uluslararası güçler tarafından sağlanan silahlar olmadan DAİŞ çetelerine karşı burada cephe hattını oluşturmaktadır. 29 Temmuz 2015’te, her yaştan kadın özerk Şengal Kadın Meclisi’ni kurarak tarih yazdı ve şunu vaat etti: “Êzidî kadınların örgütlenmesi tüm katliamların intikamı olacaktır.” Genç kadınlar mücadelesinin herhangi bir ayağına katılmak ve kendi toplumlarını demokratikleştirmek ve dönüştürmek istediklerinde ailelerin buna müdahale etmemesine karar verildi. Meclis, kaçırılan kadınları salt “geri satın almak” istemiyor; onları her türlü şiddete karşı harekete geçirerek fiziksel ve aynı zamanda felsefi bir öz-savunma aracılığıyla özgürleştirmek istiyor. Mücadele sonrası toplumlar normale dönmeye çabalarken çoğunlukla muhafazakarlığı yeniden kurarlar ki bu da kendini geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yeni topluma eklememesi olarak ortaya koyar. Dolayısıyla sürdürebilir bir özgürlük perspektifinin kurulabilmesi için sağlam bir felsefi anlayışa ihtiyaç vardır. Öz-savunma, bir toplumu salt düşmana karşı savunmayı değil, toplumun ezilenler tarafından yeniden inşa edilmesi süreçlerini de kapsadığı takdirde gerçek bir toplumsal dönüşüm sağlayacaktır. Bu da öncelikle kadın özgürlüğünün esas alındığı bir politik perspektifle mümkün olabilir. Êzidî kadınlar, sadece DAİŞ ile silahlı mücadele ile gündeme gelmek istemiyor, toplumun zihniyetini değiştirmek ve dünyaya kadınların başarabileceğini göstermek istiyor. Ancak halen Şengal’de kurulan yeni yaşam tekrar dağıtılmaya, yerle bir edilmeye çalışılıyor. DAİŞ’in yarım bıraktığı, yapamadığı, yok etme planı Türk bombardımanı ile sürdürülmek isteniyor. Öte taraftan Bağdat-Erbil anlaşmasıyla da Êzidîler üzerinde yeni konseptler uygulanmak isteniyor ve Êzidî varlığı her an tehdit altında bırakılıyor.

74 Defa Soykırıma Uğramış Bir Halk: Êzidî Kadınların Soykırım Hafızası

3 Ağustos 2014'te binlerce Êzidî, Şengal'de DAİŞ'in soykırıma maruz kaldı. Bu katliamı Êzidîler "74'ncü Ferman" olarak adlandırdı. Bu katliamda binlerce Êzidî öldürüldü. Bebeklerden 70 yaşındaki kadınlara kadar 5 bin ile 7 bin arasında çocuk ve kadın DAİŞ tarafından zorla alıkonuldu. Yüzlerce çocuk, hasta ve yaşlı Êzidî açlıktan ve susuzluktan hayatını kaybetti. Êzidî çocuklar ailelerinden kaçırılıp DAİŞ'in yanına verildi. Bu çocuklar kendi inançlarından ve toplumundan koparıldı. Dinleri zorla değiştirildi. Kadınlar Rakka, Telafer ve Musul gibi birçok kentte "satıldı". Hala binlerce kadının akibeti bilinmiyor. Bu kırımla Êzidîlerin tarih sahnesinden silinmesi amaçlandı. Ancak soykırımdan sonra, Êzidî kadınları Şengal'de meclisler kurdu. Bedenlerini, yaşamlarını, topraklarını korumak ve yaşadıkları toplumu savunmak için örgütlendiler. DAİŞ'e karşı öz savunmasını geliştirdiler.

Jineoloji Dergisi olarak DAİŞ saldırısı sonrası, farklı devletlerin yıllardır süren baskılarına rağmen anayurtları olan Şengal'i terk etmeyen ve burada demokratik ve kadın özgürlükçü bir yaşam inşa etmeye çalışan Êzidî kadınlarla söyleşi yaptık. 2014 yılında DAİŞ tarafından zorla alıkonulan S.S.X.¹ ile yaptığımız söyleşide soykırım sürecini ve DAİŞ şiddetini kişisel tanıklıklarıyla aktardı. Yine bu söyleşide soykırım sonrası kadınların Şengal'da hayatta kalma mücadeleleri ile örgütlenme deneyimlerini Tevera Azadiya Jinên Êzidî (TAJE)² üyesi S.D.'den dinliyoruz.

¹ Şengal'in hala ciddi biçimde hem bölge devletlerinin hem de DAİŞ gibi radikal grupların saldırılarının hedefinde olması dolayısıyla, Jineoloji Dergisi olarak söyleşi yaptığımız Êzidî kadınların tam isimlerini yazmamayı, onların güvenliğini gözetmek açısından etik bir sorumluluk olarak görüyoruz.

² Özgür Êzidî Kadınlar Hareketi

Jineoloji Dergisi: 3 Ağustos 2014 tarihinde başlayan 74. Ferman'la Êzidî halkının ve kadınlarının yaşadıklarına tüm dünya tanıklık etti. Her açıdan önemli bir tecrübeydi. Hem dincilik adı altında yürütülen mücadeleleri görmek hem çekilen acılar hem de bunun karşısında geliştirdiğiniz mücadele... yaşadıklarınızı özellikle dincilik açısından konuşmak istiyoruz. DAİŞ Şengal'e girdiğinde neredeydiniz, esir alınma sürecini ve neler yaşadığınızı kısaca bize anlatabilir misiniz?

S.S.X.: Ben şu an 33 yaşındayım. Ferman yaşandığında Şengal'in Domîz köyündeydim. DAİŞ Şengal'e geldiğinde kimse kalmadı, köyümüzdeki herkes bir yana dağıldı, bir kısmı Suriye'ye bir kısmı Kürdistan bölgesine ³ gitti. Biz de köyden çıktık. Evden çıktığımızda saat sekizdi. Lofa'ya ulaştığımızda DAİŞ'le karşılaştık. Esir alınan ilk aile bizim aile oldu. Müslüman olmayanları alıyoruz dediler, biz Müslüman değiliz dedik. Kadın ve erkekleri ayırdılar, Şengal'e götürdüler, erkekleri binanın içerisine, kadın ve çocukları bahçeye koydular. Bahçede kızların olduğu bölüme girdiler, Rojava saatiyle akşam 6'dan sabah 6'ya kadar sayım yaptılar, kızlardan bazılarını seçip götürdüler. Kızları götürdükten sonra biz orda bir gece daha kaldık. Diğer gün Şengal'in içinden, Şengale bağlı Sîfîl Zeynep'e (Şia Camisi) geldik. İki gün daha orada kaldık. Sonra olduğumuz yeri uçak vurdu. Uçak vurduktan sonra başka bir yere naklettiler. Bir süre orda kaldıktan sonra yine aramıza girdiler, kızları yaşlı kadınları ayırıp götürdüler, sadece 3-4 çocuklu kadınları bıraktılar geride. Orda da uçak vurdu. Oradan da Til Afer'de okul bahçesine alındık, orda da bir kısmımızı götürdüler. 3-4 gün geçti geçmedi yine aramıza girdiler, çocuksuz kadınları götürdüler. 20 gün civarı orda kaldıktan sonra gelip, "kocasını ya da oğlu elimizde olan gelip söylesin, bunlardan Müslüman olmayı kabul edenleri kocalarına kavuşturacağız" dediler. Kocasını olmayanları oradan çıkarıp, kuma olarak birilerine verdiler. Necad'ın babasının⁴ yerine gittik. Burada 5 ay boyunca kadın-erkek hep birlikteydik. 5 ay sonra bizi Musul'a gönderdiler. Orda da içimize girdiler, bir kısım kadın ve kızları bizden ayırdılar. Til Afer'e geri gönderdiler. 4 ay boyunca orda kaldım. O zamana kadarda erkekler ayrı yerlerde kalsa da bizimle idi. 4 ay sonra gelip erkeklerin ellerini gözlerini bağlayıp götürdüler. O gün bugündür onların nerede olduğunu bilmiyoruz. Bizi, küçük çocukları ve kızları Suriye'ye gönderdiler. 40 gün hapsedilmenin ardından her birimizi köle olarak bir eve verdiler. Evlerine hizmetçi olarak satın alıp götürdüler.

³ X., "Kürdistan bölgesi" ifadesiyle, önemli bir kısmı "Kürdistan Bölgesel Yönetimi" hakimiyetinde yer alan Kürdistan'ın güney bölgesini kastediyor.

⁴ X., orada bir yer isminden bahsediyor.

Bize, 6 deftere sizi salarız dediler.⁵ “6 defteri nerden getireyim?” dedim. Orada kaldım. Sonra bir gece bizi Baxoz’a getirdiler. Sonra Baxoz’da asayişe ulaştım. Asayiş beni Mala Êzidîyan’a⁶ bıraktı. 25 gün onların yanında kaldım. Sonra Irak sınırından geçirip buraya ulaştırdılar. Eve geldim.

J.D.: Êzidîler tarihte pek çok katliamla karşılaştı. Êzidîlerin bu konuda derin bir bilgisi ve hafızası var. Siz daha önceki “ferman”ları yaşamamış olmanız da bu hafıza yeni kuşaklara mutlaka aktarılıyordur. Bundan yola çıkarak bu fermanla önceki fermanlar arasında bir fark var mıydı? Var olduğunu düşünüyorsanız, nasıl bir fark bu?

S.S.X.: Doğrudur, önceden de çok ferman görmüş geçirmişiz ama hiçbir fermanla kadın ve çocukları esir alarak, kendi yanlarına alıp bu tarzda götürmelerine şahit olmadık. Hiçbiri bu kadar ağır olmamıştır. En ağıma giden şey annelerin kucaklarından çocuklarını çekip almaları, gözümüzün önünde erkeklerin ellerini gözlerini bağlayıp, götürmeleri idi. Ne kadınlar konuşabili ne erkekler konuşabili...

DAİŞ’in elinden kurtulup, Xanesor’a geldikten sonra, halkımı, akrabalarımı gördüm çok sevindim çok mutlu oldum. Ama geride kocamın diğer eşinin kızı kaldı, 9 yaşındaydı, onu kendimle getiremedim, onların elinde kaldı. DAİŞ köyümüze saldırmadan önce kocam iki kez evlenmişti. Yani bir kadına kuma olarak gitmiştim. Biz kaçırıldığımızda ve sonrasında kumamın kızı da yanımdaydı. Onu yanımda getiremedim. Buna çok üzülüyorum. O gelemedi, “ya o da gelseydi, ya da ben de kalsaydım keşke” diyorum. Benim çocuğum yoktu o zaman. Eve geldikten sonra çocuğum oldu, şimdi 5 aylık.

Geldikten sonra, ailem çok sevindi ama eşimin kızı benimle gelmediği için üzülüler, kızdılar. “Birlikteydiniz, niye birlikte gelmediniz” diye. Binlerce anneyi, çocuğu birbirinden ayırdılar. İnşallah bir gün o da dönecek evine. Bir gün erkekler de dönecek, kızlarımız da dönecek, buna inanıyorum.

J.D: Sizce özsavunma gücünüz o zaman olsaydı, değişen bir şey olur muydu?

S.S.X.: Daha önce şimdiki gibi Êzidîlerin arkasında güç olsaydı ferman olmazdı. Şimdi fermanla sonra Êzidîleri destekleyenler çok. Êzidîler de kendini savunuyor. Artık ferman olsa da eskisi gibi olmaz. Êzidîler, onların dostları ayağa kalkar, izin vermez. İnşallah bir daha bir fermanla karşılaşmayız, bir daha o günleri görmeyiz. Her akşam bunun için dua ediyoruz, bir daha o günleri görmemek için.

⁵ Defter ifadesi para birimini refere ediyor, bir defter 100.000 Irak dinari için kullanılıyor.

⁶ “Mala Êzidîyan” (Êzidîlerin Evi) Burada Êzidîlerin Rojavada ki kurumundan bahsediyor. Kürtçe “Êzidîlerin Evi” anlamına gelmektedir.

J.D.: Bizimle yaşadıklarınızı paylaştığınız için teşekkür ederiz. Şimdi de Tevgera Azadiya Jinên Êzidî (TAJE) üyesi S.D. ile yaşananları değerlendirmeye devam etmek istiyoruz. Bu dönemde TAJE olarak sizin de çalışmalarınız oldu. Bu çalışmalardan da yola çıkarak bu konuda bize bazı değerlendirmelerde bulunabilir misiniz? “Dincilik” adına Şengal üzerinde yürütülen bir katliam vardı. Fakat aynı zamanda bir direniş de vardı. Yine DAİŞ’e karşı geliştirilen direnişte Êzidî toplumundan da insanlar ve özellikle kadınlar yer aldı. Radikal dine dayanan bu fermanla çok sert bir fiziki ve kültürel kırım gerçekleşti. Özellikle kadınlar üzerinden yürütülen politikalar daha uzun yıllar etkisini gösterecek kapsamda sorunlar. Sen bir süredir o alanda TAJE adına çalışma yürütüyorsun. Senin gözlemlerin nelerdir? Bu katliamın ardından Êzidî toplumu, özellikle kadınlar yaşamlarını yeniden nasıl kurdular? Böylece kadınların yaşamında ne değişti?

S.D.: Tecrübe, gözlem ve halkın içinde yürüttüğümüz tartışmalardan, özellikle de geri dönen kadınların döndükten sonra yaşadıklarından yola çıkarak dinciliğin etkilerinin nasıl olduğunu biraz konuşabiliriz. Aslında Şengal’de yaşanan fermanla katledilenlerin sayısı Rojava ile kıyaslandığında belki çok yüksek bir sayı değildi. Rojava’da daha fazla insan katledildi. Ama Şengal’e, Êzidî halkına DAİŞ’in yaklaşımı farklıydı. Burada diğer yerlerdeki katliamlar gibi yapmadılar. Çocukları annelerinin gözleri önünde canlı canlı ateşe atıp, yakıyorlardı mesela. Bunun örneğini başka yerlerde kolay kolay göremezseniz, belki Hitler’in Yahudi katliamında benzer örnekler bulabilirsiniz. Ya da belki sizlerde duymuşsunuzdur Êzidî annelerine çocuklarının eti yedirildi zorla. Çok vahşi uygulamalara maruz kaldılar.

Öte taraftan, dinciliğin kadınlar üzerinde büyük etkisi olmuş. Hem örgütler olarak bizler hem de bu esir kadınların aileleri bu anlamda zorlanıyor. Eski toplumsallık ve inanç sisteminde ciddi krizlere yol açacak durumlar açığa çıktı. İslamiyet’ten bir şekliyle etkilenenler de oldu. DAİŞ’in yarattığı dehşet iklimi içinde İslam inancının terbiyesi korku üzerine kurulu. Gerçekten kadınların beynini yıkadıklarını görüyoruz. Sadece çocuklar değil bazen yetişkin kadınların da dillerini unuttuklarını görüyoruz mesela. Kimi kez kendi varlığını unutma, Êzidî olduklarını inkâr etme noktasına bile varabildiğini görebildik. Çocuklar Şengal’e geldikten sonra yıllarca namaz kılmaya devam ettiler, kadınlara selam vermiyorlardı, yanlarına gelmiyorlardı. Çok küçük bir çocuk vardı mesela, senin saçın niye açık, günah diyerek yanıma gelmiyordu. Maalesef kurtarılan Êzidîlerin bir kısmında Êzidî dinini küçük görme, Şengal’den kaçma isteği, Arap kültürüne, diline özentinin ve onları taklit etmenin geliştiğini görebiliyoruz.

J.D.: Peki DAİŞ’in zulmüne, kaçırılanların ailelerinin katletmesine rağmen kimi kadınların geri dönme isteğinin nedeni nedir?

S. D.: DAİŞ, esir aldığı bütün kadınlara aynı yöntemlerle yaklaşmamış. Evli veya çocuğu olan kadınları köle olarak satmışlar, evli olmayan özellikle genç ve güzel kadınlara ise çok yumuşak yaklaşmışlar. DAİŞ bu kadınlara köle gibi yaklaşmamış, aksine her birinin hizmetine bir köle vermiş. Bir hanım gibi yaklaşmış, gözlerini doldurmuş. Ya zenginlikle gözlerini boyama durumu söz konusu ya da korkuyla. Korkutularak sindirilen, köle olarak satılan kadınların kendi Êzidî dinlerine dönme isteği daha güçlü. Ama korku, zulüm görmeyenlerin, evin hanımı gibi yaşayanları ise etkileme, kendi düşüncelerini kabul ettirme durumu gelişebilmiş. Burada hem kimi bu tür ayrıcalıklı kılınan kadınlar hem de kimi çocuklar üzerinde " Êzidîler kafirdir, dinleri yanlıştır. Muhammed son peygamberdir, İslam en doğru dindir" propagandasının etkili olduğunu görüyoruz.

J.D.: İnsan toplumsallığından koptuğu zaman savunmasız kalıp her tür etkiye açık hale geliyor. Sizce bu davranış biçiminde bununda etkisi var mı?

S.D.: Her türlü saldırı yöntemini kullanmışlar. Kadınları, çocukları, kızları güzelliklerine göre, yaşlarına göre birbirinden ayırmışlar. Her birine özel bir yaklaşım geliştirmişler. Kaçırılan kadınların bu dönemde çocukları oluyor. Çocukları DAİŞ'in yanında veya geldikleri yerde kalan kadınlar, çocuklarının yanına dönmek için ya da çocuklarını getirmemiz için baskı yapıyor. Diğer taraftan Êzidî toplumunun bir gerçekliği var; DAİŞ'lilerden olan bu çocukları kabul etmiyorlar. Bu çok zor bir durum. Bu durum, kadınların Şengal'den çıkmak istemesine sebep oluyor. Dış devletlere çıktıklarında BM ve AB gibi kurumlar destek veriyor. Sözde onların haklarını koruyor, çocuklarına kavuşmalarını sağlıyor. Bundan bir hafta önce BM devreye girdi, resmi olarak QSD'nin⁷ bu çocukları teslim etmesini, bu çocukların annelerine kavuşturulmasını istedi. Çok ince bir siyaset söz konusu burada.

⁷ Demokratik Suriye Güçleri

J.D.: Bu fermanın Kürt toplumu ve kadınlar olarak nasıl sonuçlar çıkarabiliriz?

S.D.: Ferman'ın nasıl gerçekleştiğine baktığımızda, bu toplumun nasıl savunmasız bırakıldığını görüyoruz. Ferman henüz başlamadan önce kandırılmış, silahları ellerinden alınmış... Böyle bir ortamda DAİŞ Şengal'e girmiş. Gerilla bu alana müdahaleye gelmeden önce de halk DAİŞ'e karşı çok direnmiş. Hemen teslim olmamışlar yani. Gir Zerik ve Til Azer'de mesela, insanlar kadınlı-erkekli, günlerce direnmişler, öyle şehit düşmüşler. "Hiç dostumuz yok" psikolojisi var Êzidî halkında. Yekînêyen Jinên Êzidxan (YJŞ)⁸ önceden olsaydı bunlar başımıza gelmezdi." diyorlar. "Kendi savunma gücümüzü oluştursaydık ferman olmazdı" diyorlar. O kadar aldatılmaya, kandırılmaya rağmen, bir direniş var. Eğer saldırı hakkında daha fazla bilgileri olsaydı en azından daha fazla hazırlıklı olurlardı. Özsavunma gücü artık Êzidîlerin yaşamının bir parçası, çünkü dayanacakları başka hiçbir kuvvet yok ve kimse bu kadar zulümle karşılaşmamıştır.

J.D.: DAİŞ, radikal dinciliği, Selefi İslamcılığı esas alan bir örgüttü. Anlatımlarınızda kadınlara yaklaşımda yeni bir sınıflama yarattığını bundan etkilenen kimi kadınların bu politikalardan etkilendiğini, kendi toplumuna geri dönmek istemediğini belirttiniz. Bunda Êzidîlik inancının katı uygulamaların da rolü var mı? Yani Êzidîlikte de bir inanç olarak katı, tutucu ve kadına yaşamı zorlaştıran uygulamaları yok mu? Êzidî toplumu içinde kadın nasıl bir yaşamın sahibidir? Dini inancın kadın yaşamı üzerindeki etkisi nedir?

S.D.: Êzidîlik bir inanç sistemi ve yaşam tarzıdır aslında. Ancak günümüze geldiğinde bu bir dine dönüşmüş durumda. Êzidîlikte gelişen dogmatizm, dar ele alma bununla bağlantılı olarak geliyor. Bir inanç, felsefe, mitoloji eğer bir dine dönüşürse onunla birlikte dogmatikleşme süreci de geliyor. Dogmatizm bunun sonucu hâkim hale geliyor.

Êzidîliğin inanç sistemi İslamiyetin gelişiyi birlikte bir dine dönüşüyor. Bu etkisini en fazla da Şengal coğrafyasında yaptı. Bu coğrafyada İslamiyet dini Êzidîlik üzerinden kendini var etmiştir. Bununla bağlantılı olarak bu felsefe, inanç dine dönüştüğünde, İslamiyetin kadının yaşamını daraltan kuralları burada da etkisinin göstermeye başlar. Bu etkisini en fazla da Şengal coğrafyasında yaptı. Bu coğrafyada İslamiyet dini Êzidîlik üzerinden kendini var etmiştir. Bununla bağlantılı olarak bu felsefe, inanç dine dönüştüğünde, İslamiyetin kadının yaşamını daraltan kuralları burada da etkisinin göstermeye başlar. Sosyal anlamda, kadının toplumsal statüsü açısından uygun görülmeyen, ayıp,

⁸ Şengalli kadınların savunma gücü olan "Şengal Kadın Birlikleri"

namus konusu olarak ele alınan, kadını toplumsal anlamda engelleyen pek çok şey vardır. Kadın erkek gibi dışarıda çalışmıyor, sürekli evle sınırlı kalmış, evin hizmetçisi gibi ele alınmış, çocuk getirme aracı olarak görülmüş. Kadınların fikirlerine değer vermemesi, irade olarak görmeme durumu var. Fakat Êzidîlik felsefesine baktığımızda bunun tam aksi var. Êzidî toplumunda tanınmış, dindar kadınların olduğunu görebiliyoruz. Toplumsal yaşamda etkili yere sahip Xatuna Faxra, Siteya Nisra, Siteya Êz gibi öncü kişilikler de var. Êzidî toplumunda kadın her zaman öncü rolde ve kutsal görülmüş. Fakat günümüz toplumunda sanki kadının Êzidî toplumunda hiç rengi yok gibi.

J.D.: Dönem olarak bu değişim ne zaman başlıyor?

S.D.: Aslında derinlikli ele alınırsa Şêx Adi'den önce başlıyor diyebiliriz. Şunu da belirtmek gerekir, Şengal'deki, Kuzey'deki, Avrupa'daki Êzidîler birbirinden çok farklıdır. Bakur'daki Êzidîler daha esnek ve açık bir toplum. Dilinde çok fazla Arapça'nın etkileri yok. Şeyhlik tabakası yok. Şengale'de Şeyhlik tabakası var. Bunun etkisinin Arap toplumundan ve inanç sisteminden geçmiş olabilme ihtimali çok yüksek. Çünkü diğer alanlarda, Kürt toplumunda bu şekilde bir kast yok. Bu bölgede giyilen elbiseler de Arapların kıyafetlerine benziyor. Rojava'daki Êzidîler de öyle değil. Bu nedenle Şêx Adi döneminde, yani 11. yüzyılda oluyor bunlar. Sonuç olarak İslamiyet'in etkisi bu coğrafya üzerinde çok fazla geliyor. Şêx Adi Şengal coğrafyasında daha etkiliydi. Kuzey ya da diğer alanlardan ziyade bu alanda yaşamını sürdürmüş. Şêx Adi'nin Hakkârîli veya Lübnanlı olduğu yönlü tezler, bu başka bir tartışma konusudur. Şêx Adi yaşadığında şu an Irak olarak tanımladığımız Başûr alanında yaşamış, Êzidîlik için reformlarını da burada gerçekleştirmiştir.

J.D.: Katliam öncesi ve sonrasını değerlendirdiğimizde kadın ve aile ilişkisinde değişen yanlar nelerdir? Bu hem kaçırılıp, zorla alıkonulan kadınlar açısından hem de bir katliamdan kaçıp göç edenler açısından nasıl bir etki yarattı? Aile ilişkilerinde nasıl bir değişim yaşandı?

S.D.: Katliam öncesi kadının rolü, konumu nasıldı, katliam sonrası nasıl diye dönüp değerlendirme yapıyoruz. Şu an TAJE örgütlenmesi içinde yer almayanlar da göç sonrası kaldıkları kamplardan dönenler, DAİŞ'in elinden kurtulup gelenler de gözle görülür bir değişim var. Kendi özüne dönme yavaş yavaş geliyor. Katliam öncesi kadınlar biraz önce ifade ettiğim gibi daha kapalı ve sınırlı bir konumdaydı. Ancak bu dönemde kendi gücünün farkına vardı. Kendine inancı gelişti. Eskiden bir olay yaşandığında aileye, kadına laf gelmemesi için olayı kendi içinde saklama kültürü vardı ve bu dışarıyla paylaşılmıyordu. Fakat şimdi artık kendi meclislerine, örgütlerine inancı var. TAJE üyesi olmayan kadınlar bile gelip, sorunlarını burada birlikte çözüm bulmak için başvuruda bulunuyorlar. Artık kendi sorunlarını kendi dar topluluklarıyla sınırlandırmayıp, dışarıya taşıyabiliyorlar.

Örneğin, bir ay önce bir erkek eşine şiddet uygulamıştı, kadın da gelip bunu kadın meclisiyle paylaşmıştı. Kaçıp doğrudan kadın meclisinin yanına gelmişti. Eskiden böyle olsaydı saklanırdı. Kadınlar intihar ederse, bu durum saklanırdı. Kadınların neden intihar ettiği veya öldürüldüğü gizlenir, dışarıdakilere söylenmezdi. Bu konuda YJŞ'nin çok ciddi olumlu bir etkisi var. Özellikle kadınların kendini savunması açısından olumlu etkileri oldu.

J.D.: Katliamdan sonra kendi topraklarında güvenli bir şekilde yaşama koşullarının oluşturulması yerine Êzidî toplumunun yönü Avrupa'ya verildi. Başta Almanya olmak üzere pek çok devlet ve yerel güç bu politikanın yürütülmesinde yer aldı. Êzidîlerin toplumsallığından, topraklarından kopartılma siyaseti bir anlamda devam ettirildi. Bu da katliamın farklı bir versiyonu oldu. Avrupa ülkelerinin bundaki rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz? Êzidî toplumu bundan nasıl etkilendi?

S.D.: Êzidî toplumu çok sayıda katliamdan geçmiş. 74 fermanla bahsediliyor. Fakat derinlikli araştırıldığında yüzlerce sayıda fermanla karşılaşan bir toplum. Bu nedenle toplumun hafızasında sürekli katliam, savaş derin biçimde yer etmiş. Belki bazıları 2014 katliamından başka katliam görmemiştir. Fakat tarihsel katliam psikolojisi Êzidîlerde derin yer edinmiştir. Bugün Êzidîlerde kendini gizleme ya da diğer topluluklar içinde görünmeme isteği şeklinde bir psikoloji hâkim. Görünür olmayı istemiyorlar, başka bir topluluk tarafından fark edilmekten korkuyorlar. Örneğin burada bazı topluluklar var, kendilerine kiret (kirli), Piso (pis), cirdon (büyük fareler) isimlerini vermişler. Bu isimlerden de bu topluluğun psikolojisinin nasıl bir psikoloji olduğu ve kendilerini nasıl hissettikleri açığa çıkıyor... Bazen topluluklara neden bu isimleri taktıkları sorulduğunda “doğal isimlerdir o nedenle taktık” diyorlar. Fakat öyle değil. Bazıları da “biz o kadar çok ferman (katliam) gördük ki, eğer bu isimleri kendimize versek belki dışarıdakilerin ilgisini çekmeyiz diye düşündük.” diyorlar. “Benim ismim piso olsa kim bilecek benim şahsiyetim nasıl bir şey, zaten pistir, kendimi yaklaştırmayayım, der uzak durur.” Buda bir kendini savunma mekanizmasıdır.

Bu psikolojide olan bir topluluğa yaşanan son katliamdan sonra devletler kapılarını sonuna kadar açıyor. Onlara kapılarını açınca diyebilirim ki bizler çok fazla zorlandık. Avrupa'ya gitmek için aileden birinin ismi çıkıyordu, diğer aile fertlerinin hepsi kendisini onunu üzerinden yazdırıp, Avrupa'ya çıkmaya çalışıyordu. Aslında bir isim üzerinden bir aşiret Avrupa'ya götürüldü. Bunu en fazla esir olan kadınların adı üzerinden yaptılar. Öyle ki bu amaçla aileler esir düşen kızlarının bir an önce bulunmasını Şengal yönetiminden istemeye başladılar. Neden? Çünkü Êzidîler DAİŞ'e esir düşen kızlarının ismi üzerinden ailece Avrupa'ya çıkmak istiyorlardı. Artık bu katliamdan, coğrafyadan, Êzidîlikten, ruh halinden kurtul-

mak istiyorlardı. Yani kurtuluşu orada görüyorlardı. Diyorlardı ki “orada artık ferman yok, biz ne yapsak da onların tuvaletlerini temizlese de evimiz de olmazsa sürekli yaşadığımız ferman halinden artık çıkalım.”

Avrupa ülkeleri de bu nabızı yakladı. Bunu sonuna kadar da kullandılar. Peki Avrupalı ülkelerin bir gerekçesi neydi? Taleplerini özellikle psikoloji söylemi üzerinden ifade ediyorlardı. Diyorlardı ki “katliamdan geçen bir halk, psikolojileri bozulmuş, Şengal yıkılmış. Irak'ın halen durumu belli değil, biz ancak onları burada (Avrupa'da) tedavi edebiliriz. Bu da bizim insani bir sorumluluğumuzdur. Onları kendi ülkemizde tedavi edebiliriz.” diyorlardı. Birinin esir düştüğünü duymuşsa, daha kurtulmadan önce ilan ediyordu; işte falanca kadın kurtulduğunda ailesi ile birlikte gelsin Almanya'ya ya da Avusturalya'ya. Öne çıkarttıkları sebep buydu. Fakat Avrupa ülkelerinin hedef ve amaçları neydi? Bu esasen ikinci bir psikolojik ve kültürel katliamdı. Örneğin bir ailenin bir oğlu Avusturalya'da bir kızı Almanya'da yaşıyor. Yani fiziki olarak bile aile birbirinden uzaklaştırılmış, parçalanmış durumda. Almanya, Avusturalya, Şengal arasında binlerce kilometrelik mesafe var. Her biri bir yerde.

Êzidî kültürünü asimile edecek, eritecek bir yöntem geliştirmişler. DAİŞ'in yaptığı katliamın başka versiyonunu bugün Avrupalı ülkeler Êzidîler toplumu üzerinde geliştiriyor. Fiziki, psikolojik, kültürel, coğrafik bir katliam gerçekleştiriliyor. Bu süreç Êzidîleri yurtlarından çıkarmak, dini inancını asimile etmek, fiziki olarak da aileyi, aşireti ve topluluğu birbirinden koparmak şeklinde yaşanıyor. Tamam kılıç ve kurşun kullanmadılar belki, fakat liberal ve kirli bir siyaset kullandılar ve millet de onların peşinden gitti. Bu halen de sürüyor.

Bu konuda bir toparlanma yapıncaya kadar ciddi zorlanmalar yaşadık. Fakat aynı zamanda Avrupa'ya gidip, oranın gerçekliğini görenlerden bir kısmı geri dönüp, geldi. Geri dönüş de var. Belki eksik ama yine de geri dönüş var. Bu dönüşler burada kalan halk üzerinde de olumlu etki yarattı. Oranın gerçekliğini anladılar. Gelenler “Avrupa'ya gittik birkaç yıl kaldık, fakat insan mıydık, hayvan mıydık belli değildi.” diyorlardı. Kimsin, nesin belli değil. Karşılaştıkları uygulamaları böyle tanımlıyorlardı. Ülkelerine geri döndüler. Bu da aslında pozitif değerlendirilebilecek bir durum.

J.D.: Avrupa'ya göç edip, gidenler ne gibi sorunlarla karşı karşıya kalıyorlar? Sizin bu konuda araştırmalarınızın sonuçları nedir?

S.D.: En çok maddi sorunlar konusunda sıkıntı yaşıyorlar. Gidenler bir yıl sonra geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalıyor. Buradan gidenlerin evleri, hayvanları, bağ-bahçeleri vardı. Oraya gittiklerinde en fazla bir yıl devlet onlara destek oluyor. Bir yılın sonunda çok kötü koşullarda çalışmak zorunda kalıyorlar. Gidip temizlik işlerinde, zor- ağır işlerde çalışmak zorunda kalıyorlar. Bu durumda onların zoruna gidiyor. Kendini değer olarak görmüyorlar, psikolojileri bozuluyor.

Diğer bir şey ise kendi toplumu, gelenek-görenekleri ile ülkeleriyle olan bağlarıdır. O ortamda toplumsallığını, ülkesini özleyiyor. Ama bunu tetikleyen temel şey ekonomik sorunlardır. Kötü ve ağır işlerde çalışmak zorunda kalınca ülkeleri ve toplumsallıklarıyla değerli olduklarını hatırlıyorlar. Haksızlıkla, ırkçılıkla da karşılaşılıyorlar. Özellikle Almanya'da bu durum daha fazla. Zaten en çok dönüşün olduğu yer de Almanya'dır.

J.D.: Bizimle yaptığınız bu söyleşi, verdiğiniz bilgi ve yorumlarınız için çok teşekkür ederiz.

Unorthodox Dizisi Üzerine Değerlendirme: Dincilik ve Özgürlük Anlayışı

Amed KESK Jineoloji Atölyesi

Bu atölyede Unorthodox dizisini dincilik, dini ritüellerin toplumsal anlamları, kadının bu sistemdeki yeri ve özgürleşme, var olma mücadelesini tartışmaya çalışacağız. Dizi Nisan 2020’de yayınlanan, dört bölümlük mini bir Netflix dizisi ve Deborah Feldman’ın otobiyografik bir romanının uyarlanması. 2012 yılında yayımlanmış bu kitabın ismi “Unorthodox: Hasidik Kökenlerimi İnkâr Ediş Skandalım...” Bu kitap, Hasidik topluluğundan olan Deborah’ın hikayesini, hamileyken cemaatin-den kaçışını anlatıyor. Dizide ise, flashbecklerle Deborah’ın hikayesi (geçmiş) bir kurguyla (günümüz) harmanlanarak anlatılıyor. Bir taraftan Hasidik yahudi toplumunun yaşam tarzı, katı kuralları, aşırı Ortodoks muhafazakar yapıları, buna ait ritüeller, detaylar verilmiş, kadının bu anlamdaki konumlanması ve yaşadıkları anlatılıyor. Bir de kadının dizinin asıl dayanağı olan varoluş mücadelesi, kendini bulma, özgürleşme hikayesinin anlatıldığı söyleniyor. Dizide geçen Satmar Yahudileri, Macaristan’ın Satmar şehrinden gelen Hasidik cemaati ve bu topluluk Yahudi soykırımından kurtulanlardan oluşuyor. Amerika’nın bir kentinde, dış dünyadan izole bir hayatı tercih ederek yaşıyorlar. 18 yy.’da Doğu Avrupa’da ortaya çıkan Hasidik cemaati yidiş dilinde konuşuyor. Dizinin yönetmeni Maria Schrader, Alman oyuncu, senarist ve yönetmen. Daha önce herhangi bir kadın çalışması içinde bulunmuş, kadın film ya da dizileri çekmiş, bir filmde özellikle bir güçlü kadın karaktere yer verilen bir rolde olmuş değil. Dolayısıyla dizi de kadın eksenli bir yaklaşımı görebilmek pek mümkün olmuyor.

Dizideki kadınlık/erkeklik rolleri nedir diye baktığımızda; başrol Esty karakteri, “masum, duygusal, çocuksu yanılla” verilmeye çalışılmış bir koca karakteri, gizli bir dayanışma figürü olan ancak farklı boyutları ile de ele alınması gereken baba-anne karakteri, eşcinsel ve cemaatten kaçmış bir anne karakteri, Berlin’deki müzisyenler... vs. her biri ayrı bir temsili ifade ediyor.

Aydan: Ben ilk olarak benim üstümde bıraktığı duygudan bahsedebilirim. Diziyi izlerken, 4 bölüm bittikten sonra, dizi burada bitecek mi, bu şekilde mi bırakacaklar diye düşündüm. Eğer burada bitiyorsa gerçekten çok problemli ve tartışmaya çok açık bir dizi. Çünkü ilk olarak kadının kaçışı ve girdiği ortama uyum süreci var ama bundan sonra ne olacak? Yoksa kadının özgürleşme süreci dedikleri şey burada mı bitiyor? Sonra dizinin yönetmeni, kostüm tasarımcısı, oyuncularını vs. ile bir röportaj yapıp kamera arkası gibi bir paylaşım yapılmıştı, onu izledim. O kadınlar, dizinin çalışması içinde bulunmuş herkes, o kadar heyecanlı bir şekilde; “kadının baskılardan kurtuluşunu işledik, çok canlı bir çalışmaydı bizim için” gibi yorumlar yapıyorlardı ki, bu beni ikinci kez dehşete düşürdü. Benim aklıma buralarda da zaman zaman duyduğumuz, yoğun baskıya maruz kalan genç kadın İstanbul’a kaçır meselesi geldi. Bu İstanbul’a kaçan kadın özgürleşmiş mi oluyor, maruz kaldığı baskılardan uzaklaşan kadının, zorla evlendirilecekken bunu kabul etmeyip İstanbul’a ya da başka bir yere kaçışı, özgürleşmesi midir? O özgürleşme sürecinin dizide işleniş biçimi bana çok sıkıntılı geldi. Bir de bunun Avrupa merkezli ele alınması, orada eşcinsel ilişki yaşayan karakterler, müzik ortamında tanıştığı Yemen’den, Nijeryadan geldiğini söyleyen karakterlere baktığımızda, hepsinin kaçtığı ve Avrupa’da özgürleştiği gibi hava işleniyordu. Sanki Hasidikleri o duruma getiren, o kadar izole bir yaşama mahkum eden batı, aynı zamanda onların kaçıp özgürleştiklerini hissettikleri ya da düşündükleri bir ortam gibi sunuluyordu. Dizinin esinlendiği gerçekten bunu yaşamış olan kadının, neler yaşadığını doğrudan kadından dinlemek isterdim diye düşündüm. Çünkü kurgu kısmı bence hikayeyi baltalamış. Din baskısı, cinselliği yaşama biçimi, kadını kuluçka makinası gibi görüyor olmaları meselelerini evet yansıtmış ama bir kurgu da söz konusu ise madem, ben gerçek hikayeyi dinlemek isterdim. Batı gözüyle; dans etti, içki içti, bir erkekle “kendi istediği için” sevişti, kıyafetini attı, eşcinsel arkadaş edindi ve kadın özgürleşti gibi dar bir noktadan ele alınmış.

Gülay: Ben dizinin 2.5 bölümünü izleyebildim ve Aydan’a katılıyorum, özgürleşmeyi bu kadar basitleştirmek bana da problemli geldi. Dizinin oryantalist olduğunu düşünüyorum. Sonuna kadar gelemedim, çünkü bende gerçek bir iç sıkıntısı yarattı. Sonunda tanıştığı müzisyen çocukla bir yakınlaşma olursa, bir kadın için bunun anlamı, bu dizinin anlamı ne olur ki diye düşündüm ve çok sevdiğimi söyleyemem.

Azize: Ben de özgürlük ile ilgili konuşmak istedim. Özgürlük kavramından ne anladığımız ve aslında hepimizin kararının ve seçiminin, bir noktada diğerine değdiği

bir ilişkisellik ağında/örüntüsünde, özgürlüğü nasıl temellendirdiğimiz hem dizi boyutuyla, hem bizim kişisel yaşantılarımız, hem de diziden kendimize çıkardığımız yan boyutuyla önemli diye düşünüyorum. Dizide özgürlük kavramını, tercih ve seçim yapabilme ile nasıl bir özgürlük anlayışı sorusu arasında bir çizgide tuttuğuna dair bir fikir geliştirdim. Sonuçta kendi kendine bir yaşam kurarken ki hareket serbestliği, seçim serbestliği ile onu takip eden eşi ve kuzeni ile karşılaştıktan sonraki hal ve tavırları arasında bir değişiklik vardı. Biz her ne kadar kendi seçimlerimizi yaptığımızı ve o kararlarımız doğrultusunda hareket ettiğimizi düşünsek bile kadınlık boyutu ya da başka boyutta olsun, bir şekilde birilerine çarpıyor ve o noktada nasıl bir özgürlükten bahsediyoruz? Bu sadece seçim ve karar verme boyutuyla, sorumluluğunu üstlenemediğimiz noktada mı ortaya çıkıyor ve bunu dizi minvalinde nasıl tartışabiliriz, ben de bunu ortaya atmak istiyorum. Çünkü bana göre bu çok ilişkişel bir şey ve bu ilişkiselliğin olduğu noktada özgürlük nasıl temellenir çok emin olmamakla birlikte seçim ve kararların buna etkisini merak ettim.

Yahudilik İnancı Özelinde Dinsel Yaşam ve Kadının Yeri

Aycan: Bu özgürleşme hikayesinin akıllarda kalıcı olması, sanırım hepimizin dizide en çok eleştirdiği kısım olmasıyla ilgili. Bunun dayanak noktası olan toplumsal yapı, kaçışın gerekçesi olan yaşamsallık, irade koymak istediğimiz şey tam olarak neresiydi kısmının tartışılmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Dinsel inanış, ritüeller, katı kurallar nedir, dizide ısrarla anlatılan bu detaylar, düğün sahnesi için bile bir bölüm boyunca işlenen ritüeller silsilesi, Yahudi inancının dört bölüm boyunca işlenmesi, bunun ayrıca soykırım meselesiyle birlikte ele alınması boyutu söz konusu. Bizim özgürleşme hikayesi olarak değerlendirdiğimiz kısımda arka planda devamlı işlenen zaman ve mekânın yeniden harekete geçmesi, kadının hikayesi içinde ve diğer karakterlerle kurduğu ilişkide kendini var eden bir soykırım gündemi var. Bu kaçma kararı mekanizmasını başlatan topluluk yaşamı gündemini, kadının günlük yaşam deneyimleri ile birlikte değerlendirebilir miyiz diye düşünüyorum. Zira bu kadının kaçmaya çalıştığı o hayatın bizim hayatımızla da çok benzeşen yönleri var. Kadının üreme amaçlı cinselliği yaşıyor/yaşatılıyor olması, bunun dinle birlikte derinleşmesi... Özellikle Victoria döneminde devletin için seviş dediği ya da “Damızlık Kızın Öyküsü” dizisinde hayat bulan/benzeşen, kadının baskılandığı ve sabit bir noktada konumlandığı bir durum söz konusu. Bir tarafıyla da o kesimin çok tepkisini almamak için saygı çerçevesinde topluluğun ritüellerine yer verildiği söyleniyor dizi yapımcıları tarafından. Oysa bana içerikte verilen, bizim hayatımızla da benzeşen noktaları korkunç geldi. Dizide özellikle de işlendiğini düşünüyorum bunların, çünkü dizinin Amerikan yapımı olması, Avrupa merkezli bir bakışı taşıyor olması gibi gerçeklik de söz konusu.

Ezgi: Burada aslında tek tanrılı inançlarda gördüğümüz şeyin Ortodoks cemaati boyutuyla işlenişini görüyoruz. Aslında işin içeriğine baktığımızda, Hristiyanların da ritüeli var, kadın doğurganlığına yönelmiş olan, kadın bedenini tamamen din için zapt edilmesi durumunun söz konusu olduğu ritüeller. İslamiyette de bunu görebiliriz, dizide de Yahudilikteki aşırı dinci kesiminkini ele almış. İlk başlarda hatırladığım kadarıyla kadın kendi kültürüyle barıştı. Annesi cemaatten atılmış bir kadındı ama kendisi büyüdüğü ortamdan kaynaklı annesiyle de konuşmuyordu, annesine düşman kesilmişti. Ama daha sonra kendisi de cemaatten çıkınca ilk gittiği yerlerden biri annesinin yanı olmuştı ve eşi de kadını annesinin evinde aramıştı. Burada hepimizin gördüğü ve rahatsız olduğu şey, dini ritüellerin kadın üzerinden derinleşmesi. Kadının çocuk doğurması için erkeğin ailesinin baskıcı tutumu, ilk etapta birbirlerini seviyor olsalar dahi toplumun doğum üzerinden yarattığı baskı, aile olabilme şartlarının dayatılması, çiftinde kendi başına bir çift olamamasına neden oluyor ve biz kadının kaçışına tanıklık ediyoruz. Hepimizi üzmüştür; kadının saçının kazıtılması, peruk takması, ailelerin nasıl cinsellik yaşayacaklarına, hangi dönemde, hangi periyotlarda birlikte olacaklarına dair dayatmaları gibi ayrıntılar... Bir diğer dikkatimi çeken nokta; eşin kuzeni rolündeki erkeğin cemaatten atılması ama sonrasında cemaate kabulü ve kızı ararken onu göndermeleri, gittiği yerlerde de dini ritüellere uymayan bir sürü şey yapması ve cemaatinde bunu bilmesi. Oysa Esty'nin annesi için hiçbir şekilde geri dönüş yokken, erkek için herkes tarafından cemaatin düşüncelerine, inancına, geleneklerine hala aykırı davrandığı bilinmesine rağmen erkeğin cemaate kabulü konusunda esneklik var. Bütün tek tanrılı dinlerde böyle olduğunu düşünüyorum.

Mesela müslümanlıkta erkekler neredeyse birçoğu namaz kılsa da içki içiyorken, kadınlar arasında içkiye olan bakış açısı daha sert. Çünkü din, kadınlara daha katı kurallarla gidiyor. Doğumdan ölüme hiç değişmeden ilerleyen bir ritüel silsilesi var ve kadınların bu silsileye aykırı davranması çok daha büyük bir günahken, erkeklerin çıkması o kadar büyük günah değil gibi. Kendi hayatımızda da bunun örneklerini çok görüyoruz. İlk gece meselesi, bekaretini koruma, çocuk doğurma, özellikle erkek çocuk doğurma konularında yaratılan baskılar, yahudilik ile benzeşen noktalarımız. Özgürlük kısmında ise arkadaşların dediği gibi, bara gitmek, içki içmek, istediği kişiyle seks yapmak müthiş bir özgürlük algısıymış gibi yansıtılıyor.

Kadının çocuk doğurması için erkeğin ailesinin baskıcı tutumu, ilk etapta birbirlerini seviyor olsalar dahi toplumun doğum üzerinden yarattığı baskı, aile olabilme şartlarının dayatılması, çiftinde kendi başına bir çift olamamasına neden oluyor ve biz kadının kaçışına tanıklık ediyoruz.

Bazen bizler de bu algıya kapılıyor muyuz diye düşünüyorum. Eminim bizler de kendimizce yaptığımız özgür iradeye dayalı tercihleri özgürlük olarak algılıyoruzdur.

Figen: Diziye incelerken çok dikkatli yaklaşmak gerekiyor bence. Biz de oryantlizme, tek taraflı yaklaşma yanlısına düşme riskini yaşayabiliriz. Diziye ilişkin, o cemaatin de çok ciddi eleştirileri olmuş. Cemaat kendilerinin çok hedef alınan bir noktadan sergilenmiş olması itibarıyla diziye eleştiriyor. Bu bir Yahudi Ortodoks ama aynı zamanda İsrail politikalarına karşı bir cemaat. Bu gerçekliği de göz önüne alarak değerlendirirsek, Hasidik Yahudi topluluğu birçok noktada yahudiliğin genel ritüelleri ile ortaklaşıyor. Dizi bu durumu ne kadar dikkatli işliyordur emin değilim. Bizler cinsel politika biriminde, tek tanrılı dinlerde kadını ele alırken Tevrat'ı da incelemeye çalıştık. Baştan sona okuyamasak da özellikle kadın, kadın erkek ilişkileri, kadın bedeninin zapt edilmesi, konulan kurallar boyutunda ciddi bir lanetleme, denetleme var. Tek tanrılı dinlerin, İbrani dinlerin ilkidir Yahudilik, bir yanıyla kavim dinidir. Bir yanıyla da çok tanrılı sisteme, Firavunlara, Nemrutlara karşı çıkış olarak din boyutuyla kendi içine kapanma hali yaşıyor. Ama İsrail halkı bunlarla birlikte çok ciddi katliamlara da tanıklık ediyor. İsrail dini olarak kapalı olsa da, bilim, felsefe, hatta silah üretimi, ilaç üretiminde, ziraatten tutalım yaşamın her alanına kadar şu anda İsrail'in lobicilik üzerinden dünyayı yönettiğine dair iddialar var. Bunların da belki ele alınması gerekir. Bir diğer nokta İslamiyet ve Hristiyanlığı ele aldığımızda örneğin, Kuran'ı incelerken çok yanlış yorumlandığına ilişkin değerlendirmelerden hareketle temkinli olmaya çalıştık, Hristiyanlığın da benzer bir durumu olduğu, değiştirildiği söyleniyor. Zaten Hristiyanlık Yahudilik içinden çıkan bir din, önce Tevratı kabul edip ardından İncil'i ekliyor ve bu iki kitabın toplamına Kitab-ı Mukaddes diyorlar. İncilerken burada yaşanan değiştirmeleri, göz önünde bulundurduk ama Yahudilik üzerine, Tevrat üzerine ciddi anlamda "değiştirilmiştir, yanlış yorumlanıyor" diye bir eleştiri karşımıza gelmedi. Haliyle Tevrat denilen kutsal kitabın çok iyi ele alınması gerekiyor. Biraz içeriğinden bahsedersek; recm var, adet kanamasının çok kirli, çok lanetli olduğu bilgisi var. Hatta kitap; "kadının oturduğu yatağa oturan erkek de günah işler." Yine "kanamalı olduğu sürece kadından uzak kalacaksın ve kadının kanaması bittikten sonra günah sunusunda bulunacak, arınacak, 7 gün geçtikten sonra temizlenecek." diyor. Cinsel ilişkinin, kadın bedeninin düzenlenmesi meselesi var. Tecavüze uğrayıp da bunu ispatlayamadığında, babasıyla birlikte şehrin dışına sürgün edilmesi, düğünde ilk geceye ait kanlı bezini göstermesi gibi katı kurallar söz konusu. Ve içe kapanık, bununla birlikte de kendi içinde karşı çıkan mezheplerin, dinin özünü hala sürdürmek isteyenlerin olduğu bir toplum. İktidarla ortaklaşan yanı ise, Yahudiliğin devletleşmesi. İki ayrı devlet oluyor bir ara, bunun tartışmaları da cemaatleri oluşturuyor. Diziye bakarken bunlara da dikkat ederek bakarsak iyi olur. Kadınlar dini cemaatlerde çok yer alamıyor, öncülük yapamıyorlar. Ağlama duvarına bile yaklaşmaları yasak çünkü özellikle

Tevrat'ın kadınlara sunduğu en önemli şey, çok çocuk doğuracaksın. Rab, halka diyor ki, "evlenin ve çoğalın, çoğalın, çoğalın" Ayrıca Yahudilikte Lilith, onanizm (dışa boşalmanın günah oluşu), cinsel ilişkilerin kimlerle yasaklanacağı da işleniyor... Tekrarlanan ayetlerden biri de erkeklere yönelik, "erkekle yatmayacaksın" emri... Bunun yapılması halinde cezası meydanda her iki erkeğin de yakılması... İkincisi erkekle bir anlaşması var; sünnet... Evet kadın üzerinde hakimiyetin olacak ama senin de bana bağlılığını ispatlaman lazım, bedeninden bir parça vereceksin diyor. Bu da çok önemli. Bir de uysal, kocasına ve evine bağlı bir kadın modeli Tevrat'ta çok sık geçiyor. Birkaç örnek veriliyor işte İbrahim'in eşi Sara'dan yola çıkarak. Bu noktalardan hareketle kutsal kitaba değinmek, onu yorumlamak için önemli diye düşünüyorum. Özgürlük konusunda arkadaşlara katılıyorum. Çok yanlış, sapıtılmış bir özgürlük anlayışı işlenmiş.

Aycan: Buna katılıyorum, gerçekten atölyede de tartışırken dikkat ettiğimiz bir ayrımı devamlı aklımızda tutmamız gerekiyor sanki; bir yönü dinsel inanç, toplumsal ilişkiler meselesi iken, diğer yönü dindarlık, devletleşen sömürgeci dincilik anlayışı ve bunun kadın üzerinde yarattığı baskı meselesi... değerlendirmeyi bu ayrıma dikkat ederek yapmamız gerekiyor. Bu baskılara örnek olarak dizide sahneler vardı, kadının "Tanrı benden çok şey bekledi" dediği, yine kirlilik meselesine dair örnek; adet süresince yaklaşılmaması, adet bitiminden itibaren 7 gün boyunca mendille leke var mı diye kontrol edip o tarihlerde de birlikte olunmaması, kadının "peki biz ne kadar süre yan yana yatacağız" demesi, -ki yan yana da yatmıyorlar zaten, yataklar ayrı, yalnızca cuma günleri birlikte olacak olmaları, bunda da yalnızca çocuk yapma amacının olması... vb. Yine kadının vajinismus meselesi var, o kısım benim açımdan çarpıcıydı. Yatak odamızda herkes var demesi... Yine senin Tevrat'tan verdiğin örneklerle benzer şekilde, kadının Talmud'u okuması yasaktı. Aynı şey Damızlık Kızın Öyküsü dizisinde de işlenmişti. O dizide de anlatılan koyu Hristiyanlıktı. Mantiği benzeşiyordu. Biz de bahsettiğin yönleri de gözden kaçırmadan, genelde Yahudilik inancının katı kurallarına değiniyor, aşırı muhafazakar yanı olduğundan bahsediyoruz. Bunun örnekleri de oldukça fazla.

Aydan: Orada adet dönemi kirli sayılması yanında, cinsellik eğitimi veren kadının dediği, "sen her zaman altta olmak zorundasın, erkek üstte olmak zorunda" diyerek hiyerarşik konuma vurgu yapıyor. Bir sahne yine aklımdan çıkmıyor. Kadının eşi Şabat yemeğinde içeri giriyor, girerken bütün erkek çocuklara eliyle çak yapıyor, tam kız çocuğu kalkıp elini uzattığı sırada, onu es geçiyor. Aslında kadın küçük bir kız çocuğu iken de, evlenip sözde statü elde ettiğinde de cinselliği, varlığı yok sayılıyor. Kadın yorum yapamaz, ancak bir konuda öğrendiğini uygulayabilir. Sadece doğurması gereken bir konumda. Ben o sahnelerden çok etkilendim. Hayvanlarda birleşme anında bir naiflik varken, o ikisinin birleşme sahnelerini izlerken kanım dondu, iki robot ilişkiye giriyor gibiydi.

Ezgi: Diziye izlerken bu özgürlük anlayışı, seçimlerini, isteklerini yapabilme üzerinden aklıma şu geldi. Bir yıl Avrupa’da yaşadığımda akraba çevremizde eleştirilen kısım; göç eden Kürt ailelerinin çocuklarının, Avrupa kültürü ile Kürt kültürü arasında yaşadıkları sıkışmışlık, Avrupa’dan aldığı, diyelimki geceleri bara gitme, kılık kıyafet tercihleri, Kürt yemeklerini istemeyip sevmeme, onun yerine Avrupa mutfağından yeme gibi şeyleri, gençlerin özgürlük olarak algıladıklarına şahit oldum. Benim, çok bu kültürle büyümemiş olsam da, onların yanında daha toplumsal bağları güçlü bir yanım olduğunu düşünüyorlardı. Aileler ise bu konuda çok şikayetçiydi, gençler kendine Avrupa’da yaşayanları rol model alıp bunu özgürce bulurken, bir özünden kopuş da söz konusuydu. İki kültür arasındaki sıkışmışlıktan dolayı oradayken 2-3 tane intihar vakasına denk gelmiştim Kürt gençlerinde. Dizide de gördük, kadının pantolonu giymeyi çok istemesi, bunu özgürlük olarak algılaması, göç eden toplumlarda üst kimlik-alt kimlik meselesini oluşturup kendi geleneklerinden, düşünüş ve yaşam biçiminden uzaklaşma, üst kimliğe yönelip bunu özgürlük olarak görme hali var.

Derya: Öncelikle Figen arkadaş tarafından Yahudilik inancında kadının yeri üzerine verilen bilgiler çok iyi oldu. Bunun üzerine çalışmamız gerektiğini, Kürtler olarak İslamiyeti bile yeni yeni çalışmış olduğumuz gerçekliğinden de hareketle, özellikle bu konuyu, Yahudiliğin köklerini anlamamız gerektiğini düşünüyorum. Öncelikle, tek bir Yahudi toplumu tasvir yapmamalıyız. İsrail devleti sonradan oluşturulmuş, yeniden inşa edilmiş bir devlet olarak, dünyanın her yerinden insanların geldiği bir ülke. Bir süre orada yaşama şansım oldu. Kentlerin ve köylerin içinde yaşayan, dünyanın her yerinden gelen insanları görmek mümkün. Kürdistan’daki Yahudiler, Amerika’dan gelenler, Afrikada’ki Yahudiler... Dolayısıyla çok çeşitli bir toplum. Daha Ortodoks olanlar, mevcut haliyle Kudüs’te yaşayanlar idi. Hatta ben Tel Aviv’de yaşadım, İstanbul’dan gelen bir Yahudi ailenin çocuğuyla kalmıştık orada, bana demişti ki “Kudüs’e gitme, dünyanın her yerindeki muhafazakar dinciler Kudüs’te birikmiş.” Kendisi de Yahudi olduğu halde onların inanılmaz muhafazakar ve katı olduklarını söylemişti. Aslında etnodinsel bir halk olduğu için Yahudiler kendi etnik kimliklerini korumaya çalışıyor, yaşamış oldukları soykırımdan kaynaklı travmaların da bir şekilde kimliğine, yaşam biçimine

Aslında etnodinsel bir halk olduğu için Yahudiler kendi etnik kimliklerini korumaya çalışıyor, yaşamış oldukları soykırımdan kaynaklı travmaların da bir şekilde kimliğine, yaşam biçimine yansımış olan tepkileri -meşru ya da meşru değil o ayrı bir tartışma konusudur- dinle birleşip katı bir hal almış.

yansımış olan tepkileri -meşru ya da meşru değil o ayrı bir tartışma konusudur- dinle birleşip katı bir hal almış. Mesela özellikle Tel Aviv’de Yahudiliği dindarlık boyutuyla hissetmedim. Ama Tel Aviv aynı zamanda milliyetçilik açısından da katı değildi. Yine de bana sorarsanız biraz daha onların soykırım sonrası varolma, hayatta kalma, geçmişten beri seçilmiş bir halk olma psikolojisi onlarda dini de muhafaza eden bir şey. Bütün bunları anlamaya çalışmamız kıymetli. Yoksa bizim de zaman zaman oryantalist bir bakış açısı ile değerlendirme durumumuz olabiliyor. Ya da farklı inançlarda olduğumuz için, bizim kendi toplumumuzda da onlara ilişkin hikayeler düşünülünce dikkat etmek gerekir. Zamanında burada da çok yaşayan varmış göç edip gitmiş. Benim bildiğim, hatırladığım Kürt hikayelerinde Yahudiler zeki olarak geçer ama buna rağmen Yahudilere ilişkin çok kötü bir algımız da var toplum olarak. Bu tabi ki ideolojik bir şey değil ama toplumsal reflekslerde var olduğunu söylemek mümkün. Bunları diziden bağımsız olarak söylüyorum. Kendi adıma fazla üzerine düşünmediğim, orada yaşayınca anlamaya çalıştığım bir konu. Aslında bu topraklarda uzun yıllar yaşamış, Ortadoğu’ya ait bir topluluk, çok da tanıımıyormuşuz. Diziye gelirsek, Duvara Karşı filmini çağırıştırdı bana. Oradaki Türk ailesinin kızına da benzer bir baskı vardı birebir aynı olmasa da. Onun da kaçma ve evlilik hikayesi vardı. Yine izlerken aklıma gelen “Burası Cennet Olmalı” isimli Filistinliler üzerine çekilmiş bir film vardı, orada da Filistinlilerin diasporadaki halleri anlatılıyordu. Bu dizide de arkadaşların belirttiği gibi oryantalist ve inanılmaz derecede karikatürize edilmiş bir yaklaşım hakim. Bu Yahudi toplumu değil, bir cemaati ve İsrail’e de karşı bir cemaat, katı ve kapalıdır. Buradaki örnekten hareketle Yahudi toplumundaki kadının yerini anlatmak eksik olabilir. Ama onun dışında kadının oradaki halini karikatürize ve uç noktaları ile görmüş olsa da, kadının aslında baştan sona yaş almasıyla birlikte, içinde bulunduğu toplumda yaşadığı şeylerin kendi deneyimleri ile zamanla değişmesine odaklanıyor. Bu birçoğumuzda da böyle oluyor, çocuk ya da gençken daha uyumluyuzdur ama deneyimleri yaşadıkça, aile büyükleri/üyeleri ile mücadelenin çatışmanın parçası olmaya başladıktan sonra, biz de aslında onlara tepki koyar hale geliyoruz. Sonradan biz de onlarla benzer şeyler yapıyoruz. Dizide kurgu o açıdan iyiydi. Başta annesine tepki duyması, büyükannesini rol model alması, kendi deneyimi sonrasında bunu yapamayacağını görmüş olması kısmı iyiydi. Yine ilgimi çeken nokta; çocuk doğurma meselesi çok önemli olsa da, cinselliğin kendisi çok merkezi bir yerde ele alınıyordu. Cinselliği bir türlü “doğru düzgün” yaşayamıyor Esty, eğer yaşamış olsaydı yine de kaçmak isteyecek miydi, çocukları olsaydı, kaçabilecek miydi? Orada o kadar kilit bir yerde ki cinsellik, kaçmak zorunda kalıyor. Yine bu noktada oryantalist semboller çok fazla. Örneğin piyano hocasını düşünelim, piyano bildiğim kadarıyla batıyı temsil ediyor, onun kaçış yolu göstermesi, batılı bir yaklaşımı çağırıştırıyordu. Ama ben arkadaşların özgürlük değerlendirmelerine katılmakla birlikte, Esty kendisi bunu bir

özgürlük olarak tanımlıyor muydu emin değilim. Aslında benim anladığım, yönetmen bunu anlatmayı amaçlasa da, karakterin yaşadığı bir hayatta kalma mücadelesi gibiydi. Kendini ortaya çıkarmaya çalışıyordu. Evet pantolon giydiğinde uyum sürecini yakalamak, oradakiler gibi yaşama davranışları var ama o cemaatten tamamen manevi bağlarıyla kopmuş bir noktada da değildi. Hatta müzisyen ekip içinde Yahudi soykırımıyla dalga geçen bir söylem olduğunda, Esty hala kendi yaşadığının, o cemaatin belli dertlerinin meşru olduğunu anlatma çabalarına da sahipti. Sanki kadın özgürlük peşindeydi gibi değildi, hayatta kalma çabası vardı ve bu birçoğumuzun başına da geliyor aslında. Çarpık bir özgürleşme anlayışını birçoğumuz eleştirsek de, o alanlarda kadınlara çeşitli alternatifler sunulduğuna, büyük kentlerde çeşitli olanaklara sahip olma alanlarını da verdiğini düşünüyorum biraz. Buradaki özgürlük yanılması elbette söz konusu, bara gitmesi, bir erkekle birlikte olması özgürleştiği anlamına gelmese de, o olanakları sunması açısından tümünden reddedici bir çizgide olmayabiliriz diye düşünüyorum. Bir sorum da var aslında, oradaki Kürt Yahudilerden (aslında onlarda etnik bir grup, bu ifade çok doğru değil ama Kürt bölgesinde yaşadıkları ve Kürtçe öğrendikleri için, Kürt Yahudi olarak anılıyorlar) bir kadınla konuşmuştum. Kadın İngiltere’li bir erkekle evli ve ailesi onu reddetmiş. Uzun süre İngiltere’de kaldıktan sonra İsrail’e dönmüştü. Döndükten sonra ailesiyle barışmıştı. Ama gitmeden önce haham babasına kızının yabancı birisiyle evlenmiş olmasının önemli olmadığını, çocuğun yine de Yahudi olacağını soyun anneden geçtiğini belirtmiş. Çünkü Yahudi toplumunda sonradan Yahudi olmak gibi bir durum olmadığını biliyoruz, anneniz Yahudi ise, siz de Yahudi kabul edilirsiniz. Aslında kadının bu kadar baskı altına alındığı bir toplulukta, soyun kadından geçiyor olması da, hala kadının merkezi bir rolünün olduğunu düşünmek açısından kıymetli bence. Bu Tevrat’ta nasıl geçiyor bilmiyorum, bunu sormak istedim. Şöyle bir şey var ne yazık ki; şu an Şabat günlerinde, o ritüellerde, güneş battıktan sonra ışığın dahi yakılmaması, ocağın yakılmaması, yemek pişirilmemesi gibi kurallarda özellikle köy gibi küçük yerleşim yerlerinde kadınlar daha muhafazakar olabiliyor. Bizim hayatımızda da böyle belki, geleneklerin ritüellerin devamı konusunda kadınlar erkeklerden daha katı kurallara sahip olabiliyor. Milliyetçi ideolojide de kadınların asker olması meselesi bağlantılı olarak ele alındığında, genç kadınların inanılmaz milliyetçi olduklarını görüyoruz. Orada da tüm komşu devletlerin İsrail düşmanı olduğu, dolayısıyla hayatta kalma zorunluluğu gibi bir psikolojiyle hareket ediyorlar. Kadınların bazıları militarist, katı ve milliyetçi bir rolde gibiydi.

Figen: Ben soruyu yanıtlamaya çalışayım. Tevrat’ta annenin soyundan gelmeye dair direkt bir şeye rastlamadım, genelde İbrahim ve Sara’nın çocukları olduğu söylenir. Kadınla erkeğin ismi var ve erkekler çok öncelikli. Anladığım kadarıyla Yahudi cemaatleri içerisinde de kendi içinde farklılaşan ibadet biçimi ve ritüeller var. Mesela biz hep diyoruz ki, Yahudilik o kadar kadın düşmanı bir dindir

ki, her sabah kalktıklarında “tanrım beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun” diye dua eder erkekler. Oysa bunu bütün cemaatler yapmıyorlar, bazıları yapıyor. Bütün Yahudiliğe bunu atfetmek bilgi olarak doğru değil ama bu kadın üzerinde bir baskısı olduğu gerçeğini de ortadan kaldırmıyor. Yahudiliğin ilk aşamalarından itibaren hala kadınların da çok eşlilik yaşadığı, cinselliğin oldukça serbest yaşandığı bir dönemden bahsediliyor. Çünkü çok tanrılı inanışların sürdüğü bir dönem. Bu yüzden de kadınlar üzerinde evlilikte, cinsellikte, bedeni üzerinde korkunç bir kapatma ve denetleme mekanizması kuruluyor. Kimi feminist araştırmacılar, bunun kadınların hala anasoylu, pagan kültürü ritüellerini devam ettiren o duyguyu, o inancı hala sürdürmekte ısrar eden bir yapısından kaynaklı olduğunu düşünüyor. Bu nedenle bu alana erkeklerin ciddi bir saldırısı olarak görülüyor. Bu Yahudilikle başlayan bir süreç değil, Yahudiliğin bulunduğu ortamda bir yanıyla ataerkil toplumlar da var, bir yanıyla da pagan kültürünü sürdüren topluluklar da var. Ama Yahudilik din boyutuyla çok tanrılı sisteme karşı kendini çok kapatarak konumlanmış. Yahudiliğin tanrısı çok öfkeli. Uzun süre kendi İsrail halkına kızıyor, küsüyor, Musa bıkıyor beni neden bunlara peygamber yaptın, bunlar adam olmuyorlar diye (Tevrata göre). Çünkü pagan kültürünün çok ciddi etkisi var. Tabi cinsellik de bunun içerisinde. Öfkeli, ödül de veren ama çoğunlukla da kapanmalarını isteyen bir söylemi var. Kuran-ı Kerim’de “bütün dinleri biz yarattık, ama o İsrail halkının kimileri kıymetini bilmedi” diyor. Yanlış yola saptıklarını söylüyor, bugün Müslüman çevre de Yahudiliğe çok temkinli yaklaşıyor. Eleştirirken ve değerlendirme yaparken... Bunu bir arkadaşla tartışırken konuştuk, bir değerlendirme yazısında Tevrat’a ilişkin eleştirel bir bakış olması gerek demiştim, çünkü Tevrat’ta tanrı “ele geçirdiğiniz yerleri yakın, yıkın”, “ağaçları yakın, insanları katledin, çocuklarını bile öldürün, bina bırakmayın”, “Etrafı kan gölüne çevirin” diyor İsrail halkına. Arkadaş kutsal kitap olduğunu ve dokunamayacağını belirtti, bu konuda hassas olduğunu söyledi. Oysa Tevrat’ta açıkça yazıyor, Kuran’daki gibi değiştirilmiş veya çarpıtılmış bir yorumdan bahsetmiyoruz. Ancak Tevrat’ında değiştirilmiş olabileceğine dair Yahudilerin kendi iç tartışmalarının olduğunu söyledi. Bu da aklımızın bir köşesinde olsun ki, bütünlüklü değerlendirme yaparken, taraflı ya da eksik bilgilerle değerlendirme yapmış olmayalım.

Gülây: Öncelikle bana İngiliz biriyle evlenmesinin sorun olmaması ve anasoylu yaklaşımlarının olduğu bilgisi bir teselli gibi geldi. Ayrıca; kadın her durumda doğuruyor, diyelim savaşta tecavüze uğruyor orada doğuruyor, hapishanede uğradığı tecavüzden çocuk doğuruyor. Buralardan uluslar, gruplar içerisinden kendine iyi bir sonuç çıkarıyor ve diyor ki bu çocuk böyle bir durumda doğsa dahi Yahudidir. Belki bir tesellidir ya da çoğalma yoludur bilmiyorum.

Derya: Benim bildiğim kadarıyla ve orada anlatılanlar doğrultusunda zaten başka biriyle evlenmesi söz konusu değil kadınların da, erkeklerin de. Ama kadın evlenmişse çocuğu Yahudi olabilir, bir erkek Yahudi olmayan bir kadınla evlenirse aynı şey söz konusu değil. Orada da aslında çoğalma var ama soy an-neden geçtiği için Yahudi kabul edilmiyor.

Kadının Var Olma ve Özgürlük Mücadelesi

Aycan: Anadan kimliğin geçiyor olması meselesi bana hukuksal olarak vatandaşlık meselesini hatırlattı. Tarihsel bir geçmişi de var, anasoylu topluluklardan günümüze geldik, şu an babasoylu miras algılı bir işleyiş var ama bir tarafıyla da anasoylu yansımanın bir teselli olduğu değerlendirmesine katılıyorum. Vatandaşlık da iki türlü kazanılıyor. Bir doğumla, bir de soybağı kurularak. Doğumla kazanılan vatandaşlık annenin vatandaşlığına doğar doğmaz sahip olmak. Yani anne ile biyolojik bağımız var ve bu rahatça tespit edilebilir. Evrim sürecini tartışırken de, genetik olarak biz annemizin çocuğuyuz diyorduk ve bunun yansımaları devletlerin vatandaşlık hukuku sisteminde de görmek mümkün. Babanın vatandaşlığına sahip olmak için ise, çocuğun hukuksal olarak tanınmış ve soybağının kurulmuş olması gerekir. Bu da babanın kim olduğunun bilinemeyeceği ile ilgili olarak gerekçelendiriliyor. Örf adet hukukuyla da beraber düşünülürse, Yahudilerin yaşadığı tarihsel temellerden de yola çıkarak, böyle bir sonuca gitmek mümkün. Ama Yahudilerde katı kurallarla yaşanan dincilik söz konusu olduğu için, bu tür durumlarla kadınlar için özgürlük alanı aramak samanlıkta iğne aramak gibi. Diğer belirtmek istediğim ve Derya'nın söylediği iki şey üzerinden dikkatimi çeken noktalar var. Dizinin kurguladığı özgürlük anlayışının Avrupa merkezli olduğunu düşünüyorum, Avrupa merkezli bakışın bizde de kendini var eden bir yönü var. Bireyselleşme değil de, bireycilik/bencilik meselesinin, özgürleşme için büyük bir adım olarak algılanması hali... Ben dizide en çok bunu problemli bulmuştum. Herkes kafasına göre takılabiliyor, kimse toplumsal kurallarla ilgili bir "ahlaka" sahip olmak zorunda değil gibi bir şeyi çok işlemiş. Ayrıca söz konusu toplumsal bağlar ve mazi iken, araba sahnesinde kadının öfke ve üzüntüyle ifade ettiği soykırım gerçeğini, değersiz ve önem-siz bir bilgiymiş gibi algılıyor ve şunu ifade ediyor arkadaşı "biz mazimizle düşünmüyoruz, bugünü savunurken" mesela bu cümle senariste ait ve bana ilginç geldi. Özgürleşmenin bütün o toplumsal bağları, geçmişi ve ilişkilenmeleri koparmakla mümkün olacağı gibi bir algısı var. Ama Derya'nın söylediği bir şey benim kafamda soru işareti oluşturdu. Hakikaten Esty nasıl algılıyordu bu süreci? Kadın için her yeni adım zorlanarak, dirençle atıldığı bir adımdı. İlk domuz eti yediğinde kusmaya gidiyor, ancak bakıyor ki aslında midesi bulanmıyor, o anda kendi öğretisini tekrar ediyor, sonra kendisiyle bir küçük yüzleşme yaşıyor. Kotu ilk giydiğinde, kotla dışarı çıkmayı başaramıyor, yeniden eteği giyiyor, ondan sonra ikinci aşamada

kotu giyiyor. Kendi günlük çelişkileri üzerinden irade koyma/koyamama hali söz konusu. Aklıma kendi üniversite zamanım geldi. İlk bira içtiğim günü hatırlıyorum. Sonuçta Urfa'da büyümüşüm, alkolün kelime olarak dile değmesinin bile günah olduğu, haram olduğu bir yer, orada ilk birayı içmek benim için hayatı aşmak, özgürleşmek, bireysel kararlarını alabilmek gibiydi. Sarhoş olmayı göze alamamam da, bir iki yudum bira içmişliğim, sevgilimin elini tutmuşluğum vardı. Bu kolay bir şey değil gibi algılıyordum. Dizi özelinde de başrol için bu geçiş sürecini düşünmek mümkün ve evet çok da yerle bir etmemek lazım bu süreci. Ancak zaman içinde bunun yeterli olmadığı, yanılmalı bir özgürlük alanı yarattığıyla kendi deneyimlerimiz ile yüzleşmiş oluyoruz. Oradan da aklıma feminist mücadele tarihi de geldi. İlk zamanlarda oy hakkı mücadelesi ile başladığında kadınların özgürleşme alanı sadece beyaz kadınların oy hakkını kazanması ile şekilleniyor. O süreden sonra mücadeleyi devam ettiren kadınlara, bizzat kadın örgütlerinin kendisi engel olabiliyorlar. Cinsel özgürlük meselesi hala tartışmalı feministler arasında. Bir yanı sıra özgür seks yaşayabilmek, her istediği ile, istediği zamanda birlikte olmanın özgürlük anlayışı gibi algılandığı, bunu yapabilmenin kadının kendi iradesiyle mümkün olduğu ama bir tarafıyla da yozlaşma eleştirileri ile karşı karşıya kalması meselesi var. Kılık kıyafet meselesi, mini etek giyebilme meselesi, yani bunun zamanında bir mücadele konusu iken aynı zamanda bir eleştiri konusu olup bu bir özgürlük anlayışı mıdır tartışmasının yapıyor olması söz konusu. Dizide özgürleşme sürecini izlerken aklıma bu tartışmalar da geldi.

Güneş: Ben öncelikle dizideki Yahudilikle ilgili birçok şeyi İslamiyet'teki uygulamalara çok benzettim. Birlikte olma, evlilik ritüelleri o kadar tanıdık geldi ki şaşırdım. Bu kadar çok benzediğini bilmiyordum. Özgürlük meselesi ile ilgili de, ben kendi geçmişimle ilgili şöyle düşünürüm. Bir zamanlar evet benim için pantolon giymek bir özgürlük mücadelesiydi. İşte istediğim şeyi giymek, istediğim saatte dışarı çıkabilmek bir özgürlük konusuydu çünkü bu konuda kısıtlanıyordum. Kısıtlanılan yer, kişinin nefes almaya çalıştığı yer oluyor. Susamışsan, dışarıya çıktığında her şeyi su sanıyorsun. Bu bir aşama bence, dizideki Esty için de böyle. 19 yaşında kaçıyor, kafasını açması, pantolon giymesi, kendi akranlarının olduğu yerde dans etmesi özgürlük olarak

Özgürlük meselesi ile ilgili de, ben kendi geçmişimle ilgili şöyle düşünürüm. Bir zamanlar evet benim için pantolon giymek bir özgürlük mücadelesiydi. İşte istediğim şeyi giymek, istediğim saatte dışarı çıkabilmek bir özgürlük konusuydu çünkü bu konuda kısıtlanıyordum. Kısıtlanılan yer, kişinin nefes almaya çalıştığı yer oluyor. Susamışsan, dışarıya çıktığında her şeyi su sanıyorsun.

algılanıyor. Ama bundan sonraki süreç bence önemli. Yani özgürlük anlayışı orada durursa, evet sıkıntılı ve orada durmamalı. Bu bir aşamadır, ilk basamaktır gibi düşünüyorum kendi hayatım içinde, orayı aşmamış olsam bir sonraki adımı atamayacaktım. Ama belli bir aşamadan sonra hala orayı özgürlük sanıp oralarda yüzmek, ben özgürüm deyip bununla yetinmek, düşünsel özgürlük alanlarına, başka özgürlük alanlarına erişememek, bence özgürlüğü sığ anlamayı getiriyor beraberinde. Yozlaşma konusu da, dizinin devamının nasıl gelişeceğine bağlı. Cinsel bir kısıtlama yaşamış birinin, hoşlandığı biriyle birlikte olması özgürlük olarak algılanabilir, ama sonrasında yine böyle mi devam edecek? Eşcinsel bir annesi var. Annesini sevgilisiyle birlikteyken görüyor, önce bir duraksıyor, sonra düşünüyor ve tepki göstermiyor, doğal karşılıyor. Yani bir süreç başlıyor herhalde diye düşünüyorum.

Rojda: Biyolojik olarak anne üzerinden kimlik belirlenmesi noktasında bir bilgi paylaşmak istiyorum. Biz de kişi defnedildiğinde, telqîn denilen kişiyi tanıtmaya gibi bir an yaşanıyor, Hristiyan olanlarda var bu durum sanırım. Bismil’liyim ben, buraya Avrupa’dan gelenler var, babam anlatırdı bu diyeceğim şeyi. Babam ucube bir dinmiş gibi anlatıyordu bu hikayeyi elbette ama mesela bir definde, falancanın oğlu ya da kızı derken burada tanıtmaya anne üzerinden okunur. Telqînde kişi tanıtılırken baba ismi değil, annenin ismi ile okunur ve tanıtılır. Dinlerde de, burada da biyolojik olarak çocuğu belirleyen anne olduğu söyleniyor.

Figen: Başka bir atölyede bunu araştırmak istedik, çünkü bölgemizde kimi imamlar özellikle bunu yapıyordu. Ölen kişiyi annesinin ismini söyleyerek tanıtıyorlar. Bunu birkaç imama sorduk, bir imam diyor ki “analar kıymetlidir, analar değerlidir, Havva anamız” diyerek yola çıkıyor. Bazı imamlar ise diyor ki “kadın eskiden de böyleymiş, bazen kiminle yattığı belli olmuyor ya, babası kesin olmuyor ya hani” yani aynı topraklarda bir imam anasoyluluğun devamıdır derken, başka imam kadına babası belli olmama ihtimaline karşı annenin kim olduğunu belli olduğu için söylendiğini ifade ediyor.

Aydan: Bende ek olarak şunu söylemek istedim aslında evet özgürlük süreçlerine toptan reddedici yaklaşmamak lazım, nihayetinde bu bir geçiş süreci. Sadece diziyi orada bitirmeleri belki bu noktada rahatsız edici. Kadının devamında geçireceği süreci bilsek, belki çocuğu doğurduktan sonraki sürecini de görme şansımız olsa, en azından daha geniş bir perspektiften bakabiliriz. Ancak şu anki veriler ölçüsünde sıkıntılı bir yerde bitirilmiş gibi geliyor. Hepimizin de yaşam deneyimleri üzerinden değerlendirecek, o sürecin başlama noktası herkesin o sınırla ne zaman çarpıştığıyla ilgili. O kadının, o sorgulamalarını izlerken kendi hayatımı da düşündüm. Abimle ya da babamla çatışıyordum. Sürekli abimle, benden bir şey istediğinde, daha çok küçük yaşlarda bile rica ederek isteyeceksin diyordum. Dayak yesemde,

emirle söylerse onun dediğini yapmazdım. O minik isyanın sesleri çıkıyor ama gerçek bir çarpışma gerçekten ciddi bir sınırla karşılaştığın anda devreye giriyor. Esty’nin de hep sorgulamaları vardı, çarpıştığı sınır başka bir kadının devreye girmesiyle oldu. Eşinin tekrar bir çöpçatanla görüştürülmesi ihtimali ve yeni bir evlilik yapacak olması. Onun kaçışını belirleyen şey bu noktadaki sınırla çarpıştığında söz konusu oldu. Belki eğer hamileliğini söyleyebilseydi, ikinci bir kadın devreye girmemiş olsaydı, zaman zaman sorgulamalar yaşadığı ama “uyum da sağladığı” bir hayatı da olabilirdi. Arkadaşların dediği gibi ilk bira içişimizle aştığımızı sandığımız, pantolon giyebilmek gibi oradaki sınır o pantolonun yasak olması ve bu yasağı delme ihtiyacı ile başlıyor. Tam olarak vardım, erdim, piştim, hakikatimi buldum gibi bir durum hiçbirimiz açısından söz konusu değil, hala o sürecin içinde değişiyor, dönüşüyoruz. O süreç bu çarpışmalarla birlikte dönüşüyor.

Ceylan: Bana göre evlilikten sonra kadının büyük bir duvara toslaması, en büyük hayal kırıklığını evlendikten sonra yaşamaya söz konusu. Kadın düğününde gayet mutlu gibi ve hayatının çok değişeceğini sanıyor. Güzel olacağını sanıyor ama evlendikten sonra büyük bir hayal kırıklığı yaşıyor. Özellikle cinsellik anlamında. Kadın da erkek de kendi bedenlerinden bihaberler aslında. Sadece çocuk yapmak amaçlı bir araya gelseler bile, kadının da erkeğin de o haz alma duygusunun yok sayılması, arka plana itilmesi bana çok sıkıntılı geldi. Zaten bence en büyük sıkıntıyı o noktada yaşıyor kadın. Çevresindekiler tarafından bir takım yolların gösterilmesi, sürekli sıkıştırılması, erkeğin annesi ya da akrabaları tarafından müdahale ediliyor olması gibi. Dini ritüellerle zaten sıkıştırılmış kadın, kendi bedeniyle bağında da bu sıkışıklık içine girmesi kadının koptuğu yer olmuştu. Başlangıçta özgürlük anlayışı olarak bende diziyi sıkıntılı bulsam da, kadın o kadar çok şeyin arasına sıkışmış ki, artık gittiği ortamın, özgürlük olmasa bile kadına özgürlük gibi gelmesi bence normaldi. Mesela o ilk birleşme denemelerinde kadın acı çektiğini söylüyor devamlı, birleşme yaşandığında ise adam çok güzel bir duygu olduğunu ifade ederken kadın ciddi bir acı yaşıyor. Artık mecbur kaldığı için o durumun yaşanmasına razı oluyor. Ben o ana çok kızdım ve bence kopuş noktası o evlilikti.

Sorgul: Aslında sadece dinler döneminde değil, öncesinde, Roma döneminde kadınla erkek ilişkilerine baktığımızda bundan çok da uzak olmadığını görüyoruz. O dönemdeki yapıya baktığımızda erkeğin bir kadınla birlikte olmaktan haz alması bir aşağılanma olarak anlaşılıyor. Erkek ancak bir başka erkekten haz alabilir. Bir kadına yaklaşırken arkadan yaklaşılması, sadece çocuk doğurması için birlikte olunması gibi dinlerden önce de bunun başladığını düşünebiliriz. Sonuçta bu dinlerde o tarihlere dayanıyor. İktidar ve güç, erkeğin eline geçtiği andan itibaren kadınlar üzerinde tümünden, onu aşağılaması, meta olarak görmesi, bunun sonucunda da istediği anda istediği şekilde birlikte olacağı, üreme aracı olarak görmesi söz konusu. Bunun bütün dinlerde yansımaları görmek mümkün. Hepsinin kutsal kitaplarında sosyal

yaşamlarının kısıtlanması ve düzenlemesini görüyoruz, herhalde İslamiyette daha fazladır. Yahudilikte de çok farklı değil, dizide de görünce kadın olarak nerede olursan ol, ister Yahudi, Hristiyan ister Müslüman ol, o yapının içinde kadınların hep aynı şeyleri yaşadığını düşünüyorum. Özgürlük erkek iktidarının, dinlerin olmadığı yerde başlayacak belki de... Mücadele de buna karşı olunca başlıyor kadınlar için. Başkaldırdıkları ilk şey kendi inancına karşı olurken, sonrasında kendini bulmaya başlıyorlar. İkinci sezon çekilirse böyle bir şey olurdu.

Peki Nasıl Bir Özgürlük Anlayışı?

Gülay: Cinsel özgürlük konusundan gitmek istiyorum. Evliliğin güzel bir şey olacağını düşünüp hayal kırıklığına uğraması konusuna da değinmek istiyorum. Benim görüştüğüm insanlar, evlenme kararı vermek üzereyken konuştuğumuzda, birçok insan kendi evliliğinin bugüne kadar tanık olduğu evliliklerden daha farklı, daha güzel olacağı inancını taşıyor. Dizide de olduğu gibi gerçekten insanlar kendi evliliklerinin daha farklı olacağına inanmasalar, tanık oldukları evliliklerdeki “baştan sona bozukluğu” yaşamayı göze alamazlardı. İkincisi hem yerli hem yabancı bazı filmlerde gördüğüm; kadının çok durgun, siyah beyaz bir yaşamı vardır, çünkü erkeksizdir, bir erkekle tanışır yavaş yavaş dünyası renklenmeye başlar, hele de birlikte olursa o dünya daha da renklenir. Bu bakış açılarında kadının hayatının anlam kazanmasının bir erkekle cinsel birlikteliğine bağlı olması gibi bir bakış açısı olduğunu düşünüyorum. Evlenen kişilere “dünya evine girdi” denmesi bunun en büyük göstergesi gibi. Yani evlenmediyseniz dünyayla ilgili bir şey bilmiyorsunuzdur demek gibi bir şey. Çocuk yapmak zorundadır kadın hem filmde hem bütün dünyada. Bir Amerikan dizisinde, adam öğretmenken küçük çocukları taciz ediyor ve kız çocukları büyüdüklerinde bir araya geliyor ve diyorlar ki bu adama ceza verelim ve penisini kesiyorlar. Mahkemede adam kendini şöyle savunuyor: “ben çocuk yapamıyacağım, yani aile kuramayacağım.” Evli olduğu halde çocuk yoksa aile kuramamış oluyor. Bugünkü dünyada, “gelişmiş bir Amerika’da” bile çocuk olmadığında aile kurmadığını düşünen bir erkek var. Kendini bu yönden acıklı hale getiriyor. Evlilik, cinsellik, aşk, duygu, hayat arkadaşlığı, çocuk hangi nedenle yapılıyorsa yapılsın, neden yapılıyor ben bunu henüz

Kadının cinsel özgürlüğü meselesi ise, bir kadının pantolon giydiği ya da içki içtiği zaman bir sınırı aştığı düşünülebilir ama kadının “istediği erkekle, istediği zaman yatmasının” bir özgürlük olduğu inancının erkek egemen sistem tarafından yaratılmış bir sanrı olduğunu ve bunun erkeklerin çok işine geldiğini düşünüyorum. Yani “istediği” kişi meselesi çok belirsiz bir şey.

anlamış değilim. Dizide de dünyanın her yerinde olduğu gibi bu tür durumların karşılığını görüyoruz. Kadının cinsel özgürlüğü meselesi ise, bir kadının pantolon giydiği ya da içki içtiği zaman bir sınırı aştığı düşünülebilir ama kadının “istediği erkekle, istediği zaman yatmasının” bir özgürlük olduğu inancının erkek egemen sistem tarafından yaratılmış bir sanrı olduğunu ve bunun erkeklerin çok işine geldiğini düşünüyorum. Yani “istediği” kişi meselesi çok belirsiz bir şey. Hep kapitalizmi tartışırken konuşuyoruz, isteklerimiz yönlendirilebiliyor diye, benim istediğim şeyin nerede gerçekten benim istediğim şey olduğunu her birimiz kendi yaşantımızda çok da farkına varamıyoruz. Yani ben tıp fakültesi istiyorum diyen bir öğrencinin gerçekten onu mu istiyor, yoksa çocukluğundan itibaren o tarafa yönlendiriliyor mu diye görmek lazım. Burada kadının “cinsel özgürlüğe” sahip olmasının erkekler için çok iyi bir şey olduğunu, bunun “gelişmişlik, aşmışlık, modernlik” olduğunu düşünmenin erkekler için farklı, kadınlar için farklı sonuçları olduğunu düşünüyorum. Erkek için bu durum para vermeden birlikte olacağı bir sürü kişiyi bulmak anlamına gelebiliyorken, kadın için bir özgürlük yanılsaması oluyor. Ben bu kavramları değerlendirirken, kadının cinsellikte özgür olmasının tek yolunun, her yönüyle özgürleşmiş olmasına bağlı olduğunu düşünüyorum. Anneme babama yalan söyleyerek dışarıda gece kaldığımda, bir erkekle birlikte o-luyorsam ve bunu özgürlük sanıyorsam bu yanılsamadır. Bu yanılsamalardan kadınların çok düşü-nerek ve başka kadınlarla da bunu çok iyi tartışarak, bunu gerçek anlamda bulmaları gerektiğini düşünüyorum.

Ceylan: Dikkatimi çeken bir noktada kadının çocuğu doğurup doğurmama özgürlüğü. Zaten çocuk doğurması mecburi gibi görünüyor ama kaçtığı yerde doktor ona doğurup doğurmama konusunda alternatiflerini söylerken, Esty zaten doğuracağını ifade ederek buna şaşırıyor. Kendisini buna mecbur hissediyor. Esty çocuğu doğurduktan sonra annesiyle aynı kaderi yaşama ihtimali var, anne nasıl çocuğundan koparıldıysa ve çocuğu ona verilmediyse, Esty de aynı duruma düşecek. Kendisini takip eden akraba da aynı şeyi yapacaklarını söylüyor. Neden doğurmak istesin ki diyerek kendimi onun yerine koyamadım.

Aycan: Orada Esty doğurarak 6 milyon yerini dolduruyoruz diyor ya, bunun bir ilişkisini şuradan da kurabilir miyiz? Savaş dönemlerinde çocuk doğurma meselesi, Suriyeden gelen kadınlar, Sur savaşı döneminde göç ettirilen kadınlar örneğinde gördüğümüz doğum oranlarının artması, kendimizle çok bütünleştiremediğimiz bir nokta olsa da, aslında orada bir refleks söz konusu sanki. Hayatta kalma tepkisi gibi düşünüyorum ben de.

Ezgi: Ben Gülay’ın söylediği söz üzerinden bir örnek vermek istedim. Cinselliğin yaşanması ve bunun özgürlük olarak algılanması üzerinden. Kendi toplumumuzda bunu çok yaşadım. Alevi bir kadının özgür bir cinsel yaşamı olacağı, birkaç bira veya alkol içtikten sonra daha da rahat bunu yaşayacağı düşüncesi,

erkeklerin her seferinde bunu bir fırsat olarak kollaması ile sonuçlanıyor. Bir Alevi kadınla çok daha rahat cinsel birliktelik olabileceğine yönelik bir algı var.

Derya: Dizide aslında birkaç sahnede batının doğuya, cemaatlara yerleşik bakış açısını eleştiren noktalar da vardı sanki. Mesela Esty'nin eşi ve kuzeni o kıyafetleri ile Berlin'de sanki çok tarih dışı ve anormal bir figür olarak gelmiş gibi görünüyor. Ama o mezarlığı araması, bir köken arayışı, orada dua etmek isteyişleri söz konusuydu. Günlerce aradılar ve sürekli burası Yahudilerin soykırımı uğradığı yerdir düşüncesi vardı. Bunu sürekli Esty'e de hatırlattılar. Buralarda tamamen Almanya'yı güzelleştiren bir tarafı da yoktu, o hafızayı geri çağırma gibi bir derdi de taşıyordu. Ama batıdakilerin artık bununla çok ilgilenmediği, bunun üzerinden zamanın çok geçtiği gibi bir algı olduğu işlenmiş ve eleştirilmişti. Yine bir eleştiri, bu insanların Almanya'da ancak bakıcı olarak ya da hizmet sektöründe çalışarak var olabileceği. Annesi evet lezbiyen bir yaşamı var ve görece daha özgürlükçü koşullara sahip ama hem çocuğunu kaybetmiş, kendi cemaati ile bağları kopmuş hem de batıda bir bakıcı olarak iş bulabiliyor. Hatta takip eden kuzen bunu aşağılayarak dile getiriyordu. Orada göçmenlere verilen alanın sınırlı olduğunu göstermeye çalışıyordu dizi. Diğer nokta dizideki yaş almış kadınlar, babaanne karakteri gibi güçlü figürlerdi, kaynanası da öyle. Cemaatin başında erkekler vardı ama erkekler silik roldelerdi. Kadınlar da belli bir güç figürü iken, dede ortalıkta yoktu. Baba sarhoş olmuş gitmiş iken, diğer kadınlar görünürdü. Bir de son olarak kadınların cinselliğini yaşaması erkeğin işine geliyor değerlendirmesine ilişkin; aslında bizim toplumda dahil evet biraz öyle ama neden o cinsel birliktelikten sadece erkek nemalanmış gibi başat rolü erkeklerle veriyoruz? Mesela Esty ile birlikte olduğu adama baktığımızda, adam çok naif biriydi, ilgiliydi, bunun kırılganlığından faydalanan bir figür, cinselliği yaşamaya odaklı bir kişi gibi değildi. Ayrıca orası bir öğrenici ortamı ve hepimizin bildiği üzere, şarkı söylemek, bira içmek, sıradan şeyler. Dizi bize genel bir toplumsallığı göstermedi. Sadece o anahtar şeklinde verilen yasaklı şeyleri yaptırdılar Esty'e dizide ama aslında gayet kendisinin de o deneyimleri yaşamak istediği gibi bir durumu da düşünebiliriz. Kadının da cinsel deneyimde merkezi role sahip olduğunu düşünüyorum.

Aydan: Ben kadınlarında dizide güçlü olması değerlendirmesine ilişkin şunu söylemek istiyorum. Aslında güç durumu eğer o geleneği, baskıyı devam ettirebiliyorsa geçerli. Babaanne figürü gücünü alternatif bir yaşam üstüne söze çevirdiği anda o kadar da güçlü değil aslında. Dizi de ifadelendirilen güç, ortamda olmayan erkeğin yerine var olan, dedenin olmadığı noktada dedeleşmiş bir kadın olarak varken mümkün. Bir tiyatro oyunu vardı Lorca'nın Bernarda Alba'nın Evi diye bir oyun. Kocasını ölen bir annenin, erkeği temsilen erilleşmesi ve kızlarına terör estirmesini konu alıyor. Babanın ölmüş olması orada bir şeyi değiştirmiyor, geleneği tamamen aynı şekilde anne sürdürüyor. Çok çarpıcı bir oyun tavsiye ederim onu da.

Oradaki babaanne aynı zamanda dedeyi temsil ediyorsa, ona güçlü demek konusunda çok ikna olamıyorum. Alternatif bir söz ürettiğinde Esty veya anneyle aynı şeylere maruz kalacak durumda aslında. Bu arada dizide anlatılan gerçek yaşamdaki kadının (Deborah Feldman) eşi de 1 yıl sonra cemaatten kaçıp Berlin'e yerleşiyor. Dizideki eş figürüne baktığımızda o geleneğin iki tane mağdurunu gözlemliyoruz. Dünyaya gelen bir erkek ve bir kız çocuğu var ve ikisi de bu sistemin mağduru oluyor. Adam bunu sorgulamadan kabul ediyor ve geleneği sürdürüyor, kadın bunu zaman zaman sorguluyor ve bir sınırla çarpıştığı anda kaçmayı tercih ediyor ve bir çıkış noktası arıyor kendisi için. Sonra adam gidiyor kadının yanına ve onun çarpıştığı sınır da eşinin kaçışı. Onun yanında saçını kesiyor erkek. Gerçek yaşam öyküsüne baktığımızda da adama değişimin sirayet ettiğini ve onun da 1 yıl sonra kaçıp gittiğini öğreniyoruz. Yani kadının kendinde yarattığı değişim, dönüşüm -yeterli yetersiz olması tartışılabilir- ama tesir ettiğine, erkeğe de bir adım atma alanı verdiğine şahit oluyoruz. Hani diyoruz ya kadın özgürleşirse toplum özgürleşir. Biz erkeği de dönüştüreceğiz diye bir amaç benimsemiyor olsak da, herkes kendini inşa ediyor olsa da, bizim yaşadığımız dönüşüm ile toplumda, okulda müdür, öğretmen, bakkaldaki erkek dahi dönüşüyor. Hiçbir şey değişmese de sınırlarını öğreniyorlar. O kadar fütursuzca “kadın dediğin şöyledir, böyledir” diemiyorlar. Bir noktada dönüşüm tesir ediyor topluma.

Gülây: Ben de benzer şekilde güçlü kadın göremedim. Güçlü olarak görünmesinin nedeni, erkek egemen dünyada konumlanma hallerinde, bir erkeğin boşalttığı bir yeri, yeri boşalmış bir otoriteyi kadının devralmasıdır. Ayrıca neden cinselliği erkeğin hazzı üzerine kuruyoruz değerlendirmesine ilişkin; çünkü erkek egemen dünyada, her şeyi şekillendiren erkeğin bakışı, ihtiyaçları...vs. Yani dünyayı, cinsellik haricinde penisin yönettiğini kabul edersek ki öyledir, erkek egemen dünyada kurulmuş bir cinsel yaşamın merkezinin de erkek olması “doğal” bir sonuçtur ve bunun başka bir alternatifi de olamaz zaten. Çünkü dünya erkek egemendir dediğimiz zaman, bu erkeğin cinsel organından başlar ve her şeyi o kurar. Cinsellik asla erkeğin dışında bir şekilde yaşanamaz. Ben erkek egemen hetero ilişkide her şeyi erkeğin istekleri ve ihtiyaçlarının belirlediğini düşünüyorum. Kadının cinsellikte yer alması, haz alması daha epeyce yolu olan bir şey. Örneğin, yatak odasında banyonun ebeveyn banyosu olarak adlandırılması, ebeveyn dense de karı koca banyosudur. Evden ayrılmıştır. Orada çocuk yoktur, karı koca ayrı bir alandadır ve ebeveyn olarak değil, karı-koca olarak vardılar. Karı-koca banyosu demek ayıp kaçır diye mi söylemiyorlar acaba, son zamanlarda bunun çok yaygın olduğunu görüyoruz. Ebeveyn çocuğu da kapsayan bir kavram olsa da, ebeveyn banyosu çocuktan ayrı bir şeydir. Bu bile erkek egemendir. Kaldı ki cinsel yaşamda kadının erkekle eşit düzeyde haz alması bana çok ütöpik geliyor.

Rojda: Ben de babaanne figürüne dair arkadaşların söylediklerine katılıyorum. Ama farklı olarak bazı noktalarda mevcuttu. Mesela babaanne kadın özgürlüğü noktasında ve Esty'nin annesiyle ilgili fikrini anlatılırken yok sayıldı. Bizim toplumumuzda da aynı durum var, belli bir yaş üstünde, özellikle tarih olarak menopoza sonrasına denk gelen süreçte, artık üremenin gerçekleşmediği, cinselliğin ve hazzın yaşanmadığının iddia edildiği dönemde, 50 yaş üstü kadınlar cinsiyetsiz gibi olur, cinsiyet atfedilmez. Bir kadın kimliğinden ziyade cinsiyetsiz bir algılayış söz konusudur. Ben çevremdeki yaş almış kadınlarda da bunu görebiliyorum. Kadın kimliğiyle görülüyorlar. Burada da güçlü kadın dediğimiz noktada kadın kimliği yok, erkekleşmiş biri var. Erk sistemindeki zihniyeti taşıyan biri var. Kadın özgürlüğü noktasında bir şey yaptığında ona da ket vuruluyor. Orada babaanne Esty'nin annesi ile ilgili, ona nasıl davrandıkları ile ilgili bir şey söylüyor ve hemen tepki alıyordu. Yani orada erki temsil ettiği ve cinsiyetsizleştiği ölçüde güçlü.

Güneş: Bence bu dizideki tartışma bizi şuraya da götürdü aslında: biz neye özgürlük diyoruz? Özgürlük basamak basamak ilerleyen bir şey mi? Bir alana veya basamağa sıkıştırılacak bir şey mi? Bazen yanlış şeylere de özgürlük diyor muyuz? Biz bu süreci nasıl değerlendirmeliyiz? Bunu tartışma imkanı açtığını düşünüyorum.

Ceylan: Özgürlük olarak tamamen özgür bir ortama da gitmiyor zaten Esty. Gittiği yerde soykırım gündemi ve Yahudiler üzerindeki ırkçı söylemlere de maruz kalıyor. İkinci olarak büyükanne konusunda; tamamen erilleşmediğini, yapabileceklerinin sınırlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü Esty'e öğrettiği bir şarkı var ve Esty müzik seçmelerine katıldığında babaannesiyile arasında sır olan bu şarkıyı söylüyor. Şarkı söylemenin ahlaksızlık olarak algılandığı toplumda büyükanne gizliden şarkı öğretmiş torununa. Bunu da görmek lazım. Esty de büyükannesini örnek alıyor. İlham olmuş gibi düşünüyorum.

Aycan: Evet arkadaşlar diziyi birçok boyutuyla ele alarak inceleme ve değerlendirme şansımız oldu. Hem dinsel inançları, hem dincilik, dinciliğin tarihsel kökenleri devletleşmesi üzerinden konuştuk, hem ritüellerin, kadın üzerinde baskı mekanizmalarının temel dayanakları üzerine konuştuk. Hem de bu mekanizmaları aşabilmenin, özgürleşme anlayışının, yanılsamaların üzerine konuştuk. Elbette bunların her biri ayrı bir tartışma konusu. Cinsel özgürlük dediğimiz kavram, karşılaştığımız sınırlarda yaptığımız tercihler, yanılsamalar, bunların aşama ya da basamak olarak özgürleşme sürecinde kapladığı alan, iktidarın ya da batı merkezli anlayışın özgürlüğü bu aşamalarla sınırlı tutan, bireycileşme olarak gören yaklaşımı... tartıştık. Bir bütünen bu dinsel düşünce yönteminin ve özgürleşme, var olma mücadelesinin bizim hayatımızda, coğrafyamızda, deneyimlerimizde yer bulması üzerine konuştuk.

“Kültürel Kriz ve Alternatifler”

Çağrı Yazısı

Toplumsal birikimi, zihniyet dünyası ve kurumları olarak açığa çıkan kültür, insanların ortak yaratımıdır. Var oluştan bu yana insanın ben kimim sorusuna aradığı cevaplar bireysel olduğu kadar toplumsal-kolektif anlamlar da oluşturmuştur. Birlikte yaşamak salt ihtiyaçların karşılandığı değil yaşananlara değer atfedildiği ve kimliklerin bu değerlerle açığa çıktığı bir zemindir. Bu anlamıyla kimliklerin çeşitliliği aynı zamanda kültürlerin çeşitliliği anlamını da taşımaktadır. Çeşitliliğin açığa çıkması bireylerin ve toplumların diyalektik bir dönüşüm içinde olmasıyla da doğrudan ilgilidir.

Bireylerin parçası oldukları topluluklarla ve diğerleriyle kendilerini ifade etmek için icat ettikleri diller, kendi varlıklarını, oluşlarını gerçekleştirmelerinin en temel aracı olarak görülebilir. Tarihsel ve arkeolojik çalışmaların gösterdiği gibi yazının icadından önce simgesel ya da sembolik diller olmasa da simbiyotik bir iletişim söz konusudur yani insanlar her zaman birbirini anlama ve anlaşılma arzusu taşımıştır. Yine içinden geçtikleri eğitimler, kültürün oluşumundaki ve şekillenmesindeki önemli etkenlerden bir diğeridir. Bu eğitim kendini tanımayı, yaşadığı toplumu tanımayı ve toplumsal bağları geliştirecek yöntemleri açığa çıkarmayı kapsamaktadır.

Erkek egemen ve kapitalist sistemlerde bu çeşitliliğin ve kültürel zenginliğin demokrasi, eşitlik ve özgürlük gibi değerlerle yönetilmesi söz konusu bile değildir. İktidarların kendine göre “kültür” inşası ve topluma bunu dayatması da toplumsal kültüre karşı açtığı savaftır. Egemen ulusun diğer tüm kültürleri parçalayarak, eriterek asimile etmesi temel kuraldır. Asimilasyon gerçekleştirilebildiği oranda varlığını sürdürebilecektir. Haliyle kadın kültürü, toplumsal yaşam kültürü, demokratik toplum kültürü diye ifade edebileceğimiz tarihsel deneyimlerin yerine karşı-kültür olarak kültürel soykırım, asimilasyon politikaları, tecavüz kültürü ve tüketim kültürü devreye konulmuştur. Kapitalizm bugün liberalizmin gücüyle her şeye dair görüş oluşturduğu gibi kültüre dair de bir tanım ve içerik enflasyonu oluşturmuş durumdadır. Her gün değişen, yenilenen gerçekte ise değişmezlik anlamına gelen bir ortamda sürekli kültürel değişimlerden, farklı farklı kültürlerden bahsedilerek yaşatılan yanılsamalardan ibarettir.

Tarihten bu yana insanların oluşturduğu kültürün, geçirdiği süreçlerin inceleneneği; Kültürün kavramsal-kuramsal boyutlarının irdeleneneği; kültürel soykırım karşısında kültürel direnişin ve direnişin kültüre dönüştüğü yapısalıkların ele alınacağı; tecavüz kültürüne ve kadın kırımına karşı gelişen alternatif kültür yaklaşımlarının sunulacağı; kültür-anadil-eğitim arasındaki kuvvetli bağların tartışılacağı zeminlere tam da bu yanılsamalara cevap olmak adına ihtiyaç duyuyoruz.

Bizler bu sayımızla tarih boyunca saldırı altında olan ancak varlığını yine tarihten gelen demokratik toplum değerlerinin ve bu çağa da yanıt olabilecek etik estetik ölçülerinin toplamı olan kültürü üzerinden ifade eden kadınların, halkların, inanç gruplarının ve diğer tüm toplumsal hareketlerin hikayelerine kapı aralıyoruz. Demokratik komünal kültür iddiasına ve mücadelesine düşünce ve eylemleriyle kattıklarını açığa çıkarmayı ve hep birlikte tartışmayı tarihsel bir sorumluluk olarak görüyoruz. Dünyanın farklı yerlerinde yürütülen kültürel soykırım politikalarının toplumları içine çektiği kültürel krize dair yazmak isteyen tüm kadınları birlikte düşünmeye ve düşüncelerini Jineolojî dergisinde buluşturmaya davet ediyoruz.

Yazılarınızı en geç 15 Haziran 2021 tarihine kadar jineolojidergisi@gmail.com adresimize gönderebilirsiniz.

Ulaşabileceğiniz Noktalar

Adana: Kitapsan

Adıyaman: AKM Kitapevi

Amed: Lilav Kitapevi

Kafka Kitapevi

Don Kişot Kitap Sahaf

Pirtuka Kurdi

Ankara: İmge Kitapevi

Turhan Kitapevi

Aydın: Red Kitabevi

Aydın Nazilli: Ada Kitapevi

Dersim: Baran Kitapevi

Minerva Kitapkafe

Etnik Kitapevi

İstanbul:

Beşiktaş Mephisto Kitapevi

Beyoğlu Mephisto Kitapevi

Beyoğlu Pandora Kitapevi

Boğaziçi Üniversitesi Pandora Kitapevi

Emek Kitap Dağıtım

Kadıköy Aram Sahaf

Kadıköy İmge Kitapevi

Kadıköy Mephisto Kitapevi

Kırmızı Kedi Kitapevi

Medya Kitapevi

Nişantaşı Pandora Kitapevi

Robinson Crouse 389 Kitapevi

Scala Kitapevi

Semerkant Kitapevi

İzmir: Alsancak Kitapsan

Alsancak Yakın Kitapevi

Alsancak Z KitapKafe

Alsancak Kabuk Kitapevi

Karşıyaka Pan Kitapevi

Karşıyaka Kül Kitapevi

Karşıyaka Adres Kitapevi

Kitapsan (Alsancak-Konak)

Mersin: Kitapsan

Sokak Kitap ve Kahve Evi

Konya: Kitapsan

Mardin Kızıltepe: Ekin Kitapevi

Leylan Kitapkafe

Van: Omedya Kitapevi

KKTC: Işık Kitapevi